

RAZPRAVE FF

Dan Podjed

Opazovanje opazovalcev: Antropološki pogled na ornitološko organizacijo

Opazovanje opazovalcev: Antropološki pogled na ornitološko organizacijo

Zbirka: Razprave FF (e-ISSN 2712-3820)

Avtor: Dan Podjed

Recenzenta: Jurij Fikfak, Rajko Muršič

Lektorica: Nataša Hribar

Prevod povzetka: Alenka Ropret

Tehnično urejanje in prelom: Jure Preglau

Fotografija na naslovnici: Sara Arko

Fotografija avtorja na zavihku: Jože Rehberger Ogrin

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Izdal: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete

Za založbo: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete

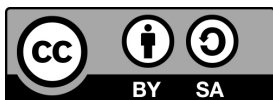
Oblikovanje: Lavoslava Benčič

Ljubljana, 2021

Prva e-izdaja

Publikacija je brezplačna.

Publikacija je sofinancirala Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca. (izjeme so fotografije) / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/>
DOI: 10.4312/9789610604792

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v
Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 66381315

ISBN 978-961-06-0479-2 (PDF)

Kazalo vsebine

Predgovor: Prihod med ptičarje	7
1 Vstop: Izkušanje novega sveta	11
1.1 Hladen začetek raziskave	13
1.2 Približevanje in oddaljevanje	14
1.3 Raziskovalec kot terapevt	16
1.4 Pogled v ukrivljeno ogledalo	18
1.5 Od kod so v pripoved priletele ptice?	20
1.6 Pogled s ptičje perspektive	24
2 Zgodovina: Tkanje ornitološke organizacije	27
2.1 Obujena ornitologija	29
2.2 Razvoj ornitologije na Slovenskem	31
2.3 Ornitolovci	34
2.4 Čudaki z daljnogledi	36
2.5 Društvo kot zrcalo družbe	40
2.6 Zatišje po viharju	42
2.7 Organizacijska struktura	45
2.8 Delitev do poslednjega kvanta	48
3 Organizacijska kultura: Od enovitosti do kompleksnosti	49
3.1 Tri ravni organizacijske kulture	53
3.2 Organizacija, utemeljena na simbolih	57
3.3 Kultura kot gonilo sprememb	60
3.4 Kultura in ustvarjalni nered	61
3.5 Peta paradigma organizacijske kulture	63
3.6 Društvo kot kompleksen sistem	70
3.7 Pet pogledov in en fokus	73
4 Vodja in karizma: Organizacijski kristal	75
4.1 Zgodba o plamenu	78
4.2 Atlas kot kategorični imperativ	82
4.3 Nagovor ob ustanovitvi društva	84
4.4 Ostal je le pepel	85
4.5 Prežitki očetovega duha	86

4.6	Rutinizacija karizme	89
4.7	Ali ima karizma še vedno smisel?	91
5	Habitucija: Narava pod kožo	93
5.1	Mladost v mlaki	94
5.2	Od zbiralca do zaščitnika ptic	98
5.3	Prenos znanja na novince.	101
5.4	Prepoznavanje in določanje ptic	104
5.5	Prepoznavanje brez razmišljanja	105
5.6	O pogorelčkošmarnici in nedoločljivosti vrst.	108
5.7	O vodomčevi lepoti in (ne)enakopravnosti ptic	112
5.8	O izgubljenem klavžarju in večvrednosti opazovalcev.	117
6	Altruizem: Protislovje čistega daru	121
6.1	Vrednost prostovoljnega dela	123
6.2	Vsi smo del celote.	125
6.3	Pogled v zakulisje.	127
6.4	Vsi za enega, eden za vse	131
6.5	Tragedija skupne lastnine.	132
6.6	Zagonetno razmerje med prostovoljci in profesionalci	134
6.7	Zmešnjava z denarjem.	135
6.8	Ornitološka ekonomija daru	137
6.9	Od nečistega altruizma do čistega egoizma	139
7	Spremembe: Že se ljudstvo je zbralo	141
7.1	Evolucija in revolucije v organizaciji	142
7.2	Bratstvo in enakost	146
7.3	Društvo ali podjetje?	148
7.4	Prehod v novo kvaliteto	149
7.5	Zabrisane ločnice med skupinami	151
7.6	Hibridna kultura.	154

8 Skupnizacija: Seštevek skupnosti in organizacije	155
8.1 Delo osvobaja	157
8.2 Organizacija, skupnost ali omrežje?	158
8.3 Pravila krmarjenja v jati	160
8.4 Kakadujevo slovo	161
Povzetek	165
Abstract	167
Viri in literatura	169
Stvarno in imensko kazalo	197

Predgovor: Prihod med ptičarje

Bila je še noč, ko sva s sopotnico stopila z avtobusa. Pripeljal naju je v mehiško mestece ob laguni, ki je slovela po tem, da jo naseljuje več kot petsto ptičjih vrst. Tako je vsaj pisalo v turističnem vodniku, ki sva ga nosila s sabo. Glede na zgodnjo uro – bila je približno štiri ali pet zjutraj – nama je bilo za ptice čisto vseeno. Razmišljala nisva o ničemer drugem kot o tem, da čim prej najdeva prenočišče in si po utrudljivi poti privoščiva nekaj ur spanca. Hotel sva hitro našla in v njem naletela na par srednjih let iz Združenih držav Amerike. Obuta sta bila v pohodne čevlje, oblečena v terenske obleke kaki barve, okoli vratu pa sta jima bingljala daljnogleda. Vprašala sva ju, kam se tako zgodaj odpravljata. Možakar nama je pojasnil, da gresta k laguni opazovat ptice, in začel vzhičeno naštevati, katere vrste bosta že zarana skušala izslediti. Ženska ni kaj dosti pridala, le neprestano je zavijala z očmi ob moževih izbruhih navdušenja. Iz njenega čemernega izraza na obrazu se je dalo razbrati, da zakonca ptičarskega hobija ne delita z enakim navdušenjem. Očitno je bil on pobudnik, da sta se med dopustom zbujala ob svitu, ko so ptice najbolj živahne in jih je najlaže videti, ter brodira po lagunah, gozdovih, močvirjih in travnikih, da bi skozi daljnogled uzrla predstavnike redkih ptičjih vrst. Opazovalca ptic sta se nato poslovila in se naglo odpravila na pot, saj nista hotela zamuditi priložnosti, da v beležnice, ki sta jih nosila s sabo, vpišeta nova opažanja s terena. Midva pa sva še ves naslednji dan razpravljala o čudakih, ki vstajajo takrat, ko hodimo normalni ljudje spat, in ki oprezajo za pticami, namesto da bi počeli kaj bolj koristnega.

Pred desetletjem, ko se je zgodilo to srečanje, si nisem niti v sanjah predstavljal, da se bom nekaj let zatem znašel med takimi čudaki ter z njimi ob svitu brodiral po močvirju z daljnogledom, navešenim okoli vratu, in si v beležnico zapisoval, katere ptice sem tisti dan videl. Še posebej si nisem mislil, da bom na takšne posebneže naletel v Sloveniji. Mednje pa nisem zašel namenoma, temveč po naključju. Leta 2005 sem začel delati na evropskem projektu z dolgim naslovom *EU-Wide Monitoring Methods and Systems of Surveillance for Species and Habitats of Community Interest* in nekoliko bolj prijaznim akronimom *EuMon*. V tem projektu smo ugotavljali, kako in zakaj ljudje v Evropski uniji spremljajo stanje biotske raznovrstnosti. V projektne načrtu je bila predvidena tudi etnografska raziskava v organizaciji, katere člani se ljubiteljsko ukvarjajo z opazovanjem živali ali rastlin. Ker sem bil na tem področju popoln novinec, sem skušal dobiti vsaj namig, kje in kako naj se lotim dela. Znanec, ki je član društva, v katerem proučujejo dvoživke in plazilce, mi je svetoval, naj se odpravim na DOPPS. Za to kratico sem že slišal in zdelo se mi je, da označuje organizacijo, ki se ukvarja s pticami. Bolj kot po

njihovem raziskovalnem in naravovarstvenem delu sem jih poznal po sloganih, ki so jih pripravili v sodelovanju s telekomunikacijskim podjetjem.

V Društvu za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije, kar pomeni kratica DO-PPS, so me prijazno sprejeli in mi odprli vrata v svet, ki ga dotlej nisem poznal, za kar sem jim neizmerno hvaležen. Med raziskavo smo previharili dobre in slabe čase, in te večplastne izkušnje so na svojevrsten način obogatile etnografsko delo. Prav ambivalentnost razmerja z društvom ter njegovimi člani in članicami se je izkazala za največjo prednost raziskave, v kateri nisem bil le pasiven »gledalec«, temveč udeleženec in sodelavec v kompleksni zgodbi o (so)ustvarjanju organizacijske kulture in tkanju društvenega omrežja. Šele tako sem lahko odgovoril na ključno raziskovalno vprašanje: kaj je zadaj? Nenehno sem se namreč spraševal, kaj ali kdo je za organizacijo. V knjigi ugotavljam, da so zadaj vedno ljudje. Organizacije kot samostojne entitete so bolj ali manj privid, za njimi pa so posamezniki, ki spletajo kompleksna omrežja in so med sabo povezani drugače, kot je videti na prvi pogled. Njihovih dejanskih razmerij ne moremo opaziti, če jih opazujemo zgolj »od daleč« in »od zunaj«, torej z brezosebnim in domnevno objektivnim pogledom. Šele subjektivni pristop, pri katerem z ljudmi sobivamo v dobrem in slabem, razkrije »očem nevidno bistvo« organizacijske kulture.

Tudi za to knjigo stojijo organizacije – predvsem pa ljudje. Prvi med njimi je dr. Rajko Muršič z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ki je bil mentor pri doktorski disertaciji, na podlagi katere je nastalo pričujoče delo, in ki mi je ponudil možnost, da sodelujem pri projektu *EuMon*. (Moj prvi odziv na njegovo ponudbo je bil: »In kaj imam opraviti s tem?« Tedaj je le skomignil z rameni in odvrnil: »Bomo videli!«) Veliko truda in zamisli je v knjigo vložil tudi somentor pri disertaciji, dr. Jurij Fikfak z Inštituta za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, ki se mu posebej zahvaljujem za potrpežljivost pri »piljenju« rokopisa. Besedilo sta kot člana komisije pri doktorski disertaciji prebrala in ovrednotila še dr. Božidar Jezernik in dr. Dušan Plut s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, s čimer sta pomembno prispevala k boljši končni različici.

Nespregledljivo vlogo pri raziskavi in končnem izdelku je imela tudi dr. Sandra Bell z Oddelka za antropologijo Univerze v Durhamu (Velika Britanija), ki je v projektu *EuMon* vodila delovni sklop o družbenih vidikih spremljanja stanja v naravi. Brez njenega vodstva in spodbude bi se težko znašel v dveh svetovih, ki sem ju ob začetku raziskave slabo poznal: v svetu znanosti in svetu narave. Za pomoč in sodelovanje se zahvaljujem tudi ostalim sodelavcem v tem projektne sklopu, in sicer dr. Marielli Marzano, dr. Aušrine Armaitiene, dr. Małgorzati Grodziński-Jurczak, dr. Joanni

Cent, dr. Deividi Vandzinskaite, dr. Hugu Reinertu in Hanni Kobierski. Hvaležen sem tudi drugim sodelavcem pri projektu, ki so dokazali, da humanisti in družboslovci lahko sodelujemo z naravoslovci ter skopljemo predor skozi pogorja med navidez nezdržljivimi znanstvenimi področji. Hvala tudi študentkam in študentoma etnologije in kulturne antropologije Poloni Bajda, Saši Grabnar, Tini Mučič, Andreju Šumru in Sebastijanu Webbru, ki so sodelovali pri raziskavi.

Za pomoč in nasvete sem posebej hvaležen vsem posameznikom z DOPPS, ki so sodelovali pri intervjujih in mi pomagali pri spoznavanju ptičarskega sveta. Med njimi naj posebej izpostavim dr. Damijana Denaca z Nacionalnega inštituta za biologijo, ki je društvu predsedoval v času, ko sem tam opravljal osrednji del raziskave. Hvaležen sem tudi nekdanjemu direktorju društva Andreju Medvedu in članom Pisarne DOPPS, torej profesionalne ekipe, ki so kljub obilici dela našli čas za pogovore in nasvete. Med njimi se je posebej izkazala njihova nekdanja predstavica za stike z javnostmi Marjana Ahačič, ki mi je pomagala prebiti led pri navezovanju stikov s člani društva. Zahvalil bi se rad še sodelavcem italijanskega raziskovalnega inštituta Tethys, ki so me julija 2006 sprejeli na krovu svoje barke in mi omogočili krajšo etnografsko raziskavo o prostovoljcih, ki opazujejo kite in delfine v Sredozemlju.

Zahvaljujem se še Evropski komisiji, ki je v 6. okvirnem programu EU financirala projekt *EuMon* in mi tako omogočila srečanja s »čudaki«, ki spremljajo stanje biotske raznovrstnosti. Javni agenciji za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) sem hvaležen, ker mi je omogočila sodelovanje v dveh temeljnih projektih, v katerih sem nadaljeval raziskave organizacij in omrežij. Posebej pa sem hvaležen sodelavcem z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani za spodbudno delovno vzdušje.

Knjiga ne bi izšla brez finančne podpore, ki sta jo zagotovila Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete in Javna agencija za knjigo Republike Slovenije. V veliko pomoč pri njenem nastanku je bil tudi vodja Znanstvene založbe Filozofske fakultete Matevž Rudolf, ki je pomagal urediti zadnjo verzijo besedila. Kavob ali pivo – po izbiri – pa dolgujem stanovskima kolegoma dr. Alenki Bartulović in dr. Boštjanu Kravanji, ki sta prebrala prvi osnutek besedila ter mi pomagala zakrpati luknje v »kompleksnem sistemu« črk in besed. Rokopis je prebral tudi Čopasti pon... (Ups! Ptičja imena bom raje prihranil za kasneje ...) Skratka, prebral in ovrednotil ga je ustanovitelj DOPPS Iztok Geister, ki mi je odprl nove dimenzije nastanka in razvoja organizacije.

Petru in Nadi sem hvaležen, da sta mi bila med raziskavo in pisanjem v oporo. Oba sta naravi in pticam bližje, kot jim bom sam kdajkoli, zato sem se od njiju

marsikaj naučil o prej neznanem življenjskem svetu. Hvala tudi Gregorju, ker je s prihodom na svet počakal toliko, da je bila knjiga večidel pod streho. Naposled hvala Sari, ker se je potrpežljivo prebila skozi besedilo. Brez njenega smisla za pisanje in antropološkega znanja bi bilo besedilo precej bolj okorno. In hvala, hvala, hvala za vse ostalo ...

Opomba

Rezultate raziskave o opazovalcih ptic sem pred objavo knjige strnil v različnih revijah in zbornikih. V reviji *Biodiversity and Conservation* smo s soavtorji pisali o prostovoljcih, ki sodelujejo pri spremljanju stanja v naravi (Bell idr., 2008; Podjed in Muršič, 2008). V poglavju zbornika *Taking Stock of Nature* smo primerjali opazovanje ptic v Veliki Britaniji in Sloveniji (Bell, Marzano in Podjed, 2010), o vplivu socializma na prostovoljstvo pa smo s projektnimi sodelavci pisali v reviji *Environment and Planning C* (Bell idr., 2011). O paradoksih prostovoljstva in ponotranjenju odnosa do narave sem pisal v *Glasniku Slovenskega etnološkega društva* (Podjed, 2008b, 2011b), o svojevrstni perspektivi opazovalcev ptic sem razpravljal v zborniku s simpozija MESS (Podjed, 2008a) in v zborniku *Draußen* (Podjed, 2012), o kompleksnostni paradigmi pri proučevanju ornitološkega društva sem pisal v reviji *Organizacija* (Podjed, 2011a), o vlogi karizmatičnega ustanovitelja pri nastajanju in spreminjanju organizacije pa v reviji *Traditiones* (Podjed, 2010). Nekateri segmenti te knjige so deloma ali v celoti utemeljeni na omenjenih delih.

1 **Vstop: Izkušanje novega sveta**

Dobra presoja je posledica slabih izkušenj.

Slabe izkušnje so posledica slabe presoje.

Michael Rosen, Obračanje besed, vrtenje svetov (2000)

Slavni etnolog Bronisław Malinowski je na začetku knjige *Argonavti zahodnega Pacifika* takole pojasnil, kako se je počutil, ko ga je ladja odložila na Trobriandskih otokih, kjer je opravljal terensko raziskavo:

Predstavljajte si, da se nenadoma znajdete sami na tropski obali blizu domorodske vasi, okoli vas pa je razložena vsa vaša oprema. Ladja ali barka, ki vas je pripeljala, tačas izginja v daljavi. /.../ Predstavljajte si še, da ste začetnik, brez predhodnih izkušenj, z ničimer, kar bi vas usmerjalo, in z nikomer, ki bi vam priskočil na pomoč (Malinowski, 1932, 4).¹

Približno tako sem se počutil tudi sam, ko sem sprejel nalogo, da bom raziskal organizacijo, ki se ukvarja z monitoringom biotske raznovrstnosti. Zgubljeno. Vedel nisem ne, kaj pomeni ta raznovrstnost, in tudi tega ne, kaj naj bi bila *omrežja sodelovanja*, ki so bila osrednja tema delovnega sklopa raziskovalnega projekta *Eumon*, v katerega sem se vključil.² Postopno so se mi obzorja zjasnila in pred mano se je začel odpirati vzporedni svet opazovalcev ptic in ljubiteljev narave, ki se nam nahaja skoraj pred nosom, a ga le bežno poznamo.³

Za etnografsko raziskavo med *ptičarji*, kot si včasih pravijo slovenski ornitologi, sem se odločil po nasvetu znanca, ki se veliko bolje kot jaz spozna na organizacije, ki se ukvarjajo s spremljanjem stanja v naravi. Priporočil mi je, naj se za sodelovanje dogovorim z Društvom za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS), ki je, kot mi je pojasnil, »pri nas najbolj organizirano«. Ne da bi dosti omahoval, sem izbrskal podatke o društvu ter poklical tedanjega direktorja, mu opisal svoje želje in namere ter se domenil za sestanek.

1 Primerjavo z izkrcanjem na tropski obali uporabi tudi Boellstorff (2008), ki je kot novinec raziskoval virtualni svet *Second Life*. Kot bom pojasnil v knjigi, je lahko svet opazovalcev ptic prav tako nenavaden in tuj kot marsikateri od svetov, ki jih ustvarjamo z informacijskimi in komunikacijskimi tehnologijami.

2 Spletna stran projekta je dostopna na naslovu <http://eumon.ckff.si/>.

3 O tem, ali svet narave sploh obstaja in ali ga nismo dejansko ustvarili ljudje, so napisali ogromno antropoloških in socioloških razprav (npr. Evernden, 1992; Soper, 1995; Eder, 1996; Descola in Pálsson, 1996; Roefstorff idr., 2003). V knjigi se terminu narava in njegovim definicijam eksplicitno sicer ne bom posvetil, izogniti pa se mu tudi ne morem, saj je organizacija, ki sem jo proučil, neločljivo povezana s svetom narave – pa naj bo v celoti družbeno konstruiran ali kako drugače razumljen.

Ko sem prvič prispel do vogala stavbe nekdanje Tobačne tovarne v Ljubljani, sem najprej zagledal velik pano s silhueto ptice, ki se z nogami drži za bilko, telo pa ima obrnjeno tako, da visi poševno navzdol. Večina članov meni, da je na tem panoju z društvenim znakom (verjetno) upodobljena močvirska trstnica z latinskim imenom *Acrocephalus palustris*, ki sodi v družino penic (*Sylviidae*) in rod trstnic (*Acrocephalus*).⁴ To ptico, ki prebiva v vlažnih grmiščih, poraščenih s steblikami in trsjem (Singer, 2004, 328), prepoznamo po stožčasti obliki glave, oprsju kremne barve, dobrem oponašanju drugih ptic, občasnem oglašanju »prri-prri-prrū-prri ...« in hripavem »ti-zaih, ti-zaih«. Zelo je podobna srpični trstnici (*Acrocephalus sirpaceus*), le da ima nekoliko krajši kljun in glavo bolj zakroženo, zaradi česar ima bolj »prijazen« videz. Tako vsaj piše v enem boljših vodnikov za določanje ptic (Svensson in Grant, 2006, 296). Tedaj mi je bilo takšno prepoznavanje in »predalčkanje« živih bitij po kategorijah še povsem tuje; nisem si mislil, da se bom kmalu ukvarjal s podobnim razvrščanjem, le da bom namesto ptic po skupinah in podskupinah razvrščal ljudi.

Ko sem se sprehodil mimo panoja, vstopil v stavbo in se povzpел v nadstropje, sem na hodniku naletel na skupino ljudi. Domneval sem, da sem se srečal s člani in članicami društva, a mi je hitro postalo jasno, da sem spoznal društveno profesionalno ekipo, torej ljudi, ki so v društvu zaposleni, da opazujejo ptice in varujejo naravo. Kje pa so potem prostovoljci, ki to počno brezplačno? Nanje sem naletel kasneje, in sicer na društvenih izletih in delovnih akcijah. Zraven pa so bili spet tisti, ki so v društvu zaposleni. In ti so bili nekoč prostovoljci. Tisti, ki dopoldne delajo v društvu, se popoldne očitno prelevijo v prostovoljce, kar so pravzaprav že bili, preden so postali profesionalci ... Kakšna zmeda!

V nadaljevanju bomo videli, da predmet moje raziskave dejansko ni bil eden, temveč sta bila vsaj dva. Prvi je bil skupina ljudi, ki so v društvu zaposleni (t. i. Pisarna DOPPS) in v navezi s skupino osrednjih članov tvorijo jasno strukturirano *organizacijo*. Druga entiteta, ki sem jo sočasno raziskal, pa je *omrežje oziroma skupnost* prostovoljcev ali amaterjev.⁵ Dejavnosti profesionalne

4 O tem, katera ptica je upodobljena na logotipu, ki ga je narisala nekdanja žena osrednjega ustanovitelja društva, se mnenja razhajajo. Nekateri člani so mi z gotovostjo zatrtili, da je na sliki močvirska trstnica, medtem ko drugi menijo, da je verjetno ena izmed trstnic – morda pa celo svilnica (*Cettia cetti*), ki je ne uvrščamo med trstnice, ima pa podobno silhueto. Ustanovitelj društva je naposled razkril, da je na društvenem znaku, ki je bil pred več kot tremi desetletji prvič upodobljen na listu prosojnega papirja (t. i. pavs papirju), dejansko prikazana splošna podoba trstnice, in to brez specifik, po katerih bi bilo moč jasno določiti vrsto.

5 V besedilu pogosto enačim skupnost in omrežje ter ju predstavljam kot kontrapunkta organizaciji. Green, Harvey in Knox (2005) sicer opozarjajo, da teh pojmov ne moremo povsem izenačiti, saj je skupnost navadno omejena – pa četudi zgoj v naših predstavah (prim. Cohen, 1998; Anderson, 2003) – in povezuje ljudi s podobnimi interesi, medtem ko je omrežje odprto in fleksibilno, njegove meje so nejasne, skupni interesi pa niso bistveni za povezovanje posameznikov, ki ga sestavljajo. Kljub temu menim, da obe obliki sodelovanja izhajata iz podobnih predpostavk, in sicer predvsem iz egalitarnosti oziroma horizontalnega povezovanja.

organizacije in prostovoljskega oziroma amaterskega omrežja so sicer tesno prepletene, a kljub temu so razlike tolikšne, da obojega ne moremo preprosto strpati v en koš. Namesto ene sem torej proučeval dve entiteti: urejeno (pol) profesionalno organizacijo in fluidno omrežje oziroma skupnost. Ti se stapljata v enovit družbeni model, ki mu organizacijski antropolog Martin Parker (1998) pravi *orgunity*, poslovenjeno *skupnizacija*.

1.1 Hladen začetek raziskave

Nekaj mesecev po uvodnem srečanju s ptičarji sem se končno odpravil na prvi ornitološki teren, in sicer na Ormoško jezero, kjer smo opazovali vodne ptice. Na tem izletu sem se počutil zelo mizerno. Bilo je izjemno hladno, na nogah pa sem imel neprimerne čevlje in pretanke nogavice, zato me je pošteno prezeblo in sem komaj čakal, da bo »torture« konec. Nelagodno mi je bilo tudi zato, ker sem bil za opazovanje ptic slabo opremljen. Namesto kakovostnega in priročnega daljnogleda sem s sabo prinesel več kot tri desetletja star ruski primerek, ki sem ga izbrskal nekje na dnu omare. Ta se ni mogel kosati z najnovjšimi optičnimi pripomočki drugih opazovalcev, zato sem ga ves čas skrival pod plaščem, saj mi je bilo nerodno, da bi drugi videli, kakšen »amater« se jim je pridružil. Pa še brez žepne beležnice, ki jo imajo »pravi« opazovalci in v katero si zapisujejo terenska opažanja, sem prispel. Namesto te sem s sabo vzel velik zvezek s trdimi platnicami, ki ga nisem mogel vtakniti v žep, zato sem ga skušal držati pod pazduho, a potem nisem mogel z obema rokama držati daljnogleda. Nekoliko sem se pomiril šele, ko sem izvedel, da nisem edini opazovalec ptic s takimi težavami, saj je opazovanje z vodnikom v eni roki in daljnogledom v drugi precejšen izziv tudi za izkušene ornitologe, ki si včasih »želijo, da bi bili obdarjeni s tremi rokami – dvema za držanje daljnogleda in eno za držanje vodnika, medtem ko bi tisti, ki nosijo očala, potrebovali kar štiri roke« (Law in Lynch, 1988, 295).

Na nadaljnje izlete in srečanja sem prišel bolj opremljen in sčasoma sem se naučil prepoznati nekatere ptičje vrste, a sem bil še daleč od mojstrov, ki znajo vrsto in mnogokrat celo spol ptice določiti malodane iz pike na obzorju ali pa jo v delčku sekunde, ko švigne z drevesa v grmovje, prepoznajo po *džizu*, kar v ptičarskem žargonu pomeni po splošnem vtisu, ki ga pusti žival na opazovalca. Tudi če nisem postal izvedenec na področju ornitologije (kot bomo videli v knjigi, bi se moral za kaj takšnega bolj pomujati že v mladosti), pa sem se začel počutiti kot del skupnosti, ki se mi je zdela vse manj nenavadna ter vse bolj normalna in domača.

Med terenskimi izkušnjami ter intervjuji in fokusnimi skupinami sem začel spoznavati, kakšni sta hierarhična struktura organizacije in topologija⁶ omrežja prostovoljcev, katerega član sem postal. Ugotavljal sem, da je društvena struktura veliko bolj zamotana, kot sem si sprva predstavljal, in da v načeloma enoviti organizacijski kulturi sobiva veliko podkultur, ki jih ni mogoče jasno določiti, saj se med sabo prepletajo in prekrivajo. Skratka, vse bolj sem spoznaval, da se za domnevnim redom in organiziranostjo, o katerih mi je pripovedoval znanec, skrivata kompleksnost in kaos, ki sta zakrita s formaliziranimi pravili in hierarhijo.

1.2 Približevanje in oddaljevanje

Osrednja raziskovalna tehnika, s katero sem skušal prodreti v nedrje kompleksnosti, je opazovanje z udeležbo, ki pomeni »eksplicitno uporabo analize vedénja in zapisovanje informacij, ki jih pridobimo s sodelovanjem in opazovanjem« (DeWalt in DeWalt, 2000, 259). Opazovanje z udeležbo pa ni pomembno le zato, ker ob njem spoznamo, kaj se dogaja v skupini ljudi, ki jo proučujemo, temveč se opira na nekaj bolj temeljnega. Ob tem namreč »sodelujemo s soljudmi ter s praktičnimi in simbolnimi transakcijami z njimi pridobimo neko stopnjo razumevanja o njih« (Atkinson idr., 2003, 115, moj poudarek). To sodelovanje pa temelji na naši sposobnosti, ki je pravzaprav temelj vsakdanjega življenja, namreč da se zmoremo postaviti v vlogo drugega, s čimer pridobimo vsaj delno perspektivo družbenega sveta s tujega vidika.

Kot sem ugotavljal, obstaja več stopenj približevanja soljudem. Tako sem bil najprej predvsem opazovalec in poslušalec, kar svetujejo tudi priročniki o organizacijski etnografiji (Schwartzman, 1993; Neyland, 2008), šele nato sem se začel bolj dejavno udejestvovati v društvu. Na uvodnih srečanjih pa nisem le poslušal, temveč tudi opazoval. Ob prvem obisku Pisarne, torej osrednjih društvenih prostorov, sem v terenski zveščič zabeležil, da »vhod /.../ ni popleskan« ter da so »prostori precej temačni« in imajo »socialističen pridih«.⁷ Kot novinec, ki je pozoren

6 Topologija je veja matematike, katere idejni oče je Francoz Henri Poincaré, povezana pa je s teorijami omrežij. Pomeni nadgradnjo klasične evklidske geometrije, saj poudarja razmerja med točkami v sistemu. S topološkega vidika torej niso pomembne razdalje med posameznimi točkami, temveč le povezave med njimi. Trikotnik je tako lahko ekvivalenten pravokotniku ali krogu, kocka pa cilindru ali stožcu, pomembno je le, da se pri transformacijah ne spremenijo povezave med točkami (Capra, 1997, 125–126). Menim, da je topologija priročna metafora za prikaz razmerij med ljudmi v kompleksnih družbenih sistemih, med katere sodi tudi organizacija, ki sem jo proučeval. Nanjo lahko pogledamo s »konvencionalnega« zornega kota in ugotovljamo, kakšne so formalne povezave in »razdalje« med ljudmi, a neformalna podoba oziroma organizacijska struktura je lahko povsem drugačna.

7 Pridih socializma se je v prostorih, kamor so se vselili leta 2003, pojavil predvsem zaradi rabljenega pohištva, ki so jim ga odstopili v večjem podjetju, saj na društvu ob vselitvi lastne opreme niso imeli, sredstev za nakup nove pa tudi ne (Kolektiv pisarne DOPPS, 2004).

na vsako malenkost, sem videl tudi nekatere skoraj neopazne in navidez nepomembne podrobnosti. Na pogled sem premeril velikost pisarn, si ogledal, kaj visi na stenah (na primer »*otroška risba ptiča*«) in kako so urejene delovne mize (»*strogo funkcionalno, videz ni pomemben*«), kakšni so v nekaterih prostorih stoli (»*direktorski*«), kako so razporejene pisarne ... Natančno sem si ogledal tudi sogovornike in opazoval njihove odzive na moja vprašanja. Za enega od njih sem recimo ugotovil, da je bil spočetka »*malo zadržan, zaprt*«, a se je kasneje »*odprl, razgovoril*«; pri drugem sem opazil »*malce živčnosti na začetku*«, kasneje pa se je ob temah, povezanih s pticami, razgovoril, saj je »*očitno /.../ totalen fen*« na področju ornitologije. Vsak intervju je torej pomenil tudi opazovanje, ob čemer se je gradila podoba organizacije.

Dinamiko odnosov med ljudmi sem laže opazoval med ornitološkimi izleti, narovarstvenimi akcijami in popisi ptic ter med fokusnimi skupinami, ki sem jih pripravil. Takrat se je najbolje videlo, kakšna so razmerja med člani organizacije in kdo rangira višje na društveni lestvici – četudi morda ne zaseda visokega formalnega položaja. Najbolj poglobljeno pa sem odnose med člani organizacije izkusil, ko sem z društvom skušal aktivno sodelovati in sem nekaterim članom predstavil zamisli, ki bi jih lahko skupaj udejanjili. Takrat sem spoznal, kako so člani organizacije med sabo *dejansko* povezani ter kako se v profesionalni pisarni in prostovoljskem omrežju oblikujejo koalicije, ki se med sabo kosajo za prevlado.

Med raziskavo sem se torej od popolnega opazovalca prelevil v popolnega udeleženca in tako prešel več stopenj participacije (DeWalt in DeWalt, 2000, 262–263; Spradley 1980, 58–62): od *neparticipacije*, ko spoznanja o kulturi in ljudeh pridobimo brez neposrednega srečanja, prek *zmerne participacije*, ko navežemo občasne stike, in *dejavne participacije*, ko se udeležujemo osrednjih dogodkov, do *popolne participacije*, pri kateri postanemo del skupine. Oba ekstrema, torej neparticipacija in popolna participacija, po Neylandu (2008) nista priporočljivi obliki organizacijske etnografije. Slednji pristop pomeni, da si se preveč *podomačil* (angl. *going native*) in zato ne zmoreš ohraniti kritične distance (prim. Sluka in Robben, 2007, 13–16), »opazovanje brez udeležbe« pa tudi nima nobenega smisla, saj so prav interakcije bistvene za to, da ljudi dodobra spoznamo (Neyland, 2008, 81). Sam pa menim, da so prav ekstremi najbolj koristni pri spoznavanju ljudi in njihovega skupinskega vedenja. Pri opazovanju z minimalnimi interakcijami lahko pogledamo na organizacijo »od daleč« in jo vidimo z očmi *zunanjcev* (angl. *outsiders*), s podomačenjem pa spoznamo, kako organizacijo vidijo *notranjci* (angl. *insiders*). Šele ko se organizaciji povsem približamo, postanemo »občutljivi opazovalci«, ki v raziskavo in pisanje vključijo tudi čustva ter »bolečine in rane« (Behar po DeWalt

in DeWalt, 2002, 63), te pa so posledica *dejanskih* razmerij med ljudmi. Pri ubesedenju emocij lahko nato »na papir« reflektiramo organizacijo in njeno kulturo, ki se nam ni vtisnila le v spomin, temveč »pod kožo«.

1.3 Raziskovalec kot terapevt

Raziskovalni pristop, ki sem ga uporabil, še zdaleč ni brez napak. Nanje opozarja tudi socialni psiholog Edgar Schein (1987, 1992), ki pravi, da med etnografsko raziskavo navadno skušamo ohraniti proučevani sistem kar se da nespremenjen; tako pa se ne moremo dokopati do temeljnih predpostavk oziroma jedra organizacijske kulture. Bolj primeren za proučevanje organizacij je po njegovem *klinični pristop*, ki zahteva subjektovo in raziskovalčevo maksimalno udeležbo in pri katerem podatke od članov organizacije pridobivamo, »ker so sami sprožili proces in vedo, da lahko z razkritjem sebe kliničnemu zdravniku/svetovalcu/raziskovalcu tudi nekaj pridobijo« (Schein, 1992, 29).⁸

Ker pri raziskavi nisem načrtno uporabil kliničnega pristopa, so se dejansko pojavile nekatere metodološke zagate. Zaradi etnografskega pristopa, pri katerem je raziskovalec mnogokrat obravnavan kot »profesionalni tujec« (Agar, 1980) ali celo »parazit«, ki skuša brez povabila preučiti in analizirati skupino ljudi (O'Neill, 2001, 229), se je med člani društva in zaposlenimi razraslo nezaupanje do raziskovalca, ki je vnesel nemir v utečeno kolesje organizacije. Kljub temu da sem intervjuvance in druge člane, ki so pomenili osrednji vir podatkov za raziskavo, obveščal o pomenu projekta, je bilo nezaupanje še vedno čutiti, raziskava pa je bila zato deloma otežena.

Schein (1992, 28–30, 47–48) pojasnjuje, da so člani proučevane skupine navadno pripravljene sodelovati z raziskovalcem, a nimajo posebnega (ali pa osebne) interesa za temo raziskave. V podobni situaciji sem se znašel tudi sam. Izbral sem si predmet raziskave, in sicer organizacijsko kulturo DOPPS. Direktor in drugi člani pisarne, ki sem jim predstavil načrt raziskave, so bili sicer pripravljene sodelovati, a jih je seveda zanimalo, kaj lahko dobijo v zameno. Raziskovalno poročilo in znanstvene objave so načeloma zanimivi izdelki, a z njimi društvo kaj prida ne pridobi, bi pa njegovi člani v raziskavo vložili precej časa, ki bi ga sicer lahko bolj smiselno unovčili.

Na enem od uvodnih sestankov so mi člani organizacije sami namignil, kaj lahko dobijo v zameno. Po besedah nekdanjega direktorja naj bi bila to »psihoanaliza

8 Klinični pristop ima ravno tako številne pomanjkljivosti, ugotavlja ameriška antropologinja Tomoko Hamada, saj se dostikrat osredotoča predvsem na predloge in zahteve vodij organizacije – torej naročnikov raziskave – in izhaja z njihove perspektive. Takšna usmeritev pa lahko raziskovalce zavede, da kulturo menedžmenta interpretirajo kot organizacijsko kulturo cele organizacije in jo začnejo celo »predpisovati« preostalim članom organizacije (Hamada, 1994, 24).

društva«, s čimer bodo izvedeli, kako deluje DOPPS, razkrije pa naj bi se očem nevidne plasti organizacijske kulture (»organizacijska podzavest«), ki povzročajo težave pri delovanju organizacije. Tako smo se skupaj približali klinični raziskavi, pri kateri so »člani skupine stranke, katerih interesi so glavni motiv za vpletanje 'zunanjca', ki mu navadno pravijo 'svetovalec' ali 'terapevt'« (Schein, 1992, 21; glej tudi Jaques, 1952, 14–15). Pripisano vlogo terapevta sem vzel zares ter v prvih mesecih etnografske raziskave skušal diagnosticirati težave v društvu in predpisati »zdravilo« zanje. Moja preliminarna diagnoza je bila »hiperaktivnost z zametki shizofrenije«, postavil pa sem jo, ko sem nekaj mesecev spremljal (pre)številne dejavnosti, ki se jih lotevajo člani društva – popisov, izletov, predavanj, čistilnih akcij, izobraževalnih delavnic in še marsičesa –, ob čemer sem ugotavljal tudi, kako razslojena je organizacija.

Ominozno diagnozo so člani Pisarne presenetljivo dobro sprejeli, kar v nekoliko literariziranem slogu opisujem v okviru *Zdravnik po sili*. Z opazko o hiperaktivnosti in shizofreniji sem, če ne drugega, zbudil zanimanje pri članih društva in pokazal, da je raziskava smiselna predvsem zato, ker se lahko pogledajo v ogledalu, ki jim ga pridrži raziskovalec – pa četudi je ta antropolog, ne pa psihoterapevt.

Zdravnik po sili

V direktorjevi pisarni se je zbrala deseterica članov profesionalne ekipe, med njimi tudi Veliki kormoran, Sraka, Šoja, Brkati ser, Divji petelin in Prepelica. Čakali so, ali bo Veliki rumenočopasti kakadu tokrat povedal kaj pametnega. Že nekaj mesecev je namreč članice in člane »izpraševal« o njihovem delu ter prostočasnih dejavnostih, a doslej še ni predstavil nobenih uporabnih ugotovitev. Kakadu je imel nekaj treme, saj je vedel, da je od tega, kako bo pritegnil člane Pisarne, ki so pomenili jedro organizacije, odvisna njegova nadaljnja raziskava. Odkrhal se je, še zadnjič pregledal beležko z zapiski in začel.

Najprej je pojasnil, kako je potekal uvodni del raziskave, med katerim so pripravili seznam evropskih organizacij, ki sodelujejo s prostovoljci pri spremljanju stanja biotske raznovrstnosti. Omenil je nekaj o vmesnih izsledkih, na primer da je v južni in jugovzhodni Evropi manj takšnih organizacij kot na zahodu, poleg tega pa so njihovi člani bolj pasivni. Nič novega in presenetljivega. To se je videlo tudi na ravnodušnih obrazih udeležencev sestanka.

Nato je Kakadu prešel na predstavitev etnografske raziskave. Pojasnil je, da se je za proučevanje društva in njegove kulture odločil, ker gre za eno največjih tovrstnih organizacij v Sloveniji, ker so pogosto prisotni v medijih, in sicer tako zaradi raziskovalnih kot tudi naravovarstvenih dosežkov, ker imajo zanimivo organizacijsko strukturo, ki

povezuje prostovoljce in profesionalce, ker so v zadnjih letih doživeli hitro rast ... Nekaj laskavih stavkov pač. Ozrl se je naokrog in videl, da so obrazi ostali brezizrazni.

Zatem je omenil, koliko intervjujev in fokusnih skupin je doslej izvedel, in pojasnil, da je z vprašanji v teh pogovorih posegel na občutljivo področje organizacijske kulture. »Sicer pa sem vam že na začetku obljubil, da bom izvedel psihoanalizo organizacije,« je dodal Kakadu, »in zdaj počnem prav to. Ugotoviti skušam, kakšni so nevidni temelji organizacijske kulture, iz katerih izvirajo vaše skupne vrednote.« Ob tem je pojasnil še, kakšno korist bo imela organizacija od tovrstne »psihoanalize«. DOPPS bo boljje pripravljen na spremembe, če bodo člani vedeli, kateri so bili ključni trenutki v razvoju organizacije, in če bodo spoznali, kako trdni so temelji, na katerih stojijo. Patos, skratka. Obrazi pa še vedno nespremenjeni.

Nazadnje je Kakadu, ki je bil že nekoliko obupan, brez posebnega premisleka navrgel še kvazipsihološko diagnozo, ki mu je padla na pamet nekaj dni prej: hiperaktivnost z zametki shizofrenije. Šoja, ki je sedela najbližje, se je zahebetala in pripomnila, da to pa menda kar drži. Kakadu jo je začudeno pogledal, saj je vedel, da gre za osebo, katere mnenje je težko spremeniti. V tem trenutku pa jo je, tako se mu je vsaj zazdelo, pridobil na svojo stran. Ker je videl, da je končno ubral prave strune, je svojo ugotovitev hitro razčlenil. »S hiperaktivnostjo imam v mislih predvsem izjemno motiviranost posameznikov, ki si mnogokrat naložite več dela, kot ga zmorete opraviti,« je pojasnil in pogledal naokoli. Člani pisarne so prikimali. »Zametki shizofrenije pa pomenijo razcepljenost med profesionalnim in prostovoljnim delom organizacije ter razkol med sekcijami, ki se pogosto ne identificirajo z društvom kot celoto.« Spet kimanje, staknjene glave in šepetajoči pogovori.

Kakadu je po polurni predstavitvi naposled utihnil. Udeleženci sestanka so se spogledali, za nekaj časa premolknili, nato pa so se usula vprašanja ...

1.4 Pogled v ukrivljeno ogledalo

Slika v raziskovalčevem ogledalu je odvisna od perspektive. Če se subjekt premakne, se njegova zrcalna podoba spremeni. Poleg tega lahko raziskovalec drži v rokah ukrivljeno ogledalo, ki ne poda prave slike. Je torej sploh možno predstaviti *resnično* podobo organizacije? Zgolj z etnografskimi tehnikami in *izdatnim opisom* (angl. *thick description*), kot ga je predstavil Geertz (1973),⁹ bolj težko, saj lahko opišemo ogromno podrobnosti, a se nikoli ne prebijemo do jedra problema.

⁹ Rajko Muršič (2011) Geertzov izraz *thick description* prevaja kot »gostobesedni opis«, Volaričeva (2006) pa uporablja precej zgrešen prevod »groba deskripcija«. Sam raje uporabljam sintagmo »izdaten opis«, ker beseda izdaten po SSKJ pomeni »velik, močen« in tudi tak, »ki nasiti za dalj časa«. Preden »prebavim« tovrstno pisanje, namreč kar traja.

Bolj realno podobo po Scheinu (1992) prikažemo z uporabo klinične metode, pri kateri zaradi subjektivnega interesa članov proučevane skupine prodremo do celovite in večplastne perspektive. Še vedno pa se ob vsakem dejanju vprašamo, ali so ti ljudje res takšni in ali je to njihov pravi obraz. Rešitev, kako se izogniti zanki nesmiselnega preizpraševanja o tem, kaj je res in kaj ni, ponuja fenomenologija. Pri tem nimam v mislih filozofske usmeritve, ki jo je utemeljil Edmund Husserl, temveč predvsem način razumevanja pojavov, s katerim lahko tudi v antropologiji pridobimo vpogled v kompleksne družbene sisteme, ki bi jih s pozitivističnim pristopom težko raziskali (»izmerili«) in prodrli do njihovega bistva, ki se skriva za zavestnimi izkušnjami. Fenomenološki pristop, ki ga v antropologiji mnogi uporabljajo kot nadgradnjo ali celo temelj etnografskega raziskovalnega dela (glej npr. Csordas, 1990; Jackson, 1996, 2005), omogoča prav to, saj se opira na raziskovalčeve subjektivne izkušnje. Fenomenolog Alfred Schutz pravi, da lahko v družbenem svetu, ki ga opisuje kot »kompleksni sistem perspektiv« (1972, 8), le s takšnimi izkušnjami spoznamo tisto, kar nam je bilo dotlej tuje (nem. *Fremdverstehen*). Poleg tega poudarja, da je vse, kar izvemo o zavestnih izkušnjah drugega, utemeljeno na naših lastnih izkušnjah, in dodaja, da je vsaka doživeta izkušnja odprta za številne interpretacije.¹⁰

Kako naj torej trdimo, da smo izvedeli resnico o neki organizaciji in da smo prodrli v njeno jedro, če pa tuje izkušnje projiciramo skozi sebe? Kako lahko trdimo, da podajamo pravo sliko o organizaciji, če pa smo jo spoznali le fragmentarno? Ne moremo. Prave slike namreč ni. Obstaja le *hologram*, torej zapis celote, ki je sestavljen iz posameznih delcev. Posebnost holograma je, da se spreminja glede na perspektivo, iz katere ga gledamo, v vsakem od njegovih delcev pa je upodobljena celotna slika, in sicer le z enega zornega kota. To pomeni, da se je tudi v raziskovalca, ki je proučeval organizacijo in skušal postati njen del, vtisnila podoba organizacije. Ko antropolog ubesedi svoje izkušnje, metaforično projicira svoje videnje celote in ga predstavi drugim. Še vedno pa gre zgolj za eno perspektivo, ki jo lahko le deloma dopolni z intersubjektivnim pogledom z več zornih kotov, ko dodaja izjave sogovornikov in skuša izpopolniti podobo. A tudi pri tem izvede selekcijo izjav – in te izjave spet podpirajo njegove trditve.

Tovrstnih dilem se dotakne tudi Schutz v *Fenomenologiji družbenega sveta* in se pri tem naveže ravno na opazovanje ptic, ko pravi:

10 Zanimivo je, da je podobno stališče predstavil Estonec Jakob von Uexküll, ki je bil eden osrednjih zoologov in etologov v prvi polovici 20. stoletja ter idejni oče biosemiotike. Percepcijo okolja je analiziral z vidika živali; pisal je o njihovih »izkustvenih svetovih« in pojasnil, da »vse, kar subjekt zazna, postane njegov zaznavni svet, in vse, kar počne, postane njegov svet dejavnosti. Svetovi zaznav in dejavnosti tvorijo zaključeno celoto, milje, izkustveni svet« (Uexküll po Chansigaud, 2009, 200). Uexküillovo razmišljanje torej potrjuje, da lahko družboslovci in naravoslovci po različnih poteh pridemo do podobnih spoznanj.

Predstavlja si, da ti in jaz gledava ptico v letu. Ideja »ptice-v-letu« je v najinih mislih in je sredstvo, s katerim vsak od naju interpretira lastno opazovanje. Vendar pa nihče ne more reči, da so najine doživete izkušnje tega trenutka identične. Pravzaprav nihče niti ne skuša odgovoriti na to vprašanje, saj se subjektivnega pomena ne da postaviti ob pomen nekoga drugega in ju primerjati med sabo.

Vendar pa sva se med letom ptice ti in jaz »skupaj postarala«; najina izkušnja je bila sočasna. Morda sem med sledenjem letu ptice s kotičkom očesa zaznal, da se tvoja glava pomika v isti smeri kot moja. Tako sem začasno koordiniral niz svojih izkušenj z nizom tvojih. A na ta način ne grem prek domneve o *splošnem* usklajevanju med mojim zaznavanjem »ptice v letu« in tvojimi izkušnjami. Ne delam si utvar o tem, kakšno je moje vedenje o vsebini tvojih subjektivnih izkušenj, ali še posebej o tem, kako so te strukturirane. Zame je dovolj, če vem, da si človeško bitje, ki razmišlja podobno kot jaz in opazuje enako stvar kot jaz. In če si na podoben način koordiniral svoje izkušnje z mojimi, potem lahko rečeva, da sva *midva* videla ptico v letu (Schutz, 1972, 165).

Kot vidimo iz tega odlomka, je fenomenološki pristop povsem subjektiven, a hkrati edini, ki skuša celostno zaobseči epistemološko večplastnost in predvsem skup(i)n(sk)o izkušnjo, ne da bi se pri tem preveč obremenjeval z objektivnostjo oziroma s tem, kaj je res in kaj ni. Ker je nemogoče evidentirati *vse* informacije, ki bi opisale kompleksen družbeni sistem, se lahko s tem pristopom sprijaznimo, da smo izbrali *bistvene* informacije, ki nam podajo odgovor na vprašanje, kaj je zadaj.

1.5 Od kod so v pripoved priletele ptice?

Menim, da prav subjektivni pristop ponuja najbolj jasen vpogled v zapletena omrežja, ki jih v navidez transparentni organizacijski strukturi spletajo njeni člani. Druge raziskovalne metode, ki ne temeljijo na neposredni participaciji, se namreč izkažejo za premalo poglobljene v primerjavi s prvoosebno izkušnjo, ki zajame tudi finese proučevanih pojavov. Zato pri analizi kompleksnih družbenih sistemov, med katere uvrščam organizacije in omrežja, izpostavljam prav te metode in skušam razložiti, da je aktivna raziskovalčeva participacija ključ do odgovora na vprašanje, kaj je zadaj, torej kaj se skriva za kuliso urejene organizacije. Vse drugo, kar se dogaja v društvu, lahko raziščemo in opišemo z bolj objektivnimi pristopi, do »jedra« pa prodremo le z udeležbo in sodelovanjem

oziroma – z eno besedo – s participacijo. Zato je pričujoča knjiga mestoma precej prvoosebna, idealnotipske in brezosebne teorije pa se prepletajo s subjektivnimi pripovedmi – ali izpovedmi.

Precej časa sem namreč razmišljal, kako naj zastavim pisanje o ptičarski srenji in ubesedim subjektivne izkušnje. Sklenil sem, da bom vztrajal pri večplastnem opisu, saj bi z enostranskim prikazovanjem ptičarstva pravzaprav »retuširal« slika, ki sem si jo ustvaril med etnografsko raziskavo, hkrati pa bi v terenskih zapiskih ohranil vtise, ki bi prikazovali bolj resnično podobo od tiste, ki bi jo predstavil v besedilu.¹¹ Namesto realističnega pristopa, s katerim bi se postavil v kvaziobjektiven položaj, sem pri opisovanju ljudi in skupin, s katerimi sem se srečeval, uporabil mešanico izpovednega in impresionističnega sloga (glej Van Maanen, 1988, kjer piše o različnih pristopih k pisanju v antropologiji). V pripovedih, ki spremljajo teoretska izhodišča, tako nisem le »pasiven, nepomemben lik, ki preprosto postava naokoli in čaka, da se bo nekaj zgodilo« (Van Maanen, 1988, 76), temveč tudi vplivam na razplet zgodbe, hkrati pa njen tok prepuščam drugim akterjem in ga ne skušam interpretirati. To raje prepuščam bralcu, pri čemer računam, da mu bodo v oporo teoretska izhodišča. Poleg tega sem skušal doseči, da se v pripovedih ne sliši le mojega »glasu«, temveč da kratka besedila uprizarjajo večglasje (Clifford in Marcus, 1986; Rodman, 2003; Bahtin, 2004), s katerim se oblikuje organizacija kot pripovedni sistem (Boje, 1991, 2008).

V teh pripovedih – pravzaprav krajših impresijah s terena – namesto ljudi nastopajo ptice. Seveda se za vsako izmed njih skriva človek, a je predstavljen s poimenovanjem za pernato bitje. Na takšno zamisel sem prišel po intervjuju z nekim članom, ki me je nekoliko spominjal na brkatega sera (*Gypaetus barbatus*). Odtlej sem bolj za šalo kot zares tudi druge sogovornike uvrščal v taksonomske skupine razreda ptičev glede na njihove fizične in značajske lastnosti. Tako je nastal seznam fiktivnih likov, za katerega sem se naposled odločil, da ga bom uporabil pri pisanju knjige. Zakaj pa ne, pravzaprav? Ker bi zaradi varstva osebnih podatkov v vsakem primeru »skril« imena sogovornikov in sogovornic za fiktivne Jožete, Ane, Francije, Petre in Klare, ni prav nobene razlike, če se v knjigi namesto tega pojavijo ptice, ki jih lahko vidimo tudi v Sloveniji, in sicer čopasti ponirek, krakulj, kreheljc, velika

11 Za primerjavo naj znova omenim Malinowskega in njegov dnevnik o življenju na Trobriandskih otokih (Malinowski, 1989), ki je bil posthumno objavljen in je izzval veliko polemik. Iz dnevnških zapisov je namreč razvidno, da je bilo njegovo zasebno mnenje o Trobriandcih povsem drugačno kot tisto, ki ga je predstavil v *Argonavtih*, namenjenih javnosti. Vprašamo se lahko, kateri avtor je »pravi« – tisti, ki podaja domnevno objektivno znanstveno delo, ali tisti, ki piše skrivni dnevnik. Poleg tega je vprašanje še, katera podoba otočanov je »bolj resnična« – tista, ki jo je Malinowski javno predstavil, ali tista, ki jo je opisal za zasebno rabo. Sam menim, da je prava podoba nekje vmes, zato skušam povezati subjektivne in (vsaj približno) objektivne ugotovitve ter jih splesti v smiselno celoto.

sinica in mnoge druge.¹² Ptičja imena, ki označujejo ljudi, so zapisana z veliko začetnico, kadar pa pišem o pticah kot živalih, to označim z malo začetnico.¹³

Ker imam kot etnograf po eni strani pasivno vlogo »oponašalca« tujih glasov in se poleg tega zavedam, da bom vsakega od teh glasov z zapisom malce popačil oziroma po svoje interpretiral, sem se prestavil v perje vélikega rumenočopastega kakaduja (*Cacatua galerita*). Ta beli ptič z rumenim naglavnim okrasjem, ki na prostem živi predvsem v Avstraliji, je namreč dober oponašalec glasov in zvokov, hkrati pa »po poreklu« ne sodi med druge, bolj »domače« ptiče iz pripovedi. Med njimi zato izstopa in jim je tuj, četudi so vsi še vedno samo ptiči. Tako sem metaforično orisal še svoje »privzgojeno« epistemološko in življenjsko izhodišče, ki ga v obliki pripovedi predstavljam v okviru *Homo technologicus* in se precej razlikuje od tistega, ki ga opazimo pri opazovalcih ptic. Ti so večinoma zgodaj vzljubili naravo in jo postavili v središče svojega »koordinatnega sistema«, meni pa je narava ostala precej bolj tuja.

Homo technologicus

Vroč avgustovski dan je in družina, ki je na počitnicah ob vznožju Alp, se odpravlja na celodnevni izlet v hribe.

»Gremo! Hitro se obuj!« zavpije mati malemu Kakaduju, ki sedi pred televizorjem in spremlja mladinski program.

»Nikamor ne grem,« ji čemerno zabrusi Kakadu. »Ob enajstih je na sporedu Superman, tega pa ne smem zamuditi.«

»A spet boš zabušaval, kaj?« se razsrdi oče, ko vidi, da se njegov potomec ne zgane s kavča, na katerega se je zleknil že zjutraj, ko je vstal iz postelje. »Tri tedne smo na dopustu,« strese jezo nanj, »ti pa si samo dvakrat šel zraven na izlet. Tole je zadnjič, da lahko ostaneš notri, jasno? Jutri greš z nami in pika. Dovolj je bilo televizije!«

»Ja, ja,« pokima Kakadu in nepremično bolšči v ekran ...

12 V četrtem poglavju se v pripovedi o organizaciji, ki proučuje kite in delfine v Sredozemlju, pojavijo tudi morski sesalci. Živalska imena pa v vsakem primeru uporabljam zgolj v pripovedih, ki so vpisane v okvirjih, ločenih od preostalega besedila. V drugih delih knjige uporabljam bolj »brezosebna« anonimna poimenovanja: sogovornik oziroma sogovornica, ustanovitelj, nekdanji predsednik, starejši član, aktivna članica itd. Edina izjema je karizmatični ustanovitelj društva, katerega identiteto je zaradi njegove vloge v slovenski ornitologiji in tudi zaradi literarnih dosežkov preprosto nemogoče prikriti. Mimogrede, vlogo čopastega ponirka (*Podiceps cristatus*) mu je, kot pojasnjuje v knjigi *Razodetja ptičjih imen* (Geister, 2008, 8), pripisal že njegov svak, ki mu je rekel, da ga spominja na tega najpogostejšega evropskega ponirka, ki gnezdi ob jezerih in ribnikih, zaraščenih s trsem, in katerega krasi značilno naglavno okrasje svatovskega perja (Singer, 2004, 26).

13 Kot zanimivost naj dodam, da v angleško govorečih deželah imena ptičev navadno pišejo z veliko začetnico, medtem ko so druga živa bitja zapisana z malo začetnico. Celo ornitologi se sprašujejo, ali ni takšno favoriziranje nekaterih živalskih skupin nekoliko krivično (Atkins, 1983).

Dva meseca kasneje. Listje odpada z dreves in šola se je že začela.

Kakadu ždi pred računalnikom in razstreljuje vesoljska plovila, ki švigajo po zaslonu. Mama pogleda skozi vrata otroške sobe in zavpije: »Hitro se obleci in obuj! Gremo v naravo.«

Kakadu se ne zgane s stola in še naprej tako hitro udriha po tipkovnici, da mu po čelu teče znoj. Bliža se najboljšemu izidu, kar jih je doslej dosegel v igri.

»Kakadu,« se razsrdi mama, »takole ne bo šlo naprej! Računalnik smo ti kupili, ker smo mislili, da se boš naučil programirati, ti pa namesto tega nažigaš po tipkah in pobijaš vesoljce. Ocene boš imel slabše in še hrbtnica se ti bo ukrivila, če boš cele dneve sključen sedel pred to škatlo. Ali sploh veš, da je zunaj resnični svet? Hribi, drevesa, ptice? Se tega še kaj spomniš?«

»Ja, ja,« odvrne Kakadu, medtem ko enakomerno tolče po preslednici in hipnotizirano zre v eksplozije na zaslonu ...

Na soparen jesenski dan družina grize kolena po planinski poti. Kakadu nejevoljno stopa za starši in po tihem preklinja. Znoj mu teče po hrbtu, novi planinski čevlji so ga ožulili skoraj do krvi in sendvičev jim je zmanjkalo že ob drugem postanku. Najhuje od vsega pa je, da je zaradi izleta zamudil film Vojna zvezd, ki je nočoj na sporedu.

»Glejte, bela pastirica!« nenadoma zavpije oče, ki hodi spredaj. S prstom kaže na sivkasto ptico, ki hitro caplja po poti, se vsakih nekaj metrov ustavi in enakomerno trese z dolgim repom, nato pa švigne v bližnje grmovje.

Kakadu pastirico ošvrkne s pogledom, nato pa se mrko zazre v tla in gre naprej. Misli si: zakaj mu vendar kažejo te dolgočasne pastirice, ko pa bi ga lahko peljali v živalski vrt, kjer bi videl stokrat bolj zanimive ptice, recimo velikanske noje, nasršene ujede in pisane papige, ali pa – še bolje – na safari v Afriko, kjer bi si med vožnjo z džipom ogledali slone, nosoroge in leve. »Mi pa gremo vedno v to našo bedno naravo med dolgočasne ptice,« si reče in besno pljune na tla.

Takšne pripovedi torej prekinjajo resno(bno)st teoretskih spoznanj in pokažejo, zakaj ljudje pravzaprav opazujemo ptice in varujemo naravo. Pojasnijo pa tudi, kako kompleksno, živahno in marsikdaj celo kaotično je življenje v zakulisju navidez urejene organizacije. Poleg tega nam pomagajo bolje razumeti teoretska spoznanja, ki so predstavljena v knjigi. Gola teorija brez empiričnih podatkov (etnografije)

je v antropologiji – in tudi drugih družbenih vedah – namreč ne le precej suhoparna, temveč ponavadi kar nesmiselna. Po drugi strani pa tudi narativni pristop s pretiranim poglobljanjem v podrobnosti, predstavljene v obliki »izdatnih opisov« s terena, ni nič drugega kot drobnjakarstvo, ki ga je plastično opisal pisatelj Jorge Luis Borges v kratki zgodbi z naslovom *O natančnosti v znanosti*. V njej je namreč neki zemljemerec skušal napraviti kar se da podroben zemljevid kraljestva, ki je naposled postal tako velik, da je prekril celo kraljestvo (Borges, 1998; glej tudi Muršič, 2000, 476; Bunzl, 2008).

Sam sem se skušal izogniti težnji po popisu »vsega«, zato sem z narativnim pristopom – torej s pripovedmi – pokrtil le majhne dele »terena«, in sicer predvsem tiste, ki sem jih doživel in občutil. Menim, da lahko bralec tudi skozi takšne utrinke spozna, kako deluje organizacija kot kompleksna celota (prim. Fikfak, 2008, kjer piše o problemu partikularnega prikazovanja totalnosti). Tak slogovni eksperiment zato, upam, ne pomeni praznega in neznanstvenega »zgodbičarstva«, kot hermenevitično-interpretativni pristop pejorativno imenuje Muršič (1994),¹⁴ saj lahko tudi – ali pa prav na tak način – *ubesedimo* kulturo kot kompleksen dinamični sistem.

1.6 Pogled s ptičje perspektive

Po tem bolj osebnoizpovednem uvodu, v katerem sem predstavil tudi subjektivne izkušnje s terena in znanost prepletel s čustvi, se lahko prestavimo še v nekoliko bolj objektivno (brezosebno) perspektivo, in sicer zato, da vzpostavimo kritično distanco do obravnavane teme, ki je za uspeh etnografskega dela ravno tako pomembna kot empatija oziroma (so)čutenje (Muršič, 2004, 57), ter pokažemo, da antropologija ponuja tudi splošne odgovore in teoretske modele o ljudeh kot družbenih bitjih, ne pa samo parcialnih (subjektivnih) spoznanj, kakšni smo v družbi.

V knjigi tudi s takšnega zornega kota analiziram dejavnosti DOPPS, ki je ena starejših slovenskih nevladnih in nepridobitnih naravovarstvenih organizacij, saj je nastala že leta 1979, in tudi ena največjih, saj ima skoraj tisoč članov ter 19 redno zaposlenih v profesionalni ekipi, ki se je začela oblikovati v devetdesetih letih 20. stoletja. Osredotočam se na konstrukcijo in dinamiko kompleksne organizacijske kulture ter pojasnujem, zakaj je društvo nastalo, kako se je spreminjalo ter kako je na te spremembe vplivalo družbeno in politično okolje. Opišem tudi, kako v

14 Muršičevo zavračanje »zgodbičarstva« ni kategorično, temveč nasprotuje predvsem postmodernemu iskanju partikularnih zgodb brez sintetičnega in analitičnega iskanja abstrahiranih »idealnih tipov«, kar je bistvo znanstvenega pristopa (1994, 142). Sam sem s pripovedmi skušal predstaviti prav to: idealni tip oziroma model, ki je »prenosljiv« in ga lahko apliciramo v različnih organizacijah.

društvu deluje preplet profesionalnega in prostovoljnega dela, ter ugotavljam, zakaj se njegovi člani udeležujejo prostovoljnih dejavnosti. Posvečam se hierarhični strukturi DOPPS in specifikam njegovega vodenja, knjigo pa sklenem s predstavitvijo hibridne *skupnizacije* kot potencialne oblike sodelovanja ljudi, ki v sodobnem svetu dopolnjuje in deloma nadomešča konvencionalne organizacije.

V osmih poglavjih se poglobim v več tem, ki so se izkristalizirale med etnografsko raziskavo. Naslednje poglavje namenjam zgodovinskemu pregledu opazovanja ptic v svetovnem in lokalnem kontekstu ter nastanku društva. V njem pojasnim, kako je družbeno in politično okolje vplivalo na razvoj organizacije, in predstavim društvene podkulture, ki se kažejo na različnih ravneh, na primer geografski, generacijski in profesionalni. Poglavje tako z diahronega vidika opiše podlago »sedanje« družbene podobe, ki seveda ni statična, temveč se nenehno redefinira.

V tretjem poglavju se posvetim sintagmi *organizacijska kultura*, ki je ne uporabljajo le antropologi, temveč tudi teoretiki organizacij in menedžmenta ter psihologi, sociologi in ekonomisti. Ker se s tem terminom ukvarja toliko različnih ved, so njegove definicije zelo raznolike. V poskusu, da bi jih analiziral in »organiziral«, najprej pojasnim, kaj pomenita besedi kultura in organizacija ter kakšen je njun »seštevek«, nato pa opišem štiri paradigme, s katerimi lahko na različne načine razumemo organizacijsko kulturo DOPPS, ter jim dodam še peto, kompleksnostno paradigmo, ki preostale povezuje v celoto.

V četrtem poglavju se osredotočim na posameznika, zaradi katerega je DOPPS nastal. Analiziram njegove osebne lastnosti in vrline, predvsem pa karizmo, zaradi katere so ga ostali člani društva priznali za osrednjo avtoriteto in vodjo, čeprav formalno te funkcije nikoli ni zasedel. V tem poglavju ugotavljam, da je društvo dve desetletji ohranilo zasnovo, ki je sledila ustanoviteljevim izhodiščnim zamislim in njegovemu samosvojemu pogledu na svet, ta pa se je oblikoval z njegovim umejniškim ustvarjanjem v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja.

V petem poglavju pojasnim, kako se utelesijo prakse opazovanja ptic oziroma kako se oblikuje ornitološki habitus, ki deluje kot »materializacija kolektivnega spomina«, s katerim si ustanova (organizacija) prilasti posameznika, hkrati pa si posameznik prilasti ustanovo (Bourdieu, 2002, 93, 98; prim. A. Cohen, 1994, 98). Opišem še, kako se znanje o pticah in večine njihovega prepoznavanja prenašajo od generacije do generacije, ter razložim, zakaj se ob dolgih urah, ki jih ornitologi preždiijo na terenu, njihova identiteta tako preoblikuje, da se v naravi, ki jo razumejo in doživljajo bolj poglobljeno kot sleherniki, počutijo povsem »domače«, kar lahko povzroči tudi svojevrstne probleme.

V šestem poglavju se posvečam prostovoljstvu in altruizmu kot domnevnima temeljnima predpostavkama organizacijske kulture v DOPPS. Klasične razlage vzajemnosti, sodelovanja in nesebičnosti nadgradim z novejšimi dognanji o teh temah ter predstavim še sociobiološke razlage altruizma in egoizma, ki sodelovanje med ljudmi razlagajo s teorijo iger. Ob tem se poraja vprašanje, ali res obstaja »čisti« oziroma nesebični altruizem in ali ga najdemo tudi v društvu.

Nenadnim spremembam temeljnih predpostavk organizacijske kulture namenjam sedmo poglavje, v katerem z dialektičnega vidika opišem razvoj društva in »revolucijo«, do katere je prišlo ob prelomu stoletja. Klasične teorije o spremembah organizacijske kulture osvetlim z novega zornega kota, in sicer z vidika teorije prekinjenega ravnotežja, ki sta jo v paleontologiji postulirala Niles Eldredge in Stephen J. Gould (1972). Tako pojasnim, zakaj in kako se je društvo nenadoma preobrazilo v (pol)profesionalno organizacijo.

V sklepnem poglavju predstavim DOPPS kot *skupnizacijo*, ki nadomešča klasično organizacijo s hierarhično strukturo in nadgradi neformalno omrežje prostovoljcev. Takšno entiteto analiziram z vidika omrežij in kompleksnih sistemov, pri čemer skušam poiskati analogije z dinamiko ptičje jate, pri kateri preprosta izhodiščna pravila krmarjenja (»temeljne predpostavke«) povzročijo izjemno kompleksne rezultate. V sklepu se torej vrnem h kompleksnostni paradigmi in pokažem na njeno uporabnost pri proučevanju družbenih sistemov.

V knjigi tako predstavim, kako je ornitološko društvo nastalo in se spreminjalo ter kakšen je posameznikov prispevek pri konstrukciji in dinamiki organizacije, omrežja in skupnizacije. Sočasno opišem, kako etnografova participacija vpliva na potek raziskave in delovanje družbene skupine, ki jo proučuje. Tako skušam odgovoriti na tri temeljna vprašanja. Prvič, ali res obstaja skupnizacija kot oblika sodelovanja, ki presega bolj konvencionalne organizacije. Drugič, kakšna je njena kultura. In tretjič, zakaj in kako postane posameznik njen sestavni del.

2 **Zgodovina: Tkanje ornitološke organizacije**

*Razvoj ptičarstva, ki je postalo priljubljena
prostočasna dejavnost, nam lahko služi
kot idealno zrcalo družbenega in ekonomskega razvoja.
Mark Cocker, Ptičarji (2001)*

Če želimo razumeti, zakaj deluje organizacija kot kompleksni sistem in kako se je stkalo njeno omrežje, moramo najprej spoznati kontekst (»širši sistem«), v katerem se je oblikovala. Zato se bomo v tem poglavju podali nazaj v čas ter pregledali razvoj ornitologije v Sloveniji in zgodovino proučevanja ptic po svetu, zatem pa bomo DOPPS umestili v globalno in lokalno okolje.¹⁵

Opazovanje ptic ni sodobna dejavnost, temveč nas spremlja od pradavnine, kar dokazujejo številne jamske poslikave, na katerih so upodobljene ptice. Najstarejše so stare približno 30 tisoč let, vklesali pa so jih v steno jame Chauvet na jugu Francije (Chansigaud, 2009, 12). 18 tisoč let stare poslikave s pticami so odkrili tudi v jami v Gargasu, ki se nahaja v francoskih Pirenejih. Tedanji prebivalci so na steni upodobili ptico z dolgim vratom in vitkimi nogami – predvidoma žerjava ali sivo čapljo. Jamo blizu španskega mesta Tajo Segura pa so med približno 6000 in 4000 let pr. n. št. okrasili z risbami številnih ptičjih vrst, med katerimi so velika droplja, flamingo in bela štoklja (Moss, 2004, 25). Takšne poslikave niso bile zgolj dekorativne, temveč so imele verjetno tudi obredno funkcijo. Britanski ornitolog Stephen Moss (2004, 26) pa domneva, da so imele podobe ptic bolj prozaičen namen, saj so bile slikarije morda prvi vodniki za prepoznavanje živali, ki so jih morali lovci dobro poznati, če so jih hoteli uloviti. Ne glede na to, ali Mossova domneva drži ali ne, pa poslikave kažejo, da so ljudje od nekdaj čutili potrebo po identifikaciji z bitji, ki so jih obdajala, in njihovi kategorizaciji.

Ptice so na mozaikih upodabljali tudi Sumerci. Najstarejše artefakte iz leta 3100 pr. n. št. so našli med ostanki tamkajšnjega mesta Ur. Za ptice so se zanimali tudi stari Egipčani, ki so okoli leta 3000 pr. n. št. grobnico faraonovega sina Nefermaata v Medumu okrasili z gravurami in hieroglifi, na katerih so upodobili gosi. Še devdeset drugih ptičjih vrst so doslej prepoznali na staroegipčanskih poslikavah. Te

¹⁵ Bolj izčrpne preglede zgodovine svetovne ornitologije so objavili Moss (2004), Bircham (2007) in Chansigaud (2009). Izvrsten vpogled v zgodovino sodobne britanske ljubiteljske ornitologije je objavil Cocker (2001), zanimiv pregled razvoja ameriške ornitologije pa predstavi Weidensaul (2007). Za pregled razvoja slovenske ornitologije priporočam branje posebne številke revije *Proteus* iz leta 1976, ki je bila namenjena proučevanju ptic in v kateri sta se zgodovinskemu pregledu posvetila Gregori (1976) in Božič (1976). Razvoj DOPPS je z različnih vidikov predstavljen še v jubilejni številki revije *Svet ptic*, ki je leta 2005 izšla ob 25. obletnici društva.

so imele, kot pravijo egiptologi, predvsem religiozno sporočilo, saj so ptice največkrat upodabljale »krilate duše« ter bogove in duhove. Sončni bog Ra je bil recimo upodobljen kot človek s sokolovo glavo, podobo sokola pa je prevzel tudi bog neba Horus (Chansigaud, 2009, 12). Iz Egipta izvira tudi verjetno najstarejši ohranjeni zapis o opazovanju ptic. Okrog leta 3000 pr. n. št. je egipčanski uradnik, ki so ga nastavili na delovno mesto v odročen kraj, pisal domov pismo, v katerem je potožil, da je ves dan preživel ob opazovanju ptic. Kot pojasnjuje Moss (2004, 27), lahko iz kratkega odlomka spoznamo, da je njegov avtor doživel bore malo užitek ob gledanju ptic, saj je poudarjal predvsem dolgčas in naveličanost nad življenjem, namesto da bi opisoval užitke in sprostitve, kot je to v navadi pri sodobnih opazovalcih.

V antiki so se ptice pojavljale v številnih literarnih delih, med drugim tudi v *Iliadi*, ki je nastala približno v 8. oziroma 9. stoletju pr. n. št. in v kateri Homer med drugim pravi, da je trojanska vojska vpila kot žerjavi, ki bežijo pred prihajajočo zimo in dežjem (po Moss, 2004, 27). V tistem času se je postopno začelo razvijati tudi znanstveno proučevanje ptic. Kot začetnika ornitologije večina avtorjev navaja polihistorja Aristotela, čigar spoznanja o pticah so vse do 18. stoletja pomenila temelj vede. Zanj je bilo značilno, da je teorije zasnoval na empiričnih ugotovitvah, pri čemer se ni zanašal zgolj na lastna opažanja, temveč je svoja spoznanja združeval s tujimi, med drugim tudi s podatki, ki jih je pridobil od kmetov in ribičev (Bircham, 2007, 2). V osmi knjigi *Nauka o živalstvu* (*Tōn peri tā zōia istorion*) iz leta 350 pr. n. št. je predstavil kar 140 ptičjih vrst in opisal njihove migracije ter predvidel celo, kakšne so selitvene poti sivega žerjava in rožnatega pelikana, natančno pa je opazil tudi, da lastovk in divjih grlic v hladnejših mesecih ne moremo videti. V svojih opisih je napravil precej napak, ki se nam danes zdijo skoraj smešne, a so več kot dva tisoč let dogmatsko veljale za pravilne. Ena takšnih znamenitih zmot je, da se pogorelec (*Phoenicurus ochruros*) pozimi preobrazi v taščico (*Erythacus rubecula*), druga nenavadna zmota, ki jo je za beležil Aristotel, pa je, da lastovke zimo preživijo tako, da otrpnejo, zaradi česar jih pozimi ne moremo videti (Moss, 2004, 28; Chansigaud, 2009, 15).

Med rimskimi avtorji se je za ptice najbolj zanimal Plinij Starejši, ki je v prvem stoletju pr. n. št. strnil tako rekoč vse dotedanje znanje o živalskem in rastlinskem svetu ter zbral opise številnih ptičjih vrst. V enciklopediji *Naravoslovje* (*Naturalis historia*), ki je najverjetneje izšla leta 77, je predstavil številne ptičje vrste, med njimi celo fantazijskega feniksa (Plinij Starejši, 2009, 167). Izdelal je tudi eno prvih klasifikacij ptičjih vrst, saj jih je razporedil v tri kategorije, ki so temeljile izključno na obliki njihovih nog, in sicer na plenilce s kremplji, vodne ptice (»širokonožce«) in vse ostale ptice (2009, 177). Kljub preprostosti je njegova delitev ostala veljavna več stoletij (Moss, 2004, 29). Podobno kot Aristotel je tudi Plinij v svojih delih

napravljal nekaj nenavadnih napak in pomešal empirična opažanja s fikcijo. O ribjem orlu je napisal, da prisili mladiče, da gledajo v sončne žarke. Če opazi, da kak mladič pri tem mežika in se solzi, ga nemudoma vrže iz gnezda, »kakor da je izrodek in plod prešuštva. Tistega mladiča, ki stanovitno prenese pogled v sonce, pa vzgaja« (Plinij Starejši, 2009, 169). O škarnikih pa je napisal, da nikoli ne vzamejo hrane od pogrebnihi gostij. Opisal je tudi njihovo gibanje v zraku, domnevno »zimsko hibernacijo« in nenavadne zdravstvene težave:

Videti je, da so se škarniki z obračanjem repa naučili umetnosti krmarjenja, in tako narava na nebu kaže tisto, kar je bilo potrebno na morju. Tudi sami škarniki so v zimskih mesecih skriti, vendar pa ne odletijo pred lastovkami. Bajе jih po sončnih obratih daje protin (Plinij Starejši, 2009, 175–177).

O žerjavih je Plinij menil, da gohtajo pesek in nabirajo kamenje, zato da se obežijo, preden poletijo čez morje, saj bi jih veter sicer zanesel s poti. Ko nevarnost mine, kamne odvržejo in zato letijo hitreje, pesek pa za vsak primer obdržijo v želodcu ter ga izbljuvajo šele, ko prispejo na cilj (po Germ, 2006, 236–237). Tako Aristotel kot Plinij sta verjela tudi v pripovedi, o katerih je v *Iliadi* poročal Homer. Te so opisovale, kako žerjavi sovražijo in pobijajo bajeslovne Pigmejce, ki naj bi jim skušali izmakniti jajca (po Germ, 2006, 237–238).

Po Aristotelu in Pliniju je minilo skoraj tisoč let, da so ptice znova postale zanimive za raziskovalce, saj so v srednjem veku te živali tako rekoč izginile iz znanstvenih besedil, ohranila pa so se le posamezna pričevanja o opazovanjih ptic ter razmerju med pticami in ljudmi. Se je pa v srednjeveškem obdobju razmahnil lov na ptice, zaradi česar je evropsko plemstvo dobro poznalo ujede in druge lovne ptice. Zelo zavzet sokolar je bil tudi cesar Svetega rimskega cesarstva Friderik II., ki je okrog leta 1240 objavil delo *O umetnosti lova s ptiči* (*De arte venandi cum avibus*). V tem »vodniku« je navedel številne točne informacije o navadah različnih vrst – tako tistih, s katerimi so lovili, kot tudi tistih, ki so jih uplenili. Ena prelomnih ugotovitev v tem delu je bila, da kukavica leže jajca v tuja gnezda (po Moss, 2004, 31), Friderik II. pa je ovrgeel tudi nekatere Aristotelove zmotne navedbe – med drugim, da ptice nimajo ledvic, saj ne urinirajo, in tudi, da nekatere med njimi, recimo lastovke in prepelice, otrple prezimijo v jamah (po Chansigaud, 2009, 20–21).

2.1 Obujena ornitologija

Srednjeveški antropocentričen odnos do ptic, ki so ljudem pomenile predvsem vir prehrane in morda še zabave, kadar so jih strpali v kletke ter prisluhnili njihove-mu petju, se je spremenil šele z renesanso. Tedaj se je povrnilo tudi zanimanje za

zoologijo in ornitologijo, kot sta ju zasnovala Plinij in Aristotel, znova pa so začeli objavljati bolj poglobljena znanstvena dela in sezname ptic, ki živijo na določenih območjih (Moss, 2004, 33–37; Bircham, 2007, 24–58). Tudi britanska ornitologija, ki je danes ena najbolj razvitih tako na poklicni kot ljubiteljski ravni, se je zares razmahnila šele v 17. stoletju s sodelovanjem dveh avtorjev, Johna Raya in Francisca Willughbyja. Prvi je izviral iz nižjega družbenega sloja, drugi pa je bil rojen v plemiški družini. Po spletu naključij sta začela sodelovati in proučevati ptice ter zbirati in preparirati njihove kadavre. Po Willughbyjevi nenadni smrti je Ray izsledke njenega dela leta 1678 objavil v knjigi z dolgim naslovom, ki je najprej izšla v latinščini, nato pa še v angleščini: *Ornitologija Francisca Willughbyja iz Middletona v grofiji Warwick, člana Kraljevega društva. V treh knjigah. V njej so natančno opisane vse doslej znane ptice in zreducirane na metodo, ki je primerna njihovi naravi*.

Njuna *Ornitologija* je vsebovala vsaj dve pomembni novosti, s katerima je prekosila vsa dotedanja ornitološka dela. Prva novost je bila, da sta se avtorja končno otresla večine nezanesljivih informacij, ki so se »vlekle« vse od Aristotela (Bircham, 2007, 63–64). Druga novost pa je bila, da je knjiga predstavila prvo sistematično kategorizacijo ptičjih vrst. Preprosto delitev na vodne in kopenske ptice, ki je še vedno sledila Plinijevi bazični taksonomiji, utemeljeni na obliki stopal, sta Ray in Willughby nadgradila s podskupinami. Kopenske ptice sta najprej razdelila na tiste z ravnim in tiste s krivim kljunom, nato pa še na bolj specifične skupine, na primer dnevne ujede, nočne ujede, velike, neleteče ptice ... Vodne ptice pa sta razdelila na tiste, ki naseljujejo vlažne predele, in tiste, ki plavajo. Tudi tu sta določila več podskupin ter jih razdelila na ptice z dolgim, srednje dolgim in kratkim kljunom, dolgimi nogami, zraščeni prsti ... V vse te kategorije sta naposled umestila približno 230 tedaj znanih ptičjih vrst (Bircham, 2007, 64). Glavno težavo s sistematiko sta tako deloma rešila, hkrati pa sta povzročila novo, saj sta uporabljala več imen za eno ptičjo vrsto. Bircham (2007, 66–67) pravi, da sta se za tak pristop verjetno odločila predvsem iz komercialnih razlogov, saj je bila Velika Britanija tedaj razdeljena na okraje, ki so bili precej bolj izolirani in avtonomni, kot so danes. Ker bralci ne bi razumeli imen in izrazov, ki niso bili značilni za njihovo »domačo« skupnost, sta Ray in Willughby raje vključila številna lokalna ptičja imena, da bi knjigo kupovali v čim več okrajih.

Rayeva in Willughbyjeva *Ornitologija* je kljub nekaterim pomanjkljivostim pomenila prelomno delo na evropski ravni, predvsem ker je predstavila delitev ptičjih vrst na skupine, v katere jih lahko umestimo glede na anatomske značilnosti. Težav z določanjem ptic in njihovim razvrščanjem pa še vedno ni bilo konec. Ta vozle je v 18. stoletju presekala šele Carl von Linné, ki je razvil preprost sistem

klasifikacije živalskih in rastlinskih vrst – *Systema naturae*. Vsakemu živemu bitju je dodelil ime, ki je izviralo iz latinščine, ter ga uvrstil v štiri hierarhične kategorije: razred, red, rod in vrsto. 23 let po izdaji *Systema naturae* se je Linné domislil še binomne nomenklature, po kateri so vsa živa bitja dobila svoje latinsko ime, sestavljeno iz dveh delov. Prvi del je označil rodovno ime, drugi pa vrsto, ki ji žival ali rastlina pripada (Bircham, 2007, 84–85). Siva čaplja se po tem sistemu denimo imenuje *Ardea cinerea*, saj sodi v rod čapelj (*Ardea*), specifično vrsto pa označuje ime *cinerea*. Takšno poimenovanje se je sčasoma uveljavilo v znanosti, v medsebojnih razpravah in pri pisanju znanstvenih in poljudnih besedil pa ga ponavadi uporabljajo tudi opazovalci ptic.¹⁶ Linnéjeva sistematika je tako pomenila nosilni steber modernega pristopa h klasifikaciji, strukturiranju oziroma »predalčkanju« narave, ki ima, kot bomo videli v petem poglavju, poleg številnih prednosti tudi nekatere hibe – posebej ko ptičje vrste ne moremo uvrstiti v nobeno od vnaprej določenih kategorij.

2.2 Razvoj ornitologije na Slovenskem

V 17. stoletju na območju današnje Slovenije nismo zaostajali za spoznanji svetovne ornitologije. Tedaj je polihistor Janez Vajkard Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske*, ki je izšla leta 1689, podal številne opise ptic »z njemu oziroma tistemu času lastno fantazijo« (Gregori, 1976a, 25). O nenavadnih racah na Cerkniškem jezeru je v tem duhu objavil zapis, iz katerega še danes ne moremo razbrati, kaj je bilo dejansko res in kaj je zgolj plod domišljije tedanjih opazovalcev oziroma poročevalcev:

Po jezeru plava silno veliko majhnih črnih rac, ki jih voda meče iz Suhadoljice, Vranje jame in Obrha. Spočetka, ko pridejo iz jam, ne vidijo in ne morejo leteti; kmalu pa jim preide slepota in z vidom dobé tudi sposobnost letanja. So imenitno tolste, toda v svojo nesrečo, kajti ko padejo iz jam, ljudje pridno prežijo nanje in jih dokaj s palicami do smrti pobijejo. Tako jih je v letu 1683. mož z imenom Anže Verbar nad tri sto pobil in nacvrl tri lonce masti (Valvasor, 1978, 105).

V *Slavi* je Valvasor navedel še precej vrst »drobne letavine«, ki so jo v njegovem času opazovali na Kranjskem, na primer škrjance, liščke in ščinkavce. Omenil je tudi nekatere selivke, recimo bukača ali bobnarico, »ki je črna kakor vrana«, in pgame, »kar pomeni češke ptice«. Poleg tega je opisal »pernate tujke ali tuje ptičice, ki vedno z glavo tresejo in ki se na Kranjskem imenujejo čudežne ptice«, ter poročal

¹⁶ V društvu, kjer sem opravljal raziskavo, je svojevrsten prestiž – nekakšen »intelektualni kapital« – povezan prav s poznavanjem latinskih imen. Tisti, ki poznajo veliko latinskih binomnih poimenovanj, veljajo za boljše ali pa »bolj znanstvene« ornitologe ter se tako razločujejo od začetnikov, ki navadno ne poznajo niti slovenskih imen za posamezne ptičje vrste.

o divjih goseh in žerjavih, ki občasno letijo čez deželo. Ko je pisal o preletih žerjavov, je pristavil opis kuriozne navade, med katero kmečki fantje in pastirji vpijejo, ko zagledajo te velike ptice: »Čiče golobar, pou naprej, pou nazej, varej, da te vouk ne ujej! Le okule, le okule, le okule!« Valvasor je trdil, da takšno vpitje, ob katerem se fantje trikrat zavrtijo naokoli, dejansko vpliva na let žerjavov, ki imajo »tenak sluh«. Ptice so se, kot piše, ob tem obredu v zraku pomešale in so potrebovale precej časa, da so se znova uredile v formacijo v obliki črke V (Valvasor, 1978, 82).

Bolj poglobljeno in empirično preverljivo je v 18. stoletju ptice obravnaval Janez Anton Scopoli, ki ga nekateri imenujejo kar »kranjski Linné« (Gregori, 1976a, 25).¹⁷ Od njegovih del je z ornitološkega vidika najpomembnejše *Annus I. historico-naturalis* iz leta 1769, ki vključuje imena 254 ptičjih vrst. Te je Scopoli razporedil v 6 redov s 53 rodovi in pri mnogih vrstah zapisal takrat veljavna kranjska imena (Gregori, 2009, 26). Poleg tega, da je pomemben za slovensko ornitologijo, se je Scopoli tudi na svetovni ravni »nesmrtno zapisal /.../ v taksonomiji«, saj je avtor mednarodno veljavnega opisa treh ptičjih rodov in več kot 60 vrst (2009, 27).¹⁸ Z ornitologijo se je ob koncu 18. stoletja intenzivno ukvarjal še baron Žiga Zois in izdal dva v usnje vezana zvezka v gotici in latinici, ki ju hranijo v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani: *Ornitološki dnevnik (Ornithologisches Journal)* in *Kranjska nomenklatura (Nomenclatura carniolica)*. V prvem je predstavljena taksonomija ptic, navedeni pa so tudi podatki o njihovih selitvah med letoma 1796 in 1799, v drugem pa so sistematično zapisana slovenska imena večine tedaj znanih ptičjih vrst na Kranjskem.¹⁹

V prvi polovici 19. stoletja je bil na področju ornitologije posebej pomemben prvi kustos ljubljanskega Deželnega muzeja Heinrich Freyer, ki je napisal delo *Fauna na Kranjskem poznanih sesalcev, ptičev, plazilcev in rib (Fauna der in Krain bekannten Säugethiere, Vögel, Reptilien und Fische)*. V njem omenja 268 vrst ptic, pri čemer je ob vsaki zapisano strokovno, nemško in slovensko ime, evidentirana pa so tudi pojavljanja na Kranjskem (Freyer, 1842). Drugi pomembnejši ornitologi iz tistega obdobja, ki jih navaja Gregori (1976a), so še Eduard Seidensacher, ki je objavil več del o pticah iz okolice Celja in Novega mesta, Bernardo Schiavuzza, ki je med letoma 1878 in 1887 objavljal prispevke o pticah iz okolice Pirana, ter Ferdinand Schultz, ki je pripravil popis ptičjih vrst na Kranjskem. V zgodovino slovenske ornitologije – in pravzaprav tudi etnologije – se je zapisal še Ivan Šašelj, ki ga poznamo

17 Naveza med obema znanstvenikoma je dejansko obstajala. Linné in Scopoli sta si med letoma 1760 in 1775 izmenjala več pisem ter si posredovala aktualna spoznanja tistega časa (Scopoli in Linné, 2004).

18 Scopoli je med drugim t. i. imenoslovni boter rumenokljunemu viharniku, ki se v angleščini imenuje Scopolijev viharnik (*Scopoli's Shearwater*) (Gregori, 2009, 27).

19 V tem delu je Zois prvič po slovensko poimenoval izjemno redkega klavzarja (*Geronticus eremita*), o katerem bomo več izvedeli v kasnejših poglavjih.

predvsem po raziskovanju cerkvene in krajevne zgodovine ter zbiranju ljudskega izročila, pregovorov, ljudskih oblačil, vezenin in drugih predmetov. Poleg tega je bil Šašelj, »čeprav amater, vendar goreč opazovalec ptičev« (Gregori, 1976a, 246).

V začetku 20. stoletja je v časopisu *Carniola* prispevke o ujedah izdajal Janko Ponebšek, njegovi članki pa so kasneje izšli kot samostojna knjiga z naslovom *Naše ujede 1* (Ponebšek, 1917). O pticah na Štajerskem je pisal znani ornitolog Otmar Reiser; v delu *Ptice v Mariboru na Dravi (Die Vögel vom Marburg an der Drau)* je obravnaval 227 ptičjih vrst (Reiser, 1925). Iz tedanjega časa moramo omeniti še Frana Kosa kot prvega predsednika odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov, ki je pomemben tudi zato, ker je v začetku leta 1920 takratni pokrajinski vladi za Slovenijo v Ljubljani predložil spomenico z zahtevami po varovanju številnih ptičjih vrst, predvsem ujed (Spomenica, 1920).²⁰ Ta spomenica je pomenila »prvi celoviti slovenski naravovarstveni program, kakršnih v tistem času v svetu ni bilo veliko« (Peterlin, 1995, 9); v njem so predlagali celo ustanovitev t. i. varstvenih parkov, vključno z okvirno lokacijo sedanjega Triglavskega narodnega parka.²¹

Pomembno prelomnico v razvoju ornitologije na Slovenskem pomeni ustanovitev Ornitološkega observatorija v Ljubljani leta 1926, s katerim se je začelo organizirano raziskovanje ptic (Gregori, 1976b, 243). Največ zaslug za nastanek te ustanove, ki se je kasneje preoblikovala v kustodiat za ornitologijo Prirodoslovnega muzeja Slovenije, sta imela omenjeni Janko Ponebšek in Stanko Bevk, ki sta pri tedanjih oblasteh pridobila ustanovna sredstva. Ta ustanova je imela že od začetka zunanje prostovoljne sodelavce, ki so zanjo lovili in obročkali ptiče, njene temeljne naloge pa so bile zbiranje podatkov o ujetih obročkanih ptičih ter izmenjava teh podatkov s sorodnimi ustanovami v tedanji Jugoslaviji in tujini. (Podatke so objavljali v glasilu *Izvestje Ornitološkega observatorija v Ljubljani*, ki je izhajalo med letoma 1926 in 1933.) Poleg tega so preučevali selitve ter zbirali podatke o »škodljivosti« in »koristnosti« posameznih ptičjih vrst ter njihovem pomenu za gozdarstvo in kmetijstvo (Božič, 1976). Ob ustanovitvi so imeli sedež v Narodnem muzeju, kasneje pa so se preselili na Kolodvorsko 11 v Ljubljani in tam ostali do konca druge svetovne vojne. Po vojni so dobili parcelo na Cesti dveh cesarjev pri Trnovem, ki so jim jo kasneje odvzeli. Spomladi 1949 so se preselili v Tomačevo, jeseni istega

20 V spomenici je priporočeno varovanje 23 ptičjih vrst (Spomenica, 1920, 72–73), katerih imena danes zvenijo nekoliko nenavadno, saj so se v skoraj stotih letih precej spremenila. Lunj beloritec je tako postal močvirski lunj (*Circus pygargus*), pepelasti splinec je postal pepelasti lunj (*Circus cianeus*), mišar se zdaj imenuje kanja (*Buteo buteo*), orchar se je preimenoval v krekovta (*Nucifraga caryocatactes*) itd. Nekatera starejša imena pa so se ohranila v ljudskem poimenovanju ptičjih vrst (glej Geister, 2008, kjer so zbrana ljudska imena in je predstavljena njihova etimologija).

21 Več podatkov o spomenici je na voljo v prispevku Staneta Peterlina (1995) in drugih avtorjev zbornika *Varstvo narave na Slovenskem* (Aljančič, 1995).

leta v leseno barako v Stožicah, po letu 1950 pa je dobil observatorij novo parcelo na Barju, ki jo je naraščajoče smetišče kasneje zasulo (Božič, 1976, 249). Od leta 1964 do 1967 je bil vodja observatorija Janez Gregori, ki je nekaj let kasneje postal predsednik DOPPS, od leta 1971 pa je observatorij vodil Ivo Božič, prav tako ključni član društva.

Pomembna sprememba pri popisovanju in obročkanju ptic se je zgodila leta 1973, ko so obročkovalci prešli od lova na limanice na lov z mrežami ter tako ujeli in popisali (zatem pa seveda spustili na svobodo) precej več živali kot s starejšimi tehnikami. Spremembe načina lova je natančno opisal Dare Šere (1976), ki je bil prav tako osrednji član DOPPS in eden izmed trojice, ki je društvo zasnovala. Pojasnil je, da so bile limanice, s katerimi so nekdaj lovili ptice, tanke paličke, dolge od 15 do 35 centimetrov, ki so jih premazali s posebnim lepilom (*limom*), narejenim iz plodov ohmelja (*Loranthus europaeus*), grmičaste polzajedavke z rumenimi jagodami, ki raste na vejah listnatega drevja. Te limanice so vstavljali v zareze na vejah dreves ali grmovja in tudi na tla, največkrat pa so uporabili umetno drevo (*rajspon*) različnih oblik in višin. Obročkovalci so s seboj nosili ptice (*vabnike*), ki so s klici ali petjem privabljali pripadnike svoje vrste, da so sedli na limanice na drevesu. Ptica se je z nogami oprijela paličice, se pri tem nalepila za letalna peresa in skupaj z limanico padla na tla. Limanico so zatem pazljivo odstranili ter z lepilom pomazana peresa očistili z mešanico olja in bencina, uporabljali pa so tudi terpentini, pepel in druga čistila.

Z lovom na mreže so začeli leta 1972, in sicer na pobudo Iztoka Geisterja, ki je nabavil dve mreži in k sodelovanju povabil ornitologe iz Prirodoslovnega muzeja Slovenije. Njihovi začetni poskusi niso bili posebej uspešni, saj so bile mreže, ki so jih imeli na voljo, namenjene za večje ptice. Kasneje so dobili nove mreže in odtlej imeli več uspeha, saj so v enem dnevu poobročkali do 200 ptic. Šere je pojasnil, da je pred tem »en sam obročkovalec v celem letu ujel toliko ptičev kot sedaj v enem dnevu« (1976, 256). O prelomnem pomenu nove metode zgovorno priča tudi podatek, da so med letoma 1926 in 1972 z obročki označili približno 160 tisoč ptic, od 1972 do 1975 pa že 75 tisoč. Z uporabo mrež se je skupno število označenih ptic potrojilo, in tako so že do leta 1976 ujeli enajst novih ter devet izredno redkih ptičjih vrst, ki jih dotlej v Sloveniji še niso zabeležili (Gregori, 1980).

2.3 Ornitoloenci

Sočasno z razvojem profesionalne ornitologije in obročkanja se je v Sloveniji razmahnilo amatersko opazovanje ptic, ki je bilo sprva tesno povezano z lovom, o čemer so, kot navaja Mojca Tercej Otorepec (2001), pisali tudi slovenski etnologi.

Rajko Ložar (1944) je predstavil lov na vodne ptice, omenil pa je tudi zadnjega *ciparja* (tj. lovca na cipe) Fronca Marenka. Vilko Novak (1960) je predstavil lov na ptice in lovska orodja, Marija Makarovič (1978) pa je ugotavljala, da so ptice pevke lovili povsod na Slovenskem, in sicer na limanice, z zasledovanjem ter v zanke in pasti. Ptičji lov je omenjal tudi Boris Kuhar (1972), ki je izpostavil razlike med gosposko in kmeti; prvi so, kot pravi, lovili za zabavo, slednji pa iz potrebe po hrani. Inja Smerdel (1992) je predstavila briške *tičarje* in predstavila njihov odnos do pernatih živali in okolja. Opisala je njihovo iracionalno strast na meji med Erosom in Tanatosom oziroma med ljubeznijo in ubijanjem ter se v sklepu spraševala, če »[j]e to osnova človekove biti« (1992: 69). Ljubljanske *tičarje* oziroma *ciparje* je najpodrobneje opisala Mojca Tercelj Otorepec v delu *Trnovski tičarji in solatarce* (2001), kjer je predstavila njihovo opravo in opremo, pravila in obrede ter lov z *limanicami* in drugimi pripomočki, kot so *čvenk, koli, rajsponk, sirkovka, ragla, štohajni, špringhajzlc ...* V tej knjigi je med drugim zapisala, da tičarji niso bili organizirani v skupine,

kajti na lov so pogosto hodili vsak zase. Le v nekaterih primerih, odvisno od vrste ptic, so s seboj na lov jemali svoje sinove ali pa tiste, ki so bili že izučeni ptičarji. Šlo je za izrazito neformalno skupino, ki si je z lovom ptic služila po eni strani dodatni kruh, po drugi pa naj bi se z ujetimi živimi pticami približali naravi. Ljudje, ki so živeli v mestu, so bili tako rekoč odrezani od sveta narave. Z ujetim pernatim prijateljem pa so si prinesli delček narave v bivališča (Tercelj Otorepec, 2001, 43).

Po njenem tičarjev ni motiviral le zaslužek, temveč »neke vrste želja, da bi prelisčili žival in jo ujeli«. Iz te želje naj bi izhajala tudi strast, ki nastopi med pripravo na lov in zasedo, ko so ptice ujeli, pa je ta občutek uplahnil (Tercelj Otorepec, 2001, 90).

Podobno »lovsko strast« zasledimo tudi pri opazovalcih ptic, ki so »objektom poželenja« mnogokrat pripravljani slediti v najbolj odročne kraje (Cocker, 2001; Liep, 2001). Lovci ta »objekt« seveda dejansko uplenijo, pri opazovalcih pa zadostuje, da ga zgolj vidijo in tako »odkljukajo« na osebнем seznamu. S tega vidika lahko na ljubiteljsko opazovanje ptic, ki se je na Slovenskem začelo razvijati v drugi polovici 20. stoletja, pogledamo kot na »bolj 'civiliziran' nadomestek lova« (Sheard, 1999, 182). O tem, da sta bili obe dejavnosti – lov in opazovanje – nekoč tesno povezani, zgovorno priča podatek, da so še pred drugo svetovno vojno ornitologi namesto daljnogledov uporabljali puške, s katerimi so ptice najprej ustrelili in jih nato proučevali. Eden takih »ornitolovcev« je bil starosta

jugoslovanske zoogeografije dr. Sergej Matvejev, ki je v 28 letih raziskovalnega dela s sodelavci zbral okoli 5000 ptic.²² Na vprašanje, kako gleda na to, da je vzel življenje toliko pticam, medtem ko se je skušal dokopati do znanstvenih resnic, je odvrnil: »Znanost išče žrtve! Priznam, da z današnjega stališča ni bilo humano odstreljevanje ptic, toda v davnih časih [pred drugo svetovno vojno, op. a.] je bila to edina možnost« (po Geister, 1991a, 9). Dodal je še, da je bilo orožje v povojnih letih pomembno tudi zato, ker je dvigovalo ugled ornitologov na terenu in spodbujalo »vzoren odnos oblasti« do njih, poleg tega pa so ulovljeno divjad in meso prepariranih ptic lahko uporabili za dopolnitev prehrane (1991a, 10).

2.4 Čudaki z daljnogledi

Kot smo videli, ima profesionalna ornitologija v Sloveniji dolgo zgodovino, podobno pa je z lovom na ptice kot dopolnilno gospodarsko dejavnostjo. Kako pa je z organiziranim ljubiteljskim opazovanjem ptic? Po drugi svetovni vojni je bilo opazovalcev malo in še na te so gledali kot na posebneže, ki se ukvarjajo z nepotrebnimi in nedonosnimi dejavnostmi. V šestdesetih in sedemdesetih letih minulega stoletja se je odnos javnosti postopno spreminjal, pojavilo pa se je vse več zanesenjakov, ki so jih zanimale ptice, a še vedno jih je večina spremljala z začudenjem in jih razumela kot čudake, je pojasnil ustanovitelj društva Iztok Geister in dodal, da je bila njihova dejavnost vse prej kot na dobrem glasu:

Danes bi rekli, da je bil »rating« zelo nizek. Za človeka, ki so ga ljudje videvali postajati z daljnogledom v roki, čeprav tam daleč naokrog ni bilo nobene turistične zanimivosti, se je šepetalo, da ni čisto pri pravi. Tako kot za kakšnega v naravo zadržega sanjača, ki sliši travo rasti. Tudi ni slučajno, da smo opazovalci ptic tedaj imeli ne tako malokrat opravka z miličniki (tako so se takrat imenovali policisti), ki so jih poklicali razni vratarji ali varnostno ozaveščeni občani. Vsak ornitolog, ki je opazoval ptice v bližini kakšne tovarne ali bog ne daj vojašnice, je veljal za potencialnega vohuna (po Ahačič, 2008, 38).

Ob tem se je spomnil na zabavne pripetljaje, ko je moral kmeta prepričevati, da palice, ki jih je zapičil v tla, niso označevale nove trase za cesto, ki bo vodila čez njegovo zemljišče, temveč so dejansko služile le kot opora za mreže, s katerimi so

22 Izraz »ornitolovci« je uporabil Davorin Tome v uvodniku revije *Acrocephalus*, kjer je ornitologe primerjal z lovci in pojasnil, da le javne objave opažanj in izsledkov opravičijo »zvedavo vtikanje nosu v grmovja in močvirja«, saj se takšne objavljene izkušnje nato »vgradijo v mehanske varovanja narave«. V nasprotnem primeru je namen ornitologovega terenskega dela enak namenu lovec, ki se odpravijo v naravo zadovoljevat zgolj lastne užitke (Tome, 1999, 37). Sergej Matvejev in drugi predvojni ornitologi, o katerih pišem, seveda niso lovili (zgolj) zaradi zadovoljevanja užitkov, temveč predvsem zato, ker na voljo niso imeli današnjih optičnih pripomočkov. Zato ima izraz »ornitolovci« pri njih nekoliko drugačen pomen.

lovili ptice. Težave je imel tudi z ribiči, ki so domnevali, da z mrežami, razpetimi ob reki ali ribniku, namerava loviti ribe (po Ahačič, 2008, 38).

Nekaj podobnega je o odnosu do opazovalcev ptic in varuhov narave v sedemdesetih letih 20. stoletja zapisal nekdanji predsednik društva:

Človek, ki je takrat v gumijastih škornjih hodil po naravi in z daljnogledom oprezal za pticami, je veljal za čudaka. V najboljšem primeru je bil deležen sočutnega nasmeška. Hujše posledice je pustil družbenopolitični odnos. Kdor se je zavzemal za ohranitev močvirij in starih sadovnjakov, je veljal za nasprotnika socialističnega razvoja (Trontelj, 1999, 1).

V takšnem ne posebej spodbudnem družbenem in političnem ozračju se je začelo porajati društvo. Glavna pobuda, da bi ustanovili organizacijo, ki bi povezala razkropljene »čudake«, torej slovenske opazovalce ptic, izhaja iz sedemdesetih let 20. stoletja, ko so nekateri poklicni ornitologi začeli ugotavljati, da je treba izkoristiti potencial prostovoljcev oziroma amaterjev. Bodoči predsednik DOPPS je tedaj zapisal: »Slovinci smo znani ljubitelji ptičev, veliko imamo resnih ljubiteljev in opazovalcev, entuziastov, ki bi jih bilo treba ustrezno organizirati. Tudi to je ena od nalog za boljši učinek na tem področju« (Gregori, 1976b, 243). Sočasno je osrednji ustanovitelj nastajajočega društva Iztok Geister ugotavljal, da se pri profesionalnem delu, denimo pri obročkanju, amaterje podcenjuje. Nerazumljivo se mu je zdelo, da obročkajo predvsem za migracijska proučevanja ter da ne zbirajo tudi biometričnih in goli-tvenih podatkov o ptičih. »Ugovor, da gre za prostovoljno delo, ki ga ni mogoče še dodatno obremenjevati, je v protislovju z bistvom amaterizma. Amater hoče vedeti čim več in tudi narediti hoče čim več,« je pojasnil Geister (1976, 284).

Dodaten zagon za formaliziranje ljubiteljske dejavnosti v organizacijskih okvirih so opazovalci ptic dobili med letoma 1976 in 1978, ko so potekali popisi za evropski ornitološki atlas gnezditilk. Že leta 1972 so k projektu evropskega atlasa povabili tudi Jugoslavijo. »Pilotski projekt naj bi stekel leta 1975, pa seveda ni,« je pojasnil Geister in razočarano ugotavljal, da so bile

[z] javnim apelom /.../ poklicane nekatere znanstvene ustanove, naj prevzamejo nalogo, za katero nedvomno ne bi bilo težko dobiti potrebnih finančnih sredstev, saj gre za vključevanje v mednarodni projekt. Do zdaj ni bilo s strani poklicanih ustanov nikakršnega odziva. Slovenija ostaja tako slejkoprej gnezditveno nepregledna (Geister, 1976, 284).

Začetni poskusi, da bi k popisom za atlas vključili tudi Slovenijo, so se izjalovili, saj delo ni bilo koordinirano in organizirano, profesionalci pa se tedaj niso dovolj angažirali, da bi lahko projekt izvedli. Pobudo pri pripravi atlasa so zato

prevzeli amaterji z Iztokom Geisterjem na čelu, ki je s skupino privrženec zasnoval društvo

z namenom, da v slovenskem prostoru združi vse redke poklicne in številne amaterske ornitologe ter opazovalce ptic, da bo tako slovenska ornitologija končno le dobila ustrezno organiziranost in možnost za enotno vodenje in vodenje vseh ornitoloških podatkov, ki so se do sedaj nahajali razdrobljeni na številnih in strokovno različnih mestih. Celotna ornitološka aktivnost bo tako odslej dosti bolj olajšana in vsebinsko razširjena, kar bo omogočilo, da se bo tudi slovenska ornitologija lahko dvignila na ustrezno znanstveno raven in se enakovredno vključila v mednarodno sodelovanje v zvezi s problematiko ptic (Magajna, 1980, 21).

8. decembra 1979 so v Ljubljani sklicali ustanovno skupščino Društva za opazovanje in proučevanje ptic Republike Slovenije,²³ ki se je je udeležilo 76 ljudi. Predsedniško funkcijo je takrat prevzel Janez Gregori, biolog iz Prirodoslovnega muzeja Slovenije, tajnik je postal Dare Šere, blagajnik Božidar Magajna, Iztok Geister pa je postal urednik novonastalega društvenega glasila *Acrocephalus*.

Društvu so naslednje leto skrajšali ime in iz njega izločili besedo Republike, isto leto pa so predstavili prvo številko poljudno-strokovnega glasila *Acrocephalus*. Tedaj so se začeli tudi prvi poskusi širjenja dejavnosti zunaj republiških meja in ustanavljanja jugoslovanske zveze ornitoloških društev, ki bi povezala ornitologe na ravni tedanje države. To je bil torej eden prvih korakov pri povezovanju društva s »tujino« in spletanju ornitološkega omrežja, ki se je v naslednjih desetletjih močno razširilo. Tri leta kasneje, torej leta 1983, so že priredili prvo konferenco jugoslovanskih ornitologov, ki so odtlej potekale vsako leto – vse do leta 1988. Leta 1987 so naposled uradno oblikovali Zvezo ornitoloških društev Jugoslavije (ZODJ), ki je leto zatem postala članica in nacionalna sekcija Mednarodnega sveta za zaščito ptic (International Council for Bird Preservation oziroma ICBP), ki se je kasneje preimenoval v BirdLife International.²⁴

Sočasno s povezovanjem s tujino se je začela notranja delitev društva oziroma regionalizacija ornitologije na republiški ravni, na kar je vplivala predvsem rast organizacije, saj se je v štirih letih članstvo potrojilo, kar je pomenilo prehod kritične meje za obstoj enovite skupine, v katerem se vsi bolj ali manj poznajo in lahko

23 V ime društva niso dodali še varstva ptic in narave, da njihove dejavnosti ne bi pomešali z delom različnih društev za varstvo in vzgojo ptic, v katerih se ukvarjajo predvsem z vzrejo papig, kanarčkov in drugih bolj ali manj »eksotičnih« ptic.

24 Ta mednarodna organizacija ima več kot 2,5 milijona članov, 10 milijonov podpornih članov in več kot 4000 zaposlenih (BirdLife 2008).

zato delujejo kot homogena celota.²⁵ Na letni skupščini, ki je bila decembra istega leta, so tako dejali, da bi lahko imeli še več članov, hkrati pa so ugotavljali, »da že med današnjimi člani ni zadostne povezanosti, kar se je predvsem izražalo v nepričakovano skromnem odzivu na skupne akcije« (Hočevar in Trilar, 1984, 34). Dve leti zatem so na skupščini opozorili, »da skoraj celotno delo društva sloni na nekaj članih izvršilnega odbora in uredniškega sveta« (Sovinc, 1985, 15). Da bi se delo razpršilo in da ne bi majhna skupina ljudi opravila večine dela, so v DOPPS v osemdesetih letih začeli razmišljati o *podomrežjih*,²⁶ in sicer na regionalni ravni. V izvršilnem odboru so tako vsako leto od 1984 do 1987 sklenili, da bodo pričeli »priprave za ustanovitev ornitoloških društev širom po Sloveniji, ki naj bi se združila v zvezo« (IO DOPPS, 1984, 69; 1986, 24; 1987, 28).

Regionalizacija sprva ni potekala povsem po načrtu, saj se je leta 1983 »skupina koprskih ornitoloških zanesenjakov, ki so vsak zase raziskovali pestrost ptic na obalnih mokriščih Slovenske Istre, domislila, da bi se organizirala v strokovno društvo« (Lipej, 2003). Tedaj je v Kopru nastalo ornitološko društvo *Ixobrychus*, ki deluje še danes in ima približno sto članov. To društvo naj bi se po nekaterih zamislih pridružilo DOPPS – ta naj bi namreč postal krovna organizacija na republiški ravni –, a se to ni zgodilo. Ustanovitelj DOPPS Iztok Geister je to nesodelovanje oziroma nepripravljenost »podrediti« se večjemu društvu v intervjuju za revijo *Falco*, ki jo izdaja *Ixobrychus*, nekoliko razočaran komentiral takole:

Kolikor vem, Ornitološko društvo *Ixobrychus* ne priznava krovnosti Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije. Napaka je bila narejena pri nacionalnem društvu, ki ni poskrbelo, da bi se v vseh regijah ustanovila regionalna društva. Zdaj pa koklja kliče skupaj ostarela piščeta. Ni dobro, da *Ixobrychus* ne sodeluje pri akcijah nacionalnega pomena (npr. v zimskem štetju), še slabše pa je, če nacionalno društvo raziskuje v neki regiji brez sodelovanja regionalnih ornitologov (Geister po Lipej, 1997, 73).

Regionalizacija je odtlej potekala bolj v skladu s prvotnimi zamislimi DOPPS, saj so namesto samostojnih društev začele vznikati regionalne sekcije. Leta 1989 so ustanovili Štajersko sekcijo, leta 1995 Notranjsko sekcijo, leta 1997 Ljubljansko sekcijo, leta 2006 Severnopriforsko sekcijo in leta 2009 Pomursko sekcijo. Poleg teh regionalnih sekcij je leta 2005 nastala še Mladinska sekcija, ki povezuje mlajše člane in njihove dejavnosti.

25 Antropolog in evolijski psiholog Robin Dunbar (1993) pojasnjuje, da skupino, ki je kognitivno obvladljiva in v kateri lahko posamezniki ohranjajo medsebojne prijateljske stike, sestavlja največ 150 ljudi.

26 Pri izrazu podomrežja, ki ga v društvu dejansko niso uporabili, temveč so govorili o društvenih sekcijah, aludiram na izraz podkulture, kot ga v slovenskih besedilih uporablja na primer Muršič (1994, 2000).

2.5 Društvo kot zrcalo družbe

Preden nadaljujem s kronologijo in prikažem novejšje dogodke v društvu, se bom pomudil pri prehodu iz socializma v kapitalizem ob koncu osemdesetih oziroma v začetku devetdesetih let 20. stoletja. Ta proces je namreč pomembno zaznamoval tudi društvo, družbena transformacija pa se je, kot bomo videli, po svoje ponovila, le da v nekoliko drugačni obliki in manjšem obsegu (prim. Benderly in Kraft, 1994; Burawoy in Verdery, 1999; Muršič in Brumen, 1999; Gow in Carmichael, 2000).

V drugi polovici leta 1991, torej po osamosvojitvi in odcepitvi od nekdanje Socialistične federativne republike Jugoslavije, je Slovenija krajši čas lebdela v nekakšnem vakuumu oziroma medprostoru. Večina držav je še ni priznala – z izjemo sosednje Hrvaške in nekaterih držav, ki so nastale po razpadu Sovjetske zveze, na primer baltskih držav in Gruzije. Priznanje Nemčije, torej evropske države z največ prebivalci in veliko politično močjo, ki je slovensko neodvisnost podprla decembra 1991, je bilo zato izjemno pomembno za novonastalo državo. Na simbolni ravni je bilo podobno pomembno priznanje Vatikana januarja 1992, največjo politično težo pa je imelo priznanje Evropske unije. Priznanji Vatikana in Nemčije sta bili sicer najbolj ugledni, a odločitev Evropske unije je na simbolni ravni pomenila ne le priznanje s strani Evrope, temveč kar vsega sveta (Trekman, 2007). Po teh začetnih korakih je bilo olajšano ekonomsko povezovanje Slovenije s tujimi trgi in navezovanje stikov z Organizacijo združenih narodov (OZN), Evropsko unijo (EU), Svetom Evrope, Organizacijo za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) in zvezo NATO. V devetdesetih letih se je Slovenija načrtno približevala predvsem EU in zvezi NATO (o tem glej Gow in Carmichael, 2000) ter leta 2004 dosegla polnopravno članstvo v obeh organizacijah.

DOPPS je pri doseganju mednarodnega priznanja v marsičem prehodil podobno pot kot novonastala država. Iz pregledov društvene zgodovine (npr. Jančar, 2004; Trilar, 2004) je razvidno, da je DOPPS spočetka – torej v osemdesetih letih 20. stoletja – utrjeval stike predvsem z jugoslovanskimi ornitologi.²⁷ Leta 1987 se je tako oblikovala zveza društev ZODJ, ki je takoj navezala stike z mednarodno zvezo ICBP. DOPPS je bil v tistem času zgolj regionalna sekcija jugoslovanske zveze in zato ni imel formalnih pogojev za vstop v mednarodno zvezo – podobno kot je bila Slovenija »zgolj« del Jugoslavije in je na mednarodni ravni niso priznavali za samostojno politično enoto.

27 Glavno težavo pri vzpostavljanju stikov je pomenilo predvsem dejstvo, da v času ustanavljanja DOPPS v drugih jugoslovanskih republikah ni obstajala še nobena podobna ljubiteljska organizacija. Šele pet let kasneje, torej leta 1984, je nastalo Hrvaško društvo za zaščito ptic in narave.

Leta 1991 so se sočasno s kolapsom Jugoslavije pretrgale ali vsaj ošibile medorganizacijske vezi med društvi iz nekdanjih republik, ki so sestavljala ornitološko zvezo. V tem prelomnem letu je DOPPS prekinil razmerje z ZODJ ter začel nemudoma iskati nove povezave in si prizadevati za priznanje na mednarodni ravni. Iskanje navez je olajšalo predhodno sodelovanje z organizacijami, ki so bile članice ICBP, recimo z mladinsko sekcijo britanskega Kraljevega društva za zaščito ptic (Royal Society for Protection of Birds oziroma RSPB), s katero so uspešno sodelovali leta 1989. Sledilo je »nekajletno tipajoče obdobje počasnega navezovanja neposrednih stikov« (Jančar, 2004, 41), nato pa je DOPPS leta 1993 pridobil predstaviški status v zvezi BirdLife International in leta 1996 status partnerja pripravnika. Leta 1998 so izvedli še simbolno povezavo z mednarodno zvezo in akronimu društva dodali ime organizacije, ki so se ji pridružili,²⁸ leta 2001 pa je DOPPS naposled pridobil dolgo zelen status polnopravnega partnerja v organizaciji BirdLife.

Pri pridruževanju mednarodni zvezi ne bi bili tako uspešni brez podpore nekaterih posameznikov in organizacij – predvsem članov zveze BirdLife. Nekateri partnerji te zveze, denimo Švicarsko varstvo ptic (Schweitzer Vogelschutz oziroma SVS) so leta 1996 prispevali nekaj finančnih sredstev za potne stroške članov DOPPS, leta 1999 pa so v sodelovanju s partnerstvom BirdLife pridobili triletni projekt varovanja ptic v procesu pridruževanja Slovenije Evropski uniji. Kot pojasnjuje Jančar (2004, 43), jim je britanski »veliki brat« RSPB, ki je izjemno pomemben partner v zvezi BirdLife, saj ima več kot milijon članov, tedaj zagotovil sredstva, s katerimi so lahko plačali koordinatorja projekta.

Če primerjamo potek slovenskega pridruževanja EU in zvezi NATO s približevanjem DOPPS zvezi BirdLife, odkrijemo precej podobnosti. Oba procesa sta sicer trajala skoraj desetletje, a začetno lebdenje v »vakuumu« je bilo v obeh primerih kratkotrajno. Skoraj nemudoma – pravzaprav še pred razpadom prejšnjih povezav – sta obe entiteti že iskali nove zaveznike v Evropi in zunaj nje. Razlogi za takšno težnjo po novih zvezah na mednarodni ravni so bolj ali manj na dlani. Slovenija bi brez pridružitve EU težko dosegla ekonomsko in družbeno stabilnost, poleg tega pa sta bili njena politična samostojnost in dolgoročni obstoj odvisni od podpore sosednjih držav ter drugih pomembnih »igralcev« v mednarodni politiki, kot sta Nemčija in ZDA. Podobno se je novonastalo »zavezništvo« med DOPPS in zvezo BirdLife izkazalo za pomemben dejavnik obstanka in razvoja društva.

28 Uradno ime društva je odtlej DOPPS – BirdLife Slovenia, s čimer so po svoje »prikrili« nekdanjo temeljno dejavnost – opazovanje in proučevanje ptic – ter poudarili prehod k varovanju narave. Na to je v nekem intervjuju opozoril tudi ustanovitelj društva Iztok Geister in dejal, da je odsotnost varstva narave v imenu društva postala ovira, ko je »pridobitniško usmerjena struja mlajših ornitologov« pričela sklepati povezave z organizacijo BirdLife. »Zato so hoteli sprva spremeniti ime, kasneje pa so se zadovoljili s kratico DOPPS, ki je ta manko prikrla,« je pojasnil Geister (po Ahačič, 2008, 39).

Dober primer za to, kako pomembna so mednarodna zavezištva pri doseganju ciljev na letni ravni, je intenzivna naravovarstvena dejavnost društva v boju proti nekaterim okoljskim posegom. DOPPS se je namreč v navezi z drugimi slovenskimi nevladnimi organizacijami povezal v t. i. Koalicijo za Volovjo reber in se odločno zoperstavil postavitvi vetrnih turbin na pobočju v bližini Ilirske Bistrice, ki je pomembno preletno območje za ptice (glej npr. Blejec, 2005, kjer je predstavljen antropološki pogled na to tematiko). Njihovih naporov niso podprli le lokalni zanesenjaki, temveč so za njimi stali tudi partnerji ornitološke zveze BirdLife. Leta 2006 so oblikovali celo neformalno delovno skupino BirdLifovih predstavnikov iz Bruslja in predstavnikov britanskega RSPB, ki je podprla prizadevanja DOPPS. Ciljev jim ni uspelo doseči le zaradi množičnega članstva obeh partnerskih organizacij, temveč tudi zaradi vplivnih povezav nekaterih članov, ki segajo onkraj ljubiteljske ornitologije, in sicer v evropsko okoljsko politiko.²⁹ Informacije o načrtovani gradnji vetrne elektrarne na Volovji rebri so iz BirdLifove pisarne v Bruslju namreč posredovali do Generalnega direktorata za okolje pri Evropski komisiji, od koder so leta 2007 na slovensko ministrstvo za okolje in prostor naslovili uradni opomin zaradi neustrezne razglasitve območij Natura 2000. V tem opominu so izrecno opozorili na Volovjo reber in jo označili za eklatanten primer nedovoljenega »izrezovanja« delca ozemlja iz varovanega območja zaradi gospodarskih interesov, torej zaradi predlagane postavitve vetrnih elektrarn (Evropska komisija, 2007; glej tudi Bell idr., 2010, kjer so bolj podrobno navedeni ukrepi DOPPS). Posredovanje močnih zaveznikov iz tujine je torej pomembno vplivalo na doseganje ciljev razmeroma majhnega slovenskega društva.

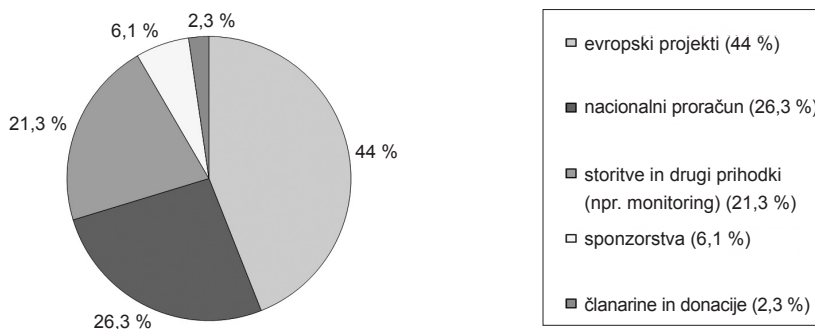
2.6 Zatišje po viharju

Če se vrnemo k zgodovinskemu pregledu, ugotovimo, da so se razmere v društvu umirile po turbulentnem obdobju v devetdesetih letih, ki sta ga najbolj zaznamovala prehod od opazovanja ptic k varovanju narave in profesionalizacija nekaterih društvenih dejavnosti ob podpori sponzorjev – predvsem največjega slovenskega operaterja mobilne telefonije (glej Kimovec, 2008, kjer je objavljena analiza sponzorskega sodelovanja). Po letu 2000 je število članov stagniralo ali celo nekoliko upadlo, naglo pa je zrasel profesionalni del, torej t. i. Pisarna, v kateri je po zadnjih podatkih 19 zaposlenih. Zaradi takšne rasti profesionalne

²⁹ Stephen Moss pojasnjuje, da se pod benigno in prijazno zunanjo podobo britanskega RSPB skriva »povsem praktično usmerjena in zelo politična organizacija, ki se na izjemno visoki ravni zavzema za ohranjanje ptic in njihovih življenjskih prostorov« (2004, 308–309). Za doseganje teh ciljev imajo v tem društvu na voljo najrazličnejša sredstva – od »svojih« novinarjev v medijih do zaposlenih lobistov. Njihovo največjo moč pa pomeni milijonsko članstvo, ki odloča celo o tem, kam se bo med volitvami v Veliki Britaniji usmeril jeziček na politični tehtnici.

ekipe so društvene prostore preselili na novo lokacijo, ki pa je v nekaj letih postala premajhna. Leta 2004 so se tako znova selili, in sicer v stavbo na območju nekdanje Tobačne tovarne Ljubljana.

Hitro rast poklicnega dela društva je najprej omogočilo sodelovanja z glavnim sponzorjem, zatem pa še pridobitev sredstev iz evropskega programa LIFE Natura, ki so jih namenili za renaturacijo Škocjanskega zatoka v Kopru in varovanje kosca (*Crex crex*) v Sloveniji. Leta 2005 so se tako na DOPPS lahko pohvalili, da so bili edina slovenska organizacija, ki je pridobila dva projekta LIFE v skupni vrednosti skoraj 1,4 milijona evrov. Oba projekta sta bila za društvo zelo pomembna, saj so leta 2004 več kot 40 odstotkov sredstev za profesionalno ekipo pokrili iz teh virov (Šalaja, 2004, 25), podobno pa je bilo tudi leta 2007, ko so evropska sredstva pomenila skoraj polovico društvenega proračuna (Slika 1).

Slika 1: *Financiranje DOPPS v letu 2007 (vir: Kimovec, 2008, 50).*

Poleg naravovarstvenih projektov, ki so od preloma stoletja osrednja društvena dejavnost, se v društvu še vedno ukvarjajo tudi s proučevanjem ptic. Od leta 2002 izvajajo v društvu pomemben projekt, ki je primerljiv z začetnimi prizadevanji članov in članic ob koncu sedemdesetih let. Pripravljajo namreč novi ornitološki atlas gnezdilk, ki naj bi pomenil kvalitativni preskok v primerjavi z »Geisterjevim« atlasom gnezdilk iz leta 1995. Stari atlas je pomenil idejno jedro, iz katerega je zrastle društvo, in zamisel, ki je spočetka povezovala člane, podoben kohezivni učinek pa naj bi imel tudi novi atlas. Ta je po mnenju njegovega koordinatorskega izvrsten za pridobivanje, motiviranje in povezovanje članov, saj kot prostovoljec »zbiraš podatke in ti je to všeč, po drugi strani pa veš, da gradiš nekaj pomembnega«. Projekt naj bi sklenili že leta 2008, a kot kaže, bodo potrebni še dodatni popisi, da bo delo končano. Poleg teh popisov prirejajo v društvu ogromno različnih dogodkov – od predavanj do naravovarstvenih akcij –, ki so preštevilni, da bi jih

evidencialni v tem pregledu. Vsekakor pa vsi dogodki sooblikujejo kulturo organizacije, pri čemer so nekateri bolj, drugi manj prelomni (Tabela 1).

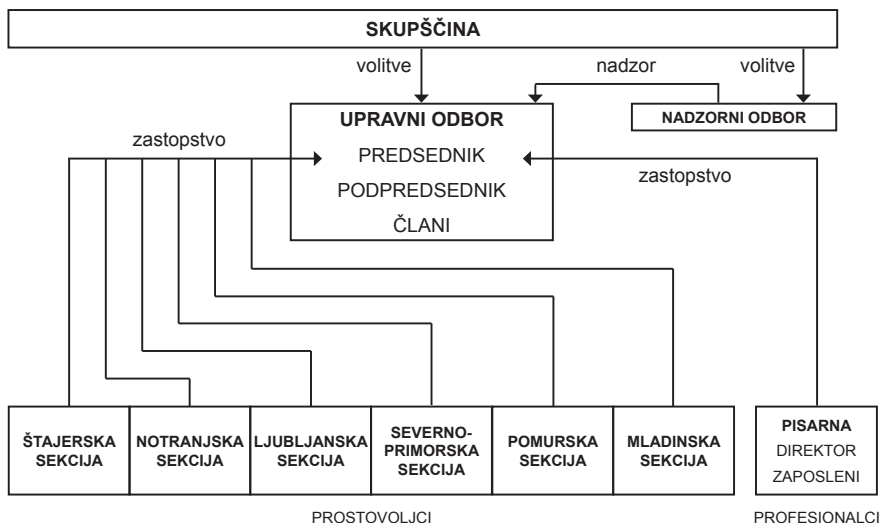
Tabela 1: *Kronološki pregled pomembnejših dogodkov v Društvu za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije.*

Leto	Ključni dogodki
1976–1978	– prvi poskusi zbiranja podatkov za ornitološki atlas gnezdičk
1979	– ustanovna skupščina DOPPS
1980	– prva številka društvenega glasila <i>Acrocephalus</i> – pobuda za ustanovitev jugoslovanske ornitološke zveze
1983	– ustanovitev društva <i>Ixobrychus</i> v Kopru (začetek regionalizacije slovenske ljubiteljske ornitologije) – prva konferenca jugoslovanskih ornitologov v Beogradu
1986	– pripravljena gradiva za t. i. pomembna območja za ptice (Important Bird Areas oziroma IBA)
1987	– ustanovitev Zveze ornitoloških društev Jugoslavije (ZODJ) v Zagrebu
1988	– ZODJ postane član (in nacionalna sekcija) mednarodne zveze ICBP
1989	– ICBP objavi prvi inventar evropskih IBA, ki vključuje osem območij v Sloveniji – ustanovitev Štajerske sekcije DOPPS
1991	– DOPPS zamrzne odnose z ZODJ – selitev društvene pisarne v nove prostore
1992	– ustanovitev Komisije za varstvo narave DOPPS – ustanovitev mreže lokalnih koordinatorjev IBA za Slovenijo
1994	– pridobitev zastopniškega statusa v ICBP – prva številka poljudne revije <i>Novice DOPPS</i> (kasneje se preimenuje v <i>Svet ptic</i>) – izid <i>Zimskega ornitološkega atlasa Slovenije</i>
1995	– izid <i>Ornitološkega atlasa Slovenije</i> – začetek sodelovanja s podjetjem Mobitel – ustanovitev Notranjske sekcije DOPPS
1996	– status partnerja pripravnika v BirdLife (prej ICBP)
1997	– ustanovitev Ljubljanske sekcije DOPPS
1998	– Državni zbor RS sprejme zakon o zaščiti Škocjanskega zatoka ob Kopru
1999	– pridobitev desetletne koncesije za upravljanje naravnega rezervata Škocjanski zatok – izvršilni odbor odstavi urednika revije <i>Acrocephalus</i>
2000	– <i>Acrocephalus</i> se preoblikuje v znanstveno revijo – izid prve številke revije <i>Svet ptic</i> (prej <i>Novice DOPPS</i>) – sedež društva se preseli na Prvomajsko ulico v Ljubljani
2001	– DOPPS pridobi sredstva iz evropskega naravovarstvenega programa LIFE Nature III za renaturacijo in varovanje habitatov v Škocjanskem zatoku – DOPPS postane polnopravni član zveze BirdLife International
2002	– začetek popisov za novi ornitološki atlas gnezdičk
2003	– DOPPS pridobi iz programa LIFE Nature III sredstva za varstvo kosca (<i>Crex crex</i>) na Ljubljanskem barju

Leto	Ključni dogodki
2004	– sedež društva se preseli na Tržaško cesto v Ljubljani
2005	– ustanovitev Mladinske sekcije DOPPS
2006	– srečanje partnerjev BirdLife International v Ljubljani – ustanovitev Severnoprimske sekcije DOPPS
2009	– trideseta obletnica društva – ustanovitev Pomurske sekcije DOPPS

2.7 Organizacijska struktura

Kakšna pa je v društvu *organizacijska struktura*, ki jo lahko razumemo kot način delitve dela po posameznih opravilih in vzpostavljanja koordinacije v organizaciji (Mintzberg, 1979, 2)? DOPPS ima v primerjavi z drugimi podobnimi organizacijami v Sloveniji precej veliko bazo članov (med 750 in 1000 jih je bilo v času moje raziskave), ki sestavljajo skupščino kot vrhovno telo. Ta sprejema statut in njegove spremembe, voli in razrešuje člane temeljnih organov, sprejema letno poročilo nadzornega odbora, odloča o prenehanju društva ter na predlog upravnega odbora sprejema odločitve in stališča glede ornitologije in varstva ptic (Statut DOPPS 2007). Skupščino oziroma zbor članov in članic, kot se imenuje po statutu, skličejo vsako leto, vsaki dve leti pa na njej izvolijo člane upravnega odbora, vključno s predsednikom in podpredsednikom. Dejavnosti upravnega odbora in drugih organov spremlja nadzorni odbor, ki ga sestavljajo štirje člani in ga prav tako izvolijo na skupščini (Slika 2).

Slika 2: Organizacijska struktura DOPPS.

Skupščino načeloma sestavljajo vsi člani društva, dejansko pa se srečanja udeležijo tisti, ki so v društvu najbolj dejavni in želijo vsaj formalno odločiti o tem, kdo bo zasedel položaje v organizaciji in kaj bo društvo počelo. Skupščina naj bi torej sprejemala »usodne« odločitve, a po mojih opažanjih jih prisotni predvsem potrjuje. Vsaj leta 2006, ko sem prisostvoval letni skupščini, je glasovanje potekalo bolj ali manj rutinirano in samodejno, mnenja pa se niso posebej kresala. Na tem dogodku sem v terenski dnevnik zapisal: »Glasovanje je potekalo z dvigovanjem rok. To je bila – ali pa je bilo tako vsaj videti – bolj kot ne rutina. Velika večina je glasovala za predlagane kandidate, nihče ni bil proti, le eden se je vzdržal. Ni bilo posebej razburljivo!«³⁰

Upravni odbor je po društvenem statutu drugi najpomembnejši organ, ki vodi in usmerja društvo. Sestavlja ga vsaj deset članov, všteti predsednika in podpredsednika. Vsaka od sekcij lahko določi predstavnika v upravnem odboru, prav tako pa ga imenujejo tudi zaposleni v Pisarni DOPPS. Drugi po pomembnosti je ta organ le na papirju, dejansko pa je marsikdaj kar najpomembnejši – vsaj glede na to, da je odločanje skupščine precej avtomatizirano in da ta potrjuje zamisli upravnega odbora. Veliko strateških odločitev namreč zasnujejo prav v upravnem odboru, ki ga sestavljajo najbolj dejavni člani društva – organizacijsko jedro.

Še beseda o predsedniku,³¹ ki ima vsaj na papirju zelo veliko pristojnosti. Po statutu je pravno odgovoren za društvo, odgovarja za idejno in programsko zasnovo društvenih dejavnosti, predstavlja društvo in zanj podpisuje pomembnejše dokumente, odloča pa tudi o pripravi skupščine in sej upravnega odbora (Statut DOPPS, 2007). Med raziskavo sem opazil precejšnjo diskrepanco med tem, kakšna je vloga predsednika na papirju, in tem, kako se ta udejanja. Četudi je predsednik zastopnik društva in tako *primus inter pares*, se njegova vloga mnogokrat kreše z direktorjevo, ki vodi profesionalni del društva kot »edini delovni organ DOPPS, ki je neposredno podrejen direktorju« (Statut DOPPS, 2007). Glede na to, da »[d]irektorja vodi osebno edinole predsednik društva, UO pa le preko svojih sklepov« (Statut DOPPS, 2007), je razmerje predsednika in direktorja statutarno jasno definirano.³² Kljub tej opredelitvi razmerij pa je direktor v javnosti mnogokrat prav tako izpostavljen kot predsednik, saj daje izjave za medije, sprejema predstavnike iz tujine itd. Takšno »dvojno vodenje«, ki nekoliko spominja na razmerje med političnima

30 Prisotni so sicer potožili, da je bila skupščina tisto leto bolj slabo organizirana. Neka članica je ob tem dodala, da je bilo »včasih več društvenega duha, zdaj pa ga je manj, ker se preveč poudarja profesionalno delo, premalo pa članstvo in prostovoljno delo«.

31 Zgolj moško inačico besede »predsednik« uporabljam predvsem zato, ker predsednice društvo do zdaj še ni imelo.

32 Direktorjeve naloge in pristojnosti so v statutu opredeljene takole: vodi pisarno društva in zaposlene v njej, odgovarja za zakonitost dela in poslovanja pisarne, izvaja naloge, ki mu jih delegira predsednik društva, skrbi za uresničevanje sklepov upravnega odbora, v soglasju z upravnim odborom sprejema kadrovske odločitve v zvezi s pisarno ter predsedniku in upravnemu odboru poroča o rezultatih dela pisarne (Statut DOPPS, 2007).

funkcijama predsednika vlade in predsednika države, bi lahko ponovno vodilo v organizacijsko shizofrenijo – predvsem v razdvojenost med profesionalnim delom društva in prostovoljci. Dejansko pa lahko društvu celo koristi, saj je za organizacijo mnogokrat slabo, če formalno ali neformalno vodenje v celoti prevzame ena oseba, ki postane sinonim za delovanje celote.

Pomembno vlogo pri delovanju društva imajo sekcije, in sicer Ljubljanska, Štajerska, Notranjska, Severnoprimska, Pomurska in Mladinska sekcija, ki so precej avtonomne pri svojem delovanju in izvolijo tudi svoje predsednike in zastopnike v društvenem upravnem odboru. Sekcije se med sabo razlikujejo po dejavnostih, ki jih opravljajo. V Notranjski sekciji se tako najbolj ponašajo s tradicionalnim prazničnim izletom na Cerkniško jezero, ki se ga vsako leto udeleži več kot 150 oseb, njeni osrednji ornitološki akciji pa sta štetje koscev (*Crex crex*) in popis rumenih pastiric. Kot so navedli v poročilu za leto 2008, je skupni imenovalec vseh akcij Ljubljanske sekcije »storiti nekaj koristnega, dobrega za ptice in naravo in se ob tem imeti 'fajn'« (DOPPS, 2009a). V tej sekciji pripravljajo tečaje prepoznavanja ptic, izdelujejo lojne pogače za zimsko krmljenje, sodelujejo pri reševanju in prevozu ranjenih ptic, čistijo nevarne odpadke v okolici Ljubljane, izvajajo štetje koscev (*Crex crex*) na Ljubljanskem barju, popisujejo kavke na območju Ljubljane in Gorenjske, izdelujejo gnezdilnice, razpisujejo natečaj za fotografijo meseca ter pripravljajo redna tedenska srečanja. V Severnoprimski sekciji izvajajo popise ptic na zahodnem in severozahodnem delu Slovenije, gostijo predavanja in pripravljajo ornitološke izlete. Štajerska sekcija je najstarejša in po mnenju nekaterih članov tudi najbolj dejavna. V njej izvajajo popise za nastajajoči novi ornitološki atlas ter popis belih štorkeļ in srakoperja, ukvarjajo pa se z monitoringom na za¬dr¬zevalniku Medvedce, Ptujskem in Ormoškem jezeru ter v lagunah v Ormožu ter s popisi rek in čiščenjem otokov na Ptujskem jezeru, s čimer omogočijo gnezdenje čigram in rečnim galebom, poleg tega pa pripravljajo še izlete, predavanja idr. Leta 2009 so ustanovili še peto regionalno sekcijo, in sicer Pomursko sekcijo. Na ustanovni skupščini te sekcije v Beltincih se je zbralo več kot 30 ljubiteljev ptic, ki so izvolili predsednika in podpredsednico ter predstavnico v društvenem upravnem odboru. Poleg tega so ob ustanovitvi predstavili tudi uradno stališče društva do hidroelektrarn na reki Muri in pripravili prvi izlet, in sicer na Gajševsko jezero, kjer se je »kljub mrazu zbralo trinajst ljubiteljev ptic« (PS DOPPS, 2009). V Mladinski sekciji pripravljajo dejavnosti – denimo predavanja, izlete in delavnice –, ki so sicer namenjene predvsem mladim ornitologom, a sem se jih kot novinec udeležil tudi sam in se seznanil z osnovami opazovanja ptic. Poleg tega v sekciji redno potekajo različni ornitološki tabori, na katerih se mladi seznanjajo z ornitologijo in delovanjem DOPPS (DOPPS, 2009a).

2.8 Delitev do poslednjega kvanta

Dogodki iz preteklosti – in sicer tako na globalni kot na lokalni ravni – so pomembno zaznamovali oblikovanje društva in njegovo sedanjo podobo. Na njegovo formiranje pa niso vplivali le razvoj ornitologije in spremembe naravovarstvene zavesti, temveč tudi družbene in politične razmere, ki se jim je organizacija prilagajala in jih hkrati sooblikovala. Očitno DOPPS nikoli ni bil samostojna entiteta (»zaprt sistem«), na katero bi okolje zgolj vplivalo, temveč so se člani in članice ves čas povezovali z drugimi institucijami, sodelovali z njimi ter sočasno preoblikovali družbene in politične strukture. Organizacija je bila torej vedno povezana v kompleksno omrežje, ki se je raztezalo izven lokalnih okvirov.

Kot smo videli, DOPPS tudi navznoter ni enovit, temveč je razslojen na posamezne sekcije, v katerih se prav tako vzpostavljajo podskupine (ali pa podkulture oziroma podomrežja) z lastnimi pogledi in stališči. In v teh podskupinah spet naletimo na notranje delitve, dokler ne pridemo do poslednjega »kvanta« – posameznika.

3 Organizacijska kultura: Od enovitosti do kompleksnosti

*Kulturo lahko razumemo kot človeško stvaritev,
ki nam pomaga, da se izognemo temnemu breznu
nereda in kaosa, v katero bi sicer padli.*

Tony J. Watson, V iskanju managementa (1994)

V prejšnjem poglavju sem predstavil zgodovinski razvoj organizacije, zdaj pa se bom posvetil še njeni kulturi. Ob tem se zavedam, da stopam po tankem ledu, saj je kratka, jasna in trajna definicija kulture, ki je po mnenju Raymonda Williamsa med najbolj zapletenimi besedami v angleškem jeziku (po Jenks, 1993), nesmiselna in nemogoča – med drugim zato, ker se njen pomen nenehno spreminja. Izraz, ki izvira iz latinskega glagola *colere*, so sprva uporabljali za opis kulture poljščin, kasneje pa so ga razširili, tako da je opisoval še »kultiviranje« ljudi in njihovih družbenih dejavnosti (Jenks, 1993, 6–24; Kuper, 1999, 31). V tem duhu je nastala tudi znamenita Tylorjeva definicija iz leta 1871, po kateri je kultura »kompleksna celota, ki vsebuje znanje, verovanje, umetnost, etiko, pravo, navade ter vse druge zmožnosti in navade, ki jih človek pridobi kot član skupnosti« (po Kuper, 1999, 56). Po Tylorju so vznikale nove definicije, ki se jih je do sredine 20. stoletja nakopičilo več kot 160 (Kroeber in Kluckhohn, 1952; Kuper, 1999, 57) in med katerimi jih je večina poudarjala simbolizacijo kot temeljno posebnost ljudi in njihovih kultur.

Kljub temu da je kultura temeljni antropološki termin, ki vedo spremlja od njenega nastanka, ga mnogi sodobni antropologi v celoti zavračajo ali pozivajo k njegovemu temeljitemu prevrednotenju (npr. Keesing, 1981; Kahn, 1989; Abu-Lughod, 1991; Brightman, 1995; Kuper, 1999; Muršič, 2002), medtem ko ga drugi še vedno upoštevajo (npr. Sahlins, 1999a). Tudi sam ga ohranjam, saj menim, da je bolje uporabiti neki izraz kot nobenega – vsaj dokler ne najdemo ali iznajdemo nečesa bolj primernega. Še posebej pomembno je to v antropologiji organizacij in drugih vedah, ki proučujejo organizacije, v katerih se je izraz prijel in trdovratno ohranjal v sintagmi »organizacijska kultura«.

Dodam naj še svojo definicijo kulture – kdo ve, katero po vrsti –, ki jo uporabljam pri proučevanju organizacij in pri kateri se deloma opiram na Scheina (1992) kot osrednjega sodobnega teoretika organizacij. Kulturo razumem kot udejanjanje temeljnih predpostavk sodelovanja in povezovanja ljudi v kompleksnem dinamičnem družbenem sistemu. Te predpostavke si lahko predstavljamo kot izhodišče namišljenega

koordinatnega sistema kulture (prim. Handwerker, 2002), ki je večdimenzionalen, saj potrebujemo več kot dve »osi«, da z njimi opišemo vrednote, navade, jezik in druge kulturne sestavine.³³ »Ničla« v takšnem koordinatnem sistemu je torej ideal (prim. Schutz, 1972, in njegov »idealni tip«) ali »statistična fikcija« (Sapir po Briggs, 2002), od katerega se posamezniki bolj ali manj oddaljujejo, hkrati pa se po njem orientirajo in z njim identificirajo. Na ta način skupina ohranja identiteto, sočasno pa njeni člani nenehno (re)definirajo, kaj jih označuje – spreminjajo torej sistem. Tak sistem zato ni statičen, temveč dinamičen, spremenljiv, ameboiden in samoreferenčen (avtopoetičen). Predstavljamo si ga lahko kot premični panj, okrog katerega »brenčijo« posamezniki, ki so včasih bolj, drugič manj oddaljeni od središča, ki učinkuje kot *atraktor*, torej osrednja privlačna točka v sistemu (Stacey, 1996, 57–61, 283). Ker se nenehno spreminja, ga je težko »zamrzniti«, opisati in predstaviti, saj gre pravzaprav za »premično tarčo« (Handwerker, 2002, 110). Uporab(lj)a možnost, s katero rešimo zagato, je, da opišemo posamezne segmente časa, v katerem smo opravili raziskavo ali o katerem smo pridobili podatke. Ko te »rezine« zložimo v besedilo, dobimo približen opis kompleksnega dinamičnega sistema.

Kaj pa pomeni drugi del sintagme organizacijska kultura? Prevladujoča definicija opisuje organizacijo kot skupino ljudi s skupnim ciljem, poslanstvom ali programom (Katz in Kahn, 1966; Ford idr., 1988; Schein, 1994; Robbins, 1996). Beseda organizacija pa ima po SSKJ še druge pomene. Po eni strani je to glagolnik od organizirati (primer: »ima smisel za organizacijo«), po drugi pa značilnost oziroma stanje organiziranega. Druga, bolj natančna slovarska definicija pojasnjuje, da organizacija pomeni nenaključno ureditev komponent ali delov, ki so povezani tako, da tvorijo sistem, ki ga lahko identificiramo kot enoto. Poleg tega opisuje sekvenčno ali prostorsko (ali oboje) entiteto, v kateri so znanje, podatki, ljudje ali drugi elementi namensko urejeni, pa tudi skupino ljudi, ki sistematično sledijo skupnemu cilju (Business Dictionary, 2009).

Aldrich (2008) v svoji definiciji izpostavlja še družbenost, saj organizacije nastanejo z razmerji med ljudmi in so omejene z njimi. Sam predlaga naslednjo definicijo: »[O]rganizacije so ciljno usmerjeni dejavni sistemi, ki vzdržujejo svoje meje« (Aldrich, 2008, 4). Ciljna usmerjenost pomeni, da imajo organizacije smisel, cilj ali več ciljev (ali pa je tako vsaj videti), meje te »smiselno zaključene celote« pa se vzdržujejo tako, da se vzpostavljajo razlike med člani in nečlani. To, da so organizacije dejavni sistemi, pa poudarja njihovo procesualnost, tvornost in spremenljivost. Sam se bolj strinjam z razlago Barbare Czarniawske-Joerges, ki v delu *Raziskovanje*

33 Poleg tega nihče ni del ene same kulture, temveč je sočasno udeležen v več tovrstnih sistemih (prim. Handwerker, 2002, 110).

kompleksnih organizacij pojasni, da so organizacije »omrežja kolektivnih dejavnosti, ki skušajo oblikovati svet in človeško življenje« (1992, 32). Ob tem dodaja, da takšna omrežja nimajo jasno določenih meja (ravno nasprotno torej kot pri Aldrichovi definiciji), temveč se te nenehno na novo vzpostavljajo, organizacija in okolje pa se neločljivo prepletata.

Tomoko Hamada (1994) v pregledu zgodovine organizacijske antropologije podobno pojasnjuje, da je organizacija sociokulturni sistem, ki je vpet v širše družbeno in kulturno okolje. Pravi, da je organizacijsko življenje prej fluidno kot linearno, saj se dejanja in odločitve posameznikov »nenehno zaletavajo ob stene spreminjajočega se labirinta pomenov, položajev, statusov, preprek in pasti« (Hamada, 1994, 26). Po njenem je izjemno pomembno ne le, kaj se v organizaciji zgodi, temveč tudi, kako dogodke interpretiramo. Isti dogodki imajo zaradi različnih kognitivnih shem različne pomen, kar v organizacijah poraja kontradikcije in konflikte. Hamada (1994, 27) dodaja, da je izraz kultura v antropoloških raziskavah organizacij še vedno uporaben (in uporabljan) predvsem zaradi holističnega pomena, saj v celoto povezuje individualne kognitivne procese, jezik in simbole, vedénje, materialne produkte, strukture moči in hegemonije, vključuje pa tudi okolje.

Kot vidimo, sta oba termina – kultura in organizacija – večplastna in večpomenska, zato je njunih definicij veliko. Podobno velja za sintagmo organizacijska kultura, katere pomen se je sčasoma precej spremenil. Eno prvih definicij je skoval kanadski organizacijski psiholog Elliott Jaques, ki je pojasnil, da omenjena zveza opisuje »ustaljen in tradicionalen način razmišljanja in ravnanja, ki je v večji ali manjši meri skupen vsem njenim članom« (1952, 251). Organizacijska kultura v tem smislu vsebuje širok nabor pomenov: načine dela, vrednote, večšine in znanja, odnos članov organizacije do avtoritete, navade vodstvenega osebja in tudi bolj nezavedne stvari, kot so konvencije in tabuji. Ob tem dodaja, da je kultura sestavni del »druge narave« (1952, 251) ljudi, ki so v organizaciji že dalj časa, pri čemer namiguje na ponotranjenje posameznikovih praks (prim. Bourdieu, 2002, in njegov habitus).

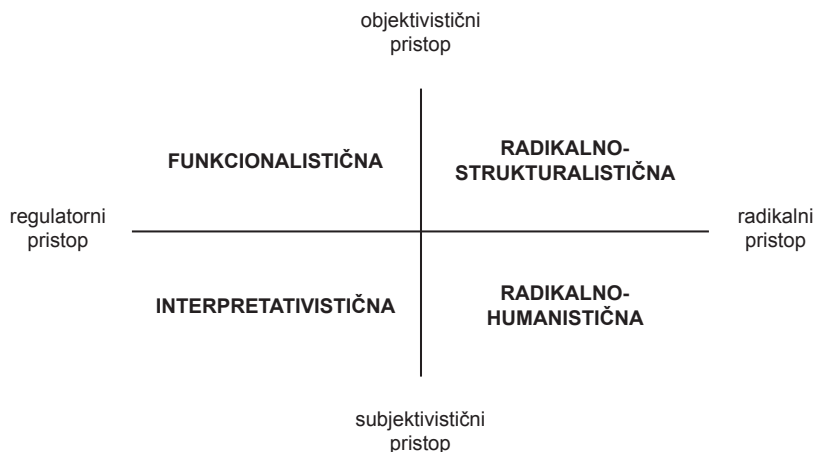
Tudi oxfordski teoretik organizacij Andrew Pettigrew – po izobrazbi sicer antropolog in sociolog – se je osredotočil na to, kaj imajo ljudje v organizaciji skupnega. Pojasnil je, da je organizacijska kultura »sistem javno in kolektivno sprejetih pomenov, ki delujejo v določeni skupini in v določenem času« (Pettigrew, 1979, 574). O skupnih značilnostih pripadnikov organizacije je pisal tudi organizacijski psiholog z ameriškega MIT Edgar Schein, ki pravi, da organizacijska kultura pomeni »vzorci skupnih temeljnih predpostavk, ki se jih skupina nauči, ko rešuje težave s prilagajanjem okolju in z notranjo integracijo« (Schein, 1992, 12). Za Johna Van Maanena, prav tako organizacijskega teoretika z MIT, se kultura

navezuje na »znanje, ki je neki skupini domnevno bolj ali manj skupno«, pri čemer je poudaril, da kultura »sama po sebi ni vidna, temveč jo lahko vidimo le skozi njene reprezentacije« (Van Maanen, 1988, 3). Harrison Trice in Janice Beyer, oba teoretika organizacij iz ZDA, pa sta zapisala, da so kulture (tokrat v množini!) »kolektivni pojavi, ki utelešajo človeške odzive na negotovosti in kaos, ki so neizogibni v človeškem izkustvu« (Trice in Beyer, 1993, 177). Pomembno novejšo definicijo je postavil britanski antropolog in sociolog Martin Parker, ki se je dokončno odmaknil od iskanja enovitosti in konsenza v organizaciji, saj pravi, da organizacijska kultura opisuje »nenehen konflikt proces utrjevanja razlik v skupinah in med njimi« (Parker, 2000, 233).

Od Jaquesovega iskanja skupnih lastnosti in enovitosti smo torej prispeli do neurejenosti (ali pa navidezne urejenosti) ter nenehnih konfliktov in bojev. Organizacije so z vidika raziskovalcev očitno vse manj urejene in organizirane ter vse bolj spremenljive, kompleksne ali celo kaotične entitete, od statičnega, stabilnega in konsenzualnega stanja pa so se definicije premaknile k opisom dinamike, procesualnosti in tvornosti. To pravzaprav ni nenavadno, saj sta oba pojma, ki ju obravnavam kot dva dela sintagme organizacijska kultura – torej kultura in organizacija –, izvorno opisovala proces. Kot rečeno, beseda kultura korenini v latinski besedi *colere*, kar pomeni obdelovati, negovati, kultivirati, organizacija pa izvira iz starogrške besede *organ*, ki pomeni orodje, s katerim seveda nekaj ustvarimo. Izraz organizacijska kultura torej sočasno vsebuje dva glagola in dva samostalnika ter zato sugerira tako na stanje kot na proces. Organizacijska kultura torej pomeni »zlaganje« kulture in organizacije v eno entiteto, pri čemer je ustvarjanje kulture proces, ki se godi sočasno s tkanjem organizacije (Parker, 2000, 82–83).

Med sodobnimi definicijami organizacijske kulture in teorijami organizacij se komaj najdemo, saj jih je skoraj toliko, kot je avtorjev, ki poleg tega prihajajo iz zelo raznolikih ved. Burrell in Morgan sta v knjigi *Sociološke paradigme in organizacijska analiza* (1979) te teorije klasificirala in jih razdelila v štiri temeljne paradigme: funkcionalistično, interpretativistično, radikalno-strukturalistično in radikalno-humanistično (prim. Collins, 1994, kjer je predstavljena podobna štiridelna delitev socioloških tradicij). Umestila sta jih v razpredelnico, ki po eni strani označuje pristop, ki poudarja red, regulacijo in stabilnost, in sicer v primerjavi s pristopom, ki izpostavlja radikalne spremembe, po drugi strani pa sta subjektivističen oziroma individualističen pristop primerjala z objektivističnim oziroma strukturalističnim (Slika 3). Vsako od teh paradigem bom v nadaljevanju predstavil, nato pa bom pojasnil, kako lahko na DOPPS

pogledamo skozi te štiri »prizme« – podobno kot je to storil Hassard (1991) z večparadigmatsko raziskavo.

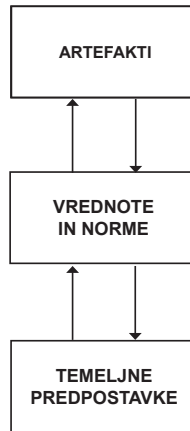

Slika 3: Štiri paradigme organizacijske kulture (vir: Burrell in Morgan, 1979).

3.1 Tri ravni organizacijske kulture

Funkcionalistična paradigma je prevladovala v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja. Kot pojasnjujeta Burrell in Morgan (1979, 26), temelji na pozitivizmu, na njeno oblikovanje pa so vplivali predvsem sociologi, in sicer August Comte, Herbert Spencer, Émile Durkheim in Vilfredo Pareto. Ouchi in Wilkins (1995, 460) med njene izhodiščne avtorje prištevata tudi antropologe, in sicer Alfreda Radcliffe-Browna in Bronisława Malinowskega, deloma pa tudi Ruth Benedict in Margaret Mead, ki so s funkcionalističnim pristopom vplivali na Deala in Kennedyja (1982), Petersa in Watermana (1982), Ouchija (1993) ter Scheina (1987, 1990, 1992, 1994).

Teorije, ki jih uvrščamo v to paradigmo, poudarjajo red, stabilnost in ravnotežje v organizacijah, ponavadi pa so pragmatično usmerjene k reševanju problemov. Raziskovalci skušajo s takšnim pristopom odkriti, kaj omogoča čim boljši nadzor nad ljudmi in kakšen je »pravilen« način vedenja v organizaciji. Mednje sodi tudi Edgar Schein, ki trdi, da lahko s *kliničnim pristopom*, ki smo ga spoznali v uvodnem poglavju, rešujemo probleme in nadzorujemo kulture. V svojem temeljnem delu *Organizacijska kultura in vodenje* (1992) je predstavil znamenito shemo organizacijske kulture (Slika 4), po kateri so *temeljne predpostavke* najgloblje izhodišče delovanja članov organizacije in pomenijo tudi izvor morebitnih težav (Schein, 1992, 21–26). Če znamo po svojih zamislih (pre)oblikovati temeljne predpostavke, zmoremo potemtakem odpraviti probleme in upravljati organizacijsko kulturo.

Slika 4: Scheinov model treh ravni organizacijske kulture (vir: Schein, 1992, 17).

Naslednja, manj globoka plast so po Scheinu *vrednote in norme*. Vrednote so družbena načela in merila, za katera člani organizacije verjamejo, da med njimi uspešno delujejo; norme pa so izraz teh vrednot oziroma nenapisana pravila, ki pojasnjujejo, kaj je v različnih situacijah prav in kaj ne (Schein, 1992, 19–21). Na najbolj plitki in zato raziskovalcem najlaže dostopni ravni organizacijske kulture pa so *artefakti*, ki so »tisto, kar nekdo vidi, sliši in čuti, ko se sreča z novo skupino in njeno neznano kulturo« (Schein, 1992, 17). To so torej fizične manifestacije temeljnih predpostavk, kot so objekti, ki jih vidimo v pisarnah, pripomočki, ki jih uporabljajo člani organizacije pri delu, specifični izrazi in način govora, različne dejavnosti ter obredi, načini nagrajevanja in kaznovanja itd. Vsi ti artefakti so, kot pravi Schein, tako oddaljeni od temeljnih predpostavk, da jih težko nedvoumno interpretiramo oziroma skozi prodremo do bistva organizacijske kulture (po Hatch, 2006, 188).

Tudi sam sem pri raziskavi organizacijske kulture v DOPPS sprva sledil funkcionalistični paradigmi in ugotavljal, katere so skupne temeljne predpostavke v organizaciji. Zato sem najprej analiziral artefakte, torej najočitnejše in najopaznejše sestavine organizacijske kulture (Tabela 2), iz njih pa sem sklepal, katere so ključne vrednote DOPPS. Izpostavljanje ptic v vseh publikacijah in sloganih, ki so jih uporabili pri oglaševalski akciji v sodelovanju z mobilnim operaterjem, sem si pojasnil tako, da želijo člani poudariti varovanje ptic in narave kot osrednjo vrednoto. Na to opozarja tudi njihov vsakdanji način oblačenja (prim. Pratt in Rafaeli, 2004), npr. športna oblačila, primerna za izlete v naravo, in nekateri drugi artefakti, npr. fotografije in risbe ptic na stenah in računalniških »namizjih«, ter tudi življenjski slog, saj je med člani društva denimo mnogo vegetarijancev. Naslednja vrednota, ki sem jo opazil, je egalitarnost oziroma poudarjanje

»društvenega duha«, kot so to pogosto ubesedili sogovorniki. Ta se kaže v medsebojnem tikanju članov, »enakovredni in nerazkošni opremi pisarn ter pojavnosti posameznikov na mednarodnih srečanjih, kjer se le redki pokažejo v prestižnih oblačilih, poleg tega pa v govorih pogosto poudarjajo pripadnost globalni in enakopravni skupnosti somišljenikov. Iz tega sem sklepal, kakšna je najgloblja »podlaga« organizacijske kulture, ter ugotovil, da sta temeljni predpostavki DOPPS prostovoljstvo in altruizem, ki temeljita na občutku povezanosti z ostalimi člani organizacije pa tudi s pticami in naravo.

Tabela 2: *Artefakti organizacijske kulture v DOPPS (kategorije in podkategorije so pripravljene po Hatch, 2006, 189).*

Kategorija	Podkategorija	Primeri iz društva
Predmeti	umetnost, oblikovanje, logotipi	– močvirska trstnica v društvenem znaku – fotografije ali risbe ptic na naslovnih skoraj vseh publikacij
	arhitektura, dekoracija, notranja oprema	– skromna, funkcionalna oprema pisarn (odsluženo pohištvo) – fotografije in risbe ptic na stenah – »namizja« na računalniških zaslonih s prizori iz narave – uporabnost namesto razkošja
	oblačila, zunanji videz, uniforme	– funkcionalna, športna oblačila (mnogokrat tudi na delovnem mestu) – kakovostna in trpežna terenska oblačila – športni čevlji ali škornji (slednji pri opazovanju vodnih ptic) – pelerine – terenska in »vsakdanja« oblačila »naravnih« barv (zelena, kaki, rjava, siva, peščena, svetlomodra)
	oprema, orodja, pripomočki	– cenjeni kakovostni daljnogledi in teleskopi (Swarovski, Leica, Carl Zeiss ipd.) – funkcionalne terenske beležnice (praktični zvezki z mehкими platnicami)
	razstave plakatov in fotografij	– v pritličnih prostorih in tudi drugod v Pisarni DOPPS veliko plakatov in fotografij (npr. prikazi izvedenih in načrtovanih projektov in dejavnosti) – na fotografijah in risbah predvsem prizori iz narave
	izveski	– društvena pisarna spočetka nejasno označena (ni opazne table z napisom) – pred vhodom pano z društvenim logotipom
Jezik	žargon, imena, vzdevki	– večinoma se člani nazivajo po imenu ali priimku – nekateri imajo tudi vzdevke
	razlage, teorije	– racionalizem, pozitivizem in evolucionizem – »vsak dogodek v naravi ima smisel in ga lahko pojasnimo« (starejši člani) – ekologizem, holizem in konekcionizem – »vsi smo povezani med sabo« (mlajši člani)
	zgodbe, miti, legende in njihov junaki ter protijunaki	– veliko pripovedi o opazovalcih in naravovarstvenikih (tudi o junaštvi posameznikov) – »mitologizacija« karizmatičnega ustanovitelja društva

Kategorija	Podkategorija	Primeri iz društva
Jezik	vraževerja, govornice	– malo vraževerja (pragmatično, prizemljeno razmišljanje) – hitro širjenje govoric po neformalnih kanalih (»od ust do ust«)
	humor, šale	– veliko šal, povezanih s pticami in naravo – anekdote s terena
	metafore, pregovori, slogani	– slogani v sodelovanju z glavnim sponzorjem (npr. S pticami si delimo nebo, Dan brez ptic je kot noč brez zvezd)
	retorika, govorništvo	– govorništvo ponavadi »zagovorništvo« narave in društvenih vrednot ter poslanstva
Dejavnosti	ceremonije, obredi prehoda	– terensko delo (delovne akcije, popisi itd.) kot obredi prehoda – mladinski ornitološki tabori prav tako obredi prehoda – vsakoletna skupščina osrednja formalna ceremonija
	srečanja, prosti čas	– redna srečanja profesionalne ekipe (Pisarna DOPPS) – srečanja članov posameznih sekcij – srečanja celotnega društva (npr. letna skupščina) – vsakoletno neformalno srečanje – mednarodna srečanja partnerjev zveze BirdLife
	komunikacijski vzorci	– tikanje – neformalne debate
	tradicije, navade, družbene rutine	– tradicionalni izleti – pogosto vegetarijanstvo – zaščitniški odnos do živali in rastlin – najprej zadržan pristop do novincev, nato poglobljeno prijateljstvo – sočasno opravljanje (pre)številnih dejavnosti (»hiperaktivnost z zametki shizofrenije«)
	geste	– pogosto rokovanje
	igre, rekreacija	– rekreacija sestavni del terenskih dejavnosti (popisi, akcije itd.)
	nagrade, kazni	– nagradi aviana (priznanje za prizadevanje pri varstvu ptic in njihovih življenjskih prostorov) in zlati legat (najboljše objavljeno delo s področja ornitologije)

Zanimivo je, da se tudi člani DOPPS očitno identificirajo s podobno tridelno shemo, kot jo je predstavil Schein. Direktor društva je v enem od uvodnikov revije *Svet ptic* zapisal, da ima DOPPS organizacijski model, ki ga lahko primerjamo s strukturo drevesa:

Sestavljajo ga korenine (temelji), deblo (vsebina) in krošnja (pojavnost). V temeljih organizacije so člani, blagovna znamka, kultura, znanost ter politično okolje, v katerem delujemo. V krošnji ali pojavnosti sta naše projektno in naravovarstveno delo ter aktivizem, ki daje organizaciji družbeno ostrino. Obe strukturi povezuje deblo z vizijo, strategijo, cilji in programi ter izobraževanjem in usposabljanjem posameznikov (Medved, 2009, 3).

Kot vidimo, so na DOPPS kulturo opisali kot drevesne korenine in jo umestili v temelje organizacije, od koder »izraščata« najprej manj očitna vsebina (deblo), nato pa artefakti (krošnja), ki so navzven najbolj vidni.

Pa lahko kulturo dejansko opišemo in predstavimo s takšnim preprostim tridelnim modelom? Sonja A. Sackmann (1991) meni, da ne, saj Scheinov model, ki precej očitno temelji na psiholoških teorijah o človeški zavesti in podzavesti in pri katerem so »bistveni« elementi kulture (temeljne predpostavke) skriti v globinah, še zdaleč ni popoln in merodajen, poleg tega pa ne obstajajo jasna »navodila« za nedvoumno interpretacijo artefaktov, vrednot in temeljnih predpostavk. »Na tej razvojni stopnji teorije je najbolje, da opustimo te pogosto uporabljane koncepte, ki jih nekateri obravnavajo kot nadomestke za kulturo,« pravi Sackmannova (1991, 25) in dodaja, da bi bilo bolj produktivno, če bi pri analizi organizacij uporabili elemente, ki neposredno odsevajo *idejne* komponente kulture (1991, 33–45).

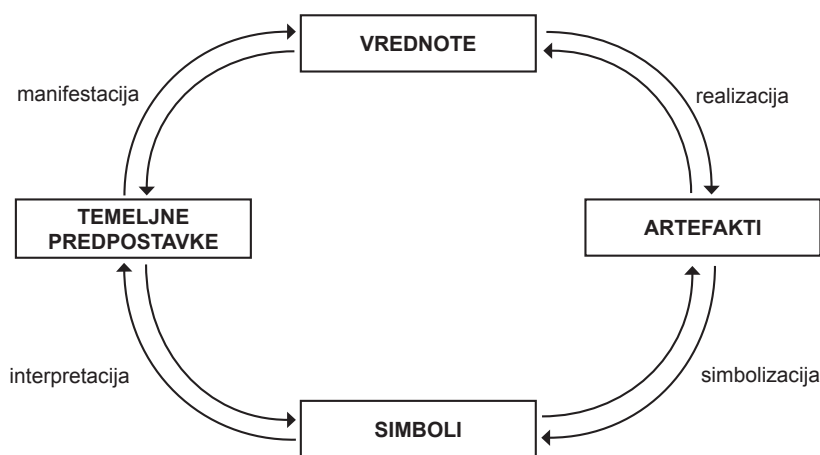
Susan Wright podobno opozarja, da se Schein preveč trudi zavzeti pozitivistično držo na spolzkem področju neotipljivega, ko pravi, da »[n]e moremo izdelati uporabnega modela [kulture, op. a.], če se ne moremo dogovoriti, kako naj ga definiramo, izmerimo, raziščemo in uporabimo v resničnem svetu organizacij« (po Wright, 1994, 3). Tudi sam se strinjam, da je navidez trden teren »merjenja« kulture v resničnem svetu zelo spolzek, saj je kompleksnost organizacij nemogoče preprosto kategorizirati in kvantificirati. Zato je bolj produktivno, če od pozitivističnega »merjenja« kulture preidemo k njenemu interpretiranju, od statičnega »seciranja« organizacije pa k analizi njene dinamike. Kljub temu se bom v nadaljevanju skliceval na Scheinove temeljne predpostavke, saj se mi zdi to nadvse primeren izraz za opis izhodišča (»ničle«) v kompleksnem sistemu organizacijske kulture.

3.2 Organizacija, utemeljena na simbolih

Interpretativistična paradigma temelji predvsem na delih predstavnikov nemške filozofske in sociološke idealistične tradicije, in sicer na Immanuelu Kantu, Wilhelmu Diltheyju, Maxu Weberu, Edmundu Husserlu in Alfredu Schutzu (Burrell in Morgan, 1979, 31–32), od antropologov pa je nanjo najbolj vplival Clifford Geertz, ki je bil v osemdesetih letih minulega stoletja celo največkrat citiran avtor v člankih na temo organizacijske kulture (Ouchi in Wilkins, 1985, 459). Njeni osrednji predstavniki skušajo razumeti svet na ravni subjektivne izkušnje (npr. Pettigrew, 1979; Smircich, 1983; Alvesson, 1987; Czarniawska-Joerges, 1988, 1992; Alvesson in Berg, 1992; Rosen, 2000), družbena resničnost – če ta sploh obstaja zunaj posameznika – pa je po njihovem komaj kaj več kot »omrežje predpostavk in skupnih intersubjektivnih

pomenov« (Burrell in Morgan, 1979, 30–31; glej tudi Berger in Luckmann, 1988). Poleg tega se interpretativisti manj ubadajo z otipljivimi stvarmi oziroma artefakti, precej več pa z njihovim simbolnim pomenom. Verjamejo namreč, da se pomen konstruira ob simbolih, ki se porajajo, ko ljudje sodelujejo (Hatch, 2006, 194).

V to paradigmo se umešča tudi osrednja sodobna teoretičarka organizacij Mary Jo Hatch, ki pojasnjuje, da so organizacije utemeljene na skupnih interpretativnih shemah, ki se kažejo v jeziku in drugih simbolnih konstrukcijah (Hatch, 1993, 2006), takšne sheme in sistemi pomenov pa omogočajo, da vsakodnevne dejavnosti postanejo samoumevne (Smircich, 1983). Kako izpostavljeni so v tej paradigmi simboli, je najbolj očitno v *dinamičnem modelu* organizacijske kulture, ki ga je Hatcheva (1993) oblikovala tako, da je Scheinov model nadgradila s četrto, simbolno ravni, naposled pa je vse ravni krožno sklenila med sabo. Njen model zato ni več statičen, kot je bil Scheinov, temveč poudarja cikličnost in dinamiko nenehno spreminjajoče se kulture (Slika 5).

Slika 5: *Dinamični model organizacijske kulture* (vir: Hatch, 1993, 660).

Hatcheva se je osredotočila tudi na procese, ki potekajo med različnimi ravni organizacijske kulture. Proces, ki povezuje temeljne predpostavke z vrednotami, je poimenovala manifestacija, med vrednote in artefakte je umestila realizacijo, med prehodom od artefaktov do simbolov poteka simbolizacija, med simbolno ravni in temeljnimi predpostavkami pa interpretacija, ki sklene krog sprememb organizacijske kulture. Na ta način se Scheinova perspektiva razširi od izvora, razvoja in pripadnosti k dialektiki stabilnosti in sprememb (Hatch, 1993, 660). S tem modelom

je Hatcheva torej prikazala premik k analizi procesualnosti (1993, 661) ter odmik od modernističnega in funkcionalističnega k simbolno-interpretativnemu pristopu.

Kako pa lahko s tega vidika interpretiramo kulturne sestavine DOPPS? Najbolj očiten in zlahka opazen je simbolični pomen ptic, ki se pojavljajo tako rekoč v vseh društvenih publikacijah in na drugih proizvodih, recimo na majicah, priponkah, etiketah itd. Kot bomo videli v petem poglavju, imajo ptice med ljudmi navadno pozitivno simbolično konotacijo, saj označujejo svobodo, ljubezen in srečo. Takšen pomen imajo še posebej nekatere najbolj »karizmatične« ptice, denimo štorcklje, lastovke, sove ... Zanimivo pa je, da se člani in članice identificirajo tudi z navidez zelo dolgočasnimi pticami, kakršna je rumenkasto-rjavi kosec (*Crex crex*) iz družine tukalic, ki nekoliko spominja na bolj znano prepelico (*Coturnix coturnix*). V idejnih predstavah slovenskih ptičarjev ima ta navidez neugledna ptica posebno vrednost predvsem zaradi naravovarstvenih projektov, ki jih izvajajo v društvu – torej zaradi truda in prizadevanj, ki so jih v preteklosti namenili za ohranjanje kosca in njegovih življenjskih prostorov, saj so ugotovili, da število teh ptic naglo upada zaradi razvoja intenzivnega kmetijstva in neustreznega gospodarjenja s travniki.³⁴

Z njegovim varovanjem so se na DOPPS posebej intenzivno ukvarjali od leta 2004, ko so pridobili projektna sredstva od Evropske unije. Od takrat so s travniki, kjer gnezdiyo kosci, upravljali na treh območjih, in sicer na Ljubljanskem barju, Cerkniskem jezeru in v porečju Nanoščice, izvedli so več vseslovenskih popisov koscev ter pripravili številne izobraževalne dejavnosti na lokalni ravni – še posebej v sodelovanju s kmeti –, na Ljubljanskem barju pa so pripravili celo manjši naravni rezervat Iški morost, kjer so uredili t. i. koščevo učno pot. Kosce je zaradi teh dejavnosti postal več kot neugledna rjavkasta ptica; prelevil se je v društveno ptico, ki jo objavljajo na naslovnih različnih publikacij, iz artefakta pa se je spremenil v simbol. Vodja projekta je ob naštevanju dejavnosti, povezanih s koscem, izpostavil ravno simboličen pomen ptice in pojasnil, da sta ptica kosce in z njim v povezavi človek kosce »*simbol* tisočletnega sožitja človeka in narave«, ter nadaljeval, da si želijo, »da bi postala še *simbol* bodočega sožitja vedno hitrejšega razvoja in ohranjanja visoke stopnje biotske pestrosti na posebnih varstvenih območjih« (Medved po Božič idr., 2007, 5, moji poudarki). Kosce je torej postal simbol društvenega pogleda na svet in naravo, ki izpostavlja varovanje ptic in njihovih habitatov ter sožitje človeka in drugih živih bitij.

Kot simbole lahko prepoznamo tudi druge artefakte, ki jih opazimo med ptičarji. Skromna in funkcionalna oprema prostorov ter trpežna športna oblačila

34 Kot so pojasnili v brošuri, ki je povzela rezultate projekta dolgoročne vzpostavitve kosca v Sloveniji, je najpomembnejši vzrok za upad populacije kosca, ki so jo leta 2004 ocenili na 400 pojočih samcev, visoka smrtnost mladičev zaradi zgodnje in hitre košnje (Božič idr., 2007, 12).

ponazarjajo nehierarhičnost organizacije in enakopravnost njenih članov, ki so (načeloma) enakopravni, po drugi strani pa tudi altruističen odnos do narave in okolja. Tudi v ornitološki skupnosti najdemo simbole prestiža, pri čemer to niso dragi terenski avtomobili, saj se ti nikakor ne skladajo s filozofijo sobivanja z naravo; zavistne poglede namesto tega zbujajo kvečjemu daljnogledi in teleskopi prestižnih blagovnih znamk Carl Zeiss, Leica in Swarovski. Simbolnega pomena pa nimajo le ptice in predmeti, temveč tudi ljudje. Posebej o »legendarnem« ustanovitelju, ki ga predstavljam v naslednjem poglavju, se je napletlo toliko zgodb, da je včasih težko ločiti resnico od fikcije.

Skratka, med raziskavo sem sledil tudi interpretativistični paradigmi ter skušal v vsakem od simbolov in pomenskih sklopov videti celoto, torej nekaj takšnega kot skupno kulturo DOPPS. Kmalu sem spoznal, da zgolj s takšnim pristopom ne bom prišel daleč pri analizi organizacijske kulture, saj se mi je ves čas zdelo, da manjka še kak sestavni del »holograma«, celostna podoba društva pa ni bila nikoli dovolj jasna.

3.3 Kultura kot gonilo sprememb

Kot pojasnjuje Parker (2000), so doslej razmeroma malo raziskav v organizacijah izvedli z vidika paradigme *radikalnega strukturalizma*, katere vir je bilo predvsem razumevanje družbe kot polja konfliktov. Takšen pogled se je oblikoval predvsem pod Marxovim dialektičnim materializmom, ki so ga uporabili tudi drugi ideologi komunizma, denimo Friedrich Engels, Vladimir Iljič Lenin in Nikolaj Buharin, od kasnejših avtorjev pa Louis Althusser in drugi skrajni levičarji (Burrell in Morgan, 1979, 24). Po tej paradigmi naj bi se organizacija preoblikovala predvsem pod vplivom širšega družbenega konteksta, lokalno okolje pa naj je ne bi posebej zaznamovalo. Njeni predstavniki se zato osredotočajo predvsem na strukturna razmerja v širšem družbenem okolju in poudarjajo, da so radikalne spremembe »vgrajene« v naravo in strukturo sodobne družbe ter da skušajo poiskati razlage za razmerja med ljudmi v kontekstu totalnih družbenih formacij (Burrell in Morgan, 1979, 24). Menijo torej, da so za družbo in tudi za organizacije značilni inherentni konflikti, ki generirajo radikalne spremembe, te pa se pokažejo kot prelomne politične in ekonomske krize.

Na DOPPS lahko pogledamo tudi s tega zornega kota. Leta 1999 je namreč v društvu prišlo do napetosti med dvema taboroma, in sicer med starejšo generacijo, ki je ustanovila društvo, in tedanjo mlajšo generacijo, ki je društvo kasneje reformirala; tega »revolucionarnega« leta pa je društvo zapustil tudi osrednji

ustanovitelj. Nenadno preobrazbo, ki je vodila k zamenjavi vodstva in profesionalizaciji društva, lahko povežemo tudi s spremembami v družbenem in političnem okolju, in sicer predvsem s preходом iz socializma v kapitalizem, ki se je pokazal na mikroravni. Nove družbene okoliščine so namreč pogojevale nov način dela in razmišljanja, saj ljubiteljsko opazovanje in proučevanje ptic nista zadoščala za preživetje in razvoj organizacije. Če je ta želela obstati in rasti v novih razmerah, se je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja iz ljubiteljske morala preoblikovati v (pol)profesionalno organizacijo.

Možnih poti za razvoj in spremembe je dejansko bilo več: ena je vodila v radikalno preoblikovanje organizacijske kulture, druga je pomenila »razpolovitev« društva in nastanek dveh organizacij (eno bi sestavljali profesionalci, drugo prostovoljci), tretja pa je bila preprosto stagnacija oziroma izumrtje društva. Ne glede na izbrano prvo pot (radikalne spremembe), ki jo je društvo odtlej prehodilo, pa so bile z vidika te paradigme spremembe nujne in potrebne za prilagajanje širšemu družbenemu sistemu oziroma organizacijskemu okolju.

3.4 Kultura in ustvarjalni nered

Radikalno-humanistična oziroma *postmoderna paradigma* (Parker, 2000; glej tudi Clegg, 1990; Boje, 1995), na katero so najbolj vplivali osrednji teoretiki postmodernizma Jacques Derrida, Jean-François Lyotard in Jean Baudrillard ter posredno še Michel Foucault, prav tako pojasnjuje, da so konflikti v organizacijah predvsem generativni, ne pa problematični, kot trdijo funkcionalisti in interpretativisti. Po Martinu Parkerju, ki je osrednji predstavnik te paradigme pri preučevanju organizacij, so postmoderne teorije dejansko »protiorganizacijske« (2000, 74), saj poudarjajo notranje delitve namesto iskanja celovitosti in konsenza, organizacijsko kulturo pa opisujejo kot nenehen boj za prevlado med različnimi frakcijami in koalicijami, ki skušajo vsaka po svoje definirati skupne cilje organizacije (2000, 75; glej tudi Parker, 1995; Batteau, 2000).³⁵ Parker pojasnjuje še, da ljudi »razpoznamo kot ljudi šele takrat, ko so organizirani« (2000, 94) in ko začnejo v navidez celoviti organizaciji oblikovati podskupine. Za njegov pristop je bistveno prav razkosanje ene organizacijske kulture na več podkultur, ki se naprej fraktalno razpredajo na »podpodkulture« in »podpodpodkulture« (prim. Appadurai, 1990, 1996; Wagner, 1991; Muršič, 1994; Strathern, 2008, kjer avtorji z različnih vidikov predstavijo fraktalnost kultur) do slednjega kvanta – posameznika. S takšne perspektive ima vsak posameznik svoj glas in svojo pripoved (Boje, 1995), zato lahko z lastnega

35 Eisenberg in Goodall podobno pravita, da je organizacijska kultura »konfliktno okolje, kraj večkratnih pomenov, ki so udeleženi v nenehnem boju za interpretativni nadzor« (po Boje, 1995, 1029).

vidika soustvarja zgodovino organizacije. Za razliko od radikalnega strukturalizma, pri katerem družba vpliva na organizacijo, se torej pri tej paradigmi organizacija spreminja *od znotraj*.

Kako pa je DOPPS razslojen navznoter in kakšne »frakcije« nastajajo v organizaciji? Omenil sem že, da sem v društvu diagnosticiral »shizofrenijo«, ko sem ugotavljal, da se člani ne identificirajo z organizacijo kot celoto, temveč predvsem z njenimi posameznimi deli – pogojno rečeno s podkulturami. Kmalu sem ugotovil, da so te »težave« predvsem relacijske, kažejo pa se vsaj na štirih ravneh, in sicer na ravni zaposlitvenega statusa, znanja in veščin ter na generacijski in geografski ravni.

Najprej opazimo razliko med zaposlenimi v Pisarni, torej med profesionalci, in drugimi člani DOPPS, ki jih v nadaljevanju imenujem prostovoljci, ljubitelji oziroma amaterji, sami pa se ponavadi poimenujejo *ljubiteljski ornitologi*.³⁶ Ti na zaposlene v orwellovskem slogu gledajo kot na »bolj enakopravne« člane, saj so plačani za delo, ki ga drugi opravijo brezplačno. O Pisarni tako včasih govorijo kot o »industriji« ali »tržni instituciji«, neki član pa je pojasnil: *»Počutim se član društva. Dejansko pogrešam društvo, Pisarna pa se mi zdi ... O njej govorim v tretji osebi. No, zdi se mi kot podjetje.«*

Drugi razkol je med poznavalci, eksperti oziroma izvedenci in začetniki. Nekateri člani DOPPS so izjemno izurjeni v prepoznavanju ptic ter nasploh v zoologiji in tudi botaniki, medtem ko drugi ne vedo prav dosti o pticah, njihovem oglašanju in videzu, se pa radi odpravijo v naravo in uživajo v družbi somišljenikov. Težava je le, da morajo poznavalci in začetniki pogosto sodelovati – na primer pri popisih. Pri tem se poraja vprašanje, ali popisovalci z »boljšim« znanjem lahko zaupajo začetnikom in rezultatom njihovega dela. Drugo vprašanje pa je, koliko časa lahko začetniki tolerirajo nenehen nadzor s strani poznavalcev, preden so dovolj usposobljeni za popise.

Tretja vrzel se je vzpostavila med različnimi generacijami v organizaciji. Razlike med dvema generacijama, torej med starejšo, ki je zasnovala društvo, in mlajšo, ki se mu je pridružila kasneje, so privedle tudi do omenjene »revolucije«, ko so mlajši člani, ki so imeli v rokah vzvode moči, s položaja urednika društvene revije odstavili neformalnega vodjo in ustanovitelja organizacije, ki so mu stali ob strani starejši člani. Manj kot desetletje po teh spremembah se je v društvu oblikovala podobna

36 Terminologija je na tem področju precej nejasna. Izraza amater in prostovoljec se pogosto zamenjujeta, prav tako profesionalec in ekspert oziroma izvedenec. Ponavadi s profesionalcem označujejo osebo, ki je plačana za svoje delo oziroma opravlja neki poklic. Prostovoljec oziroma volonter je po drugi strani nekdo, ki delo ali dejavnost opravlja brezplačno. Izvedenec, strokovnjak oziroma ekspert je oseba, ki je usposobljena za neko dejavnost, medtem ko je ljubitelj oziroma amater nekdo, ki za dejavnost ni strokovno usposobljen in jo opravlja ljubiteljsko (Podjed in Muršič, 2008). Dejansko so te kategorije spremenljive in se med sabo tudi prekrivajo (Ellis in Waterton, 2004, 2005).

situacija: najmlajši člani, torej predstavniki tretje generacije, dostikrat nastopajo kot homogena skupina, ki se zoperstavlja načelom sedanje srednje oziroma nekdanje mlajše generacije. Zanimivo pa je, da najmlajša generacija ponovno vzpostavlja stike s prvo generacijo in tako oblikuje novo, generacijsko »mešano« skupino.

Četrty razkol vzpostavlja razliko med člani, ki živijo ali delajo v središču, torej v Ljubljani, in tistimi na periferiji, torej na »obrobni« območjih Slovenije. Med fokusno skupino, ki sem jo opravil v regionalni sekciji, so se člani pridušali, da je društvo preveč centralizirano, da se vse informacije stekajo v Ljubljano in da do njih pride premalo podatkov o tem, kaj se godi v društvu. Eden od zaposlenih, ki dela predvsem v Ljubljani, pa je pojasnil, da se v centru prav tako zavedajo, da je od daleč videti »neumno vse, kar rečemo ali naredimo v Ljubljani«. Dodal je, da so v najbolj »patriotski« sekciji izjemno uspešni prav zaradi občutka pripadnosti lokalni skupnosti, ki se je jasno pokazal, ko so želeli njeni predstavniki oblikovati svoj logotip, s čimer bi se tudi na simbolni ravni bolj jasno definirali kot posebna skupina. Na spletnem forumu so dilemo ubesedili takole:

Kako je kaj z možnostjo, da imamo v okviru DOPPS svoj logotip? Predvsem me zanima, če je to dovoljeno – tisti, ki se bolj spoznate na razne statute in pravno solato? S tem bi se lahko naša sekcija identificirala. Če je možno imeti svoj logotip, je seveda jasno, da bi ga izpeljali iz DOPPS-ovega logotipa (ŠS DOPPS, 2009).

Kot vidimo, kultura DOPPS nikakor ni enovita, kot bi menili predstavniki funkcionalistične in interpretativistične paradigme, temveč je večsmerno razpršena. Vsak član organizacije se umešča v »podmnožice«, ki se določajo v razmerju do drugih »podmnožic«, te pa skušajo druga nad drugo prevladati z zamislami o tem, kako naj deluje organizacija. Takšna trenja niso le kontraproduktivna, temveč se zaradi njih organizacija nenehno preoblikuje ter prilagaja potrebam članov in zahtevam okolja. Radikalno-humanistični pogled torej omogoča razumevanje »kulturnega pluralizma«, ki je sicer spremenil DOPPS, hkrati pa ga je popeljal med najuspešnejše slovenske nevladne organizacije. Četudi vlečejo člani navidez vsak v svojo smer, se v organizaciji vendarle ves čas godijo pozitivni premiki. Prav med konflikti se namreč porajajo nove zamisli, pri čemer se utira skupna pot organizacije.

3.5 Peta paradigma organizacijske kulture

DOPPS sem tako na kratko predstavil s štirih različnih vidikov. Najprej sem upošteval funkcionalistično paradigmo, pri čemer sem sledil predvsem Scheinovemu (1992) pristopu. Zatem sem se oprl na Mary Jo Hatch (1993, 2006) in njeno

interpretacijo simbolov. Nato sem pojasnil, kakšen je vpliv družbenih sprememb na organizacijo, ter uporabil nekatere zamisli o dialektiki in nenadnih transformacijah organizacijske kulture. Društvo sem tako predstavil z radikalno-strukturalistično paradigmo, naposled pa sem zagovarjal še postmoderni pristop pri raziskavah organizacij. Skratka, preskakoval sem med štirimi paradigmi, a se pri nobeni nisem ustalil. Čemu naj pripišem takšno omahovanje? Menim, da je glavni razlog dejstvo, da obstaja še peta paradigma organizacijske kulture, ki je Burrell in Morgan nista navedla. Ta vsebuje lastnosti vseh naštetih paradigem in jih povezuje, saj ni ne objektivistična ne subjektivistična pa tudi z vidika radikalnosti oziroma regulatornosti je ne moremo umestiti ne na levo in ne na desno stran razpredelnice, ki prikazuje razporeditev paradigem, temveč sodi kvečjemu nekam na sredino.

Peta paradigma, ki jo imenujem *kompleksnostna paradigma* in katere »vstop« v družboslovje in humanistiko, je pri nas sredi devetdesetih let minulega stoletja med vrsticami napovedal antropolog Rajko Muršič (1994), v tujini pa nekaj let kasneje precej bolj eksplicitno sociolog John Urry (2003), ki je pisal o *kompleksnostnem obratu*. Ta paradigma ne izhaja (le) iz sociologije, antropologije, psihologije, filozofije in ekonomije kot ostale štiri, temveč temelji tudi na naravoslovnih dognanjih. Opira se na sistemsko teorijo in kibernetiko, ki sta se razvili predvsem po drugi svetovni vojni, začeni z Norbertom Wienerjem (1948, 1954), ter na teorije o kaosu, kompleksnosti, samoorganiziranosti in avtopoetičnosti, ki so razcvet doživele v osemdesetih letih minulega stoletja, ko je po svetu delovalo več raziskovalnih skupin, ki so se sočasno ukvarjale s sorodnimi temami. Stuart Kauffman, John Holland, Chris Langton in Murray Gell-Mann, ki so delali na Inštitutu Santa Fe v Združenih državah Amerike, so proučevali samoorganizacijo v *kompleksnih adaptivnih sistemih* (glej npr. Kauffman, 1995). Evropski znanstveniki Peter Allen, Brian Goodwin, Robert Axelrod in John Casti so ustvarjali računalniške modele kompleksnosti (glej npr. Axelrod, 1990), Ilya Prigogine in Isabelle Stengers ter Gregoire Nicolis in Hermann Haken so se s fizikalnega in kemijskega vidika posvetili *disipativnim strukturam* in *sinergetiki* (glej npr. Nicolis in Prigogine, 1977; Haken, 1983, 1994; Prigogine in Stengers, 1984); čilska biologa Humberto Maturana in Francisco Varela sta pisala o *samoreferenčnosti* oziroma *avtopoetičnosti* (glej npr. Maturana in Varela, 1998), podobne teme pa je z vidika sistemske teorije obravnaval sociolog Niklas Luhmann (glej npr. Luhmann, 2001). Vsem raziskovalcem je skupno, da skušajo s holističnim, konekcionističnim oziroma ekološkim pristopom, kakorkoli ga pač imenujemo (Capra, 1997, 1–13), vzpostaviti novo perspektivo za razumevanje sistemov, pa naj bodo ti fizikalni ali pa družbeni, s katere nanje ne gledamo kot na seštevek izoliranih objektov, temveč »omrežje pojavov, ki so med sabo fundamentalno povezani in hkrati soodvisni« (1997, 7).

Na oblikovanje nove paradigme je poleg teorij o kompleksnosti vplivala še *teorija omrežij*, ki se je začela razvijati v 18. stoletju, njen začetnik pa je bil matematik in fizik Leonhard Euler, ki je rešil tudi znameniti problem sedmih kaliningrajskih oziroma königsberških mostov.³⁷ Njegovo delo so v 20. stoletju nadaljevali Paul Erdős in Alfréd Rényi, ki sta proučevala *naključne grafe* (Erdős in Rényi, 1959), Steven H. Strogatz in Duncan J. Watts, ki sta se posvetila predvsem sinhronizaciji v omrežjih in *modelom majhnega sveta* (Watts in Strogatz, 1998; Strogatz, 2003; Watts, 2004), ter Albert-László Barabási in Réka Albert, ki razkrivata posebnosti *brezstopenjskih omrežij* (Albert itd., 2000; Barabási, 2003; glej tudi Podjed, 2009b, kjer je objavljen antropološki pogled na ta omrežja). Njihove raziskave se pogosto prepletajo s spoznanji družboslovcev, ki so že v 19. stoletju začeli razmišljati o družbenih omrežjih.³⁸ Med sodobnimi družboslovci se je preходу v *mrežno družbo* najpodrobneje posvetil sociolog Manuel Castells, ki opisuje omrežja kot »niz povezanih vozlov« in »dinamične odprte strukture« (2003, 470–471),³⁹ o pomenu omrežij v družbenih raziskavah pa so že pred desetletji spregovorili drugi sociologi in antropologi (Mitchell, 1969, 1974; Boissevain in Mitchell, 1973; Granovetter, 1973; Wolfe, 1978), med njimi tudi Alfred Radcliffe-Brown, ki je v prvi polovici prejšnjega stoletja pojasnjeval, da smo ljudje povezani v »kompleksno omrežje družbenih razmerij« (Radcliffe-Brown, 1940, 2).⁴⁰

Kaj je bistvo nove paradigme? Na to vprašanje poenostavljeno odgovorimo, če pojasnimo etimologijo besede kompleksnost. Izhaja namreč iz latinskega glagola *complecti*, ki pomeni plesti, spletati, oziroma iz samostalnika *complexus*, ki pomeni omrežje ali splet (Capra, 2003, 236; Mitleton-Kelly, 2003, 26). Navidez nerazločljivo vedenje, ki v kompleksnih sistemih presega seštevek posameznih sestavnih delov, tako izvira iz medsebojnih povezav elementov (v družbenih sistemih so to seveda ljudje) in njihovih povezav z okoljem. Pri družbenih sistemih na kompleksnost dodatno vpliva, da imajo ljudje za razliko od osnovnih delcev, ki jih proučujejo fiziki in kemiki, svobodno voljo, kar pomeni, da lahko s svojimi dejanji zavestno vplivajo na druge posameznike in celoten sistem. Tako lahko posameznik (so)odloča, kako se bo sistem razvijal in preoblikoval, ter pomaga tkati nove vzorce

37 Težava je bila, ali je mogoče najti pot, s katero bi prečkali vseh sedem mostov čez reko v pruskem mestu Kaliningrad oziroma Königsberg, in sicer tako, da vsakega prehodimo le enkrat. Euler je s t. i. teorijo grafov, torej z analizo povezav med mostovi, dokazal, da ta problem nima rešitve.

38 Ferdinand Tönnies (1999) je, denimo, na podoben način opisoval razliko med dvema oblikama povezovanja ljudi, in sicer med skupnostjo (*Gemeinschaft*), pri kateri posameznike povezujejo skupne vrednote in verovanje, ter družbo (*Gesellschaft*), pri kateri so povezave med ljudmi bolj formalizirane in instrumentalizirane.

39 Kot vidimo, uporablja Castells identičen besednjak kot naravoslovci: odprte strukture, omrežja, vozli itd.

40 Zanimivo je, da je Radcliffe-Brown socialno antropologijo umeščal med naravoslovje in pojasnjeval, da gre za vedo o človeški družbi, ki »družbene pojave proučuje z metodami, ki so v bistvu podobne tistim, ki jih uporabljajo fiziki in biologi«, njen cilj pa je »odkrivanje splošnih značilnosti tistih družbenih struktur, katerih osnovni gradniki so človeška bitja« (1940, 2).

razmerij med ljudmi (Mitleton-Kelly, 2003, 34). Zaradi tega je v družbenih sistemih toliko bolj izrazit *metuljev učinek*, pri katerem majhne spremembe povzročijo posledice orjaških razsežnosti (Capra, 1997, 132–134).

Analogne pojave sem srečeval med etnografsko raziskavo in ugotavljal, da so družbeni sistemi dejansko izjemno občutljivi na obrobne dogodke. Njihov učinek je v družbi dejansko še bolj opazen kot v fiziki ali kemiji, saj so ljudje, ki imajo konkretne individualne namere in želje, sposobni reflektirati kontekste ter zavestno izbirati točke, na katere delujejo, da bi dosegli cilje (Mainzer, 1994, 266; Morgan, 2004, 239). Navidez nepomemben dogodek, kot je pogin pri nas redkega laboda pevca (*Cygnus cygnus*), lahko tako vpliva ne le na nastanek naravnega rezervata, temveč celo na paradigmatški obrat v društvu od opazovanja in proučevanja ptic k varovanju narave.⁴¹

Labodov učinek

»V bližini koprskega mestnega središča smo, kot si lahko videl, uredili naravni rezervat Škocjanski zatok,« je začel svojo pripoved Rumennonogi galeb, ki se je z Velikim rumenočopastim kakadujem zatekel pod košato drevo. To jima je nudilo nekaj zaščite pred žgocim poletnim soncem, ki je neusmiljeno segrevalo asfalne površine in betonske zgradbe. Kakadu ga je zbrano poslušal, saj ga je nadvse zanimalo, kako je na obrobju pristaniškega mesta nastalo območje, kjer živi na stotine ptic. Posebej nenavadno se mu je zdelo, da se rezervat nabaja tam, kjer je bilo ob koncu osemdesetih let minulega stoletja smrdljivo močvirje, obsojeno na počasno smrt. Galeb, ki je bil tudi eden glavnih aktivistov in protagonistov v boju za rezervat, je Kakaduju najprej pojasnil, da je na njegov nastanek prelomno vplival navidez nepomemben dogodek – pogin laboda. »Da bo bolj jasno,« je dodal, »kaj se je prelomilo pred desetletjem in pol, ko je ptica poginila, pa se morava vrniti daleč v preteklost.«

Škocjanski zatok je zadnja priča o tem, da je bil Koper, ki je zdaj povezan s kopnim, nekoč pravzaprav otok. Njegovo izginjanje je povezano z razvojem solinarstva, ki se je razmahnilo v času Beneške republike. Južno od koprskega otoka so tedaj začeli urejati soline, ki so z več strani objemale otok in ga postopno povezale s kopnim. Po propadu Beneške republike je soline upravljalo Avstrijsko cesarstvo, v dvajsetih letih minulega stoletja pa jih je Italija začela izsuševati. Med gradnjo pristanišča v šestdesetih letih se je

41 Niz dogodkov, ki ga opisujem v okviru z naslovom *Labodov učinek*, precej spominja na basen, v kateri so živali pulile gromozansko repo. Najprej se je naprezal medved, a je ni mogel izruvat. Nato mu je pomagala lisica, a ni šlo. Na pomoč je priskoči še zajec, repa pa se ni premaknila. Naposled se je pridružila miška, in tedaj so repo le izruvali. To seveda ne pomeni, da je bila miš tako močna, temveč je njen prihod pomenil majhen, a prelomen dogodek, ki je povzročil veliko spremembo. Pri »labodovem učinku« je sosedje ravno obratno – majhen, a prelomen dogodek je povzročil organiziranje vse močnejše skupine, ki je naposled omogočila nastanek naravnega rezervata.

povezava z morjem dokončno prekinila, odprt je ostal le kanal, dolg približno kilometer, ki je ohranjal povezavo zatoka z morjem. To je povzročilo nastanek največjega polslanega močvirja v Sloveniji, ki je z ornitološkega vidika pomembno predvsem v zimskem času, ko tam prezimuje ogromno ptičjih vrst, saj voda v zatoku redko zmrzne.

Nekateri pa so menili, da zatok ni namenjen pticam, temveč ljudem. Občinski načrti so predvideli izsušitev in zasutje območja, nato pa naj bi tam postavili obrtno-industrijsko cono. V osemdesetih letih minulega stoletja so zato reko Badaševico preusmerili v Semedelski zaliv, s čimer se je izsuševanje nadaljevalo. Poleg tega so v bližnjem pristanišču začeli poglobljati luške kanale, vse blato, ki so ga izkopali, pa so prepeljali v laguno. Tja so se stekale tudi odpadne vode iz koprskega zaledja, na primer iz Bertokov, Prad, Pobegov in Svetega Antona, Badaševica pa je naplavljala ogromno komunalnih in industrijskih odpadkov iz tovarn. Da je bila mera polna, so na to območje stresali še pokvarljivo blago iz pristanišča. Tako je zatok postal koprška deponija, v katero so trpali odpadke in jih sproti zasipavali.

Ljubitelji ptic in narave so zgroženo opazovali, kako jim pred nosom izginja prostor, kjer so živele številne ptice. Jasno jim je bilo, da morajo nekaj storiti. Prvo pobudo za zaščito zatoka so pripravili že leta 1979, podal pa jo je Čopasti ponirek, ki je bil tudi osrednji ustanovitelj DOPPS. Takrat so predlagali celovito zaščito območja, a te pobude niso sprejeli. Člani lokalnega ornitološkega društva Ixobrychus so nekaj let kasneje na občino prav tako pošiljali pozive in svarili, da je zatok izjemno pomemben za ohranjanje narave in biotske raznovrstnosti, zato ne sme izginiti. Z občine so jim odgovarjali, da je območje tujek v prostoru in smrdeča laguna. Zatok je dejansko smrdel, in sicer vsako leto bolj, saj so se v vodi, bogati z organskimi snovmi, alge spomladi razrasle kot plevel na dobro pognojeni njivi. Poleti, ko so se temperature zvišale, je organska masa začela gniti, in takrat se je z območja širil neprijeten vonj, kar je bil za občino še dodaten argument, da je treba laguno zasuti.

Leta 1987 so nevladne organizacije, vključno z društvoma DOPPS in Ixobrychus, pripravile predlog za ohranitev dela lagune, kjer naj bi bil rezervat za ptice. Izvršni svet občine je predlog tedaj sprejel. »Žal so to storili s figo v žepu,« je pojasnil Galeb, »saj niso uredili varovalnega nasipa, ki bi preprečeval prelivanje blata in umazanije na območje, namenjeno za ohranjanje narave.« Zato je mulj prekril celotno dno zatoka, količina vode v njem pa se je še zmanjšala. Živali in rastlin je bilo vse manj, izginjale so tudi ptice. Nekoč je tam, denimo, prezimovalo šest tisoč lisk, v zimi med letoma 1992 in 1993 pa so jih našli le še približno petdeset. »Škocjanski zatok je počasi izgubljal življenje. Bila mu je zadnja ura,« je napeto pripovedoval Galeb, Kakadu pa ga je zbrano poslušal.

Tedaj se je zgodilo nekaj prelomnega. Tisto zimo se je v zatoku ustavila v Sloveniji izjemno redka ptica – labod pevec (Cygnus cygnus). To je zelo velik ptič, ki je podoben bolj znanemu labodu grbcu, le da ima rumeno-črn kljun brez grbe in raven vrat. In januarja je ta elegantni gost poginil. Ljubiteljski ornitologi so truplo odnesli k veterinarju, ki ga je obduciral in ugotovil, da se je labod zastrupil. To ni bilo nobeno presenečenje glede na vse izplake, umazanijo in strupe v zatoku. »Takrat smo sklenili, da je zdaj tega dovolj. Bil je zadnji čas, da nekaj storimo,« se je z namrščenim čelom spominjal Galeb.

Leta 1993 so sprožili naravovarstveno akcijo, pri kateri so se povezali s Skladom za naravo Slovenije, kamor so poslali dopis za zavarovanje celotne lagune in sladkovodnega močvirja ob Badaševici. Načrt so argumentirali s tem, da bodo le z zaščito širšega območja ohranili laguno. Sklad je najprej financiral pripravo zgibanke o ohranitvi Škocjanskega zatoka, nato pa so ornitologi pripravili razstavo, ki so jo odprli v lokalni knjižnici. Na voljo so imeli ogromno fotografskega gradiva, saj so več let zapored hodili v zatok in dokumentirali njegovo propadanje, zabeležili pa so tudi ptice ter druge živali in rastline, ki so preživele v umazanem okolju. Naposled so predstavili vizijo, ki je obsegala zaustavitev škodljivih posegov, zakonsko zaščito naravnega rezervata, nakup in najem zemljišč ter ureditev rezervata, ki bo odprt za javnost. Ob razstavi so pripravili še peticijo, ki so jo na hitro natipkali kar na pisalni stroj v knjižnici. Na tej peticiji je pisalo, da se podpisani zavzemajo za prekinitev zasipavanja zatoka ter za njegovo zaščito in nadaljnje urejanje. Takrat so zbrali približno sedem tisoč podpisov in s tem pokazali, da lokalno prebivalstvo podpira ohranitev zatoka. Zatem so peticijo s podpisi poslali predsedniku vlade in v vednost še predsedniku države. Naposled je peticija dospela na pristojno ministrstvo, kjer so izdali interventni zakon, s katerim so območje za leto dni razglasili za naravno vrednoto. V tem času naj bi pripravili zakon in izvedli vse potrebne študije.

Ker leto dni ni bilo dovolj za pripravo gradiv, so interventni zakon podaljševali vse do leta 1998. V petih letih je akcijska skupina neutrudno sodelovala z mediji in lokalnim prebivalstvom. Na občini pa še vedno niso podpirali naravovarstvenih zamisli. Vodno površino so raje zasipavali in vpisovali v zemljiško knjigo ter jo pozidavali in prodajali. Zaradi tega je nastal celo spor v eni od vladajočih strank, saj sta bila njena člana tako minister, ki je razglasil interventni zakon, kot tudi mestni župan, ki ni bil navdušen nad zaščito območja. Leta 1998 so se politiki končno uskladili in po uspešnem lobiranju naravovarstvenikov je državni zbor naposled sprejel zakon o naravnem rezervatu Škocjanski zatok. Od vseh poslancev je sprejetju zakona nasprotoval le eden.

Leto zatem so pripravili program varstva in razvoja naravnega rezervata, v katerem so predstavili, kako bo potekala renaturacija, vlada pa je takrat objavila tudi uredbo o

koncesiji. DOPPS se je prijavil na razpis in dobil rezervat v desetletno upravljanje. Leta 2000 so projekt renaturacije uspešno prijavili na razpis evropskega naravovarstvenega sklada, poleg tega pa so sredstva za obnovo zagotovili še iz republiškega proračuna. V prvem letu upravljanja so ob pomoči lokalnega prebivalstva počistili divja odlagališča, ki so slabo vplivala na življenje v zatoku. Opozarjati so začeli še na neurejene komunalne vode in predlagali izgradnjo zbiralnika, ki bi odpadne vode iz koprskega zaledja povezal s čistilno napravo. Zbiralnik so kasneje zares zgradili in tako v veliki meri izničili škodljivo stekanje odpadnih voda. Sanirali so tudi zapornični sistem, tako da je sveža voda ponovno pritekla v zatok. Zaradi vode, bogate s kisikom, ni bilo več gnitja in botulizma, zaradi česar so ptice nekoč poginjale. Poleg tega so pokosili Bertoško bonifiko in kmetijske površine spremenili v travnike, biomaso so odstranjevali, označili so rezervat, pripravili začasno učno pot ... Leta 2004, sočasno z vstopom Slovenije v Evropsko unijo, je zatok postal še posebno varstveno območje v omrežju Natura 2000 in ekološko pomembno območje, zato je njegova zaščita odtlej še bolj trajna. Leta 2006 so se začela obsežna renaturacijska dela, med katerimi so končno izkopali odvečno blato, ki se je desetletja nalagalo v zatoku. »Ko je umazano blato nadomestila sveža voda, so se vrnile tudi živali,« je Rumenonogi galeb sklenil svojo pripoved. »V zatoku, ki je zdaj spet raj za živali in rastline, lahko zdaj vidimo več kot dvesto vrst ptic, gnezdi jih več kot štirideset.«

»Bi se vse to sploh zgodilo,« je vprašal zvedavi Kakadu, »če v zatoku ne bi poginil labod pevec?«

Kompleksnih družbenih sistemov ne moremo obravnavati, kot da so izolirani od okolja. Dejansko so vedno odprti in rizomatsko prepleteni z drugimi sistemi (prim. Deleuze in Guattari, 2004). Povezave pa se ne vzpostavljajo le med posamezniki, temveč se z njimi prepletajo tudi tehnologije, simboli, idejni sistemi itd. (prim. Urry, 2003, 56; Latour, 2005). Skratka, te sisteme lahko razumemo kot večplastna in večdimenzionalna omrežja razmerij med ljudmi, drugimi živimi bitji in stvarmi. Prepletanje dimenzij in sestavin pa ne pomeni le njihovega seštevanja, temveč vedenje sistema dejansko »*transcendira* sestavne dele« (Urry, 2003, 13, moj poudarek). Kompleksnostna perspektiva torej presega redukcionizem in pojasnjevanje celote s seštevkom njenih sestavnih delov.⁴²

Da je zadeva še bolj zamotana (ali pa kompleksna), so posamezni elementi v sistemu neposredno povezani z okoljem. Ločnica med sistemom in okoljem je zato zbrisana, saj sistem tvori okolje in ga hkrati preoblikuje, ob tem pa se spreminja tudi

⁴² Organizacije, denimo, ne moremo preprosto »razstaviti« na posameznike in je tako analizirati, temveč jo moramo vedno obravnavati kot celoto oziroma kot organizacijo »višjega reda« (prim. Maturana in Varela, 1998).

sam. Ali potemtakem družba kot »nevidna roka« (prim. Smith, 1991), ki usmerja življenje in delovanje posameznikov, dejansko ne obstaja, ampak je le »navidezna resničnost, *cosa mentale*, hipostaza, fikcija« (Latour, 2005, 163)? Verjetno res. Temu deloma pritrjuje tudi Giddens (1979, 2003) s *strukturacijo*, s katero želi preseči dihotomijo med tvornostjo in strukturo ter med mikro in makro perspektivo; Urry (2003) pa ravno tako zagotavlja, da ni razlike med strukturo in procesom, med stabilnostjo in spremembami ter med sistemom in okoljem.

Podobno gledajo na družbene pojave tudi drugi avtorji (npr. Waldrop, 1992; Byrne, 1998), ki so v osemdesetih letih prejšnjega stoletja soustvarjali novo paradigmo, ki presega ločnico med družboslovjem in naravoslovjem ter je vse bolj uporab(lja)na ne le v teoriji organizacij (npr. Etzioni, 1961; Perrow, 1986; Czarniawska-Joerges, 1992; Stacey, 1996; Hawkins, 1997; Anderson, 1999; Frank in Fahrbach, 1999; MacIntosh in MacLean, 1999; Marion, 1999; Morel in Ramanujam, 1999; Pascale, 1999; Styhre, 2002; Mitleton-Kelly, 2003; MacIntosh idr., 2006; glej tudi Hatch, 2006, 330–332, kjer je objavljen pregled povezav med teorijami o kompleksnosti in organizacijskimi teorijami), temveč tudi v antropologiji (npr. Bateson, 1987; Appadurai, 1990, 1996; Muršič, 1994, 2000; Cohen, 1995; Lansing, 2003, 2006; Mosko in Damon, 2005; prim. tudi Hannerz, 1992). Ob tem pa ne smemo pozabiti, da je Edward B. Tylor že v prvi antropološki definiciji kulture opozarjal, da gre za »kompleksno celoto« (po Keesing, 1981, 68), kar pomeni, da sta kompleksnost in holizem v antropologijo implicitno vtkana od začetka vede.⁴³

3.6 Društvo kot kompleksen sistem

Kot izhodišče za analizo DOPPS z vidika kompleksnostne paradigme uporabljam deset lastnosti kompleksnih sistemov iz Cilliersove knjige *Kompleksnost in postmodernizem* (1998) in jih primerjam z nekaterimi temeljnimi ugotovitvami o društvu (»sistem«) ter njegovih članih in članicah (»elementih«). Tako ugotavljam, da je DOPPS nedvomno kompleksen sistem, ki se po temeljnih lastnostih sklada s splošnimi definicijami, veljavnimi tako za kemijske ali fizikalne kot tudi za družbene sisteme.⁴⁴

43 Verjetno tudi ni naključje, da se je sočasno z razmahom teorij kompleksnosti in omrežij zgodil t. i. *postmoderni obrat* v antropologiji, saj sta obe paradigmi vsebinsko povezani (Cilliers, 1998). Prelom s staro paradigmo se je najbolj jasno pokazal v Cliffordovi (1986) prevratni ugotovitvi, da je vsaka etnografska resnica delna in nepopolna. Podobno se je postmodernizem izrazil pri pluralnosti teorij, kjer je na plan udaril Feyerabendov (1999) klic, da je vse mogoče (*Anything goes!*). Če ima vsak, ki piše besedilo, svojo »objektivno« resnico, lahko vsak zasnuje tudi svojo teorijo, kar pomeni, da v znanosti ni več univerzalnih, absolutnih in nespremenljivih resnic.

44 Ob predstavitvi društva kot kompleksnega sistema se moramo zavedati, da obstajajo bistvene razlike med družboslovnimi in naravoslovnimi interpretacijami kompleksnosti (glej Sokal in Bricmont, 1999, kjer je kritično obravnavana nepremišljena uporaba naravoslovnih izrazov pri teoretičnih postmodernizma), zato naravoslovne termine uporabljam predvsem kot metafore.

Prva lastnost kompleksnih sistemov je, kot pojasnjuje Cilliers, da so sestavljeni iz velikega števila elementov. Če je elementov malo, lahko sistem opišemo (matematično to storimo s sistemom diferencialnih enačb). Če pa je elementov veliko, sistema ne moremo opisati in predvideti njegovega razvoja. Društvo sestavlja približno tisoč ljudi, ki so med sabo povezani na različne načine. Sistem je s tega vidika očitno kompleksen in nepredvidljiv, ne pa tudi kaotičen.

Druga lastnost teh sistemov je dinamičnost. Da bi oblikovali kompleksen sistem, morajo elementi med sabo sodelovati in vzpostavljati nove konfiguracije, pri čemer se sistem spreminja. Tudi člani društva izkazujejo dinamiko pri društvenih dejavnostih, poleg tega pa so soudeleženi pri nenehnem pretoku in izmenjavi informacij ter vzpostavljanju novih stikov. Posameznik brez povezav in interakcij, ki je informacijsko odrezan od omrežja, je nepomemben dejavnik v takšnem sistemu – oziroma sploh ni njegove del.

Tretja lastnost, ki jo navaja Cilliers, je visoka stopnja interakcij, saj na vsak element v sistemu vpliva več drugih elementov. Tudi raven interakcij v društvu je visoka – vsak posameznik sodeluje z več člani – ter sčasoma celo narašča zaradi povečanega števila članov in novih komunikacijskih sredstev, na primer elektronske pošte, spletnih strani in bolj dostopnih publikacij. S tega vidika se kompleksnost sistema pravzaprav še povečuje.

Četrta lastnost je, da so posledice interakcij nelinearne, to pa je pogojeno z asimetričnimi razmerji med elementi. Tisti, ki imajo več povezav, so tako bolj »vplivni« in imajo večjo »moč« pri spreminjanju sistema. Ta lastnost zagotavlja, da imajo majhni vzroki velike posledice (*metuljev učinek*). Tudi v društvu so razmerja med posamezniki asimetrična, saj so »elementi« med sabo povezani na različne načine, pri čemer so nekateri bolj vplivni, drugi pa manj. Še posebej pomembni pri spremembah so najbolj vplivni posamezniki (v besednjaku teorije omrežij so to *žarišča*), ki zaradi številnih povezav usmerjajo dejavnosti sistema.

Peta lastnost kompleksnih sistemov je, da je v njih domet interakcij kratek, saj se informacije prenašajo predvsem med bližnjimi (»sosodnjimi«) elementi, po številnih »vmesnikih« pa se prenesejo tudi do najbolj oddaljenih elementov. Na prvi pogled v družbenih sistemih, med katere sodi tudi društvo, to ne drži, saj lahko na posameznika vpliva tudi oseba, ki je geografsko zelo oddaljena. Menim pa, da lahko v tem primeru prostorsko bližino nadomestimo z družbeno ali habitualno bližino (Podjed, 2009a). »Sosedstvo« v družbenih kompleksnih sistemih torej ne pomeni, da sta si dva človeka (»elementa« v sistemu) fizično blizu; lahko sta si blizu zgolj po načinu mišljenja ali zaradi predhodnega sodelovanja, in tako vplivata drug na drugega.

Šesta lastnost je, da se v kompleksnih sistemih pojavljajo povratne zanke, ki transformirajo sistem. Vsaka dejavnost se s pozitivnimi zankami okrepi, z negativnimi pa

oslabi. Tudi v društvu lahko s tega vidika opazujemo pretok informacij (npr. govoric), ki se izjemno hitro prenašajo in se, preden se vrnejo do izvirnega »avtorja«, bodisi okrepijo bodisi ošibijo, tačas pa se spremenijo in reinterpretirajo.

Sedma lastnost je, da so kompleksni sistemi odprti, kar pomeni, da so v nenehni interakciji z okoljem, zaradi česar je težko zarisati mejo sistema. Ta je dejansko vedno arbitrarna, saj jo določi opazovalec, okolje pa je pravzaprav sestavni del sistema. Tudi v društvu ne moremo jasno določiti, kdo je v sistemu in kdo ni. Društvo namreč sodeluje s številnimi drugimi organizacijami, mnogi njegovi člani pa so sočasno člani drugih nevladnih organizacij ter institucij in podjetij. Poleg tega je organizacija sestavni del večje mednarodne organizacije, in sicer partnerstva BirdLife. Kje se organizacija začne in konča, je zato nemogoče pojasniti.

Osmo lastnost je, da kompleksni sistemi delujejo pod pogoji, ki so daleč od ravnotežja. To pomeni, da se skozi »pretakajo« elementi, ki sistem zapuščajo, pridružujejo pa se mu novi – podobno kot se to dogaja pri vodnem vrtincu, ki ohranja obliko le tedaj, ko se skozenj pretaka voda. Ravnotežje, stabilnost in simetrija pomenita, da sistem ni več dinamičen in zato preneha obstajati. (Pri vrtincu v kadi se to zgodi, ko zamašimo odtok.) Nekaj podobnega opazimo pri analizi družvene zgodovine. Društvo so ustanovili ob koncu sedemdesetih let minulega stoletja in je odtelej ohranilo temeljno obliko, dejavnosti in cilje, skozenj pa so se »pretakali« člani in članice, ki so se družvenim dejavnostim pridruževali in jih zapuščali, sočasno pa so v organizacijo vnašali nove zamisli. S tega vidika je društvo organizacijsko zaprto, saj večidel ohranja svojo temeljno »obliko« in poslanstvo, hkrati pa je strukturno odprto, kar pomeni, da se njegovi »elementi« nenehno izmenjujejo (prim. Maturana in Varela, 1998, kjer so predstavljene razlage samoreferenčnih sistemov, ki kljub nenehnim spremembam vzdržujejo identiteto).

Deveta lastnost kompleksnih sistemov je, da nanje vpliva zgodovina. Dogodki iz preteklosti tako »spreminjajo« sedanost in prihodnost sistema. Vsaka analiza sistema, pri kateri se zanemari časovna dimenzija, je, kot pravi Cilliers, nepopolna in pomeni le »posnetek« procesa, ki za raziskave kompleksnosti nima posebne vrednosti. Tudi društvo lahko spoznamo in razumemo le, če se seznanimo z njegovo preteklostjo (zgodovino), ob čemer ugotovimo, da navidez nepomembni dogodki iz preteklosti bistveno preoblikujejo sedanjo podobo društva.

Deseta lastnost kompleksnih sistemov je, da posamezni elementi ne vsebujejo informacij o celotnem sistemu. Če bi vsak element »vedel«, kaj se dogaja z vsemi ostalimi elementi, bi moral vsebovati kompleksnost celotnega sistema – to pa je seveda nemogoče. V družbenih kompleksnih sistemih, med katere sodi tudi društvo,

se nam sicer včasih dejansko zdi, da so nekateri posamezniki – denimo vodje – seznanjeni z vsemi dejavnostmi v organizaciji. V resnici pa to seveda ne drži, zato celovite podobe o društveni kompleksnosti ne moremo pridobiti (le) od posameznikov, recimo z intervjuji, temveč se nam lahko izostri zgolj kot celosten vpogled, ki je povezan s participacijo pri različnih dejavnostih, pri čemer tudi raziskovalec postane – ali pa vsaj skuša postati – del celote.

Kot vidimo, ima obravnavano društvo – in marsikatera druga organizacija – vse lastnosti kompleksnih sistemov, ki jih navaja Cilliers. Zanimivo pa je, da lahko s takšnim pogledom razložimo tudi dogodke, ki bi se z vidika štirih Burrelovih in Morganovih (1979) paradigem zdeli kontradiktorni. S kompleksnostno paradigmo lahko štiri nasprotujoče si perspektive združimo v eno in pojasnimo, kaj je organizacijska kultura in kako se spreminja.

3.7 Pet pogledov in en fokus

Kompleksnostna paradigma temeljev ostalih paradigem ne zanika, temveč jih nadgrajuje. V razmerju do funkcionalizma deluje podobno kot einsteinovska fizika do newtonovske fizike, saj lahko z obema pojasnimo enake pojave, le da na različnih ravneh. Tudi kompleksnostna paradigma se opira na empirične dokaze in skuša pojasniti, kako deluje organizacija, pri čemer upošteva, da dogodki v organizacijah niso predvidljivi, napovedljivi in obvladljivi, temveč so dinamični, kompleksni in večinoma nepredvidljivi. To pa še ne pomeni, da posameznik – denimo vodja organizacije – s svojimi dejanji ne more upravljati poteka dogodkov. Ravno nasprotno: sodelovanje *katerega koli* posameznika lahko vpliva na prihodnost kompleksnega dinamičnega sistema (glej npr. Willke, 1993).

Kompleksnostna paradigma povzema tudi holizem oziroma celovitost, ki jo zagovarjajo predstavniki interpretativistične paradigme. Vsak član organizacije (in tudi vsak artefakt, ki ga organizacija proizvede) je s tega pogleda njen pomemben sestavni del, ki jo kot celoto definira, interpretira in transformira. S tem se spreminja organizacija, hkrati pa tudi organizacija spreminja posameznika.

Radikalne spremembe ob koncu devetdesetih let prejšnjega stoletja lahko, kot smo videli, razložimo s heglovskimi in marksističnimi teorijami o nasprotujočih si pristopih ali pogledih na svet (teza in antiteza), ki povzročijo kritičen prelom in oblikovanje nove družbene oblike (sinteza), čemur se bomo bolj natančno posvetili v sedmem poglavju. Z vidika kompleksnih sistemov pa imamo v mislih predvsem učinek pozitivnih povratnih zank, ki v kritičnem trenutku preglasijo »samourejajoče« negativne povratne zanke (Capra, 1997, 56–64; Urry, 2003, 13). Pozitivne zanke

namreč privedejo do radikalnih sprememb oziroma razcepov (*bifurkacij*) in nenadne pojavitve novih oblik reda v sistemu (Capra, 1997, 186). Na takšne dialektične spremembe pa lahko pogledamo tudi z vidika omrežij. Če razumemo DOPPS kot kompleksno omrežje, v katerem so nekateri vozli bolj omreženi, kar pomeni, da so ponavadi tudi bolj vplivni, nam je bolj jasno, zakaj in kako je leta 1999 prišlo do transformacije. Takrat je društvo namreč zapustil njegov ustanovitelj, torej osrednji vozle oziroma žarišče v omrežju. Njegov odhod je pomenil priložnost za tako rekoč hipno transformacijo omrežja prostovoljcev, vzpostavitev novih centrov moči in definiranje nove organizacijske kulture (prim. Waldrop, 1992; Byrne, 1998; Urry, 2003, kjer so avtorji s tega vidika predstavili nenaden kolaps Sovjetske zveze, padec berlinskega zidu in propad Varšavskega pakta).

Tudi radikalno-humanistično oziroma poststrukturalistično paradigmo lahko nadomestimo s kompleksnostno. Če razumemo organizacijo kot dinamično kompleksno omrežje in njeno kulturo predvsem kot proces, ne pa zgolj kot stanje, so nam bolj jasni notranji boji, opozicije, sektaštva, delitve itd. Posamezni deli večdimenzionalnega kulturnega sistema se namreč samodefinirajo in tako vznikajo podkulture, ki se fraktalno delijo naprej na podpodkulture in združujejo navzgor v nadkulture. Pravzaprav tudi zagovorniki radikalno-humanistične paradigme zagovarjajo spremembo perspektive od hierarhičnih organizacij k bolj egalitarnim, nehierarhičnim družbenim oblikam (Rosenau po Boje, 1995, 1004) in pravijo, da je »organizacijsko življenje prej nedoločljivo, raznoliko in kaotično kot pa preprosto, sistematično, monološko in hierarhično« (Boje, 1995, 1001). Poleg tega menijo, da organizacije zgolj vzdržujejo navidezni red, dejansko pa so v njih ves čas prisotni »zmeda, zmešnjava, kaos in nered«, kar znajo člani čedno zamaskirati s »spravljivimi besedami in uglajenimi navadami« (Batteau, 2000, 728).

Pomembna prednost kompleksnostne paradigme je, da zavrača raziskovalčevo objektivnost in zato ne relativizira pomena njegovega sodelovanja. »Po kartezijski paradigmi se za znanstvene opise verjame, da so objektivni, to pomeni neodvisni od človeškega opazovalca in spoznavnega procesa. Nova paradigma pa pojasnjuje, da mora biti epistemologija – razumevanje spoznavnih procesov – eksplicitno vključena v naravne pojave,« pojasnjuje Capra (1997, 39) in dodaja, da sistemsko razmišljanje »vsebuje premik od objektivne do 'epistemične' znanosti; do okvira, v katerem epistemologija – 'metoda preizpraševanja' – postane integralni del znanstvenih teorij« (1997, 40). To pomeni, da opazovalec določi, kaj je pravzaprav predmet njegove raziskave, poleg tega pa s svojimi dejanji vpliva na pojav, ki ga raziskuje, in tako ne le proučuje, temveč tudi sooblikuje kulturo organizacije ali druge družbene skupine.

4 Vodja in karizma: Organizacijski kristal

Čista karizma je posebej tuja ekonomskim premislekom. Kadarkoli se pojavi, pomeni »klic« v najbolj empatičnem pomenu besede, poleg tega pa še »poslanstvo« ali »duhovno dolžnost«.

Max Weber, Teorija družbene in ekonomske organizacije (1968)

Karizma ni priučena, temveč obstaja; ravno tako kot obstajata višina in barva oči.

Charles Lindholm, Karizma (1990)

V tem poglavju se bolj kot kompleksni celoti posvečam enemu »elementu«, torej posamezniku, ki ima lahko izjemno pomembno vlogo v organizaciji. Številni analitiki organizacij (npr. Kets de Vries in Miller, 1984; Schein, 1992; Kets de Vries, 1996, 2004; De Vries idr., 1999) pojasnjujejo, da ima ključno vlogo pri nastanku organizacije in njene kulture ustanovitelj, ki ponavadi postane tudi formalni ali neformalni vodja. Kot zagotavlja Schein (1992, 211), prav vodja ustvari kulturo, pod njegovim vplivom in na podlagi njegovih zamisli pa se ta »vtke« med ljudi in sčasoma pomeni »razločevalno prednost, temelj identitete članov skupine in psihosocialno 'lepilo', ki utrjuje organizacijo« (Schein, 1992, 303). Scheinov pogled, ki v središče organizacije in njene kulture postavlja skoraj izključno vodjo, je sicer zelo posplošujoč, a mu bom vseeno sledil *cum grano salis* in se posvetil osrednjemu ustanovitelju DOPPS.

Kot bomo videli na primeru društva, snovalec kulture in vodja organizacije ne more biti vsakdo. To vlogo lahko prevzame le posameznik, ki zna vplivati na ljudi in jih zmore prepričati, da začnejo vzajemno reševati probleme in slediti skupni ideologiji (Schein, 1992, 19). Ena temeljnih lastnosti, ki naj bi jo imel tak človek, je karizma. Ta izraz tako pogosto uporabljajo v teorijah organizacij in menedžmenta (npr. Shamir idr., 1993; Larsson in Rönmark, 1996; Wofford, 1999; Howell in Shamir, 2005) ter v antropologiji in sociologiji (npr. Lindholm, 1990; Smith, 2000), da je postal skoraj povsem izrabljen. Poleg tega je pogosto tako nejasno definiran in enigmatičen, da se njegov osnovni pomen razblinja v ničtrc.

V sodobnem pomenu ga je prvi uporabil nemški teolog Rudolph Sohm, ki je karizmo opisal kot »dar privlačnosti, posedovanje duha [»pneuma« v izvorniku, op. a.]

pri versko navdahnjenem posamezniku« (po Bensman in Givant, 1986, 28). Max Weber, ki je deloma prevzel Sohmovo razlago in se izjemno natančno poglobil v razlago karizme, pa opisuje pojem kot »lastnost posameznika, ki se zaradi te vrline razlikuje od navadnih ljudi in ga zato obravnavajo, kot da je obdarjen z nadnaravnimi, nadčloveškimi ali vsaj specifičnimi izjemnimi močmi ali kakovostmi« (Weber, 1968, 358). Karizmo sta podobno obravnavala Pierre Bourdieu in Émile Durkheim, le da sta jo definirala kot »potrebo po moči, ki je onkraj Nadčloveka in se namesto tega [nahaja] v sami skupnosti« (po Lindholm, 1990, 23). To pomeni, da morajo ljudje nenehno priznavati in potrjevati posameznikovo karizmo, saj ta sicer nima nobenega smisla.

Takšnemu »malikovanju« karizmatične posameznice in potrjevanju njenega »daru privlačnosti« s strani skupnosti sem bil priča med fokusno skupino v društvu Tethys, kjer raziskujejo kite in delfine v Sredozemlju. Na krovu ladje smo se zapletli v dinamično razpravo, med katero so se kresala mnenja, a le dokler se nam ni pridružila ustanovna članica organizacije, ki so jo drugi udeleženci že prej opisali kot »legendo«, ki zna ljudi »pritegniti z besedami«. Ko je prisedla k nam, se je vzdušje v hipu spremenilo. Karizmatična ženska je s svojo prisotnostjo, še bolj pa z zgovornostjo zasenčila sogovornike, ki so naslednjo uro poslušali monolog o njeni zavidanja vredni karieri in raziskovalnih dosežkih. Drugi udeleženci fokusne skupine so ob njenih besedah predvsem prikimavali in ji redkokdaj skočili v besedo, ona pa je žarela v središču pozornosti.

Zvezda na krovu

Na vroč julijski dan je bil Kakadu znova obdan z ljubitelji narave in živali. Tokrat ob njem niso sedeli opazovalci ptic, temveč ljubitelji precej večjih živali, in sicer kitov in delfinov, ki jih v Sredozemlju proučujejo v italijanskem raziskovalnem inštitutu Tethys. Tudi v tej organizaciji profesionalci sodelujejo s prostovoljci. Vsako leto organizirajo več enotedenskih izletov v Ligurskem in Jonskem morju, na katerih udeleženci ne gredo zgolj občudovat morskih sesalcev, temveč se dejavno vključijo v delo posadke in pomagajo pri navigaciji barke, čiščenju krova, kuhanju hrane in drugih opravilih.

Debata o prostovoljstvu je potekala na krovu raziskovalne ladje – kar pod žgočim soncem. Najprej so se pogovarjali o ljubezni do narave in morskega življa, nato pa še o prostovoljstvu in »aktivnih počitnicah«, ki jih nekateri preživijo tako, da popisujejo delfine in kite, namesto da bi se cvrli na plaži – in še plačati so pripravljene za to! Spočetka pogovor ni bil tekoč, saj je bila večina sogovornikov iz Italije in jim zato ni bilo lahko razumeti Kakadujeve angleščine, kaj šele govoriti v tem jeziku. Poleg tega so bili člani posadke nekoliko nervozni zaradi novinca na krovu.

Zlagoma je beseda le stekla. Med najbolj zgovornimi je bil sivolasi Sinji kit, ki je bil direktor tehnološkega podjetja in se je pred kratkim upokojil, zdaj pa končno skuša na morju izživeti svoje mladostne sanje. Zanimiva sogovornika sta bila tudi dva živahna najstnika, Navadni progasti delfin in Okrogloglavi delfin, ki se že tretje leto zapored udeležujeta Tethysovih ekspedicij in pravita, da opazovanje morskih sesalcev zanju pomeni prave počitnice. Poleg njiju je sedela Velika pliskavka, stara nekaj čez trideset, ki je bila že na prvi pogled zanimiva zaradi tetovaže na rami, na kateri je bil upodobljen stripovski pustolovec Corto Maltese – simbol nemirnega duha in svobode.

*Na krovu je postajalo vse bolj vroče, razgrela pa se je tudi debata. Sogovorniki so se odprli in drug drugemu zaupali vse več osebnih reči o ljubezni do morskih velikanov. Kakadu jih je pobaral, zakaj so se navdušili nad temi živalmi. Vsak je naštel svoje razloge, nekateri pa so omenili, da so jih spodbodli dokumentarni filmi, ki jih je posnela osrednja raziskovalka s Tethysa – Orka. Prav ta ženska zagorele polti in svetlih las, stara nekaj čez štirideset let, je sedela ob robu kroga, v katerega so se posedli sogovorniki, in sprva le poslušala, nato pa se je primahnila bliže in se pridružila razpravi. Povedala je, da že dve desetletji raziskuje kite in delfine, nato pa se je razgovorila o svoji karieri, raziskovalnih dosežkih in ljubezni do okrogloglavih delfinov (*Grampus griseus*), ki se jim je v raziskavah posebej posvetila in analizirala njihovo sporazumevanje. Orka je govorila tako sočno in zavzeto, da je povsem zasenčila druge udeležence, ki so jo občudujoče poslušali in prikimavali njenim besedam. Kakadu je takoj dobil vtis, da gre za osebo, ki sicer veliko govori, a ji ljudje dejansko prislubnejo.*

Dotlej še ni srečal Čopastega ponirka, torej ustanovitelja ornitološkega društva, ki ga je proučeval, a je toliko slišal o njem, da je vedel, da gre za podobno osebo: za človeka, ki izgoreva za svoje delo in ki zna prižgati ogenj v drugih.

Charles Lindholm je v knjigi *Karizma* (1990) predstavil izvrsten vpogled v družbeno vlogo takšnih izjemnih posameznikov. Poglobljeno je obravnaval tri znane karizmatike: nacističnega vodjo Adolfa Hitlerja, množičnega morilca in vodjo komune Charlesa Mansona ter vodjo psevdoreligijskega kulta Peoples Temple Jima Jonesa; k tem trem primerom je dodal še šamane, ki po njegovem tudi ustrezajo definicijam karizmatikov. Lindholm v svoji analizi lucidno pojasnjuje, da karizma »povezuje ljudi na način, ki transcendirata in preobražata sebstva privržencev – precej mogoče pa je, da se podobno zgodi tudi s sebstvom vodje« (Lindholm, 1990, 7). Tako se vodja simbolično preobrazi v skupino, skupina pa se

hkrati utelesi v karizmatičnem vodji, kar spominja na transsubstanciacijo, pri kateri »govorec postane skupina« (Bourdieu, 1985). Pri verskem obredu duhovnik namreč ne govori le v imenu skupine, temveč *skozi* skupino. Bourdieu pojasnjuje, da je *skrivnost duhovništva* (angl. *mystery of ministry*)

primer družbene magije, pri kateri predmet ali oseba postane nekaj drugega kot tisto, kar predmet ali oseba je. Tako se oseba /.../ lahko identificira in jo drugi identificirajo kot skupino ljudi, Ljudstvo, Delavstvo itd. ali kot družbeno entiteto, Narod, Državo, Cerkev, Stranko (Bourdieu, 1985, 740).

Bolj poetična, a prav tako relevantna je razlaga Nobelovega nagrajenca s področja literature Eliasa Canettija. V knjigi *Množica in moč* je karizmatične posameznike predstavil kot »družbene kristale«, ki spodbudijo oboritev množice (Canetti, 2004, 63–64).⁴⁵ Njegova metafora je izvrstna za vizualizacijo oblikovanja koherentne oziroma organizirane strukture iz amorfne skupine posameznikov brez jasno določenega cilja, saj med kristalizacijo molekule prevzamejo obliko izvirnega kristala, ki ga obkrožajo, in se uredijo oziroma organizirajo po njegovem vzoru.

Tudi v DOPPS se je med nastajanjem organizacije zgodila taka »družbena kristalizacija«, pri kateri je imel vlogo »kristalizacijskega jedra« ustanovitelj in dolgoletni neformalni vodja društva, karizmatični Iztok Geister, ki so ga v intervjujih sogovorniki pogosto opisali kot »očeta društva«. Organizacijo je začel vzpostavljati v neprimernem času in neugodnem družbenem vzdušju, ki ni odobravalo domnevno nekoristnega opazovanja in štetja ptic, a je kljub temu postavil temelje društva, ki obstaja še danes in katerega članstvo se je tačas podeseterilo.

4.1 Zgodba o plamenu

Presenetljivo je, da Geister (rojen leta 1945) po izobrazbi ni biolog in tudi naravoslovec ne, kar bi pričakovali od osebe, ki ustanovi društvo za opazovanje in proučevanje ptic. Pravzaprav je študiral pravo, njegova ustvarjalna pot pa ga je sprva vodila k poeziji, v kateri se je ob koncu šestdesetih in v začetku sedemdesetih letih 20. stoletja povzpел skoraj na slovenski vrh. Že v srednji šoli, ki jo je obiskoval v Kranju, je v navezi z bodočim kiparjem Markom Pogačnikom in režiserjem Marjanom Cigličem ustvarjal literarno revijo *Plamenica*. V tistem času si je nadel tudi umetniško ime IG Plamen, ki ga je uporabljal do svojega kasnejšega nena(va)dnega obrata od pisanja poezije k proučevanju ptic in narave. Med letoma 1963 in 1965

⁴⁵ Zakaj je Canetti pisal o kristalih in oborino, torej usedlino pri kemijskih procesih, uporabil kot metaforo za opis karizmatičnih posameznikov, je bolj jasno, če vemo, da je bil po izobrazbi kemik.

je Geister sodeloval pri ustanavljanju radikalnega in avantgardnega umetniškega gibanja OHO, ki je delovalo skoraj na vseh področjih kulture, od filma do poezije in glasbe, in naj bi bilo nekakšna vizija oziroma alternativa družbe, osnovane na »svobodni skupnosti vseh stvari in bitij, ki jih ne bi več povezoval določene ideologije pa filozofski ali religiozni nazori« (Geister in Pogačnik, 2003). Iz sodelovanja treh prijateljev se je leta 1966 razvila konceptualistična skupina OHO (delovala je od 1965 do 1971), ki so se ji kasneje pridružili še drugi umetniki. Leta 1971 so v tej skupini začeli umetnost povezovati z življenjem (*landart*) in v Šempasu v Vipavski dolini ustanovili komuno Družina. V nekem intervjuju je Marko Pogačnik pojasnil, kako so skušali s to komuno oblikovati alternativo sodobnemu življenju:

Prakticirali smo nov način medsebojnosti oziroma življenja v skupnosti. Učili in brusili smo se drug ob drugem in živeli tako, kot se je vedno živelo v tradicionalnih oblikah, vendar na nove, alternativne načine, še vedno v družinah, vendar povezani v skupnem ustvarjalnem zagonu, entuziazmu in sodelovanju z naravo. /.../ Osnova vsega je večdimenzionalnost: odnos do narave je eno področje, umetnost in človekova kreativnost drugo, medčloveški odnosi tretje. Vsi sodijo v sfero sakralnega, ki ima neko globljo vsebino. Mi smo te vsebine poskušali uresničiti v vsakdanjem življenju (Pogačnik po Megla, 2002).

Podobnim vodilom povezovanja človeka z naravo, kot jih je predstavil Pogačnik, je sledil tudi Iztok Geister, ki se je od poezije usmeril k ornitologiji ter namesto komune ustanovil Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije. Njegov nenavaden in nenaden, skoraj rimbaudovski obrat od kulture k naravi se je nakazal že v njegovih pesmih in prozi, kjer je dosegel stopnjo, ko so stvari, živali in rastline dobili poseben pomen ter zaživeli kot individuumi oziroma subjekti.⁴⁶ Njegova zadnja pesniška zbirka *Parjenje čevljev* je izšla leta 1977, odtlej in vse do konca devetdesetih let minulega stoletja pa je izdajal predvsem poljudna in strokovna dela o opazovanju ptic ter varovanju narave. Zakaj je prišlo do njegovega premika »od kulture k naturi«, je pojasnil takole:

Ta moj odklon (če temu smem tako reči) od umetnosti pravzaprav ni bil toliko povezan z odklonom od poezije kot z odklonom od ideologije. Kot veste, sem deloval v gibanju OHO in tam je bil problem ravno to, da je bilo treba v praksi preizkusiti tisto ideologijo – seveda še zdaleč ne za hec, ampak zares. Treba se je bilo spustiti na tla in vsak

46 »Stol ni samo sedalo, ampak je tudi bitje,« je pojasnil Geister v nekem intervjuju ter dodal, da ga je pri umetniškem ustvarjanju vedno pritegnila individualnost posameznih bitij in tudi stvari (po Nežmah, 2009, 26). Zato ga pri ornitologiji ni najbolj zanimalo, kaj imajo živa bitja skupnega (razvrščanje po skupinah oziroma taksonomija), temveč predvsem to, po čem se med sabo razlikujejo.

od nas, ki smo pri tem sodelovali – v tej ideologiji –, je to storil po svoje. Jaz sem se pač obrnil k naravi, k njeni najgloblji biti ... (Geister po Vončina, 1995, 48).

Geister je torej s preobrazbo skušal (do)živeti tisto, o čemer je dotlej predvsem pisal. Dojeti je skušal bistvo narave in, kot bomo videli, postati njen sestavni del. Nadalje je v intervjuju pojasnil še druge povezave med umetniško »ideologijo« in svojim »odklonom« k naravi:

Tam [v gibanju OHO, op. a.] smo si prizadevali predvsem za to, da bi se nam stvari razkrile. Sam sem potem v naravi iskal take stvari. Opazil sem, da so ptice najboljši naslov za to. Zakaj? Ko ptica leti prek neba, je to silhueta. Ko čepi na veji, je to silhueta. Opazujemo jih večji del od daleč, bodisi s prostim očesom ali z daljnogledom, danes tudi s teleskopom ... Takrat, ko si ptico približaš, pa naj bo to s prostim očesom, daljnogledom ..., takrat ptica zaživi v čisto neki novi pojavnosti. To je tisto razkrivanje, h kateremu smo težili tudi pri gibanju OHO. Sam sem to tako doživljal. Zame je bilo vsako srečanje razodetje (Geister po Vončina, 1995, 48).

Podobno kot Pogačniku, ki je o odnosu do narave, umetnosti, ustvarjalnosti in o medčloveških odnosih pisal kot o nečem, kar sodi v »sfero sakralnega, ki ima neko globljo vsebino« (po Megla, 2002), je tudi Geisterju srečanje z naravo pomenilo »razodetje«. Kot je dejal, je njegov prelom s poezijo oznanil, da je na lastni koži spoznal, kaj poezija pomeni:

Poezijo /.../ doživljam kot stanje nemoči, v katerem slepota sveta provocira lepoto. Blagor tistemu, ki lahko občuduje naravo, ne da bi ga skelelo prekletstvo zaprtih oči. V tem smislu nisem prenehal pesniti, še več, pesnjenje je postalo moje vsakdanje opravilo. Končno lahko rečem, da poezijo živim (Geister po Košir, 1991, 1347).

S takimi »razodetji« in mističnim ponotranjenjem poezije sredi sedemdesetih let minulega stoletja, ko je Geister v umetniškem smislu obmolknil, se je v njem prebudilo mnenje, da je vzpostavil poseben odnos z naravo. Postal je namreč, kot je pojasnil v pogovoru, »*dvoživka*«, ki biva tako v svetu ljudi kot tudi v svetu živali in rastlin. Takšen poseben status »dvojnega državljanstva«, ki mu omogoča stik z naravo, naj bi si izbral s trudom in naporu, ki jih je vložil v proučevanje narave ter postopno približevanje pticam. Že pred več kot tremi desetletji je po prejemu zlate plakete na razstavi naravoslovne fotografije pojasnil, kako pomembno je poleg fotografske tehnike vprašanje, »kako se približati ptičji duši«. Dodal je, da so vse tri nagrajene fotografije »delo poznavalcev in

duhovnikov narave«, ter razložil, da se za posnetki skrivajo »ure, preždete v močvirju in v polju, dnevi brezplodnih poskusov in razočaranj, leta tihega in ponižnega učenja približati se naravi tako, da te sprejme« (Geister po Aljančič, 1976, 293, poudarek v izvirniku).

Kot je pojasnil, je namen njegovega pisanja prej oddaljevanje ljudi od narave kot pa njihovo zblíževanje:

Moj namen je napisati tako močen tekst, da bralcu ne bo treba hoditi dol k potoku. Kadar mi to uspe, sem poljubil dve muhi na en mah: bralcu sem podaril košček narave, naravo pa ohranil pred stopinjami, ki jih stečine ne poznajo. /.../ Še sam si pomišljam hoditi po zarošenem šašju okrog navdušujoče mlake, če pa bi se tam plazili naravoslovni fotografi, ki so naravoslovnoturistična smetana ali v najboljšem primeru izbrani čistilci narave, bi od krhko rosne travne arhitekture ostali samo pajki (Geister po Košir, 1991, 1344).

Zanimivo je, da Geister do narave in njenih skrivnosti vseeno sme dostopati, saj meni, da lahko biva v obeh svetovih – naravnem in kulturnem. O tej dvojnosti (vsaj na prvi pogled!) priča fotografija na zadnji strani njegove knjige z naslovom *Dopuščanje narave* in podnaslovom *Esej o naravovarstveni etiki* (2006). Na njej namreč vidimo Geisterja, ki se s fotografskim aparatom v rokah približuje izjemno redkemu ptiču klavžarju oziroma grivastemu ibisu (*Geronticus eremita*). V času, ko je z avstrijskega inštituta, kjer jih skušajo ponovno uvesti v naravo, v Slovenijo priletelo nekaj klavžarjev, so ornitologi opozarjali, naj se ljudje tem pticam ne približujejo in jih ne motijo; Geister pa si je kot »duhovnik narave« vseeno privoščil bližnje srečanje s temi redkimi gosti.⁴⁷

Iztok Geister je bil s svojsko perspektivo nedvomno vzor drugim ornitologom, ki so potrebovali zgled in vodjo, okrog katerega so se zbrali in ki jih je znal približati pticam ter jih uvesti v skrivnostni svet narave. Geister je bil torej »kristal«, okrog katerega se je oblikovala skupina ljubiteljev ptic, ki se je v sedemdesetih letih minulega stoletja lotila popisov za ornitološki atlas gnezdilk. Publikacija, katere priprava je pomenila začetek organiziranega amaterskega opazovanja ptic v Sloveniji, pa je nastala predvsem zaradi Geisterjeve radovednosti.

47 Upodobitev Geisterjevega približevanja klavžarju ima dejansko precej več globine, kot je videti na prvi pogled. Fotografija je v resnici nastala s fotomontažo, saj fotograf ni sočasno dobro ujel v objektiv obeh glavnih akterjev, in je pravzaprav parodija na izgubo naravne identitete te živali, ki je zaradi vzgoje v ujetništvu postala »vedenjski spaček«, kot piše na ovitku knjige *Dopuščanje narave*. »Da bi klavžar lahko spet zaživel kot divja žival, mora zbrati dovolj poguma, da se bo bal človeka. To dopustiti je naša kulturna dolžnost,« ob tem pribije Geister (2006). S tega vidika torej ni Geister tisti, ki se je preveč približal naravi, temveč je kvečjemu klavžar preblizu družbenemu oziroma kulturnemu svetu, ki smo ga ustvarili. (Pre)vzgojili smo ga namreč v bitje, ki ne zna in ne zmore živeti brez ljudi.

4.2 Atlas kot kategorični imperativ

Ornitološki atlas Slovenije so začeli pospešeno pripravljati leta 1979. Pri tem so sledili priporočilom raziskovalne konference za koordinacijo in spodbujanje amaterske ornitologije v Evropi, ki je bila leta 1971 v britanskem Tringu. Oze-mlje Slovenije so razdelili na pet sektorjev, ki jim je pripadlo različno število kvadrantov velikosti 10 x 10 kilometrov. Popisovalci so na teh območjih svoja opažanja ptic razvrstili v štiri skupine (A, B, C, D) oziroma šestnajst kategorij opazovanja, ki so po šifrantu evropskega ornitološkega atlasa pomenile različne stopnje zanesljivosti gnezdenja.

Terenske podatke, kodirane s temi šiframi, so popisovalci najprej vnesli v obrazec vrst, nato pa so jih vrisali v zemljevid Slovenije, ki je imel označeno mrežo po sistemu UTM (okrajšava za *Univerzalna Transverzalna Mercatorjeva mreža* – gre za način predstavljanja zemeljske površine na geografskih kartah), in sicer tako, da so jih preoblikovali v kroge treh velikosti, pri čemer je najmanjši označeval možno, srednji verjetno in največji nedvomno gnezditev. Po petih letih (do vključno leta 1983) so popisovali v 174 kvadrantih. V tem obdobju je pri popisih sodelovalo 70 ornitologov, te številke pa tudi v naslednjih letih niso presegle. Do leta 1988 jim je končno uspelo popisati vse kvadrante, »nakar je bilo treba ogromno goro podatkov in celo jezero nerešenih vprašanj še obdelati in razrešiti, za kar je avtor [Iztok Geister, op. a.] potreboval dve leti, računajoč od dneva, ko je nova demokratična oblast vendarle namenila finančna sredstva za dokončanje tega maratonskega projekta« (Geister, 1995, 25). Prostovoljci so zbrali podatke o 219 gnezdkah, od tega desetih domnevnih, treh možnih, ostale pa so bile potrjene (1995, 28). Podatkov so imeli končno dovolj, da je leta 1995 atlas izšel.

Vzporedno z *Ornitološkim atlasom Slovenije*, v katerem so predstavili razširjenost gnezdk, so potekali še popisi za *Zimski ornitološki atlas Slovenije*, v katerem so nameravali predstaviti podatke o zimski razširjenosti in številčnosti ptic. Popisi za ta atlas so potekali od leta 1979 do 1993. Popisovalci so tudi pri teh popisih evidentirali stanje v 244 kvadrantih in izpolnili obrazce, v katerih so navedli, katere ptičje vrste so opazili bodisi v preletu bodisi na tleh ali na drevju. Pri popisih je v štirinajstih sezonah sodelovalo 150 opazovalcev, ki so zbrali več kot 52.500 podatkov (Sovinc, 1994, 15–16). Te podatke so nato računalniško obdelali in registrirali 192 redno, občasno ali zelo redko pojavljajočih se ptičjih vrst (1994, 41) ter na tej podlagi leta 1994 izdali zimski atlas.

Geisterjev odgovor na vprašanje, zakaj se je s skupino entuziastov v sedemdesetih letih minulega stoletja lotil gargantovskih projektov, ki so presegali zmogljivosti

tedaj razpoložljivih popisovalcev, je bil kratek in kategoričen. Po njegovih besedah je takšen atlas »temeljna stvar, in vsak narod bi ga moral imeti. Ni važno, koliko nas je – dva ali pa dvajset milijonov. Te reči [stanje ptic v Sloveniji, op. a.] moramo popisati!«⁴⁸ Poleg tega je bil pri njegovem obratu od literarnega ustvarjanja k ornitologiji in samoobremenitvi z novo misijo – pripravo atlasa – posredi tudi intimen motiv, ne pa zgolj »kategorični imperativ« v smislu »to moramo storiti, pa naj stane, kar hoče«. Geisterja je preprosto zanimalo, katere ptice gnezdiyo v Sloveniji. Ker ni bilo na voljo uporabnega nacionalnega atlasa, ki bi mu odgovoril na to vprašanje, »ni preostalo drugega, kot da to organiziramo«. To je pomenilo zbrati ekipo prostovoljcev, ki imajo zadosti znanja za popisovanje in zbiranje podatkov za atlas, njihovo sodelovanje pa je bilo za čim uspešnejše delo treba formalizirati in definirati razmerja med sodelujočimi.⁴⁹ Nastati je torej morala organizacija, ki je povezala popisovalce in zbrala zadostno količino verodostojnih podatkov, da so dobili odgovor na vprašanje, katere ptice živijo v Sloveniji.⁵⁰

Znanje o pticah so popisovalci lahko pridobili tudi naknadno, torej med popisi, pri čemer jim je bil v pomoč eden prvih preglednih priručnikov o prepoznavanju ptic v slovenskem jeziku z naslovom *Slovenske ptice*, ki ga je Geister spisal leta 1978, torej še pred formalno ustanovitvijo DOPPS, izšel pa je dve leti kasneje. V tem delu je uvodoma poudaril, kako pomembno je ljudi »vzgajati pri koreninah« (1980b, 7), saj se lahko le tako oblikuje ekipa poznavalcev ptic. V omenjenem priručniku je med vrsticami začrtal še vizijo svojega in društvenega dvajsetletnega projekta ter predlagal, kako bi ga lahko izvedli v sodelovanju z amaterji:

Opazovalčevo doživetje ptic je sicer samo po sebi intimno neodtujljivo, toda podatek o opazovanju, namenjen drugemu človeku, je javna zadeva. V trenutku, ko opazovanje ptic ni več privilegij posebnežev in ko izgublja obeležje prismuknjenosti, postane podatek o opazovanju

48 Popisov za atlas se niso lotili na ravni tedanje Jugoslavije, temveč na republiški ravni. Drugod po Evropi so popisi potekali v okviru držav, na primer v Veliki Britaniji, Švici, Franciji ter na Češkoslovaškem, Irskem, Danskem, Nizozemskem in Finskem, na območju nekdanje Jugoslavije pa je kartiranje potekalo le v Sloveniji, medtem ko so bili ob koncu sedemdesetih let v drugih jugoslovanskih republikah popisi »v fazi dogovarjanja« (Geister, 1980c).

49 O tem, da je razmerja med popisovalci treba jasno definirati in da mora njihovo delo potekati koordinirano in organizirano, je pričalo poskusno kartiranje rjavega srakoperja (*Lanius collurio*), ki je v začetku leta 1976 propadlo, saj so se preveč zanašali na naključne popisovalce. Leto kasneje so popisovalce za enajst ptičjih vrst »izbrali bolj načrtno in jih tudi sistematično izobrazili za delo na terenu« (Geister, 1980b, 9). Dopolnilno kartiranje v letu 1978 je bilo spet neuspešno, leta 1979 pa so bili rezultati boljši, saj so bili »[o]bogateni z organizacijskimi izkušnjami iz preteklih let« (1980b, 9). Opazovalci so kratkrat raziskali 85 kvadrantov, ki so »prekrivali« Slovenijo, in zbrali podatke o 169 vrstah.

50 Tak način razmišljanja o popisovanju vsega življa Bowker (2000) imenuje »panoptične sanje« in se pri tem obregne ob enega najpomembnejših sodobnih (socio)biologov in sistematikov Edwarda O. Wilsona, ki je imel v mislih podoben projekt kot Geister, le še mnogo večji. »Zdaj je končno nastopil čas, da nadaljujemo z Linnéjevimi velikim podvigom in sklenemo popis biosfere,« je dejal Wilson ter nadaljeval, da moramo »odkriti in popisati vse življenjske vrste na Zemlji, da bi tako dobili okvir za klasifikacijo, ki je temelj biologije. Pri tem lahko uporabimo informacijsko tehnologijo, da bo to znanje dostopno po vsem svetu« (po Bowker 2000, 645).

vrednota, ki presega okvir gostilniškega pomenka. Naša skupna naloga je, da omogočimo zbiranje in objavljanje amatersko zbranih podatkov o živalih (Geister, 1980b, 15).

V tem priručniku je ponovno izpostavil problem neorganiziranosti, ki so jo morali preseči, če so hoteli izpeljati zahteven projekt:

Med najbolj vnete opazovalce nedvomno spadajo številni sobotni in nedeljski izletniki in ljudje, ki opazujejo ptice doma pri krmilnici. Odveč je torej vsako tarnanje o tem, da se Slovenec ne zanima za ptice, tako kot se zanimata Nmec in Anglež. Res je le, da so naši opazovalci popolnoma neorganizirani (Geister, 1980b, 13).

Njegov načrt je bil jasen: projekt, ki ga je imel v glavi, lahko izpelje ob pomoči ljubiteljskih ornitologov, ki jih je treba poučiti, kako se prepozna ptice. Poleg tega jih je treba motivirati, organizirati in koordinirati njihove dejavnosti.

4.3 Nagovor ob ustanovitvi društva

Geister se je najprej podrobno seznanil z ornitološko metodologijo ter pridobil informacije in gradiva z ornitološkega srečanja v britanskem Tringu, kjer so sprejeli standardizacijo opazovanj, vpisovanja podatkov in kartiranja za atlase. Tam so pojasnili, da naj bi zbrani podatki »omogočili popoln favnistični pregled razširjenosti evropskih ptic, obenem pa naj bi bili solidna osnova za naravovarstveno ukrepanje« (Geister, 1980b, 8). Osrednje cilje tega projekta in pomen amaterskega dela pri popisih za atlas je Geister izpostavil že na ustanovni skupščini DOPPS, kjer je zbrane opomnil na nacionalni pomen projekta, ko je dejal, da

ostaja nacionalna naravoslovna kultura praznih rok, če si nedeljski opazovalec ne zapiše kraja in datuma opazovanja. Medtem ko so drugi, ne samo veliki narodi, s favnističnimi podatki bogatili svoje poljudno znanstvene zakladnice, so se opazovanja naših srčnih mož izgubljala v gostilniškem ozračju (Geister, 1980a, 1).

Poudaril je še resnost tovrstnega prostočasnega početja ter dejal, da opazovanje ptic ni »le kratkčasno uživanje«, obročkanje ni »le privlačen šport« in ornitološka fotografija ni »le strastna igra« (Geister, 1980a, 1; prim. Stebbins, 2006, in razlago »resnega prostega časa«). V tem govoru, ki je bil objavljen v prvi številki društvenega glasila *Acrocephalus*, je Geister dejal še, da

vse to rojenje favnistične dejavnosti na Slovenskem v zadnjih nekaj letih vse glasneje išče matico, okrog katere bi se v grozdu zbrali vsi, zdaj po vsemogočih predalih raztreseni terenski podatki. Takšna ažurnost in

živahna izmenjava podatkov bi dala našemu delu nov impulz in možnost za hitrejšo realizacijo pobud v zvezi z delom na terenu (Geister, 1980a, 3).

Ta citat namenoma ni prepisan do konca, saj je premolk na tem mestu precej sporočilen. Pričakovali bi, da bo Geister kot matico navedel novonastalo društvo, a to ne drži. »Ta matica naj bi bilo društveno glasilo *Acrocephalus*,« je sklenil Geister (1980a, 3), ki je postal prvi urednik revije, ki je pod njegovim vodstvom doživela velik razmah in dolga leta dejansko pomenila fokus društvenih dejavnosti.

Ne le Geisterjeve besede ob ustanovitvi društva, temveč predvsem njegov entuziazem v zgodnjih letih DOPPS so prispevali k hitri rasti organizacije, ki je pridobivala nove člane in do srede devetdesetih let dejansko uspela izdati oba temeljna ornitološka atlasa. Brez njegove karizme ter zagrizenosti, trmoglavosti in prizadevnosti bi takšne podvige stežka dokončali. Neki sogovornik se je ob omembi popisov za atlasa in motivacije, ki so jo imeli tedaj člani, spomnil kar na Geisterjev pesniški vzdevek IG Plamen, ki bi ga po njegovem zlahka prenesel tudi v ornitologijo:

On je tak karizmatik, pesnik, vešč besede. Mislim pisane besede in govorjene besede. Pri njem bi zlahka uporabil stavek, da ne moreš prižgati ljudi, če ne goriš sam. Oziroma da ne moreš prižgati plamena v ljudeh, če ne goriš sam. In on je tisti, ki je gorel! In dejstvo je, da kjer se je pojavil, so ali pa smo vsi prišli okoli.

Trice in Beyer (1991, 154) pojasnujeta, da sta talent za dramatičnost ter bogata izraznost v besedah in dejanjih temeljni lastnosti karizmatikov, ki jim omogočata, da pritegnejo ljudi in v njih podžgejo željo po skupni misiji. Ob poslušanju Geisterjevih govorov in branju njegovih esejev zlahka zaznamo ta talent, ki ga je uspešno združil z ornitološkimi znanji. Zato ni nenavadno, da se je od nekaj deset entuziastov ornitološki krog razširil na skoraj tisoč članov. Večinoma so se novi člani društvu pridruževali zaradi občutka povezanosti z naravo in ljubezni do ptic, posredno pa sta jih zagotovo podžgala tudi Geisterjeva gorečnost in zanos, s katerima je formiral društvo.

4.4 Ostal je le pepel

Ob koncu devetdesetih let je Geisterjev karizmatični vpliv zlagoma začel ugašati. Štiri leta zatem, ko je izšel njegov veliki projekt, torej atlas gnezdilck, je prišlo v DOPPS do trenj med izvršilnim odborom in uredništvom revije *Acrocephalus* glede sredstev, namenjenih za to publikacijo. Tedaj je Geister v enem od uvodnikov priznal, da se za revijo porabi večina sredstev, pridobljenih s članarinami, kar je po

njegovem prav, saj gre za matično ornitološko revijo v Sloveniji, največji finančni projekt društva ter strokovno najzahtevnejši in družbeno najvišje ovrednoten projekt društva, ki je zato zgodovinskega pomena. Poleg tega je zapisal, da se mu zdi nemogoče,

da bi komu prišlo na misel zmanjševati finančna sredstva, namenjena reviji. Vse bolj pogoste poskuse sorazmernega zmanjševanja sredstev, namenjenih reviji, društveno vodstvo utemeljuje s tem, da nadaljnji razvoj revije ni potreben. Načrtovani stagnaciji se pisci objavljenih prispevkov lahko upremo tako, da vodstvu pošljemo račun za neizplačane avtorske honorarje za vseh dvajset let nazaj, kajti to so naši moralni deleži! Bralci pa načrtovano stagnacijo revije preprečimo tako, da poravnamo članarino z zavestjo, da je 80 % zneska namenjenega za naročnino za revijo (Geister, 1999).

Člani izvršilnega odbora (kasneje so ga preimenovali v upravni odbor) so tedaj ocenili, da Geister zaradi prevelike porabe društvenih sredstev ni več primeren za urednika revije. O njihovem zasedanju in odstavitvi urednika je bila v glasilu *Novice DOPPS* objavljena le skopa vest, da je izvršilni odbor izčrпно obravnaval organizacijske in finančne zaplete v zvezi z izhajanjem revije *Acrocephalus* ter soglasno odstavil dotedanjega urednika in imenoval novega (Ramšak, 1999, 4). Prvi predsednik društva in Geisterjev sopotnik pa je tedanje dogodke strnil takole:

Konflikt so rešili tako, da je Izvršilni odbor društva urednika razrešil. Kratko malo ga je zbrisal! Celotni uredniški odbor je odstopil v znak podpore dotedanjemu uredniku. Svet ptic in novi *Acrocephalus* pa sta se kot feniks dvignila s pogorišča uredništva, ki je pripadalo starejši generaciji (Gregori, 2004, 49).

Geisterjev odhod⁵¹ je pošteno pretresel organizacijo, privedel pa je tudi do njene preobrazbe. Brez tega dejanja bi se društvo namreč težko radikalno spremenilo. Natančneje: omrežje, o katerem lahko razmišljamo namesto o organizaciji, bi težko dobilo novo obliko brez odstranitve osrednjega »žarišča« – karizmatičnega vodje.

4.5 Prežitki očetovega duha

Na odstranitev »očeta društva« lahko pogledamo tudi s freudovskega zornega kota. Sigmund Freud (1961) je pisal, da je totemska žival, ki jo ljudstva žrtvujejo ob ritualnih slovesnostih, nadomestek za očeta. Njeno žrtvovanje je ambivalentno, saj

51 Iztok Geister se iz društva formalno nikoli ni izpisal in ostaja njegov član, četudi je dejansko prekinil večino stikov.

simbolni očetomor sočasno objokujejo ter se ga veselijo in ga slavijo. Po Freudu takšna ambivalentnost izvira iz »zgodnjih stadijev človeške družbe« oziroma iz »primarne horde«, kjer najdemo »nasilnega in ljubosumnega očeta, ki ima vse samice zase in skuša odgnati sinove, ko odraščajo« (1961, 141). Nekega dne se sinovi zberejo, ubijejo očeta, ga pojedjo in tako naredijo konec patriarhalni hordi. Poenoteni imajo pogum, da storijo nekaj, česar posameznik ne bi zmogel.

Odstranitev »društvenega praočeta« ima precej skupnega s Freudovim opisom očetomora, le da pri tem ni bilo v ospredju hrepenenje po nedosegljivih samicah, temveč prej po moči. Šele ko so Geisterja leta 1999 nepričakovano in nenadoma vrgli s »prestola«, so mlajši člani lahko začeli društvo – in tudi revijo, ki je pomenila povod za spor – krojiti po svoji meri.

Freud je kot pomembno podrobnost v svoji spekulativni tezi, ki jo lahko pri analizi vloge ustanovitelja društva jemljemo predvsem kot ilustrativno metaforo, izpostavil, da je kanibalsko zaužitje umorjenega očeta izjemno pomembno, saj se njegovi sinovi – torej bratje – na ta način identificirajo z očetom. V vsakem od njih je odtelje del njega in vsak od njih postane on (Freud, 1961, 142). Nekaj podobnega sem opazil, ko sem se prvič odpravil h Geisterju. Po prvem soočenju sem v terenski dnevnik presenečen zapisal, da me je ustanovitelj društva »*blazno spominjal na marsikaterega od vodilnih DOPPS-ovcev*«. Med pogovorom sem nenadoma v njem zagledal osrednjega člana Pisarne, le hip zatem pa se mi je po ambivalentnem značaju zazdel podoben nekdanjemu predsedniku. Tudi mnogo kasneje sem pri nekaterih drugih osrednjih članih opazil Geisterjeve lastnosti, denimo sposobnost prepričevanja in navduševanja. Skratka, ustanovitelj društva me je neustavljivo spominjal na »sinove« in »hčere«, ki so nasledili društvo in ga zdaj po svoje upravljajo ter spreminjajo.

Kot piše Freud, so sinovi sovražili očeta, saj jim je pomenil oviro pri doseganju moči, hkrati pa so ga ljubili in občudovali. Ko so se ga znebili, so potešili svoje sovraštvo, v ospredje pa sta prišli naklonjenost in težnja po identifikaciji. Sočasno je v njih izbruhnil še občutek krivde, ki se je prepletal s kesanjem cele skupine. »Mrtvi oče je postal močnejši, kot bi bil, če bi še živel,« zagotavlja Freud (1961, 143). Podobno je tudi Geister še vedno prisoten v društvu, pa četudi je prekinil večino stikov z njim. Kljub njegovi odsotnosti ga člani društva – tudi tisti, ki so ga odstranili – malikujejo in obžalujejo njegov odhod. Član tedanjega izvršilnega odbora je skoraj desetletje po Geisterjevem »razkronanju«, ko si je skušal »*trezno predstavljati, zakaj je sploh do tega prišlo*«, povedal:

Dejstvo je, da je Geister očitno bil ustanovitelj DOPPS in verjetno človek, ki je zelo težko prenesel, da se kaj ne zgodi tako, kakor on hoče. /.../ Se mi pa

zdi vseeno življenje ... Če bi tako šel na prisposodbo: življenje je v vsakem primeru boljše z očetom, ker se mi zdi, da so v naravi mladički brez očeta in mame kar [nebojgjeni].

Drugi član je izpostavil Geisterjevo sposobnost prepričevanja s pisano besedo, ki jo je težko najti med sedanjimi člani:

Žal mi je, da takrat ni bilo te prave moči ali pa znanja ali pa sposobnosti ali pa volje ali pa ne vem česa vsega v društvu, da bi se to uskladilo pa da bi se to izpeljalo naprej. Ker kadarkoli v zgodovini, odkar sem prišel jaz v Pisarno delat, pa do danes, sem prepričan, da bi nam tak človek tako dobro prišel! Primer vetrnih elektrarn. Primer, ne vem, kogarkoli! Človek, ki zna napisati za Delovo Sobotno prilogo čez celo stran članek, ki ga bo urednik objavil, zato ker je dobro napisan pa ker ima ime – to je vrednost! Velika!

O pomanjkanju karizmatičnih oseb in škodi, ki je nastala z Geisterjevim odhodom, je spregovoril tudi član profesionalne ekipe DOPPS, ki se je društvu pridružil v času, ko se je zgodil, kot bi dejal Freud, »patricid«:

Jaz sem vedno mnenja, da tudi če zgleda, da se z ljudmi ne da delati skupaj, da v bistvu, če jih odbongaš, pa ne samo da si jih izgubil, ampak še kontra – ponavadi si dobil še nasprotnike. Če se mene vpraša, je škoda, da Geisterja ni noter med nami.

Ob tem se je navezal še na specifikke slovenskega značaja, saj smo Slovenci po njegovem bolj usmerjeni k individualizmu kot pa k sodelovanju in sledenju tujim zamislim. Ob tem je pojasnil, da »se v Sloveniji kar nekaj časa potroši za to, da enako misleči ljudje na koncu niso v istih skupinah«.

Praočeta, ki je bil kot »en sam tvorec sposoben sprožiti neustavljivi ornitološki plaz« (Štumberger, 2000, 1), je na piedestal postavil in njegovo slovo obžaloval tudi urednik revije *Acrocephalus*, ki je Geisterja nasledil. V uvodniku prve številke revije, ki jo je uredil, je zapisal:

Kot poklon prejšnjemu stoletju lahko brez posebnega pretiravanja trdimo, da sta ga v slovenski ornitologiji zaznamovala dva moža: Reiser [Otmar Reiser, znani ornitolog iz Pekar pri Mariboru, op. a.] na začetku in Geister na koncu. Komaj je verjeti, da bo novo stoletje prineslo še kakšno enciklopedično figuro te vrste. Če je spomin na Reiserja že zbledel, pa za očeta *Acrocephalus* ne moremo povedati ali napisati nič manj, kot v resnici je – največja osebnost sodobne slovenske ornitologije (Štumberger, 2000, 1).

Prvi predsednik društva pa je pojasnil, da bi zamenjavo urednika vseeno lahko izvedli drugače, »na bolj dostojen način« (Gregori, 2004, 49), ter se preprosto poslovili od Geisterja, namesto da so ga odslovili. Ob tem je pripisal še pregovor: »Ti očeta do praga, sin tebe čez prag.«⁵² S tem je podobno kot Freud pojasnil, da krivda zaradi »patricida« vodi v neskončen dialektični cikel. Najprej se zgodi to, da »[u]por neizogibno vre pod navideznim podložništvom, to pa se končno sklene v uporu proti očetovskemu tiranu ter s priznanjem enakosti in enotnosti 'bratske tolpe'« (Lindholm, 1990, 55). Takšna idilična enotnost, ki spominja na izvirno bratstvo ob nastanku organizacije, ni dolgoživa, saj krivda zaradi očetomora vodi v podložnost novemu vodji, ki se ga »otroci« sčasoma prenažrejo in ga nato – požrejo. In tako naprej oziroma nazaj v dialektičnem procesu.

4.6 Rutinizacija karizme

Ustanovitelj društva se je po prelomnem letu, ko se je razšel z nekdanjimi somišljeniki, znova posvetil pisateljstvu, in to zelo uspešno. Dve pesniški zbirki je izdal že leta 1996, torej pred odhodom iz društva, odtlej pa je izšlo več kot dvajset njegovih monografskih publikacij, predvsem zbirk esejev in pesmi ter vodnikov po naravi. Leta 2001 je prejel Rožančevo nagrado za esejistiko, leta 2004 pa nagrado Prešernovega sklada za prozo. Po mnenju komparativista Borisa A. Novaka sodijo njegova novejša dela »po globini videnja in poetičnosti jezika /.../ v sam vrh sodobne slovenske esejistike« (Novak, 1996, 128).

Kljub temu da že od leta 1999 v društvu ni več prisoten, ostaja spomin nanj še zelo živ, njegovo ime pa se dostikrat omenja v skoraj mitskih anekdotah (glej okvir *Napačna ptica pod klobukom*). Celo najmlajši člani, ki ga navadno niso niti videli, ga imajo za legendarnega praočeta, ki mu je uspelo zbrati razpršeno množico ljubiteljskih ornitologov in sestaviti »ptičarsko pleme«. Tudi starejši člani priznavajo, da je bila njegova vloga pri ustanavljanju DOPPS neprecenljiva in nespregledljiva tudi zaradi njegovih osebnostnih lastnosti, na primer trmoglavosti, vztrajnosti in poguma. »Danes verjetno nihče nima toliko jajc, kot jih je imel on. On je absolutni car!« je Geisterjevo vlogo opisal osrednji predstavnik društva. Predsednik lokalne sekcije pa je pripomnil, da vsako društvo nujno potrebuje »gonilno silo« oziroma »vola ali osla, ki vleče naprej«. Problemi pa se pojavijo, če ima društvo le enega »frontmena«, posebej »če ta človek postane organizacija« ali vsaj sinonim za organizacijo. Ob tem se znova spomnimo na Webrovo (1968) razlago karizme kot nadčloveške vrline, na Bourdiejevo (1985) transsubstanciacijo, pri kateri govorec postane skupina,

52 Motiv sta pri nas v leposlovju uporabila denimo Janko Kersnik v črtici *Mačkova očeta* in Josip Vošnjak v povesti *Ti očeta do praga, sin tebe čez prag*.

na Lindholmovo (1990) transcendenčno preobrazbo sebstva ter na Canettijeve (2004) »kristale«, torej na posameznike, ki zmorejo urediti amorfne množice.

Napačna ptica pod klobukom

Čopasti ponirek je znal pritegniti potomce, da so se zbrali okrog njega in mu prislubnili. Celo kadar ni bil prisoten, je njegova karizma obstajala in navdihovala člane – tudi tiste, ki ga niso še nikoli videli. Divji petelin je predstavil takšno zabavno izkušnjo, povezano s Ponirkovo vseprisotnostjo. Kot mlad član je osebno poznal vse najpomembnejše osebe v društvu, le Ponirka še ni srečal. Nekoč je prišel v društveno pisarno in tam opazil skupino, ki je bila zbrana okrog nekega človeka. Na pogled je bil precej mlad, le kakšnih pet ali deset let starejši od Divjega petelina. Posebej nenavadno pa se mu je zdelo, da je na glavi nosil klobuk. »Pazi, kar notri v prostoru je imel klobuk!« se je spominjal Divji petelin in dodal, da se je jasno videlo, da je ta oseba v središču pozornosti. Moža s klobukom je občudujoče gledal in si po tihem dejal: »Čopasti ponirek!« Nekaj časa je še razpravljajl z drugim članom, dokler mu ta ni neznanca končno predstavil. »Še zdaj imam pred očmi,« je dejal, »kako sem mu ponudil roko in se predstavil. Prav spomnim se pričakovanja, da bodo njegova usta črko za črko izgovorila ime: Č-O-P-A-S-T-I-P-O-N-I-R-E-K. Ta človek pa je rekel 'me veseli' – in izgovoril neko drugo ime.« Nekoliko zmeden in presenečen je Divji petelin nekaj časa tuhtal, ali je že kdaj slišal za neznanca. Kakorkoli se je trudil pobrskati po spominu, mu je ostalo njegovo ime posem tuje.

Društvo se je torej zne bilo dolgoletnega neformalnega vodje in se po njegovem odhodu preobrazilo v uspešno organizacijo, zdaj pa pogrešajo karizmatika in hrenpenijo po osebi z »nadnaravnimi« motivacijskimi sposobnostmi. Pa je v zdajšnji organizaciji sploh možno vodenje, ki bi temeljilo na karizmi? Po Webru (1968, 364) gotovo ne, saj lahko karizmatična avtoriteta obstaja le med nastajanjem organizacije in ne ostane stabilna, temveč postane bodisi tradicionalna ali racionalna – ali pa kombinacija obojega. Dejansko je po Geisterjevem odhodu organizacijska struktura DOPPS postala bolj jasno definirana, takšna pa so tudi razmerja med posamezniki. Od prvobitnega in rudimentarnega približka *communitas* (Turner, 1974) je DOPPS pridobil bolj transparentno, definirano, organizirano in formalizirano obliko, v »novi« organizaciji pa se je ustanoviteljeva karizma »transformirala v permanentno rutinsko strukturo« (Weber, 1968, 369) in se prenesla na predsednika kot novo osrednjo osebo, ki jo izvolijo na dve leti, in deloma še na direktorja, ki ga izbere upravni odbor. V takšni rutinizirani shemi prenosa oblasti ni več prostora za karizmatičnega junaka, ki je, kot pojasnjujeta Bensman in Givant, vedno »devianten, radikalen ali revolucionaren lik« (1986, 36).

Kljub rutinizaciji karizme se lahko v društvu transformativne zamisli še vedno širijo, a na drugačni ravni kot v preteklosti. DOPPS namreč ni več enovita organizacija, temveč je sestavljen iz več podorganizacij oziroma podomrežij (od profesionalne Pisarne do različnih sekcij), ki so vzniknile iz osrednjega društva. Brez karizmatičnih posameznikov je namreč težko doseči, da bi predvsem sekcije, v katerih izvajajo večino prostovoljskih dejavnosti, delovale uspešno. »Društveni dub«, s čimer mnogi člani opisujejo gonilno silo izvirne skupnosti, v kateri so se vsi poenotili na poti k skupnemu cilju, v društvu očitno še tli, le da se je prenesel na raven podorganizacij in njihovih podkultur, ki nenehno nastajajo in se preoblikujejo. V njih se je torej ohranil ustvarjalni in generativni potencial, zaradi katerega prostovoljski del društva ostaja dejaven, tvoren in formativen, hkrati pa ne ogroža (preveč) vodstvenih struktur in organizacije kot celote.

4.7 Ali ima karizma še vedno smisel?

Prostovoljne dejavnosti v organizaciji ne temeljijo le na posameznikovi altruistični vzgibi, temveč izvirajo tudi iz individualnih želja in interesov karizmatičnih posameznikov, ki pogosto pomenijo gonilno silo pri izvedbi dejavnosti. Karizmatiki, ki jih žene želja po znanju ali uspehu, so zato pri formiranju organizacij izjemno pomembni v začetnem obdobju, ko organizacijska struktura še ni jasno definirana. V kasnejših obdobjih, ko se razmerja med člani bolj jasno izrišejo, pa lahko karizmatični posameznik preprečuje spremembe, s katerimi se organizacija spreminja ter prilagaja okolju – če kaj takega sploh obstaja – in potrebam članov. Prehod od karizmatične k tradicionalni (dedni) ali legalni avtoriteti, ki temelji na birokraciji, je torej še vedno nujen, Webrove izhodiščne zamisli pa imajo še vedno smisel. Tudi po formalizaciji razmerij pa so potrebni posamezniki, ki organizacijo spreminjajo in znajo motivirati ljudi, da se pridružijo novodefiniranim ciljem. V sodobnosti je njihova prisotnost morda še bolj nujna zaradi amorfnosti množic, ki v preobilju informacij stežka najdejo skupne cilje in interese. Zato skupina preprosto mora imeti »katalizator, ki stimulira množico in ji daje posebni značaj« (Lindholm, 1990, 177) ter zna »vcepiti« v ljudi recimo zanimanje za naravo in znanje o pticah.

5 **Habitucija: Narava pod kožo**

Včasih si skušam predstavljati, kakšno bi bilo življenje, če me ne bi pritegnile ptice. Ker mi pomenijo osrednji del obstoja in so vplivale na ogromno različnih vidikov mojega življenja, se mi zdi že misel, da me ne bi navduševale, preprosto nepredstavljiva. /.../ Ptice so zame vedno »tam« – in ne morem si kaj, da jih ne bi opazil, gledal in razmišljal o njih.

Stephen Moss, To ptičarsko življenje (2006a)

Opazovanje ptic je lahko vraževerje, tradicija, umetnost, znanost, užitek, hobi ali dolgčas; to je povsem odvisno od tega, kdo jih opazuje.

James Fisher, Gledati ptice (1940)

Zakaj ljudi pritegnejo ptice? Odgovor na to vprašanje dobimo težje, kot bi pričakovali. Če ga zastavimo opazovalcem ptic, ponavadi sledi preprost odgovor: zanimajo me, ker so lepe in ker so tam, v naravi, kamor rad/rada grem. Nekaj podobnega je opazil tudi Stephen Moss, ki je vprašanje zastavil britanskim ljubiteljskim ornitologom in ugotovil, da »opazovalci ptic po naravi niso skupina filozofov. Če jih vprašam, zakaj opazujejo ptice, ti podajo podoben odgovor kot planinci: 'Zato, ker so tam!'« (Moss, 2006b, 10.) Odgovor pa dejansko ni tako preprost, saj ljudje ptice opazijo in jih nato še opazujejo predvsem zato, ker so se tega priučili.

V raziskavi, ki so jo v Veliki Britaniji izvedli v zgodnjih devetdesetih letih 20. stoletja, so 232 učiteljev s področja naravovarstva prosili, naj jim povedo, kaj je najbolj vplivalo na njihov odnos do okolja, narave in živih bitij. 42 odstotkov jih je kot najbolj pomemben vzrok navedlo izkušnje iz otroštva, natančneje to, da so imeli v zgodnjih letih priložnost veliko časa preživeti v naravi. Med dejavnostmi, ki so nanje najbolj vplivale, so našteali pohodništvo, kampiranje, opazovanje ptic, naravovarstvene akcije, vrtnarjenje, popotništvo in preživljanje prostega časa v naravi, daleč stran od »civilizacije« (Joy Palmer po Milton, 2002, 63).

Raziskavo o tej temi smo izvedli tudi v projektu *EuMon*, kjer smo med drugim ugotavljali, kateri so ključni dejavniki, ki spodbujajo prostovoljno spremljanje

biotske raznovrstnosti. Iz rezultatov anketne raziskave, ki jo je izpolnilo 327 predstavnikov evropskih organizacij, ki spremljajo stanje v naravi, smo ugotovili, da je glavni motivacijski dejavnik zanimanje in ljubezen do narave (17,2 % odgovorov), sledijo pa skrb za okolje in želja po njegovi ohranitvi (16,5 %), pridobivanje izkušenj (11,5 %) ter nadgradnja znanja in veščin (11,2 %). Poleg tega člani in članice motivira še občutek, da počnejo nekaj uporabnega in pomembnega (8,6 %), pomembni pa se jim zdijo tudi timsko delo in izmenjava izkušenj (7,4 %), zanimanje za območje, kjer potekajo raziskave (5,4 %), prijeten način preživljanja prostega časa (4,6 %) in prejemanje publikacij (2,9 %). Povsem na dnu motivacijskih dejavnikov so finančne in druge koristi (2,5 %) ter raziskave in priprava znanstvenih del (2,3 %). Kot vidimo, tudi v izsledkih te raziskave prednjačijo altruistično-intrinzični motivi, na primer ljubezen do narave, manj pa je »egoističnih« motivacijskih dejavnikov, kot je možnost zaslužka (glej EuMon, 2009, kjer je objavljenih več izsledkov).

Na Severnem Irskem je ob koncu osemdesetih let minulega stoletja podobno raziskavo izvedla tudi antropologinja Kay Milton. Osemindvajset naravovarstvenikov je vprašala, zakaj se jim zdi varovanje in ohranjanje narave tako pomembno. Dvajset ljudi ji je odgovorilo, da zaradi osebnih izkušenj v naravi. Šestnajst sogovornikov je podrobneje pojasnilo, da so bile zanje ključne izkušnje v otroštvu, devet jih je v mladosti živelo na ruralnih območjih, kjer so pohajkovali po podeželju, štirje so omenili zanimanje za ptice v zgodnjih letih, dva pa sta govorila še o zanimanju za rastline v otroštvu, posebej za drevesa in divje cvetje. Neki sogovornik je povedal tudi, da je za peti rojstni dan prejel daljnogled, kar je bil prelomen dogodek v njegovem življenju, ki ga je spodbudil k opazovanju ptic. Skratka, večina sogovornikov je poudarila, da je ljubezen do narave nekaj, kar je že v otroštvu postalo *del njih* (Milton, 2002, 63–64).

5.1 Mladost v mlaki

Kay Milton je v delu *Ljubiti naravo* predstavila tudi literarizirano pripoved o tem, kako se ljubezen do narave postopno vcepi v posameznika (2002, 70–72). Zgodba, v kateri je strnila mnenja sogovornikov in osebne izkušnje, je izjemno podobna pripovedim (ali izpovedim) o povezanosti z naravo, ki jih slišimo med opazovalci ptic in varuhi narave. Malenkost prirejeno jo zato objavljam v okviru *Jajce ne pade daleč od gnezda*. Zatem bomo videli, da se tudi slovenski ornitologi »oblikujejo« na podoben način kot dekle v pripovedi, saj že v mladosti »ponotranjijo« ljubezen do narave in zanimanje za ptice.

Jajce ne pade daleč od gnezda

Dolgorepka se je rodila izobraženima in premožnima staršema, ki sta živela v predmestju, in sicer v majhni hiši z bogato poraščenim vrtom. Prvo leto po rojstvu je na vrtu spala v otroškem vozičku, kasneje pa se je tam igrala na travi, medtem ko je njena mama z rožnih gred pulila plevel. Počutila se je povsem varno, saj je imela mamo ves čas pred očmi. Ker je ni bilo ničesar strah, so njene oči zvedavo begale naokoli. Na vrtu je bilo namreč vse polno živali in rastlin, ki so pritegnile njeno zanimanje. Veter je tu in tam zapihal med brezovimi listi, da so vztrepetali, ptice so pele in veriga je občasno pritekla ob ograji. Mati jo je včasih opozorila, naj se ne dotika čebel ali os, saj jo lahko pičijo, a ob njenih svarilih Dolgorepke ni bilo prav nič strah. Njene najljubše igrače so bile plišaste živali, ki so ji bile na dotik precej bolj všeč kot plastične punčke. Živali so vedno imele pomembno vlogo tudi v pravljicah, ki si jih je izmišljevala, v zgodbah, ki sta ji jih pripovedovala starša, in v dogodiščinah, ki so jih prikazovali v televizijskih oddajah za otroke.

Njen oče, ki je sicer imel pisarniško službo, je bil ljubiteljski botanik in je rad hodil po podeželju. S hčerjo sta pogosto obiskala lokalni naravni rezervat in na teh izletih ga je z zanimanjem gledala, kako je med grmovjem stikal za redkimi rastlinami, ter z njim delila veselje, ko je odkril kaj posebej zanimivega. Ni pa mogla razumeti, zakaj ga navdušujejo tudi rastline, ki niso bile velike ali živih barv, torej takšne, ki so bile njej najbolj všeč. Kljub temu se je vsakega njegovega odkritja skupaj z njim vedno znova razveselila. Ko je imela pet let, je hotela očeta razvedriti, in mu je med sprehodom nabrala cvetje. Njegov odziv, ko mu je prinesla pisan šopek, jo je presenetil in razočaral. Ni bil jezen, vesel pa tudi ne. Pozneje ji je pojasnil, da ni prav, da trga rože, saj jih bo kmalu zmanjkalo, če bo to vsakdo počel.

Čez nekaj let se je družina preselila v novo hišo na podeželju. Kupili so psa, ki je za deklico pomenil spodbudo za dolge sprehode v naravo s prijatelji, ki so prav tako imeli domače ljubljence. Dolgorepka jih je na teh izletih ponosno poučila, kakšna so znanstvena imena rastlin. Odkrili so tudi majhen ribnik, v katerem so spomladi mrestile žabe. Od tam je domov prinesla posodo z mrestom, nato pa opazovala, kako so se iz jajčec izlegli paglavci in se postopno preobrazili v žabice.

Ko je prišla v najstniška leta, so bili na prvem mestu drugačni interesi. V središču zanimanja so bili namesto narave glasba, filmi, televizijske nadaljevanke, obleke in tudi prebujajoča se spolnost. Očarati prijatelje ji je takrat pomenilo več kot pa ustreči staršem. Njen oče, ki je bil nekoč neizčrpen vir modrosti, je v tistem obdobju postal smešen in ekscentričen možakar. Tudi s psom so se odtlej sprehajali drugi. Mlaka, polja in grmičevje, ki jih je s prijatelji nekdaj obiskovala, so se umaknili rastočemu mestu, a izginjanje

priljubljenih koticov je komajda opazila. Šele leta kasneje, ko se je pridružila pobudi za obranitev krajevnega gozdiča, se je spomnila na otroške dogodivščine, in takrat ji je postalo žal za njenim izgubljenim predmestnim »igriščem«.

Med študijem v velikem mestu je nekega dne sedela v sobi in se zadnjič pregledovala izpitno nalogo, ki jo je ravno dokončala. Ob tem je njeno pozornost pritegnil ščebet ptic, ki so poskakovale po vrtu. Nekaj časa jih je gledala, nato pa presenečeno ugotovila, da razloči malenkostne razlike med njimi in prepozna posamezne vrste. Njena vedoželjnost se je tedaj znova prebudila in o pticah je hotela izvedeti več.

Kupila si je daljnogled in se pridružila univerzitetni skupini opazovalcev ptic. Vsaka nova vrsta, ki jo je videla, je pritegnila njeno zanimanje. S prijatelji, ki jih je našla med opazovalci, je skušala izslediti redke vrste. Z njimi je delila zmagoslavje, ko so jih ugledali, in razočaranje, ko niso bili uspešni. Ptice so zanj postale tisto, kar so njenemu očetu pomenile rastline: smisel življenja. Sklenila je, da bo tudi ona svoje otroke nekoč naučila, kako prepoznamo ptice, in sicer zato, ker jim bo to obogatilo življenje – ravno tako kot so ga njej obogatile mladostniške izkušnje iz narave.

Izjemno podobna kot ta nekoliko osladna »običajna zgodba« je bila pripoved o otroštvu in mladosti, ki mi jo je zaupala članica organizacije, ki so jo narava in ptice prevzele že zelo zgodaj. Zakaj je tako tesno povezana z naravo in svojim poklicem, ki ga razume skoraj kot poslanstvo, veliko lažje razumemo, če se vrnemo v njeno otroštvo. Pojasnila je, da so jo živali od nekaj privlačile, še posebej pa so jo pritegnile ptice, ki jih je krmila, ko je bila kot otrok na obisku pri starih starših. Tedaj je velikokrat gledala slikanice s podobami iz narave, ptice pa je pogosto upodabljala na risbah. V tistem času je večino njenih vrstnikov in vrstnic zanimalo, kaj se godi v naravi. »Vsako popoldne smo viseli ob vaški mlaki z rokami do komolcev v vodi,« je povedala, »a očitno sem le jaz za zmeraj obtičala v tem.« Pri devetih letih se je ob pomoči staršev, ki so spodbujali njeno zanimanje za naravo, včlanila v DOPPS in se odtlej občasno udeleževala društvenih izletov, četudi ji je bilo spočetka nerodno priti na društvo, saj tam ni imela vrstnikov.

V osnovni šoli je zanimanje njenih sošolcev in sošolk za naravo in ptice nekoliko uplahnilo, njo pa so pernate živali še vedno privlačile. V tistem obdobju je skušala kar sama izdelati ornitološko revijo, pri čemer se je zgledovala po reviji *Acrocephalus*, hkrati pa je spodbujala sošolce in sošolke, naj spoznavajo ptice, a pri tem ni bila posebej uspešna. Ker je bila pri svojem prostočasnem početju precej osamljena, je

ptice raje obdržala v svojem »domišljjskem svetu«, z vrstniki pa se je pogovarjala o drugih rečeh.

Kot srednješolka je imela še več težav pri iskanju somišljenikov, saj so jo zaradi nenavadnega hobija – opazovanja ptic – imeli za »čudakinjo«, zaradi česar svojih prostočasnih dejavnosti sicer ni skrivala, izpostavljala pa jih tudi ni več. Šele med študijem biologije je naletela na vrstnike s podobnimi interesi, ki jih je prepričala, da so se udeležili ornitoloških izletov. Tedaj je bila že zelo dejavna članica DOPPS in je mnogokrat vodila izlete ter pomagala pri izvedbi drugih društvenih dejavnosti. Ko je diplomirala, so jo povabili, naj se zaposli v društvu. To jo je privedlo v nekoliko nenavadno situacijo, saj je njen dotedanji hobi nenadoma postal delo. Zato ni presenetljivo, da je njen sedanjí poklic »sanjska služba«, ki jo izpolnjuje in zadovoljuje.

Podobno kariero je imel član DOPPS poznih tridesetih let, ki je v društvu tudi zaposlen in ga je neka sogovornica opisala kot »srce društva«, in sicer zaradi številnih dejavnosti, ki jih vedno opravi z obilico entuziazma, pri čemer zna navdušiti in spodbuditi tudi ostale člane in zaposlene. Tudi njega so od nekdaj privlačile živali in je že kot petletnik pod posteljo skrival posodo z žabjimi paglavci. Ljubitelja in poznavalca narave sta bila tudi njegova starša. Oče je delal v Triglavskem narodnem parku, njihov družinski prijatelj pa je bil gozdar, nekdanji lovec in navdušen fotograf divjih živali, s katerim sta tičala skupaj »kot rit in srajca«. Ko je imel dvanajst let, je večino koncev tedna prebil pri tem prijatelju in skupaj sta poskušala napraviti čim boljše fotografije ptic. Tedaj je spoznal, da ga od vseh živali ravno ptice najbolj privlačijo, a še zdaj ne zna pojasniti, zakaj mu je prav ta živalska skupina tako všeč.

Z društvom se je seznanil v zgodnjih devetdesetih letih 20. stoletja, ko so pripravljali obe temeljni deli – zimski atlas in atlas gnezdk. V društvu so ugotovili, da je zbral veliko podatkov o pticah v Triglavskem narodnem parku, še posebej o koconogih kurah (npr. o divjem petelinu in ruševcu), kar je bilo v času popisov za atlasa posebej dragoceno. Ko se je bolj angažiral pri društvenih dejavnostih, se je nehal intenzivno ukvarjati s fotografiranjem in se je namesto tega bolj posvetil drugim ornitološkim dejavnostim. »Fotografija je bila [pomembna] predvsem na začetku,« je pojasnil, »ko pa sem spoznal DOPPS, me je potegnilo predvsem to, da so na društvu ljudje, ki grozno veliko vedo o pticah.« Zatem je naštel nekaj uglednih članov, ki so ga najbolj pritegnili s svojim znanjem, ter dodal, da sam ni posebej pogrešal mentorja, ki bi ga uvedel v ornitologijo, saj je večino znanja o koconogih kurah, ujedah in gozdnih pticah pridobil od omenjenega družinskega prijatelja. To znanje mu je omogočilo, da je najprej postal član društvenega upravnega odbora, kasneje pa se je v Pisarni zaposlil.

5.2 Od zbiralca do zaščitnika ptic

V organizaciji je pred nekaj leti dobil službo tudi dolgoletni član DOPPS, ki je bil v času najinega pogovora v zgodnjih tridesetih letih. Tudi on je pojasnil, da je nekdanja prostočasna dejavnost postala njegovo delo. In tudi njega so že v zgodnjem otroštvu prevzele živali. »Že ko sem začel govoriti, tam pri dveh letih, je bil to glavni predmet moje pozornosti,« je dejal. Zanimanje za naravo se je pri njem – za razliko od večine vrstnikov – ohranilo tudi v osnovni šoli. »Druge so bolj zanimale igrice pa avtomobili pa motorji, mene pa narava, živali,« je pojasnil. Z živalmi se je čutil tako povezanega, da je želel biti v nenehnem stiku z njimi oziroma jih kar »imeti«. Zato je v sodelovanju z vrstnikoma na dvorišču sredi Ljubljane pripravil majhen živalski vrt, v katerem so imeli skoraj dvesto živali, ki so jih ulovili ob različnih priložnostih. Kmalu so spoznali, da je od vseh živali najlažje uloviti ptice, zato so se sčasoma osredotočili predvsem nanje.

V tistem času je izvedel za DOPPS in poljudno-strokovno revijo *Acrocephalus*, kar je bilo zanj svojevrstno razodetje. Tudi on je namreč s prijatelji izdelal amatersko revijo o naravi, živalih in biologiji. »In potem vidiš nekaj podobnega, samo na nivoju, ki je svetlobna leta višje. Potem si impresioniran,« se je spominjal prvega branja ornitološke revije.

»Prvi stik, ki smo ga hoteli navezati z DOPPS, je bil čisto koristoljuben,« je pojasnil, zakaj se je sprva želel pridružiti društvu. Glavni namen skupine fantov, ki so skrbeli za živalski vrt, je bil namreč pridobiti nove informacije o pticah, da bi jih lahko ujeli še več. Ob prihodu na DOPPS, kamor se je odpravil s prijateljem, ki je bil ravno tako entuziast in se je kasneje poklicno posvetil biologiji,⁵³ ju je sprejel tedanji tajnik, ki jima je društvo predstavil tako živo, da sta bila mladeniča nemudoma navdušena. Prevzelo ju je,

da obstaja organizacija /.../, ki združuje ljudi, ki imajo zelo podobno zanimanje kot midva. Moraš vzeti v obzir, da sva bila midva čisto v tem [v ljubiteljski ornitologiji, op. a.]. Tako kot je neki zbiratelj znamk v bistvu v tem in izve za filatelistično društvo in je frapiran, ker je tam deset drugih ljudi, ki so v tem. Tako sva rekla midva: Vaau! A veš, zdaj pa so tu ljudje, s katerimi se bo dalo pogovarjati, izvedeti nove stvari o njih ...

Srečanje s tajnikom je pomenilo prelomen dogodek, ki jima je »odprl obzorje« ter spremenil njun odnos do živali in narave. Nekaj mesecev po včlanitvi v društvo sta že

53 Tudi ta sogovornik je pojasnil, da ga je narava zanimala od otroštva, pri čemer ga je podpiral oče, ki je slikar in je ustvarjal tudi risbe živali. Sprva so ga najbolj zanimali insekti, in ko je bil star približno deset let, sta se z očetom včlanila v entomološko društvo, da bi poglobila znanje o žuželkah. Pojasnil je, da je v tistem času začel spoznavati še druge plati narave kot zgolj lepoto – denimo njeno kompleksno delovanje.

bila »spreobrnjena« in sta živali, ki sta jih imela v kletkah, spustila iz ujetništva, njuno zanimanje pa se je od lova usmerilo k opazovanju. »Iz odjemalca narave sem postal zaščitnik,« je pojasnil sogovornik ter omenil, da je v tistem času tudi osebno dozorel, spremenil življenjski slog in postal vegetarijanec. Še vedno pa sta s prijateljem, s katerim sta šla prvič v društvo, ostala zbiralca, le da sta odtlej »zbirala« opažanja prosto živečih ptic. Skratka, ukvarjala sta se s *twičerstvom*, kot imenujejo izdelovanje seznamov ptic, ki jih je posameznik videl.⁵⁴ V tistem času je pri njihju »šlo /.../ za zbirateljsko strast,« je pojasnil sogovornik. »Imela sva celo spiske, kaj imava, kaj nama manjka in tako naprej. Imela sva plane, kaj dobiti.« Kasneje je znova prišel v stik s to strastjo, ko je začel – spet v navezi z omenjenim prijateljem – zbirati in preparirati poginule ptiče, in tako sta sčasoma ustvarila veliko zbirko študijskih preparatov. Po študiju biologije se je začel ukvarjati z ekologijo in uporabo ornitoloških podatkov v naravovarstvu. V društvu je bil že pred tem zelo aktiven (že sredi devetdesetih let je bil član tedanjega izvršilnega odbora), naposled pa se je v njem zaposlil.

Mlajša predstavnica društva, ki je imela v času intervjuja sedemnajst let, je prav tako dejala, da jo ptice zanimajo, odkar pomni. »Ko smo v vrtcu risali«, je pojasnila, »so vsi so risali medvedke pa to, jaz pa ptiče. In moja plišasta žival je bila vedno papiga. Pa ne vem, to je gensko ali kaj. Jaz ne vem, zakaj, ampak pač me privlačiijo ptice. Pa leteti sem vedno hotela.« Njena mama jo je želela spodbuditi, da bi se povezala z drugimi otroki s podobnimi interesi, zato je poklicala na DOPPS in hčerko včlanila v društvo. Najprej so jim domov poslali predstavitvena gradiva (revijo, obrazec za včlanitev ter koledar društvenih prireditvev in dogodkov), nato pa se je dekle udeležilo nekega izleta, pri čemer se je v novi skupnosti nemudoma prijetno počutilo, saj so člani DOPPS »tako dobri ljudje, da se tega ne da opisati«. Razložila je še, da je bila v osnovni šoli bolj dejavna pri opazovanju ptic kot kasneje, ko je postala srednješolka, saj je imela prej več prostega časa. Poleg tega gre zdaj zvečer rada na zabavo s prijatelji, zaradi česar zjutraj težko vstane – prav zgodnja jutra, ko so ptice zelo dejavne, pa so za ornitologe najbolj zanimiva. Kljub temu ohranja stike z drugimi člani, »saj smo tudi drugače prijatelji«.

Član društva, ki je bil v času najinega pogovora v zgodnjih tridesetih letih, se je v Slovenijo priselil z Nizozemske. Pri nas je dobil službo kot raziskovalec s področja

54 Izraz *twičer* izhaja iz angleškega jezika (*twitter*) in se nanaša na osebo, ki veliko prostega časa porabi za potovanja, med katerimi skuša videti čim več ptičjih vrst (Moss, 2004, 263, 2006b, 96–97). Kot je pojasnil angleški ljubiteljski ornitolog Bob Emmett v pismu neki ornitološki reviji, je izraz nastal v petdesetih letih 20. stoletja, ko so se britanski opazovalci ptic naokoli vozili predvsem z motorji. V eni takšnih motoriziranih skupin, ki so se prevažale po britanskem otočju, je bil navdušen opazovalec Howard Medhurst z vzdevkom The Kid, ki si je vedno, ko so prispeli na cilj, s tresočimi, trzajočimi gibi najprej prižgal cigareto. Odtlej je takšno živčno trzanje (angl. *twitch*) postalo sinonim za zbiranje zanimivih in redkih ptičjih opažanj (Moss, 2004, 265). Moss (prav tam) pojasnjuje, da je *twičerstvo* dejansko precej starejše, saj ga v Veliki Britaniji zasledimo že v viktorijanskem obdobju, le da tedaj opažanj niso zgolj beležili, temveč so ptice dejansko zbirali, in sicer tako, da so jih najprej ustrelili in nato nagačili.

biologije, se poročil s slovensko ornitologinjo, ki je v društvu zaposlena, in si z njo ustvaril družino. Tudi on je v otroštvu doživel prelomen trenutek, ko so ga ptice povsem zasvojile. Ko je imel devet let, sta ga starša peljala v Avstrijo, kjer je bila na ogled razstava ujed. »*Od takrat nisem šel nikoli več v normalno smer,*« je nekoliko v šali pojasnil, kako ga je dogodek zaznamoval. Ker je bil tako navdušen nad pticami, sta mu starša omogočila, da se je včlanil v mladinsko sekcijo nizozemskega društva za zaščito ptic. V tistem času se je večkrat udeležil mladinskih ornitoloških taborov ter se včlanil še v mladinsko društvo za terensko biologijo in okoljske raziskave. V tem društvu so imeli več sekcij, med drugim tudi za proučevanje rastlin in žuželk, in takrat so ga začeli zanimati tudi metulji in kačji pastirji. »*Tako sem postal bolj pozoren na druga živa bitja,*« je pojasnil razširitev interesnega področja. Metulji so se mu zdeli »*preprosto lepi,*«, s kačjimi pastirji pa se je začel ukvarjati, ker so ravno takrat potekali popisi za nizozemski atlas. Kasneje je začel raziskovati še muhe trepetavke, ki se jim posveča tudi v profesionalni biološki karieri.

Pri nekdanjem predsedniku društvene sekcije, starem približno trideset let, se je prelomni trenutek, ko so ga očarale ptice, zgodil nekoliko kasneje. Njegova ljubiteljska kariera se je začela šele v prvem letniku študija biologije, ko ga je nekega deževnega dne poklical prijatelj in ga povabil na ornitološki izlet. Zaradi slabega vremena bi skoraj zavrnil ponudbo, a si je v zadnjem trenutku premislil, vzel daljnogled in se povzpel na ljubljanski grad. Že na poti je z zanimanjem opazoval zelenčeka, na vrhu grajskega hriba pa ga je pričakala cela jata pinož.⁵⁵ »*Popolnoma me je fasciniralo njihovo ogromno število,*« je razložil. »*In to se mi je zgodilo na gradu, kamor zahajam vse življenje.*« Naslednjo pomlad ga je prijatelj spet poklical in ga povabil na izlet v Krakovski gozd. Tudi tam so ga ptice navdušile. »*To je bil čisto nor izlet,*« je dejal, »*in od takrat naprej sem šel tja tri ali štiri leta zapored.*« Naslednje leto se je udeležil še ekskurzije na Nežidarsko jezero blizu Dunaja, kjer je spet videl mnoge ptičje vrste, in tedaj ga je ornitologija dokončno zasvojila.

Kot vidimo, so imeli najbolj dejavni člani v mladosti veliko stika z naravo, poleg tega pa so vsi navedli prelomne trenutke, zaradi katerih so se dokončno posvetili ornitologiji – bodisi ljubiteljsko bodisi profesionalno. Takšne zgodnje izkušnje so pomembne, ker se v mladosti ljudje precej lažje priučijo prepoznavanja ptic – podobno kot se otroci navadno hitreje naučijo tujih jezikov –, poleg tega pa je v mlajših letih učenje na napakah nekaj običajnega, zato jih nenehno popravljanje s strani bolj izkušenih opazovalcev ne moti tako kot v poznejših letih (Moss, 2006b, 46).

55 Pinože (*Fringilla montifringilla*) so ščinkavcem podobne ptice, velike približno kot vrabci, ki se v velikanskih jatah, v katerih je več kot milijon osebkov, občasno zgrnejo tudi nad naše kraje.

5.3 Prenos znanja na novince

Pri vzgoji zanimanja za ptice in pridobivanju ornitoloških veščin so izjemno pomembni mentorji, torej izkušeni posamezniki, ki znajo in želijo posredovati svoja znanja. Zanimanje za naravo in živali se, kot rečeno, ne ponotranji zgolj z neposrednimi posameznikovimi izkušnjami, temveč ga nanj prenesejo tudi drugi. V omenjeni raziskavi Joy Palmer je 38 odstotkov ljudi pojasnilo, da so pri tem nanje najbolj vplivali sorodniki, denimo starši, medtem ko jih je 21 odstotkov dejalo, da je bil bolj pomemben vpliv bližnjih prijateljev ali drugih posameznikov, recimo mentorjev v društvih (po Milton, 2002, 70).

Ornitološko znanje se prenaša tudi na skupinskih popisih, izletih, delovnih akcijah in drugih dejavnostih, ki niso nujno neposredno povezane z opazovanjem ptic, pomenijo pa priložnost za pripovedovanje zgodb in izmenjavo izkušenj. Ornitoloških veščin se namreč težko priučimo le s pomočjo tiskanih vodnikov in zvočnih posnetkov, čeprav nekateri izvedenci trdijo, da je tudi to mogoče. Tudi ustanovni član DOPPS, ki je bil mentor številnim nadebudnim ornitologom, pravi, da opazovalske veščine pridobimo predvsem v naravi, po možnosti v spremstvu osebe, ki zna po eni strani prepoznati ptice, po drugi pa predajati znanje. Sam je potreboval več let, da se je naučil prepoznati ptice, saj ni imel pravega mentorja, ki bi mu pojasnil, katero ptico vidi. Ko pa je sam vzgajal nove člane, je presenečen ugotovil, da so ob njegovih nasvetih enako količino znanja in veščin usvojili v nekaj mesecih.

Bolj izkušeni člani na novince ne prenesejo le veščin prepoznavanja ptic, temveč tudi druga ornitološka znanja, denimo način zapisovanja opažanj v terenske beležke. Člani so mi namreč pojasnili, da ni vseeno, kako v zasebno beležko vpisujemo podatke o opaženih pticah, njihovih lastnostih, lokaciji, številu itd. Ti podatki sicer navadno ostanejo za zasebno rabo, včasih pa jih uporabijo tudi za pripravo poljudnih in znanstvenih publikacij ter naravovarstvenih poročil. Zato je pomembno, da so oznake v beležnicah vsaj približno podobne, saj jih lahko le tako razumejo in uporabijo vsi člani. Tako se je sčasoma oblikoval skupen slog pisanja v beležnice, hkrati pa se v zapiskih ohranjajo posameznikove posebnosti.⁵⁶ Na vprašanje, zakaj si podatke v beležnico zapisuje na tak način, je mlad, a izkušen član odgovoril:

Starejši so mi rekli, naj tako delam, saj se mi spleča. Tako smo s tem začeli. Če si hotel kakšno raziskavo delati, si itak moral imeti zapisane podatke. Potem ti rečejo tudi, kako piši. Da je najbolje, če si na terenu pišeš slovenska imena, doma pa latinska imena. Tako se naučiš latinska imena in imaš doma še eno

56 Nekdo si v beležnico denimo zapiše »1000+«, če vidi jato, katere velikost je ocenil na več kot tisoč primerkov, in »1000-«, če je ptic po njegovi oceni manj kot tisoč. Pri nekom drugem pa oznaka »1000+« pomeni, da je velikost jate ocenil na tisoč primerkov.

beležko, če prvo izgubiš. Rezervno. Vse prepíšeš doma. To dela dosti ljudi, ker so jim ljudje to povedali. Tako se iz roda v rod prenaša, kako pisati beležko. Tako da je kolikor toliko podobno. Samo kakšni simbolični zraven so različni.

Pri pridobivanju večšin, med katere sodijo tudi terenski zapiski, se torej prepletata tvornost in trpnost, participacija posameznika pa pri oblikovanju skupnega ornitološkega habitusa ni zanemarljiva, saj lahko vsak prispeva svoj delež h korpusu znanja, in sicer ne le o prepoznavanju ptic, temveč tudi o tem, kako opisati opažanja iz narave.

Pomembno priložnost za mlade, da se priučijo opazovanja in prepoznavanja ptic, pomenijo tudi ornitološki tabori. Ti trajajo približno teden dni in se jih navadno udeleži nekaj deset mladih iz različnih delov Slovenije. Razumemo jih lahko kot »obrede prehoda« (Gennep, 1960), pri katerih je skupina mladih ločena od družine in vrstnikov, s katerimi so sicer v vsakodnevnem stiku (faza separacije), da se v osami in pod vodstvom »starešin« priučijo novih večšin ter se po uspešno opravljenih preizkusih znanja (liminalna faza) in s pridobljenimi novimi spretnostmi in spoznanji vključijo v ptičarsko skupnost (faza reinkorporacije). Na enem od takšnih taborov, ki je potekal v manjšem kraju na Gorenjskem, so udeležence in udeleženke, stare od dvanajst do osemnajst let, namestili v osnovno šolo, kjer so na tleh telovadnice prespali v spalnih vrečah, vstajali pred svitom ter pod vodstvom mentorjev opazovali in popisovali ptice v okoliških krajih. Mnogi se že več let zapored vračajo na ta dogodek, ki ga prirejajo na različnih koncih Slovenije, zato se med sabo dobro poznajo. Kot so mi povedali, sta glavna razloga za redno vračanje »ptice in dobra družba«, s čimer so zgoščeno ubesedili, kateri so glavni razlogi za pripadnost ptičarskemu »plemenu«. ⁵⁷

Udeleženci tabora so povedali, da mora oseba, ki želi postati poznavalec ptic, razviti posebne vrline, ki jih pridobi od starejših in bolj izkušenih ornitologov. Poleg tega mora opazovalec ptic znati poslušati, biti mora potrpežljiv in vztrajen ter pripravljen vstati dovolj zgodaj, ko lahko vidimo največ ptic. Pomembni lastnosti sta tudi družabnost in prijaznost, saj se tako laže vzpostavi stik z ostalimi člani in lokalnim prebivalstvom, s katerim je dobro sodelovati, če želiš pridobiti informacije o pticah na nekem območju. »Če si nesramen, ti ne bo nihče ničesar povedal. Če pa si prijazen, te bodo povabili na kavo in izvedel boš marsikaj,« je pojasnila sedemnajstletna udeleženka tabora ter dodala, da je večina članov društva izjemno prijaznih in vedno pripravljenih pomagati. Podobno je v članku, objavljenem v reviji *Svet ptic*, eden izmed udeležencev pojasnil, da je na ornitološkem taboru pridobil tudi izkušnje o

⁵⁷ Izraza pleme ne uporabljam v pejorativnem pomenu, temveč v Maffesolijevem (1996) smislu, torej kot novodobno skupnost sorodno mislečih ljudi s podobnimi interesi.

sodelovanju in razumevanju drugih. Svoje vtise je strnil takole: »Naučiš se opazovati, naučiš se prisluhniti, naučiš se razumeti; vrline, ki te naredijo v življenju ne samo dobrega naravoslovca, marveč sočloveka« (Rijavec, 2008, 46).

Tudi vodilni član društva in profesionalni biolog je mnogokrat sodeloval na taborih – sprva kot udeleženec, nato kot mentor. Pojasnil mi je, da na taborih niso najpomembnejša ornitološka znanja, ki jih pridobijo udeleženci, temveč osebne izkušnje, s katerimi posameznik postane del skupnosti. Mentorji namreč ne prenašajo le ornitoloških znanj, temveč mlajšim kolegom in kolegicam tudi svetujejo o vsakdanjih problemih, s čimer se utrjujejo poznanstva in oblikuje skupnost. Ornitološki tabori pomenijo še priložnost za vzpostavljanje medgeneracijskih vezi in vezi med vrstniki. »*Tam se lahko res dobro spoznamo,*« je pojasnil sogovornik in dodal, da so mnogi mladi udeleženci, katerih mentor je bil, sčasoma postali njegovi prijatelji – pa četudi so obiskovali šele osnovno šolo.

Vodja lokalne sekcije je pojasnil, da se morata motiviranje in vzgoja bodočih ornitologov začeti že v osnovni šoli. V srednji šoli, ko so mladi osebno dozorili, jih je namreč veliko težje »prevzgojiti«, da bi se zanimali za ptice in naravo. »*Če se ga [opazovanje ptic, op. a.] dotakne dovolj zgodaj, se ga bo držalo, tudi ko bo imel enaindvajset ali pa dvaindvajset let,*« je pojasnil in dodal, da se ponavadi hitro vidi, kdo so bodoči profesionalni ornitologi. Ti namreč ves čas vztrajajo pri opazovanju in jim zanimanje za ptice tudi v srednji šoli ne uplahne, medtem ko jih večina takrat za nekaj časa ponikne, nato pa se vrnejo k opazovanju in ostanejo predvsem podporni člani, ki izvajajo manj zahtevne popise.

Dejavni član DOPPS je pojasnil, da so pri »prevzgoji« izjemno pomembni tudi učitelji. Sam se je v društvo včlanil leta 1997 in se tedaj na pobudo osnovnošolske učiteljice biologije udeležil ornitološkega tekmovanja Ptica leta, ki ga je priredil DOPPS, na katerem so z ekipo celo zmagali. Ta zmaga je pomenila spodbudo za nadaljnje delo in pridruževanje novih članov, ki jih je učiteljica spodbujala, naj razvijajo ornitološke veščine in znanja. »*Kmalu sem ugotovil, da ta učiteljica nima tako veliko pojma o pticah,*« je v smehu pojasnil sogovornik. »*Ampak imeli smo srečo, da je poznala veliko ljudi z DOPPS in nas seznanila z njimi. Tako sem začel z njimi hoditi na teren.*« Posrečen opis te osebe, ki mladih ni motivirala zgolj z znanjem, temveč predvsem z izjemnim entuziazmom, je podal nekdanji predsednik društva v uvodniku revije *Svet ptic*:

Presenečen sem obstal, ko sem na nasipu Ormoškega jezera opazil skupinico več kot 10 osnovnošolcev, udeležencev ornitološkega izleta ob letošnjem Evropskem dnevu opazovanja ptic. Navdušeno so si zapisovali podatke in nam za dobri dve uri povsem zasedli teleskope. Ptice so opazovali s posebnim žarom, in tisti hip sem vedel, da so med njimi

bodoči ornitologi in bojeviti naravovarstveniki. Kaj takšnega pa se ne zgodi kar mimogrede, za mladimi mora stati človek, ki jih zna navdušiti, voditi in usmerjati. Tam ob robu je stala učiteljica manjše postave, a s toliko večjim srcem tako za mlade kot za ptice /.../ (Denac, 2004, 3)

Kot vidimo, za prenos znanja o pticah in zanimanja za naravo skrbijo posamezniki, ki znajo in zmorejo navdušiti ljudi okoli sebe – podobno kot je to nekoč uspelo karizmatičnemu ustanovitelju društva.

5.4 Prepoznavanje in določanje ptic

Ornitološki tabori in sodelovanje z mentorji so le del intenzivnega kopičenja znanja o pticah, ki ga neprestano pridobivajo novi člani – predvsem tisti, ki se kasneje vključijo v ključne dejavnosti društva in tvorijo organizacijsko jedro. Poleg skupinskega pridobivanja znanja in veščin je pomembno tudi individualno učenje, ki je v sodobnem času olajšano zaradi kakovostnih vodnikov in zvočnih posnetkov z oglašanjem ptic. Avtor takšne zgoščenke, ki je med največjimi slovenskimi poznavalci oglašanja živali, saj jih s sluhom prepozna približno 1500, je pojasnil, da je bilo »ustno izročilo«, torej prenos znanja mentorjev na učence, nekoč precej bolj pomembno kot danes. Vodniki so bili namreč slabo izdelani, risbe ptic pa nepopolne. S sodobnimi vodniki je prepoznavanje ptic po videzu veliko bolj enostavno, saj so ptice na risbah ali fotografijah podrobno upodobljene, in sicer z različnih zornih kotov.

Ornitolog Stephen Moss opozarja, da se med opazovanjem in prepoznavanjem ne smemo zanesti zgolj na vodnike. Namesto tega je bolje, če neznano vrsto najprej opazujemo in se seznanimo z njenimi podrobnostmi. S takšnim opazovanjem si namreč ustvarimo »mentalno sliko« o ptici in tako razširimo »zalogo znanja«, kar nam pomaga pri prepoznavanju ostalih vrst (Moss, 2006b, 25). Če vidimo eno samo ptico, pa navadno ne pridobimo dovolj znanja, da bi z gotovostjo prepoznali vse predstavnike te vrste, saj se pri nekaterih vrstah, na primer pri predstavnicah rac, samci in samice precej razlikujejo (t. i. spolni dimorfizem), poleg tega pa se nekatere vrste, denimo predstavniki galeb, v paritvenem obdobju odenejo v t. i. svatovsko perje (2006b, 26–28). Prepoznavanje je še bolj zapleteno, ker so si nekatere vrste, recimo severni kovaček (*Phylloscopus trochilus*) in vrbji kovaček (*Phylloscopus collybita*), med sabo tako podobne, da jih razločijo le poznavalci, in sicer predvsem po oglašanju, ki se med vrstami precej razlikuje (2006b, 28).⁵⁸ Pri nekaterih drugih

58 Severnega in vrbjega kovačka, ki sta navidez skoraj enaka, je tako prvi razločil Britanec Gilbert White, in sicer šele v poznem 18. stoletju. Tedaj je pojasnil, da je severni kovaček čudovit pevec, ki proizvaja »tekoči slap not«, medtem ko se vrbji kovaček oglašala le »čif-čaf«, iz česar izvira tudi angleško poimenovanje za to ptico: Chiffchaff (Tudge, 2008, 80–81).

vrstah, na primer pri raci mlakarici (*Anas platyrhynchos*), pa je dodatna težava pri prepoznavanju, da si racaki poleti nadenejo posvatovsko (t. i. eklipsno) perje, ki je zelo podobno rjavkastemu perju samice, zato jih takrat prepoznamo predvsem po rumenem kljunu in rdečerjavo obarvanih prsih (Singer, 2004, 70; Moss, 2006b, 29). Opazovalec ptic mora torej pridobiti ogromno raznolikih izkušenj, da lahko suvereno trdi, katero vrsto je videl.

Prepoznavanje po oglašanju je še bolj zahtevno in pomeni prelomnico med začetniki, ki ptice prepoznajo predvsem s pogledom, in izkušenimi ornitologi, ki se zanesejo tudi – ali pa zgolj – na sluh. Temeljnega prepoznavanja po oglašanju se je mogoče priučiti v letu dni, »če le imaš nekaj prostega časa, dober posluš in voljo«, je pojasnil izkušen opazovalec. V letu dni pa se najbolj zagnani ornitologi prepoznavanja lahko naučijo tako dobro, da izvajajo terenske popise. »Naši mlajši člani so to že dokazali,« je zatrdil sogovornik in pojasnil, da so nekateri navdušeni ornitologi sprva poznali le oglašanje dveh ali treh vrst, po letu dni pa so znali določiti tako rekoč vseh 400 ptičjih vrst, kolikor jih lahko vidimo – in slišimo – v Sloveniji. Takšnega znanja iz knjig preprosto ni mogoče pridobiti, saj so v vodnikih ptičje petje in ostali glasovi zapisani v obliki medmetov, ki so prilagojeni pisavi, denimo »kreih«, »reb«, »piu«, »veek-vek-vek-vek-vek-vek«, »vit« in »cidit«. ⁵⁹ Veliko preprosteje se je naučiti prepoznavati ptice ob zvočnih posnetkih. A brez zgoščenk, ki so pripravljene v Sloveniji, je tudi to težko, saj se ptice po svetu oglašajo v različnih dialektih. Britanski opazovalec ptic, ki pride v Slovenijo, bo zato na primer ščin-kavca (*Fringilla coelebs*) le stežka prepoznal zgolj po oglašanju. ⁶⁰

5.5 Prepoznavanje brez razmišljanja

Še bolj zagonetno je prepoznavanje ptic po *džizu* (angl. *jizz*), s čimer ornitologi opisujejo splošni vtis, ki ga pusti ptica na opazovalcu s svojo obliko, operjenostjo (barvo in obliko perja), načinom letenja in premikanja ter z drugimi značilnostmi,

59 Ker ornitološko neveščemu bralcu oziroma bralki iz takih zapisov niti približno ni jasno, za katere ptice gre, naj pojasnim, da je to »poslovenjena« transkripcija oglašanja treh zelo pogostih ptičjih vrst iz vodnika *Kateri ptičje to?* (Singer, 2004). S hripavim krikom v letu »kreih« se oglašava siva čaplja (*Ardea cinerea*) (Singer, 2004, 48), samci mlakarice (*Anas platyrhynchos*), najbolj »običajne« race, ki jo vidimo na rekah in jezerih, se oglašajo z mehkim, pridušenim »reb« ali kratkim »piu«, samice pa prepoznamo po nizkih tonih, podobnih smejanju: »veek-vek-vek-vek-vek-vek« (2004, 70). Kmečka lastovka (*Hirundo rustica*) se oglašava z eno- do dvozložnim klicem za vzpostavitev stika »vit« ali »vit-it«, njen opozorilni klic pa je »cidit« (2004, 280). Prepoznavanje ptic s pomočjo knjig je dodatno zapleteno, ker je oglašanje v različnih vodnikih različnih zapisano. V enem najboljših evropskih vodnikov (Svensson in Grant, 2006), ki je v ptičarskem žargonu znan kot *kolins* (po imenu založbe Collins, ki ga je izdala) ali *svenson* (po priimku enega od avtorjev, ki se piše Svensson), se siva čaplja oglašava s »kah-ahrk« (2006, 34), samci mlakarice z »rhaeb« ali »piu«, samice pa s »quaek-quaek-quak-quak-quah-qua ...« (2006, 48), medtem ko se kmečka lastovka tudi po tem vodniku oglašava z »vit«, če zagleda mačko, se oglasi »siflitt«, na ujedlo pa druge lastovke opozori s »flitt-flitt!« (2006, 242).

60 Zadeva je še nekoliko bolj zapletena, ker petje nekaterih ptic, recimo črnoglavke (*Sylvia atricapilla*), precej variira že na območju Slovenije.

kot je oglašanje, pomemben pa je tudi kraj, kjer smo ptico videli. Mark Cocker pravi, da džiz opisuje »nedoločljivo, skoraj neubesedljivo vizualno 'osebnost'« ptice, ter dodaja, da bi s tem izrazom v budizmu verjetno označili ptičje *kajstvo* (angl. *isness*) oziroma »notranjo teksturo lastnosti, ki se navzven izkristalizirajo kot unikatna in prepoznavna identiteta« (2001, 86). Sean Dooley je džiz podobno opisal kot »nedoločljivo lastnost posamezne vrste, kot 'vibracija', ki jo oddaja« in pripomnil, da mnogi ornitologi tako razpoznavanje ptic zavračajo kot nekakšno »ptičarsko alkimijo« (2005, 78).

Prepoznavanje po džizu spominja tudi na učinek gestalt (tj. učinek celotne podobe), ki pojasnjuje kognitivne procese prepoznavanja. Med opazovanjem ptic namreč pride do kvalitativnega preskoka, ko hipoma uzremo in prepoznamo bitje kot celoto, namesto da bi ga prepoznavali po »sestavnih delih«. Takšna naj bi bila po nekaterih razlagah tudi etimologija besede džiz, ki naj bi izhajala iz spačene besede gestalt, saj jo v angleško govorečih deželah pogosto napačno izgovarjajo in naglašujejo kot »džistalt«, kar so naposled skrajšali v »džiz« (McDonald, 1996, 4). Po drugi razlagi pa gre za priredbo akronima GISS, ki so ga piloti med drugo svetovno vojno uporabljali za določitev letal po splošnem vtisu glede na njihovo velikost in obliko (angl. *general impression of size and shape*). McDonald (1996) in Moss (2006b, 36) zagotavljata, da to gotovo ne drži, saj se je izraz v literaturi pojavil že leta 1922, torej precej pred drugo svetovno vojno, in sicer v delu *Ptičja skrivališča in spomini iz narave*, v katerem Thomas A. Coward pojasnjuje, da izraz pogosto uporabljajo na Irskem. V tem delu avtor piše, da po džizu prepoznamo denimo znanca, ki se nam približuje iz daljave. Četudi je mračno in ne razločimo njegove obleke ali obraza, smo prepričani, da smo človeka prepoznali, saj je na njem nekaj znanega. Enak način prepoznavanja je posebej pomemben v ornitologiji, pravi Coward:

V daljavi, predaleč, da bi razločil podrobnosti oblike, barve ali vzorcev, ki so tako pomembni v očeh sistematikov, opazovalec zagleda ptico in jo prepozna. Pove nam, da je to ščinkavec, škrjanec ali vrabec. A kako to ve? Pojasni nam, da po obliki, velikosti, načinu letenja ali morda po oglašanju. Dobro, a poleg tega je zraven še nekaj; nekaj razločnega, a nedoločljivega, nekaj, kar v možganih v hipu določi identiteto, četudi oseba ne zna pojasniti, kako in zakaj se je to zgodilo. To je džiz.

Ta mentalna podoba, ki jo zabeležijo oči, je po natančnosti določitve sorazmerna z našim poznavanjem vrste; bolj ko nam je domača, manj smo pozorni na podrobnosti in bolj na džiz. Škurh, ki leti mimo, ima lahko dolg, zakrivljen kljun, spodnji del njegovega hrbta je blede barve, ptič pa ima značilen način letenja; vemo, da so vse te značilnosti prisotne, a

jih dejansko ne opazimo; vidimo le škurha. Škurh se nenadoma pojavi v možganih, brez premora za miselno analizo, kar pomeni, da smo ga prepoznali po džizu (Coward, 1922, 141–142).

Tudi slovenski ornitologi uporabljajo izraz džiz za prepoznavanje ptic po splošnem vtisu. Kot so mi pojasnili – in kot sem spoznal na terenu – mora imeti opazovalec izjemno veliko izkušenj, ponavadi pa še zelo dobrega mentorja, da se nauči na ta način določiti ptico. Prepoznavanje po džizu je zato za novinca nedosegljiva veščina; šele dolgotrajna opazovanja in nenehno odpravljanje začetniških napak ob sodelovanju z mentorjem pa omogočijo, da ptic ne *gledamo*, temveč jih v hipu in brez razmišljanja *uzremo*.

Tak način prepoznavanja s subjektivnim občutkom, ki ga Cocker opisuje kot »duhovno večino, ptičarski zen« (2001, 86), je v ornitološki srenji lahko tudi sporen – posebej če ni podprt z empiričnimi podatki in objektivnimi dokazi o opažanjih. Kot primer naj navedem debato, ki se je razplamtela po objavi poročila o opazovanju pri nas izjemno redke rdeče lastovke (*Hirundo daurica*), ki jo je član društva videl nad sečoveljskimi solinami. V rubriki Iz ornitološke beležnice, v kateri revija *Acrocephalus* objavlja kratka terenska poročila, je svoje opažanje strnil takole:

V letu je bilo videti rdečkasto poprhamo trtico, sicer pa sem jo sam prepoznal po jizzu (značilnem vtisu, op. ur.), saj je nisem videl prvič in se mi je »pojava« vtisnila v spomin. Rdeče lastovke sem se nagledal tudi lani maja na Cipru in bi jo prepoznal že na daleč po letu. Po čem so jo prepoznali Nemci, ki so se z determinacijo strinjali, pa pri vsej dobri volji ne vem (Škornik, 1991a, 88).

Urednik revije se je obregnil ob ta zapis, češ da je avtor njegovo prošnjo, naj s podrobnejšim opisom dopolni poročilo, rešil na zanimiv način, namreč tako, »da je lakonično omenil priročniško prepoznavno rdečkasto trtico in da se je hkrati skliceval na značilen vtis (*jizz*), ki ga je ta vrsta ptice zapustila v njem iz njegovih prejšnjih opazovanj na Cipru« (Geister, 1991b, 95). Ob tej opazki je dodal, da je bil nekoč mnenja, da je »ornitomanija«, kot je poimenoval nagnjenje k opažanju redkih vrst, »začetniška hiba, otroška bolezen ornitologov«, a kot kaže, je to »generična ornitološka bolezen. Z njenimi klicami je okužen daljnogled, in močnejša ko je povečava, več je te golazni« (Geister, 1991b, 95). Sledilo je pojasnilo avtorja zapisa:

Mislim, da tu ne gre govoriti o kakršnikoli lakoničnosti, temveč samo o tem, kaj se je v tistem trenutku moglo videti. Ni se dosti videlo. Včasih, ko opazujem, se mi zgodi, da prepoznam kakšno vrsto »kar tako« in bi v tistem trenutku težko razložil ali opisal, po čem sem jo prepoznal. Smo pač različni. Eni se o bežnem srečanju razpišejo, drugi pa morda

večje doživetje napišejo v strnjeni obliki. Opis intimnega doživetja pa kaj malo koristi bralcem, ker je tako svojevrsten (Škornik, 1991b, 180).

Za konec je v ciničnem tonu dodal: »In ne nazadnje, zakaj ne bi komisiji za redkosti olajšali delo. Na teren vzemimo puške! Napak bo veliko manj« (Škornik, 1991b, 180).

Kot vidimo, prepoznavanje po džizu med ornitologi ne velja za najbolj znanstveno, saj se ne zanaša na empirična opažanja »elementov«, po katerih načeloma prepoznamo ptice, temveč na subjektivne izkušnje. Dejansko pa pri popisih tudi najboljši opazovalci uporabljajo to tehniko – ali pa tak način gledanja. Ptice so namreč dostikrat prehitre, da bi jih lahko dalj časa opazovali, poleg tega pa se pogosto skrivajo v grmovju, travi ali za drevesnimi debli in krošnjami. V takšnih okoliščinah jih v delčku sekunde, ko se pojavijo na spregled, prepozna le izurjeno oko. Prepoznavanje po džizu je pravzaprav primer *par excellence*, kako se pri opazovalcih ptic utelesijo znanja, ki jih ti pridobijo od mentorjev in iz strokovne literature, predvsem pa z dolgotrajnim učenjem ob napakah. Tako se, če sledimo Bourdieuevim konceptom, oblikujejo sistemi dispozicij, ki zagotavljajo

dejavno prisotnost minulih izkušenj; te izkušnje, spravljene v vsakem organizmu, skušajo v obliki shem zaznavanja, mišljenja in dejanja »pravljenost« praks in njihove nespremenljivosti v času zagotoviti zanesljiveje kot vsa formalna pravila in izrecne norme (Bourdieu, 2002, 93).

S kopičenjem izkušenj, znanj in veščin – po možnosti vse od mladosti – se torej oblikuje ptičarski »šesti čut«. Ta omogoča prepoznavanje ptic na način, ki se zdi neizurjenim mladcem in mladenkam skoraj nedosegljiv. Dejansko pa ne gre za nikakršen misterij, temveč za postopno dopolnjevanje podatkov v kompleksnem sistemu s približno deset tisoč elementi.⁶¹ Bolj ko je »zbirka« popolna, prej pride do prelomnega trenutka, ko ptic več ne gledamo, temveč jih zagledamo oziroma uvidimo njihovo esencialno podobo.

5.6 O pogorelčkošmarnici in nedoločljivosti vrst

Eden glavnih namenov opazovanja in prepoznavanja ptic – pa naj bo po oglašanju, videzu ali džizu – je njihovo določanje in razvrščanje v taksonomske skupine. Ko ptico prepoznamo, jo namreč lahko umestimo v eno od približno deset tisoč ptičjih vrst (Schneck, 2009, 14).⁶² Vsaka od njih se uvršča v rodove, ti se nadalje povezujejo v družine itd. Na ta način opazovalci iz navideznega nereda kognitivnih zaznav ustvarjajo red, kar je, kot pravi Nietzsche, temeljna

61 Oziroma z nekaj sto elementi, če govorimo o pticah, ki jih lahko vidimo v Sloveniji.

62 Tudge (2008, 93) domneva, da je ptičjih vrst dejansko nekoliko več; omenja okvirno število 10.500.

človekova težnja in potreba, pri čemer »konstrukcija piramidalnega reda temelji na kastah in stopnjah, ustvarjanju novega sveta pravil, privilegijev, podrejenosti, določanja meja«, s čimer nastane »nekaj oprijemljivega, bolj splošnega, bolj domačega, bolj človeškega« (po Karnicky, 2004, 257). Nekaj podobnega trdi britanski ornitolog Stephen Moss. »Ko zagledamo ptico,« pojasnjuje, »je povsem normalno, da jo hočemo najprej določiti. Ljudje se rodimo s potrebo po kategoriziranju in katalogiziranju sveta okoli nas – po osmišljanju s poimevanjem« (Moss, 2006b, 24).

Opazovanje ptic je torej izvrsten primer, kako osmišljamo svet in ustvarjamo red iz nereda, domačnost iz nedomačnosti, splošnost iz posameznih primerov (prim. Schutz, 1972; Berger in Luckmann, 1988). Kot pojasnjuje Karnicky, se med opazovanjem in določanjem vrst vzpostavlja še poglobljena simbolna povezava med človekom in živalmi in tako ptice »postanejo del človeškega sveta« (2004, 257).

Ko določamo ptičje vrste in jih razvrščamo po taksonomskih skupinah, to počnemo relacijsko – v razmerju do ostalih vrst (Law in Lynch, 1988). Ko nas mentor uči, po katerih lastnostih prepoznamo ptico, nam najprej pojasni, kako jo razločimo od podobnih ali sorodnih vrst, opozori pa tudi na ključne podobnosti med njimi, na katere moramo biti pozorni. Podobno tudi v vodnikih piše, kako se ptica po videzu, oglašanju in gibanju razlikuje od ostalih podobnih vrst. Posameznih vrst torej ne prepoznavamo (le) po njihovih inherentnih lastnostih, temveč po značilnostih *vseh* znanih ptičjih vrst, ki referirajo druga na drugo.

Za primer vzemimo breguljko (*Riparia riparia*), našo najmanjšo lastovko rjave barve, ki gnezdi v peščenih obrežjih rek in drugih voda. Za to ptico v nekem vodniku piše, da »leti hitro, vendar njen let deluje bolj frfotajoče in manj usmerjeno na cilj kot pri drugih lastovkah« (Singer, 2004, 278). Za skalno lastovko (*Ptyonoprogne rupestris*) piše, da »je večja od mestne lastovke in breguljke, njen let je manj frfotajoč, vendar hiter in močen kot pri hudournikih« (2004, 278). Za kmečko lastovko (*Hirundo rustica*) pa so pojasnili, da »[v] primerjavi z mestno lastovko /.../ gnezdi skoraj izključno v notranjosti stavb« (2004, 280), medtem ko mestna lastovka (*Delichon urbica*) »[v] nasprotju s kmečko lastovko gnezdi zunaj na stavbah, navadno več parov skupaj« (2004, 282). Opisi različnih vrst se torej sklicujejo drug na drugega ter tako strukturirajo sistem medsebojnih relacij oziroma označevalcev in označencev (glej npr. Saussure, 1997; Lévi-Strauss, 2004). Derrida (1998) bi ob tem dejal, da ptice ne moremo določiti same po sebi, temveč z upoštevanjem *razloke* (fr. *différance*). Po njegovem namreč pomen označevalcev sestoji iz razlik med elementi, katerih smisel se prelaga in odlaga. Posamezni označevalec tako nima svojega strogo določenega označenca, temveč

ga določajo kontekstualne razlike v omrežju pomenov. Ptica sama po sebi, torej izven sistema, potemtakem pravzaprav ne obstaja. Smisel pridobi šele, ko jo umestimo v sistem.⁶³

Večinoma lahko ptico s primerjanjem in z medsebojnim »razlokovanjem«, uvrstimo v enega od deset tisočih »predalčkov«. Ker pa »narava ne priznava urejenih definicij, ki so, nenazadnje, naša invencija« (Tudge, 2008, 89), lahko ornitologi naltijo tudi na nedoločljiv primerek, kar povzroči nemir v urejenem, definiranem in sistematiziranem svetu.⁶⁴ To se je primerilo, ko je neki član na društveni skupini za dopisovanje po elektronski pošti zastavil vprašanje, katera ptičja vrsta je na priloženi fotografiji. Večina jih je prepoznala pogorelčka, pravičen odgovor pa je bil, da gre za križanca – natančneje interspecifični hibrid (Tudge, 2008, 86–88) – med pogorelčkom (*Phoenicurus phoenicurus*) in šmarnico (*Phoenicurus ochruros*) oziroma za *pogorelčkošmarnico*, kot so ptico poimenovali v nadaljnjem dopisovanju. Avtor fotografije je nato bolj podrobno opisal, kako se je z nenavadnim primerkom srečal med ornitološkim popisom na Gorenjskem:

Na koncu vasi Rovte je pela šmarnica, ki sem jo slišal že od daleč. V popisni list sem naredil črtico pod rubriko šmarnica. Ko sem se približal, je sedala na slemenu, zletela v luknjo na robu strehe in spet nazaj na sleme in ves čas pela. Pravzaprav je ne bi niti pogledal, če me ne bi spustila na nekaj metrov. Skozi daljnogled sem jo gledal v protisvetlobi in se mi sprva ni zdela nič nenavadnega. Potem pa me je prešinilo, da je vendarle rdeča do sredine prsi in da se z vrha glave vsake toliko časa pobilisne belina. Obhodil sem hišo, da nisem bil v protisvetlobi, in pred mano je sedel pogorelček, ki pa je vztrajno pel kot šmarnica, le včasih je v pesem vpletel nekaj svojega (pa ne podobnega pogorelčku).

Po videzu je popisovalec torej prepoznal eno vrsto, po oglašanju pa drugo; težava pa se je pojavila pri vpisu v popisni list. V katero kategorijo naj vpišemo tak primerek? Kam naj ga umestimo?

63 Law in Lynch (1988, 285–286) dodajata, da nekatere ptičje vrste pri takšnem relacijskem določanju vendarle pomenijo izhodišče za prepoznavanje in so pogojno rečeno »ničla« v koordinatnem sistemu ornitološke sistematike. Avtorji vodnikov naj bi namreč domnevali, da vsi bralci poznajo nekatere »najbolj navadne« ptice, kot so vrabci in vrane, zato jih izberejo kot izhodišče sistema. Vsaj za domačega vrabca (*Passer domesticus*) to ne drži, saj je tudi ta ptica v vodniku »vpletena« v omrežje primerjav. Drugače pa je pri vrani. V vodniku *Kateri ptič je to?* (Singer, 2004) je opisana črna vrana (*Corvus corone corone*), ki je predstavljena v primerjavi z bolj razširjeno sestrsko obliko – sivo vrano (*C. corone cornix*). Ker sta obe »izvedbi« predstavnici iste vrste, vrana pravzaprav referira sama nase. S tega vidika bi to prepoznavno ptico morda res lahko umestili kar v »središče« ornitološkega sistema.

64 S takšnimi težavami se na individualni ravni soočajo že novinci, ki na terenu opazijo ptico in je potem znajo določiti s pomočjo vodnika. V takšnem primeru ponavadi ne pomislijo, da so odkrili neznano ptičjo vrsto, temveč sklepajo, da so videli eno od »običajnih« ptic, ki je ne prepoznajo zaradi neizkušenosti, težavnega opazovanja ali netipičnega videza (Law in Lynch, 1988, 296).

Kasneje je avtor fotografije dodal še razlago, kako nastanejo takšni nedoločljivi primerki. Pojasnil je, da »*travestitstvo v živalskem svetu ni ravno v navadi (izjema je seveda človek)*«, dogaja pa se, da v naravi nastanejo križanci med vrstami:

Glede na opazovane okoliščine je križanec nastal s parjenjem samice šmarnice s samcem pogorelčka. Mladič je bil nato izvaljen in vzgojen v gnezdu šmarnice (in oba »starša«, ki sta skrbela zanj sta bili šmarnici). Zanimivo je, da so vsi samci šmarnic na tem območju že imeli samice, le pogorelčkošmarnica je bila brez para. Če je križanec, je seveda neploden, in tudi če bi s svojim petjem in obnašanjem prepričal samico (verjetno šmarnice), ne bi mogel zaploditi potomcev.

Na takšno »stvarjenje« pogorelčkošmarnice se je odzvala članica, ki se ni zlahka sprijaznila z umestitvijo ptice izven uveljavljenih taksonomskih skupin in s kreiranjem nedoločljive »medvrste«:

Zgodba o pogorelčkošmarnici, ki naj bi bil potomec nezveste šmarnice in se oglašala kot njegov »krušni ata«, je znanstveni konstrukt brez dokaza, če že kot mladič ni bil obročkan. Pa ne mi zameriti, ker si jaz predstavljam naravoslovne znanosti kot nekaj, kar temelji na materialnem dokazu, ki potrди verjetno hipotezo. Seveda lahko smatramo, da sta to fotografija in oglašanje. A vendarle ne potrjujeata zgodbe, ki je sicer verjetna. Je mar 100 % neverjetno, da bi pogorelček oponašal šmarnico?

Sledil je odgovor avtorja fotografije, ki je zagovarjal pozitivističen pristop v ornitologiji in pojasnil, da znanstvene hipoteze *potrjujemo*, ne pa *ovržemo* (prim. Popper, 1998, ki trdi ravno obratno, namreč da hipoteze ovržemo, namesto da bi jih potrjevali). Pojasnil je, da

človeška civilizacija temelji na kopičenju znanja iz generacije v generacijo. Tudi ti ne naštudiraš cele fizike in elektro-znanosti, da si zgradiš likalnik – ampak greš v trgovino in si tam kupiš najnovejši model, v katerega je vgrajeno stoletno znanje in izkušnje, ter si zlikaš perilo. Podobno je tudi v biologiji. V znanstvenih člankih se objavljajo ideje, ki jih z opazovanji in eksperimenti potrjujemo, te preraščajo v hipoteze, ki jih z opazovanji in eksperimenti potrjujemo, in končno prerastejo v hipoteze in postanejo del splošnega znanja naše civilizacije.

Kot vidimo iz konstruktivnega »spora« o pogorelčkošmarnici, je prepoznavanje in kategoriziranje ptic tudi pri najbolj izkušenih ornitologih pravzaprav arbitrarno. Opazovalci ptice določijo na podlagi subjektivnih izkušenj (med drugim po džizu), potem pa te podatke uporabijo za znanstvene analize. Ob tem lahko

vidimo, da ima tudi domnevno objektivna znanost subjektivne temelje. Še posebej očitno je to pri opazovanju ptic, kjer se nezavedno izvaja nekakšna darvinistična selekcija. Bolj »zanimive« in »nenavadne« vrste namreč pritegnejo več pozornosti ter se tako bolj pogosto uvrstijo v znanstvene publikacije (prim. Law in Lynch, 1988; Bowker, 2000).

5.7 O vodomčevi lepoti in (ne)enakopravnosti ptic

Že kot taksonomska skupina, torej razred z latinskim imenom *Aves*, imajo ptice prednost pred ostalimi živalmi, saj imajo mnoge edinstvene lastnosti, ki nam burijo domišljijo in zbujajo čudenje in občudovanje. Ptice so izvrstni navigatorji, saj najdejo pot na dolgih selitvah, znajdejo pa se celo v megli ali ponoči. So tudi izjemni gradbeniki, saj pletejo tako zapletena gnezda, da bi jih pripisali precej bolj inteligentnim bitjem, ki so sposobna načrtovanja. Ptice tudi brižno varujejo jajca v gnezdu in izkazujejo veliko skrb in pozornost pri vzgoji mladičev, s sposobnostjo letenja pa so sploh nekaj posebnega med živalmi in zato na simbolni ravni predstavljajo komunikacijo med nebese in zemljo kot božji odposlanci ali duše pokojnikov, ki premoščajo vrzel med svetovoma živih in mrtvih (Atwood Lawrence, 1997, 9–10).

Mnogi se začnejo za ptice zanimati prav zaradi lepega videza in simbolike. Člani in članice DOPPS se tega zavedajo in vedo, da imajo veliko prednost pred ostalimi sorodnimi društvi, ki se ukvarjajo z »manj privlačnimi« taksonomskimi skupinami, na primer pred društvom Societas herpetologica slovenica, kjer proučujejo dvoživke in plazilce, pred Slovenskim odonatološkim društvom, ki se ukvarja s kačjimi pastirji, ali pred Slovenskim društvom za proučevanje in varstvo netopirjev. Kot pojasnjuje Elisabeth Atwood Lawrence, je ljudi veliko težje prepričati, da se začnejo zanimati za netopirje kot za ptice, in sicer predvsem zaradi negativne simbolne konotacije, ki jo imajo ti leteči sesalci. Netopirji, denimo, čez dan spiyo v votlinah, in sicer obešeni z glavo navzdol, pri čemer ovijejo kožnata krila okoli telesa, tako da spominjajo na čarovniška pokrivala. Nenavadni so tudi zato, ker po videzu spominjajo tako na miši kot na ptiče (niso »ne 'tič ne miš«) in imajo navidez nadnaravno sposobnost, da lovijo plen tudi v popolni temi. Ponavadi so črne barve in imajo za nameček srhljiv izraz na »obrazu«, nekatere vrste pa celo pijejo kri. Zaradi tega so jih v različnih kulturnih okoljih imeli za demonska bitja in odposlance podzemlja in jih zato ponavadi tudi preganjali (Atwood Lawrence, 1997, 4–5).

S pticami je povsem drugače. »Ptice so totalni zmagovalci,« je dejal predsednik sekcije DOPPS, saj so tako »karizmatična bitja«, da jih opevajo tudi ljudske pesmi, v katerih metaforično označujejo duhovnost, ljubezen in srečo. Pojasnil je še, da niso

vse ptice enakovredne. Pozitiven pomen imata tako lastovka in štokrlja, ki prinašata srečo, medtem ko krokerju v Sloveniji navadno pripisujejo negativne lastnosti – pa čeprav gre za zelo inteligentno ptico. Na raznolike pomene posameznih ptičjih vrst opozarja tudi Tine Germ v delu *Simbolika živali* (2006), kjer piše, da je golob »simbol ljubezni, zvestobe, nežnosti, miline, nedolžnosti, pa tudi ljubezenske izpolnitve, gorečnosti, naslade in plodnosti« (2006, 48). Kroker ali črni vran je od romantike »klasična prispodoba zlohotnosti, mrtvaške porogljivosti in bližajoče se nesreče« (2006, 98), v srednjem veku pa je zaradi črnega perja in prehranjevanja z mrhovino postal simbol pregrehe (2006, 99). Labod je zaradi belega perja postal simbol čistosti, brezmadežnosti in duhovne lepote v krščanski ikonografiji (2006, 107). Lastovke so bile v antiki simbol starševske skrbnosti in pravice, saj naj bi »z izjemnim čutom za pravičnost razdeljevale hrano med vedno lačne mladiče« (2006, 109), v krščanski ikonografiji pa nastopajo v prizorih Jezusovega rojstva in vstajenja ter označujejo pomladno prebujenje in napovedujejo srečo (2006, 112). Orel je že v antični Grčiji veljal za kralja ptic in je simboliziral dostojanstvo, zmagovito moč, pogum, plemenitost, pravičnost in krepost (2006, 148). V srednjem veku je pogosto predstavljal boga ali Kristusa, v novem veku pa je postal simbol svobode duha, umetniške kreativnosti in moči ustvarjalnega genija (2006, 148–152). Sokol je v antiki simboliziral hitrost in ostroidnost, v srednjem veku pa tudi ponos, častivrednost in zvestobo, saj se ta ptica vedno vrne na lovčevo roko (2006, 196). V krščanski ikonografiji zato upodablja »dušo dobrega kristjana, ki zvesto sledi nauku Božje besede in svoje oči usmerja k soncu prave vere« (2006, 197). Sova je bila v antični Grčiji simbol modrosti, bistroumnosti in preudarnosti, v krščanstvu pa je zaradi nočne dejavnosti postala simbol nevernikov in krivovercev. V srednjem veku je bila celo demonska ptica in hudičeva služabnica ter glasnica smrti (2006, 200–201). Štokrlja je že od antike znana kot prinašalka otrok, zato je povezana s plodnostjo, obiljem, ljubeznijo in družinsko srečo (2006, 207–209). Žerjav, ki živi v skrbno organiziranih jatah, v katerih ni nič prepuščeno naključju, je bil v antiki prispodoba za čuječnost, budnost, preudarnost in previdnost, zaradi skrbno načrtovanih selitvenih poti pa tudi za razumnost in premišljenost (2006, 256). S tem se seznam seveda ne konča, saj ima poseben simbolni pomen večina ptičjih vrst, ti pomeni pa se prepletajo z miti, legendami in verovanji (glej npr. Tate, 2007). Germova ugotovitev, da so se ptice »'zalezle' v vse pore človeške kulture in nas spremljajo tako rekoč na vsakem koraku« (2008, 6), zato vsekakor drži.

Simbolne vloge, ki jih pripisujemo pticam, se sicer slabo ujemajo z znanstvenim pristopom, ki ga pri popisih in drugih raziskavah zagovarjajo ornitologi, a jih kljub temu ne morejo povsem izbrisati. Nekatere ptice so zaradi simbolike preprosto bolj zanimive ali karizmatične in so zato deležne večje pozornosti (Bowker, 2000, 665), večina opazovalcev pa ima še subjektivne preference, katera ptica je najlepša

ali najbolj privlačna. Četudi so okusi različni, so mnogi na prvo mesto uvrstili vodomca (*Alcedo atthis*), ki je tudi v ornitoloških vodnikih opisan s presežniki. V enem od njih piše, da se njegovo »[v]eličastno obarvano perje /.../ pokaže v vsem svojem sijaju šele na sončni svetlobi«, njegova turkizno modra barva pa je opazna predvsem takrat, ko »kot blisk leti tik nad vodo« (Singer, 2004, 256). Tudi Tudge pravi, da je vodomec »ena najbolj romantičnih ptic v Evropi ali celo na svetu« (2008, 233), Geister ga opiše kot »sanjski preblisk naših voda« (2008, 91), v neki televizijski debati pa je pripomnil, da je ta žival zaradi barvitosti in načina življenja pravi »zvezdnik« ptičjega sveta (po RTV SLO, 2006). In kako se vedejo ornitologi, ko uzrejo to ptico, ki pri nas sicer ni zelo redka, je pa nedvomno izjemno lepa? Tak dogodek predstavljam v okviru *Zmagovalec lepotnega tekmovanja*.

Zmagovalec lepotnega tekmovanja

*Na zimsko štetje vodnih ptic se je Kakadu odpravil zelo zgodaj. Vstal je ob petih in dve uri zatem se je s Kraguljem, Veliko sinico in njunim potomcem že pripeljal v Podgrad. Kragulj se je odpravil po svoje, saj je popis nameraval opraviti na drugi lokaciji, ostali pa so se odpravili na približno štiri ure in pol trajajoč pohod ob Savi in Ljubljani, ki se v tistih koncih stekata. Reki sta bili precej prazni, navidez skoraj opustošeni. Videli so le nekaj jat mlakaric (*Anas platyrhynchos*) in kormoranov (*Phalacrocorax carlo*) in ti »bazični« vrsti je celo neuki Kakadu z lahkoto prepoznal. Ob opazovanju ptic v okolici so ugotavljali, da je »biotske raznovrstnosti« ob reki ostalo bore malo. Ni pa jim bilo jasno, kaj naj bi bil razlog. Mila zima? (Ko je posijalo sonce, je bilo toplo kot spomladi.) Naravni cikel? Reguliranje struge? Kdo bi vedel ...*

*Med štetjem se Kakadu ni osredotočil le na vodne ptice, temveč se je kot pravi začetnik ob nasvetih in pojasnilih Velike sinice seznanil tudi z videzom, oglašanjem in petjem drugih ptic, ki so se spreletavale naokoli. Tako je slišal (ne pa tudi videl) sivo pastirico (*Motacilla cinerea*), ki se je izza grma oglašala »džidžidži ... džidžidži«. Videl je velikega detla (*Dendrocopus major*), ki je plezal po drevesnem deblu. Nekaj kilometrov nižje ob reki pa so zagledali še njegovega »bratranca«, malega detla (*Dendrocopus minor*). Ta najmanjša evropska žolna se jim je postavila tako od blizu na ogled, da sploh niso potrebovali daljnogleda, ko so jo opazovali, kako spretno pleza po nizkem drevesu ob poti.*

*Med hojo po obrežju je Kakaduja presenetil klic Velike sinice, ki je zvenel nekako takole: »Domc, domc, domc!« Najprej je pomislil, da oponaša svatovoško petje kakšne ptice, potem pa je zagledal njen razburjen obraz, ko je kazala proti bližnjemu bregu, kjer je trenutek prej uzrla vodomca (*Alcedo atthis*), ki je tačas švignil kdove kam. Kakadu jo je vprašal, če so vodomci zelo redki, da se tako razburja zaradi njih, pa mu je odvrnila, da ne. »So pa lepi!« je zavzdihnila in se zasanjano zazrla v daljavo.*

Ptice torej omogočajo mentalno povezavo z živalskim svetom – ali pa kar s svetom narave –, ki ga opazovalci pomagajo urejati, klasificirati in organizirati, hkrati pa z uvrščanjem v taksonomske skupine in s pripisovanjem simbolnih pomenov definirajo tudi sebe kot del naravnega in družbenega sveta. Elisabeth Atwood Lawrence pojasnjuje, da se s takšnim simboliziranjem

ustvarja nekakšno povezovanje – živali prevzemajo človeške lastnosti in ljudje živalske. Antitetično pa proces simbolizacije z živalmi ustvarja in vzdržuje razliko med ljudmi in živalmi. Kognitivno namreč pretehtamo alternative ob vprašanju, ki določa tako rekoč vse interakcije med ljudmi in živalmi: ali so druge oblike življenja takšne, kot je naše, ali drugačne? Četudi je videti, da so nam sorodne, gledamo na živali kot na tipičnega Drugega. Z razlikovanjem postanejo sredstvo za določanje lastnosti, ki nas delajo ljudi, in vrednotenje teh lastnosti po našem vrednostnem sistemu. V kaotičnem svetu torej iščemo lastno identiteto, ko se primerjamo z alternativnim živalskim kraljestvom (Atwood Lawrence, 1997, 3–4).

Simbolizacija je zato sredstvo za urejanje kaotičnega oziroma neurejenega sveta, ki nam pomaga pri določanju našega mesta med živimi bitji. Med opazovanjem ptic se ljudje po eni strani poistovetimo s svetom narave, po drugi pa se definiramo kot predstavniki vrste *Homo sapiens*, ki se razlikuje od vseh ostalih živalskih vrst, čeprav si z njimi deli nekatere lastnosti.⁶⁵ Ptice so tudi »totemske živali«, ki označujejo pripadnost ptičarski skupnosti, kar je najbolj očitno na logotipih ornitoloških društev, ki se tako rekoč brez izjeme »označijo« z eno izmed ptičjih vrst. John Liep pravi, da pomenijo

[p]tice kot totemske vrste pomemben sestavni del identitete, saj poudarjajo razliko med klanovskimi skupinami z različnimi totemskimi vrstami in krvno sorodstvo med skupinami, ki si delijo te vrste. Ptice so tako bistvene pri ustvarjanju posameznika, in sicer predvsem kot nosilci kolektivne identitete, ne pa kot objekti posameznikovega prisvajanja (Liep, 2001, 15).

Nekatere ptičje vrste, denimo bela štorčja, črna vrana in kmečka lastovka, so še posebej primerne za »misliti« (prim. Lévi-Strauss, 1990), saj imajo specifično konotacijo, ki se je sčasoma oblikovala med ljudmi. Poleg teh ptic s splošnim kulturnim in družbenim pomenom pa so v ptičarski skupnosti nekatere posebej zanimive in pomembne zaradi svoje redkosti ali lepote. Gary Alan Fine pravi, da opazovalci ptic – podobno kot gobarji, katerih navade je proučeval – slovijo po tem, da »delijo ornitološki

65 Nekaj podobnega pojasnjuje Gary Alan Fine, ki pravi: »Ko se počutimo eno z naravo, pravzaprav priključimo tisti del sebe, ki so ga odplaknile zahteve civilizacije. Iščemo torej občutek naravovarstvenega Drugega /.../« (1998, 56).

svet na 'dobre' in 'slabe' ptice« (Fine, 1998, 67). Kot smo videli, si vodomec posebno pozornost zasluži zaradi lepote, črni in gologlavi klavžar, ki z laičnega zornega kota ni posebej lep, pa je za ornitologe toliko bolj privlačen, ker je izjemno redek. Ti dve ptici sta zato postali »objekta poželenja« in opazovalec, ki ju uspe videti, se uveljavi kot oseba, ki zna dostopati do narave, sočasno pa si z videnjem redke ali nenavadne vrste utrjuje ali izboljša položaj v ptičarski skupnosti (Liep, 2001).

Kako pomembna je v ornitološki srenji lepota ptic, vidimo tudi v znanstvenih in poljudno-strokovnih publikacijah. V njih se empirična opažanja mnogokrat prepletajo z estetiko in umetnostjo. Ribjega orla (*Pandion haliaetus*) je član društva, recimo, opisal takole: »Galeb, pomislim v trenutku, ko ga zagledam nad jezerom. S počasnimi, elegantnimi zamahi se oddalji, nenadoma pa za nekaj trenutkov obvisi v zraku, podobno kot postovka« (Ciglič, 1992, 87). Drugi avtor se je ob opisu smrdokavre, ki jo je opazil v Lipcah nad Lescami, s spominom najprej povrnil v preteklost. »Spominjam se osnovnošolskih dni,« je napisal, »ko smo kratkohlačniki po pouku mimogrede našli nekaj smrdokavrinih gnezd. Večino tistih dupel ni več, redka, ki so ostala, pa so že leta prazna. Vsako srečanje s to prelepo ptico je dandanes že pravo doživetje« (Kozinc, 1992, 156). Opis smrdokavrinega samca, ki ga je zagledal, ko se je spustil na štor, je sklenil prav tako poetično, kot ga je začel: »Verjetno ni bil zadovoljen s pritlehno luknjo v štoru, zato je skočil ob vhod v duplo na bližnjem hrastu. Med tem sem že pripravil fotoaparatus, toda po pozdravu 'pu – pu – pu' je že izginil v daljavi« (1992, 156).

Takšne bogate opise je spodbujal tudi nekdanji urednik *Acrocephalus* Iztok Geister, ki je bil prepričan, da je

favnistika predvsem veliko več kot statistika. Gole beležke oblači v svilo in brokat, v žlahtne cunje domišljije. Ker pa je takšno doživljajsko spremljanje verističnih dogodkov za obdukcioniste v favnistiki le balast, prihaja v zadnjem času do očiščevalnih pretresov v naši najbolj srčni rubriki Iz ornitološke beležnice (Geister, 1992a, 1).

Dodal je, da sodobni kratki in zgoščeni zapisi o pojavljanju neke vrste, kot na primer 07650 WL3 PON 1917, sicer prihranijo veliko prostora v reviji, toda »globoka razsežnost dogodka« se s tem izgubi. Ob tem je opozoril, da v društvu ne bi smeli zapasti v skušnjava, da bi zaradi kvantitete podatkov zanemarili njihovo kvaliteto, saj jim sicer grozi »izguba identitete in preimenovanje v 'Društvo oskubljenih kur'« (Geister, 1992b, 165).

Takemu »poetičnemu« pristopu k opazovanju ptic nasprotujejo bolj znanstveno usmerjeni člani društva, ki zagovarjajo opazovanje in opisovanje, podprto z empiričnimi dokazi. V znanstvenih poročilih po njihovem ni prostora za antropomorfizme

in druge literarne figure, ki ptice približajo ljudem. Kljub temu pa se takšni opisi vztrajno pojavljajo v novejših društvenih publikacijah in celo v vodnikih za opazovalce. V nekem vodniku pri opisu črnorepega kljunača (*Limosa limosa*) piše, da se ta »[v]elik, *eleganten* in v letu zelo *vpadljiv* pobrežnik« pogosto »*vzravnano sprehaja* med visoko travo«. Oglašja se z »*nosljivimi* klici«, v gnezdišču opozarja z »*energičnim* 'videvidevide ...'«, njegovo območno spreletavanje pa spremljajo »*tarnajoča* zaporedja« glasov (Singer, 2004, 178, moji poudarki). Tudi v najbolj osnovnih vodnikih, ki so temeljni pripomoček za prepoznavanje ptic, se avtorji očitno ne morejo povsem izogniti antropomorfizmu in simbolizaciji, kar znova prispeva k temu, da so vse živali po orwellovsko enakopravne, dejansko pa so nekatere bolj enakopravne, ker so bolj privlačne in »karizmatične«.

5.8 O izgubljenem klavžarju in večvrednosti opazovalcev

Kot sem omenil, zaznamo svojevrsten »večvrednostni kompleks« tudi pri nekaterih opazovalcih ptic, saj včasih menijo, da z več pravicami kot sleherniki dostopajo do sveta narave. Ker ta svet kot »duhovniki narave« bolje poznajo, se mu namreč znajo nemoteče približati s »terenskimi veščinami« ali z »instinktom«, o katerih piše Moss in ki bi jih po Bourdieuju (2002) opisali kot ornitološki habitus:

Umetnost terenskih veščin vključuje način oblačenja, hoje, gledanja in poslušanja; pravzaprav celotno vedenje. V širšem pomenu pa pomeni to tudi vedenje: o najboljših krajih za opazovanje ptic, o tem, katere ptice lahko vidimo v katerem habitatu, o najboljših delih dneva in leta za opazovanje posameznih ptic. In sčasoma se te veščine preobrazijo v instinkt /.../ (Moss, 2006b, 53).

Burna debata o tem, ali imajo ornitologi, torej poznavalci ptic s posebnim »instinktom«, ki so ga razvili med dolgotrajnimi opazovanji, napornimi popisi in naravovarstvenimi akcijami, več pravic pri dostopanju do narave kot laiki, se je leta 2006 razplamtela na društveni skupini za elektronsko pošto. Dejaven član, ki je v društvu zaposlen, je kolege obvestil, da ga je poklical neki Kranjčan, ki je v bližini tamkajšnje vojašnice opazil dva ptiča in ju opisal takole: »*Malo večja od sivih vran, ki so bile tudi v bližini. Cela bleščeče črna s cca. 20 cm zakriviljenim, živordečim kljunom.*« Izkušen ornitolog je takoj domneval, da sta to skoraj zagotovo izjemno redka klavžarja⁶⁶ in da

66 Klavžar (*Geronticus eremita*) sodi med najbolj ogrožene ptiče na svetu, saj so ga leta 1989 proglasili za izumrlega tudi v Turčiji (razen primerkov, ki so preživele v ujetništvu), le nekaj pa jih je preživele v Maroku (Svensson, 2006, 36). Od slovenskih avtorjev je klavžarja v svoj ornitološki seznam še uvrstil Žiga Zois, čeprav je ptica iz Evrope izginila že 150 let pred njegovim pisanjem, medtem ko Valvasor in drugi avtorji iz tistega časa klavžarjev sploh ne omenjajo več (Geister, 2008, 33–34). S poskusi ponovne naselitve klavžarjev se zdaj ukvarjajo v Španiji, Maroku in Avstriji. Prav iz avstrijskega inštituta je leta 2006 nekaj primerkov »prebgnilo« v Slovenijo.

bi bilo »[f]ino /.../, če bi šel lahko kdo preverit, kva dogaja. Bodite pa prosim uvidevni do ptic in se jim ne približujte.« Drugi član je približno dve uri zatem poslal »popravek lokalitete« in pojasnil, da se klavžarja nahajata med Brdom in vasjo Ilovka pri Kranju. Klavžarje pa je tačas iskal še tretji član, ki je napisal: »Vse kaže, da bežijo pred mano, saj sem bil vnovič neuspešen.« Dodal je, da se je »na lov za njimi« odpravil še nekdo od opazovalcev, »ki ne odneha kar tako«. Kmalu je prispelo svarilo člana, ki je ogorčeno napisal: »Opozarjate, da jih ne vznemirjati. Kaj pa delate? Prava gonja za njimi. Tako se to ne dela.« V sporočilu članu, ki je sprožil »pogon«, je dodal še naslednji komentar:

Kakšen ornitolog si, če pošiljaš ljudi za dvema izjemno redkima pticama. Zakaj jih ne pošlješ iskat velike ubarice? Ali pa naj vsaj plezajo tam, kjer se zadržujejo. Zakaj jih ne pošlješ iskat ali pa objaviš, kje so vse gnezda sokola selca in podobnih redkih vrst? Zakaj to skrivaš? Za dvema ubogima klavžarjema pa ljudje kar dirkajo in še usmerja se jih, kje so.

Član, ki je iskal klavžarja, je spravlljivo pojasnil:

Ko sem včeraj napisal, da 'se je na lov za njimi odpravil', seveda nisem imel v mislih kakega jagra, oboroženega s puško, tropom psov in krvoločnim pogledom v obeh, ampak ornitologa, 'oboroženega' zgolj s teleskopom, da ugotovi, kakšne obročke ima ptica na nogah (in da te podatke potem sporočimo kolegom v tujini, ki se s tem projektom ukvarjajo že lep čas).

Zatem je prispel še naslednji piker komentar nekega člana:

Precej dvolično se mi zdi, da (priznani) ornitologi potem, ko so se naslikali klavžarjev okoli Postojne z razdalje 1,5 metra (sodeč po slikah, ki so jih sami poslali na ta naslov), pozivajo ljudi, naj se pticam ne približujejo in jih ne motijo. Možna razlaga je, da so klavžarji sposobni občutiti razliko med blago, poznavalsko ornitološko dušo in nerodnimi laiki.

Kot vidimo iz žolčnega dopisovanja, v katerem je bilo objavljenih še precej mnenj, ki so zagovarjala en ali drugi pogled, so ornitologi nemalokrat v zadregi, ali imajo več pravic pri dostopanju do ptic kot ostali ljubitelji narave, ki ptičjih vrst in njihovih navad ne poznajo.

Eden od razlogov za tak »konflikt interesov« bi lahko pomenil tudi ornitološki kodeks DOPPS. V njegovi drugi točki namreč piše, naj opazovalec po nepotrebem ne vznemirja in ogroža ptic ter drugih živih bitij in narave, v četrtem členu pa, naj bo pri fotografiranju ptic in narave obziren in naj ogroženih vrst ne slika na gnezdu.⁶⁷ Eden največjih slovenskih izvedencev za ekologijo se je v uvodniku revije

⁶⁷ V kodeksu, ki je objavljen v periodičnih publikacijah DOPPS (npr. Svet ptic) in na društveni spletni strani (DOPPS, 2009b), piše, da naj vsak slovenski ornitolog, opazovalec in proučevalec ptic: 1. pred vsemi interesi

Acrocephalus obregnil ob ta kodeks in zapisal, da si bo vsak opazovalec po svoje predstavljal, kaj pomeni po nepotrebnem vznemirjati ptice, ter dodal, da »ogrožene vrste /.../ zaradi določila v kodeksu sicer ne bi slikali na gnezdu, a kaj, ko je še nimajo v svoji diateki« (Tome, 1995, 169).

Dodaten dokaz, kako fleksibilen je kodeks, je fotografija malega deževnika (*Charadrius dubius*) na gnezdu, ki krasí naslovnico *Ornitološkega atlasa Slovenije* (Geister, 1995), torej temeljnega dela, ki je nastalo na DOPPS. Čeprav sodi ta ptica med ogrožene vrste in je na seznamu, ki ga je naša država ratificirala s Konvencijo o varstvu prosto živečega evropskega rastlinstva in živalstva ter njihovih naravnih življenjskih prostorov, ki so jo leta 1979 sprejeli v Bernu, so objavili njeno fotografijo, ki je sicer nastala že leta 1975, in tako pravzaprav kršili lastni kodeks.⁶⁸ Podobno kot Tome (1995) se lahko vprašamo, za koga kodeks pravzaprav velja: za opazovalce, ki znajo dostopati do narave, ali zgolj za tiste, ki niso »posvečeni« v ornitološko skupnost in (še) nimajo statusa »dvoživke«?

zastopa interese varstva narave in varstva ptic, 2. pri svojem delu in tudi sicer ne vznemirja ptic po nepotrebnem in jim ne škoduje; prav tako naj ne ogroža drugih živih bitij in narave, 3. ne jemlje ptic iz narave in jih ne zadržuje v ujetništvu, 4. bo pri fotografiranju ptic in narave obziren; ogroženih vrst naj ne slika na gnezdu, 5. vestno beleži vsa opažanja in skrbi, da se podatki v beležkah ne postarajo, 6. sodeluje s kolegi, jim pomaga pri delu in skrbi za dobre odnose z njimi.

68 Ko govorimo o kršenju kodeksa, je vsekakor treba omeniti kontekst, v katerem je nastala navidez sporna fotografija. Iztok Geister, ki je njen avtor, je ptico med gnezdenjem ob reki Savi posnel precej pred sprejetjem kodeksa, ki je po njegovem prej fleksibilen seznam napotkov za vedenje v naravi kot pa niz nespremenljivih pravil. Poleg tega posnetek kodeksa dejansko ne prekrši v celoti, saj je nastal zelo obzirno, kot zapoveduje 4. člen, in sicer s pomočjo daljinskega sprožilca, zaradi česar ptica ni bila po nepotrebnem vznemirjena, gnezdo pa ne poškodovano (2. člen).

6 Altruizem: Protislovje čistega daru

Naši možgani so dovolj razviti, da se lahko upremo svojim sebičnim genom.

Richard Dawkins, Sebični gen (2006)

Daj, kolikor vzameš, in vse bo dobro.

Maorski pregovor po Marcelu Maussu, Esej o daru (1996)

Svojevrsten odnos do narave, ki se v interakciji s somišljeniki oblikuje pri opazovalcih ptic, je pogosto ključen za delovanje društva. Res je, da se člani marsikdaj razhajajo ob tem, kaj je njihovo temeljno poslanstvo, a načeloma je to jasno ubesedeno: »Namen delovanja DOPPS je varovanje ptic in njihovih habitatov, kar uresničujemo z naravovarstvenim delom, raziskovanjem, izobraževanjem, izdajateljstvom, popularizacijo in sodelovanjem« (Statut DOPPS, 2007). V ospredju delovanja organizacije torej ni *opazovanje in proučevanje*, kot bi domnevali iz imena društva, temveč *varovanje* ptic.

Da pripadniki ene vrste (*Homo sapiens*) skrbijo za »tuj« taksonomsko skupino (razred *Aves*), je z biološkega zornega kota nenavadno, z vidika sociobioloških teorij, ki temeljijo na ekonomistični analizi »stroškov in koristi«, pa je takšno početje povsem neracionalno in nesmiselno, posebej ker od tega ne dobimo ničesar neposredno v zameno. A člani društva počno prav to in na tem altruizmu celo utemeljujejo obstoj organizacije.

Da je prav altruizem društvena temeljna predpostavka, se mi je »posvetilo«, ko sva se z dolgoletnim članom ob kavi pogovarjala, zakaj toliko časa, truda in nenazadnje denarja namenja dejavnostim, od katerih v zameno ne prejme dosti oprijemljivega. Med debato se nama je pridružila sodelavka Pisarne. Slišala je, o čem se pogovarjava, in med njima se je razvila burna polemika o karieri v društvu. Sogovornik je tedaj navrgel, da član niso samo zaradi skupnega cilja, »ampak tudi malo zaradi svojega ega«, in za nameček retorično vprašal: »Kaj je bistvo dela in kariere?«

Res, kaj je bistvo kariere v ornitološkem in naravovarstvenem društvu? Očitno to niso izključno prispevki za »splošno dobro« oziroma za skupni cilj, ki je izven posameznika in tudi nad njim, temveč je zraven, kot je poudaril sogovornik, še skrb za lasten »ego«. In prav ta ključna beseda pomeni smiselno izhodišče za razpravo o pomenu prostovoljstva in o tem, kako se altruistično »darovanje« časa in truda

za doseganje društvenega poslanstva ter dobrobit narave prepleta z izpolnitvijo individualnih interesov, samopotrjevanjem in vzponom po »lestvici ugleda« (prim. Ellis in Waterton, 2005). Nič novega, bi dejali sociobiologi, ki se že dolgo ubadajo s t. i. recipročnim altruizmom (glej Nowak in Sigmund, 2005, kjer je predstavljen pregled ključnih raziskav). Morda pa le? Do takšnega sklepa bom namreč skušal priti po drugačni poti kot biologi Richard Dawkins (2006), William Hamilton (1963, 1964), Robert Trivers (1971) in Edward O. Wilson (2000) – med Slovenci pa predvsem Artur Štern (1995, 1996a, 1996b) – ter drugi raziskovalci, ki altruizem in sodelovanje utemljujejo z ekonomističnimi razlagami, denimo s teorijo iger in teorijo racionalne odločitve (npr. Axelrod, 1990; Binmore, 1994). Namesto s sociobiološko paradigmo bom altruizem predstavil z antropološkega zornega kota in pokazal, da je prostovoljstvo, ki temelji na altruizmu, nekoliko bolj kompleksen pojav, v katerega jedru ni zgolj recipročnost, ki poenostavljeno deluje po načelu: »Če mi boš popraskal hrbet, ga bom tudi jaz tebi.« (Oziroma v slovenskem ustaljenem reku: »Roka roko umije.«)⁶⁹

Pri analizi prostovoljstva se lahko ravno tako navežemo na debato ob kavi s članoma društva, saj v njej zasledimo še namig na *hedonistični paradoks*, po katerem je resnično nesebično vedenje nemogoče, saj najbolj altruistična dejanja povzročajo psihološko zadovoljstvo, ki pomeni neke vrste kompenzacijo za osebo, ki je storila nekaj dobrega (Cohen, 1978, 82–83; Ridley, 1997, 132).⁷⁰ In kaj se je zgodilo med pogovorom? Sogovornik je sprožil debato o »pravem dajanju« pri prostovoljcih, ki je po njegovih besedah le tisto, pri katerem niti oseba, ki je prejela dar, niti ostali ne vedo, kdo je obdarovalec. »To je baje najvišja stopnja. To je pa baje najtežje,« je pojasnil, kako visoko kotira tako obdarovanje. Sogovornica je zatem opisala lastno izkušnjo s takšnim darovanjem in nama zaupala, da že več let plačuje naročnino na časopis starejši ženski, ki si sama tega ne more privoščiti, ne da bi to povedala njej ali komu drugemu.⁷¹ »In ti povem, da je to najboljši občutek na svetu,« je pripomnila ter dodala, da je po njenem »tudi dobrota en košček egoizma. /.../ Jaz si predstavljam, da imam zaradi tega ful boljši občutek kot tista, ki [časopis] dobiva.«

Na prvi pogled takšna izjava o plačevanju naročnine štrli iz konteksta raziskave o altruizmu in prostovoljstvu med opazovalci ptic, a dejansko pove precej o

69 Načelo *indirektnega* recipročnega altruizma pa se, kot pojasnjujeta Nowak in Sigmund (2005, 1291), glasi: če mi boš popraskal hrbet, ga bo nekdo drug tebi. Bistvo takšne oblike altruizma je, da se ljudem (in, če smo natančni, tudi nekaterim drugim živim bitjem), ki so znani po tem, da »praskajo drugim hrbet«, sčasoma zviša ugled, drugi pa jim zato zaupajo in so jim pripravljene narediti kakšno uslugo, četudi ne dobijo ničesar neposredno v zameno. Bistvene razlike med direktnim in indirektnim recipročnim altruizmom pravzaprav ni, saj v obeh primerih posameznik, ki nekomu naredi uslugo, poskrbi predvsem zase – pa naj bo posredno ali neposredno.

70 Paradoks, ki ga opišeta Ridley (1997) in Cohen (1978), je torej naslednji: če si dober do drugih in se ob tem počutiš bolje kot prej, potem tvoja sočutna dejanja niso povsem nesebična.

71 Sogovornik je komentiral, da je že s tem, ko nama je to povedala, njen altruizem nekoliko »devalviran«.

svojskem načinu razmišljanja članov in članic. Ti se prostovoljnih aktivnosti, na primer zimskega štetja vodnih ptic, na katerem se v Sloveniji vsako leto zbere približno dvesto popisovalcev,⁷² ne udeležujejo zgolj zato, da bi delali dobro za druge, na primer za ptice in naravo. Če ne drugega, dobijo v zameno za izpolnjen popisni list vsaj užitek ob sprehodu po naravi in zadovoljstvo ob druženju. Po drugi strani pa se prostovoljnih naravovarstvenih akcij, na primer čiščenja rečnih obrežij ali gradnje splavov za čigre, gotovo ne udeležujejo zgolj iz koristoljubja, denimo zato, da bi jim nekdo v zameno »popraskal hrbet«, temveč lahko njihov trud obravnavamo z vidika altruizma – ki pa se spet prepleta z individualnimi motivi, kot so dobra družba in »športni« užitki, pri katerih nam po hrbtu curlja pot.

6.1 Vrednost prostovoljnega dela

Kakšna je torej resnica o prostovoljcih v društvu? In kje je ločnica med altruizmom in egoizmom? Antropološki odgovor na to vprašanje vključuje pojem daru in vrnjenega daru, ki ga je proučeval Marcel Mauss (1996), mestoma pa je njegovo nepopolno analizo spretno dopolnil Maurice Godelier (2006). S tega vidika bomo v tem poglavju obravnavali prostovoljstvo. Kar takoj pa naj pojasnim, da z vidika varovanja narave pravzaprav ni posebej pomembno, kakšne individualne vzgibe imajo prostovoljci. S širšega zornega kota šteje predvsem opravljeno delo, ki pomeni skrb za »splošno dobro«.

Prvi termin, ki ga bomo analizirali, je prostovoljstvo oziroma volonterstvo, ki je po definiciji iz SSKJ »delovno prostovoljstvo, navadno neplačano«.⁷³ To kratko razlago bomo za našo rabo nekoliko razširili in ugotavljali, zakaj in ali sploh mora biti prostovoljno delo neplačano. Druga dva medsebojno povezana termina, ki ju obravnavamo, pa sta altruizem in egoizem. Vprašamo se namreč lahko, ali obstaja pravi altruizem, ki naj bi bil nekaj takšnega kot »*pravo dajanje*«, o katerem sta govorila sogovornika, ali pa se altruizem res neločljivo prepleta s »siamskim dvojčkom« egoizmom, kot trdijo sociobiologi. Skratka, nadaljujemo nikoli končano razpravo, ki traja vsaj od Machiavellija in Hobbesa na enem ter Rousseauja in Huma na drugem bregu diade egoizem–altruizem, in sicer, ali so ljudje načeloma »dobri« (altruistični oziroma dobrodelni) ali »slabi« (sebični oziroma egoistični).

72 Slovenski popisovalci se v tej akciji pridružijo številnim drugim prostovoljcem (in tudi profesionalcem) v več kot stotih državah po svetu. Kot piše na spletni strani organizacije Wetlands International, kjer zbirajo podatke o popisih, se prostovoljci popisov množično udeležujejo, »ker menijo, da je štetje ptic prijetno in koristno« (Wetlands International, 2008). Takšna razlaga spet napeljuje na hedonistični paradoks, ki »pravi altruizem« postavlja pod vprašaj.

73 Beseda prostovoljstvo, ki jo uporabljam enakovredno kot besedo volonterstvo, je v SSKJ nekoliko tavtološko definirana kot »pojav ali dejstvo, da je kdo prostovoljec«.

Najprej pogledjmo znanstvene definicije prostovoljstva, ki so skoraj tako zgoščene, kot je tista iz SSKJ. Po Johnu Wilsonu je to »vsaka dejavnost, pri kateri se čas prostovoljno nameni za dobrobit drugega človeka, skupine ali organizacije« (2000, 215). Louis A. Penner podobno pravi, da je to dejavnost, ki »koristi tujcem in se ponavadi izvaja v organizacijah« (2002, 448). John C. Mowen in Harish Sujan pa pojasnjujeta, da je to »dalj časa trajajoča dejavnost, ki je usmerjena v izboljšanje blagostanja drugih ljudi« (2005, 170; prim. Omoto in Synder, 1995). Sam pa menim, da to človeško dejavnost težko zreduciramo v tako zgoščene definicije. Ob njih se namreč vedno usujejo nova vprašanja, na primer, ali lahko prostovoljci za svoje delo prejmejo tudi nagrade. So potemtakem tisti, ki delajo za materialno ali kakšno drugo plačilo, pa četudi minimalno, res le še »kvaziprostovoljci«? Drugi paradoks prostovoljstva, ki ga s družbenoekonomskega vidika predstavi Knox (1999), postavlja pod vprašaj smisel prostovoljnega dela, ki ga posvetimo neki dejavnosti, za katero nismo posebej usposobljeni – na primer gradnji nadomestnih hiš za žrtve potresa. Navidez gre za povsem neracionalno izrabo časa, saj je takšno delo, če ga ovrednotimo zgolj z denarjem, »vredno« manj kot pa delo v službi, ki ga navadno bolje obvladamo. Na običajnem delovnem mestu lahko ponavadi z znanjem in spretnostmi, ki smo jih pridobili v preteklosti, v enakem času zaslužimo večji znesek, kot bi ga na gradbišču, in ga potem bolj smiselno namenimo gradnji hiš ali kakšni drugi dobrodelni dejavnosti. Knox to dilemo razreši, ko odpiše racionalno preračunljivost ljudi in uvede »družbenoekonomskega človeka«, ki »ne razmišlja zgolj o denarju, ni racionalno motiviran in misli na skupnost« (1999, 479). Prostovoljstvo zato ni racionalna dejavnost, pri kateri bi posamezniki nenehno tehtali stroške in koristi ter opravljeno delo skušali ovrednotiti z denarjem, temveč je njihovo »dajanje« bolj nepreračunljivo. Podobna je razlaga Marcela Maussa, ki v razpravi o obdarovanju pravi, da se človek še ni dokončno spremenil v »ekonomsko žival« oziroma ni postal *Homo oeconomicus*, zato je med nami »čisto in iracionalno razsipništvo vsakdanja praksa« (1996, 149–150).

Ravnotežje med dvema vidikoma prostovoljstva – racionalnim oziroma egoističnim in »neracionalnim« oziroma altruističnim – skuša z vidika varovanja narave poiskati Kaplan (2000, 496), ki pravi, da tega pojava ne moremo pojasniti niti z vidika altruizma niti egoizma. Pri prvem namreč potisnemo ob stran dobiček, pri drugem pa ga povsem zanikamo. Po njegovem je resnica nekje vmes. Narava namreč prostovoljcem ponuja užitke, zaradi katerih se počutijo kot njeni déležniki (angl. *stakeholders*), saj vedo, da bi uničenje narave vplivalo na kakovost njihovega življenja in na kakovost bivanja celotnega človeštva. Prostovoljci torej ob skrbi za naravo vedno poskrbijo tudi zase.

Tej problematiki sta se posvetili tudi Rebecca Ellis in Claire Waterton (2004, 2005), ki namesto o prostovoljcih pišeta o amaterskih naravoslovcih, ki zbirajo podatke v naravi in jih nato posredujejo profesionalnim organizacijam.⁷⁴ Tudi Ellisova in Watertonova nista obšli analize recipročnosti pri prostovoljcih. Skušali sta namreč odgovoriti na vprašanje, kaj pravzaprav dobijo v zameno za podatke, ki jih brezplačno posredujejo profesionalcem. Kot ugotavljata, prostovoljci podatke trudoma zberejo in jih nato posredujejo oziroma »podarijo« profesionalnim organizacijam ali vladnim institucijam brez pričakovanja česarkoli *materialnega* v zameno – na pa tudi brez pričakovanja *nematerialne* kompenzacije. Darovanje pri prostovoljcih namreč zbujata upanje, da bo njihov dar prispeval k »splošnemu dobremu«, na primer k napredku znanosti in varovanju narave, pričakujejo pa tudi, da bodo darovane informacije pomagale pri pripravi atlasov razširjenosti vrst in drugih podatkovnih baz, v katerih bo v zahvalah omenjeno njihovo ime (Ellis in Waterton, 2005, 685).

V prostovoljskih dejavnostih se torej prepletata altruizem (zavzemanje za »splošno dobro«) in egoizem s kančkom samovšečnosti (navedba posameznikovega imena v zahvalah). Nekaj podobnega opazimo tudi pri slovenskih opazovalcih ptic, ki na terenu zberejo ogromno podatkov in jih nato »podarijo« društvu, to pa jih uporabi pri pripravi naravovarstvenih načrtov za vladne institucije ali pa jih posreduje drugim organizacijam, ki se ukvarjajo z raziskavami ptic. Nekaj pa vendarle dobijo v zameno. Tudi v slovenskih ornitoloških atlasih in poročilih o vsakoletnih popisovalskih akcijah so objavljeni dolgi sezname prostovoljcev, ki so prispevali delež k nastanku publikacij (glej na primer Geister, 1995, kjer je objavljen takšen seznam). Ti sezname potrjujejo pripadnost organizaciji in delujejo kot dejavniki za identifikacijo posameznika z društvenimi dejavnostmi, hkrati pa vplivajo še na njegov ugled v skupini. Po eni strani ti ljudje torej poskrbijo zase ter uresničijo svojo potrebo po moči in priznanju, po drugi pa s popisi in drugimi prostovoljnimi akcijami prispevajo za »splošno dobro« ter udeležijo potrebo po pripadnosti (prim. Glasser, 1998, kjer avtor s psihološkega zornega kota pojasni, da sta potreba po pripadnosti in ljubezni ter potreba po moči in priznanju dve od petih temeljnih človekovih potreb – poleg potreb po preživetju, svobodi in zabavi).

6.2 Vsi smo del celote

Izraz »splošno dobro« pomeni pri opazovalcih ptic predvsem naravo kot dobrino, ki je na voljo vsem oziroma katere sestavni del smo. Prav občutek povezanosti človeka

⁷⁴ Njuna najpomembnejša ugotovitev je, da so meje med kategorijami, kot so amater in strokovnjak ter prostovoljec in profesionallec, pogosto zbrisane in prehodne, poleg tega pa se pomeni teh besed nenehno spreminjajo. Podobno konceptualno zmešnjavo sem opazil v društvu, kjer pogosto zamenjujejo pojma ljubitelj (amater) in prostovoljec (volonter) ter pojme profesionallec in strokovnjak oziroma ekspert (ter seveda inačice teh besed za ženski spol).

z naravo in okoljem naj bi bil konstitutiven za altruističen odnos človeka do narave (Schultz, 2000; Dutcher idr., 2007). Podobno razlago altruizma je predstavila Kristen Renwick Monroe v delu *Srce altruizma* (1998). Opravila je številne intervjuje s štirimi skupinami: poslovneži, filantropi, »herojskimi rešitelji« (na primer s tistimi, ki so pri skočili na pomoč utaplajočim se neznanecem) ter z ljudmi, ki so med vojno reševali Jude in pri tem tvegali lastno kožo. Po njenih ugotovitvah ne obstaja enovita velika teorija altruizma, zato tega pojava ne moremo razložiti z ekonomskimi, sociobiološkimi ali socialnopsihološkimi »enačbami« (1998, 235); posebej neumestne pa se ji zdijo razlage, ki nas skušajo zreducirati na preračunljiva bitja, ki nenehno kalkulirajo stroške in koristi, saj na ta način izgubljam »individualnost in razločevalne lastnosti« (1998, 236). Namesto tega je altruizem utemeljila na občutku povezanosti z drugimi, ki je pri nekaterih bolj izražen (na primer pri tistih, ki so pomagali Judom), pri drugih pa manj (takšne je našla predvsem med poslovneži). »Največji« altruisti imajo po njenem mnenju prav poseben vidik, zaradi katere razumejo človeštvo kot celoto.⁷⁵ »Pravi altruizem« se torej ne poraja v omejeni skupini ljudi, temveč je njegova podlaga brisanje ločnice med Nami in Drugimi (1998, 199). Tako širok vidik pa ne obsega le ljudi, temveč kar vsa živa bitja in celo ves planet (1998, 206–207, 262). Ko se v nekem trenutku zavemo, da smo med sabo povezani v kompleksno omrežje razmerij, se naš pogled spremeni in svet začnemo razumeti bolj holistično, ekološko oziroma celotno.

Podobno altruističen odnos do narave in okolja pojasnjuje norveški filozof in naravovarstvenik Arne Næss, ki pravi, da je pomembno predvsem, kako široko razumemo svojo identiteto. Če kot del sebe obravnavamo le svoje telo, potem se bomo vedli egoistično. Če pa izvedemo paradigmatški preskok in začnemo vsakega posameznika – pa tudi živali in rastline – razumeti kot del širokega omrežja, s katerim smo neločljivo povezani v celoto, potem brez zadržkov poskrbimo tudi za bitja, s katerimi si ne delimo velikega dela genetskega zapisa (Næss po Capra, 1997, 12).

Iz tega izhaja, da povezava med ekološkim pogledom na svet in ustreznim posameznikovim vedenjem ni logična, temveč *psihološka*. Logika nam namreč ne pojasni, kakšno naj bo sosledje od dejstva, da smo sestavni del mreže življenja, do primernega načina življenja. Če pa imamo v sebi globoko ekološko zavest ali izkušnjo o tem, da smo del mreže življenja, potem *bomo* (kar je v nasprotju s tem, da bi *moralí*) začeli skrbeti za vsa živa bitja (Capra, 1997, 12, poudarki v izvirniku).⁷⁶

Takšno »ekološko« perspektivo je predstavila tudi dejavna članica, ki je bila nekdaj zaposlena v društvu, zdaj pa dela kot raziskovalka na biološkem inštitutu. Pojasnila

75 Od tod tudi podnaslov njene knjige: *Razumevanje skupne človečnosti*.

76 Naess pri uporabi sintagme »ekološki pogled na svet« nima v mislih (zgolj) odgovornega odnosa do okolja, temveč predvsem *sistemski* oziroma *holističen* pogled, ki presega mehanicistični redukcionizem (po Capra, 1997, 17).

je, da se je pri njej prelomno spoznanje zgodilo med študijem biologije. Takrat je namreč spoznala sošolce, ki so jih zanimale narava in ptice, zato je začela z njimi hoditi na teren.

Tako se je začelo. Potem pa, ko hodiš na teren, te osvoji. Osvoji te pač narava, ker jo začneš spoznavati od blizu. Začneš dojemati, da je to zelo velika vrednota. Vidiš tudi drugi pol. Vidiš, recimo, kako večina ali pa množica razmišlja – da ljudje dostikrat razmišljamo bolj o svojem lagodju kot o čem drugem. In sem se nekako vedno bolj nagibala na ta pol zavedanja, da smo ljudje del narave, da smo odgovorni zanjo in da smo s tem odgovorni tudi zase.

Ob tem se ji je posvetilo, da smo povsem odvisni od narave in da imamo nekakšen »notranji nagon«, ki nas žene, da jo izkusimo, pa četudi smo jo v procesu modernizacije že deloma ukrotili in ob tem dobili občutek, da lahko preživimo brez nje,

ker pač greš v Mercator, vzameš s police, kar ti paše. Kaj je za tistim izdelkom, se ti pa sanja ne. Če o teh stvarih začneš malo premišljevat in jih spoznavati, vidiš, da so strašno povezane. Sicer je ta beseda dostikrat uporabljena – trajnostni razvoj – pa nihče po mojem točno ne ve, kaj naj si pod tem predstavljamo, ampak vseeno za tem stoji neka tendenca. Ne k temu, da se bomo vrnili nazaj na stopnjo jamskih ljudi, kot ljudje dostikrat malo cinično izjavljajo, ampak k temu, da se bomo vrnili k odgovornemu življenju.

Po njenem so prav takšna prelomna spoznanja, ki nam odprejo oči, spodbuda za simbiozo med našimi življenjskimi svetovi in svetom narave. Le s takšnim pogledom se lahko dolgoročno izognemo »začaranemu krogu in naglici, ki se čisto jasno odražata v potrošništvu, v življenju brez smisla in vrednot«.

6.3 Pogled v zakulisje

Podoben paradigmatški preskok, ki se mnogokrat zgodi kot nenaden vpogled v kompleksen splet živega in neživega sveta, so opisali tudi drugi opazovalci. Pojasnili so, da se med takšnimi prelomnimi trenutki *počutijo* kot del narave. Ker zmorejo tedaj *sočustvovati* z nečloveškimi živimi bitji, se njihovo sebstvo razširi ne le onkraj posameznika, temveč tudi onstran človeštva, seže pa celo v globine obstoja, kar nekoliko spominja na versko razodetje.

V knjigi *Kako opazovati ptice* Stephen Moss tako pravi, da »začneš med opazovanjem na globlji stopnji pridobivati privilegiran vpogled v življenje ptic; medtem ko nadgrajuješ znanje, začneš svet razumeti drugače« (2006b, 11). Tako razmišljanje precej dobro povzema pogled slovenskih opazovalcev ptic, ki pravijo, da gledajo na svet drugače kot večina ljudi in da imajo od življenja več kot drugi, saj lahko

dostopajo do globin, ki se skrivajo pod navidezno resničnostjo sveta oziroma »simulacijo«, kot bi dejal Baudrillard (1999).

Takšen »pogled v zakulisje« nekoliko spominja na znanstvenofantastični film *Matrixa* iz leta 1999, v katerem je peščica posameznikov spoznala, da je vsakdanji svet, v katerem živimo, v resnici računalniška simulacija. Za prijetno fasado pa se skriva kruta resničnost, v kateri so stroji prevzeli oblast nad ljudmi in jih zaslužnili. In do te resničnosti lahko dostopajo le izbranci. Ponuja se tudi primerjava z religijskimi koncepti, na primer s konceptom *maja* v indijskih verstvih (v hinduizmu, budizmu in sikhizmu), po katerem je svet, ki ga zaznavamo, zgolj iluzija, do prave in nepotvorjene resnice pa lahko dostopamo le, če se naučimo videti stvari »takšne, kot so«. Tretja priročna metafora pa sega v antično filozofijo, in sicer k svetu senc, kot ga opisuje Platon (1995) v svoji alegoriji o votlini. V njej so ujetniki vklenjeni tako, da lahko gledajo le v eno smer, in sicer proti steni. Za njimi gori plamen, ki osvetljuje votlino in njihove sence projicira na steno. Te dvodimenzionalne podobe, ki so po Platonu le odsev idej, so edina resničnost, ki jo poznajo. Ne zavedajo se, da obstaja še tridimenzionalni svet, ki bi ga lahko spoznali, če bi se rešili spon.⁷⁷

Najbolj entuziastični opazovalci ptic in varuhi narave očitno menijo, da so se otresli okovov in našli pot iz Platonove votline ter uspeli vzpostaviti stik z resničnostjo, ki sega onkraj površinskega sveta senc, ob čemer so se zavedeli nevidne Resnice, ki se razprostira pod navidezno površino. Ugledni starejši član DOPPS je denimo izjavil, da opazovalci ptic vidijo več kot drugi in zato bolje živijo. Z njegovimi besedami: »Prav gotovo imamo [ornitologi, op. a.] več od življenja kot drugi. To je kvaliteta življenja, brez dvoma.« Podobno ugotavlja tudi Kay Milton, ki pravi, da za naravovarstvenike »[č]as, ki ga preživijo v naravi, pomeni notranje zadoščenje; za to ni potreben noben izgovor. Za razliko od tega pa čas, ki ga ne preživijo v naravi, razumejo kot osiromašen in do neke mere po nepotrebnem zapravljen« (2002, 57).

Takšen »paradigmatski preskok«, pri katerem sem se vsaj za hip zavedel, kaj se skriva za fasado sveta, sem izkusil tudi sam. Zgodilo se je med eno od prostovoljskih akcij, ko smo zarana z lopatami in krampi utrjevali obrežja reke Drave, da bi breguljke (*Riparia riparia*) v peščenih brežinah lahko izkopal jamice, v katerih gnezdiijo. Ob koncu dneva, ko sem se vrnil domov, sem v terenski dnevnik zapisal, da se je »ob tej akciji v meni nekaj vsaj malo premaknilo. Ko sem v škornjih brodih po reki, sem bil res dobre volje. Tako primarno dobre volje, ker sem bil v stiku z naravo«. Po takšni emocionalni izkušnji, ki jo predstavljam v okviru *Utrip srca*, sem precej lažje razumel, kaj pomeni povezanost z naravo.

77 Zanimivo je, da je v Platonovi alegoriji fizični svet, v katerem bivamo ljudje, označen kot površinski, umeten ali v sodobnem izrazju navidezen oziroma virtualen, medtem ko je svet idej tisti, ki je avtentičen oziroma resničen (glej Boellstorff, 2008, 34).

Utrip srca

Dan se je znova začel prezgodaj. Kakadu je, da bi ujel akcijo, skočil pokonci že ob pol petih, zaradi česar je bil kljub močni jutranji kavi še ves dan malce matast. Na hitro je pobral daljnogled in druge ornitološke pripomočke ter sedel v avto in se odpeljal proti vzhodu. Med potjo se je ustavil v neki veleblagovnici in si nabavil gumijaste škornje. Nakup je bil nujen, saj bodo ves dan brodili po vodi. Pa še k zunanji podobi pravega ptičarja sodi takšna obutev!

Točno ob devetih je prihitel pred lovsko kočo v kraju ob Dravi. Tam ga je že čakal Zelenonogi martinec v lovski obleki – vodja današnje akcije. Ob njem je stal Krebelj, ki je, kot se je kmalu izkazalo, strasten kadilec, saj je zdržal komaj minuto ali dve brez cigarete, kar se je bolj slabo ujemalo s stereotipno podobo ljubitelja narave in svežega zraka. Zraven sta pristopila še Veliki žagar, direktor lokalne tovarne, in Povodni kos, krepek možakar v tridesetih letih. Naposled je pridrvel Kragulj, ki je s sabo spet privedel celo družino.

Po spoznavnem kramljanju se je ekipa vkrcala v terenska avtomobila, ki se jima je po odrgninah in vbočeni pločevini videlo, da sta prestala veliko podobnih akcij. Odpeljali so se do reke, tam raztovorili kanuje, ki so jih pripeljali na prikolicah, ter iz prtljažnika razložili še orodje: lopate, grablje in motike. Nato so v čolne natovorili opremo in se po vodi spustili do kraja, kjer so potekala »izkopavanja«. Delo ni bilo posebej naporno, a nekaj truda so vseeno morali vložiti, da so izravnali peščene bregove, kjer gnezdiyo breguljke. Ker reka zaradi zajezitive ne poplavlja več, morajo zdaj ljudje početi tisto, kar je nekoč vsako leto storila voda: izravnati in zgladiti brežine. Breguljke, ki so nekoliko podobne kmečkim lastovkam, le da so precej manjše, so namreč zelo izbirčne glede tega, kje se naselijo. Gnezda si ustvarijo v luknjah, ki jih izdolbejo v peščenih stenah, s čimer se zavarujejo pred plenilci, denimo pred kačami in podlasicami.

Delo so na prvi lokaciji zaključili v dobri uri, nakar so se premaknili k naslednjemu bregu in ga prav tako »popravili«, naposled pa so se odpravili še na krajši izlet ob prekrasni reki, med katerim jim je Zelenonogi martinec razkazal rečno floro in favno ter pokazal nekaj »stezosledskih« veščin: kako prepoznamo ptico po sledeh v pesku, kako razločimo vidrine iztrebke ...

Zvečer se je Kakadu utrujen zleknil na kavč in se zamislil. Ni si predstavljal, da bo v mislih kdaj povezal besedi »prekrasna« in »reka«. Očitno se je na akciji v njem nekaj premaknilo – kot bi znova začutil bitje srca. Ko je v škornjih brodil po reki, je bil res dobre volje. Tako srečen pa je bil, ker je vzpostavil stik z naravo. Poleg tega se je domov vrnil z občutkom, da je storil nekaj dobrega. In resnično si je zaželel, da bi se v sipinah, ki so jih uredili, naselile ptice.

Mnogi člani društva so predstavili podobne trenutke povezanosti z resničnostjo, pri katerih so bili tako zatopljeni – ali pa potopljeni⁷⁸ – v prostčasne dejavnosti, da jim je čas postal nepomemben oziroma se ga sploh niso zavedali. Kaj se v takšnih trenutkih pravzaprav dogaja? Socialni psiholog in filozof George Herbert Mead (1962) bi verjetno pojasnil, da takrat družbeni jaz izgine, krmilo pa prevzame individualni jaz. Na najbolj zahtevnih stopnjah takšnih dejavnosti pa gredo ljudje preprosto »čez sebe« in svoje zmožnosti, dodaja ameriški psiholog madžarskega rodu Mihaly Csikszentmihályi, pri čemer izkusijo »*transcendenco* sebstva« (Csikszentmihályi, 1988, 33, poudarek v izvirniku). Do takšne izkušnje pridejo opazovalci ptic pri najbolj zahtevnih popisih, ko so maksimalno zbrani ter pozorni na vsak premik in zvok v okolici, ter tudi pri prostovoljskih naravovarstvenih akcijah, ko dajo vse od sebe, da je delo pravočasno opravljeno. Oboje je sicer naporno in zahtevno, a nudi neizmerno zadovoljstvo, saj ljudje občutijo enost z naravo, ko se povsem »potopijo« vanjo, pri čemer pozabijo nase, hkrati pa ohranijo popoln nadzor nad dejavnostjo, ki jo opravljajo.

Poleg opazovanja obstaja torej še nekaj, kar predrugачi perspektivo in odpre skrite dimenzije resničnosti: participacija. Kot mi je pojasnila prostovoljka iz Tethysa, kjer se posvečajo proučevanju kitov in delfinov, sta udeležba in sodelovanje pri raziskovalnih projektih nekaj povsem drugega kot pasivno opazovanje narave, ki ga je izkusila na safariju v Afriki. »*Imela sem občutek, da sedim v kinu,*« je opisala svojo izkušnjo, »*medtem ko se okoli mene vrtil film. Na levi, desni in pred mano. To ni bila participacija! To je bilo le opazovanje!*« Takšno pasivno »gledanje« narave je dejansko le različica baudrillardovskega simulakra, sloni in levi, ki jih iz džipa uzremo na vnaprej pripravljenem in »režiranem« safariju, na katerem o naši poti odločajo drugi, pa so komaj kaj bolj resnični kot živali, ki jih vidimo v dokumentarnem filmu na televizijskem ekranu. Šele aktivna participacija in poglobljeno opazovanje povzročita spremembe, ki vodijo k »spoznavanju resničnosti«, pravi Csikszentmihályi. Po njegovem je participacija predpogoj, da doživimo *tok* kot optimalno izkušnjo v življenju, pri kateri se povsem predamo neki dejavnosti. Pojasnjuje namreč, da

najboljši trenutki niso takrat, ko smo pasivni, ko le sprejemamo in počivamo – četudi ob takšnih izkušnjah lahko uživamo, če smo se prej zelo trudili, da smo prišli do njih. Do najboljših trenutkov ponavadi pride, ko sta telo ali um do konca napeta v prostovoljnem trudu, da bi nam uspelo nekaj težkega in pomembnega. Optimalna izkušnja je torej nekaj, kar *povzročimo* (Csikszentmihályi, 1988, 3, poudarek v izvirniku).

78 S potopitvijo aludiram na angleški izraz *immersion*, kot ga uporablja Boellstorff (2008).

6.4 Vsi za enega, eden za vse

Poleg dejavnosti sta za vzpostavitev posebne perspektive pomembna še vzajemnost in občutek eno(tno)sti z drugimi ljudmi. Občutek, da nas ostali člani skupnosti sprejemajo in spoštujejo, ter zadovoljstvo ob skupnem delu sta dve stvari, ki sta še posebej pomembni za ljudi v individualiziranem svetu, ki nenehno iščejo svoje izgubljeno »pleme« (Maffesoli, 1996) – pa naj bo to »ptičarsko« (Cocker, 2001) ali pa kakšno drugo. Takšno skupnost somišljenikov je v sodobnem svetu, v katerem se »preferira izoliranost in ki trpi za nesmiselnostjo in anomijo« (Lindholm, 1990, 71), težko najti, zato so izkušnje pripadnosti dragocene – posebej za novince. Mlada članica DOPPS je povedala, kako prijetno se počuti, ko jo starejši in bolj izkušeni kolegi »*pobvalijo za najmanjšo stvar*«, recimo ko prepozna kakšnega ptiča. Zelo pomembno se ji zdi, da se tudi mladi lahko udeležijo prostovoljskih delovnih akcij in da v društvu ni ekskluzivizma. »*Če pa so zdaj delovne akcije,*« je pojasnila, »*gremo mi mladi poleg, pa če ne drugega, držimo motiko ali pa kaj. Ker je res fajn, če imaš čas.*«

Ljudje v naravi očitno iščejo tudi harmonično in malodane utopično skupnost (prim. Bauman, 2002) z enotno vizijo in cilji, v kateri se ohranjata enakopravnost in prvobitnost (prim. Turner, 1974). V tem kontekstu je precej zgovorna izjava dolgoletnega člana društva, ki je bil v preteklosti zaposlen v Pisarni: »*Če si enkrat v DOPPS, greš težko ven. /.../ Lahko nimaš stika pet let, deset let, ampak prej ali slej si spet noter.*« Kot glavni razlog za ohranjanje skupnosti je navedel prav vzajemni občutek povezanosti z naravo:

A veš, če imaš ti rad naravo, če imaš rad ptice, res kdaj prideš spet v stik s temi ljudmi. Ni šans, da ne prideš! Glej, eno izkušnjo imam, ki je nikoli prej v življenju nisem imel. Ko sem začel hoditi na ta BirdLifeova srečanja ali pa na delavnice ... Tam so ljudje, ki imajo radi naravo. To so ljudje dobre volje. To so ljudje, ki te sprejmejo kot sebi enakega – tudi če ne poznaš najbolje ptic. Jaz ne bom rekel, da sem poznavalec ptic. Poznam jih, ja, bolje kot večina Slovencev, nisem pa strokovnjak na tem področju. Daleč od tega! Ampak te pa iz drugih organizacij ... Iz estonskega LOD [tu gre za pomoto, saj je sogovornik verjetno imel v mislih Litovsko ornitološko društvo, op. a.] ali pa OTOP [poljsko društvo za zaščito ptic, op. a.] ali pa kjerkoli ... Recimo, tam imam prijatelje, s katerimi smo se dobili, in prideš k njim in ti dajo roko: »Živijo!« »Živijo!« »Glej, jaz sem ta, ti si pa ta.« »A, super!«

Krajša, a prav tako zgovorna je bila opazka mlajšega in zelo dejavnega člana, s katerim sva se napatila domov po srečanju partnerjev zveze BirdLife, ki so ga leta 2006 priredili v Ljubljani. Po nekaj kozarcih vina sva bila prešerne volje in sva pod vtisom dogodka kramljala o društvu. Takrat mu je nenadoma izletelo iz ust: »*Saj ne vem, kako bi živel brez tega društva!*« Tako je zgoščeno pojasnil, da je našel

skupnost, za katero dejansko *čuti*, da ji pripada. Pri tem, opozarjam, ni imel v mislih zgolj društva, temveč tudi skupnost somišljenikov, ki so doživeli »razodetje« in ki razumejo, da smo vsi del narave in da narava pripada vsem.

6.5 Tragedija skupne lastnine

Kaj pa se zgodi, če ljudje ne izvedejo paradigatskega preskoka, ne doživijo »razodetja« v naravi in ne spoznajo, kako pomembna sta vzajemnost in solidarnost? Ali pa takšno ključno spremembo doživijo le nekateri posamezniki, ne pa skupnost kot celota? Na ta problem je posredno opozoril Garrett Hardin v znamenitem članku Tragedija skupne lastnine, objavljenem v reviji *Science*, v katerem je kot primer predstavil pastirje, ki za pašo izrabljajo skupno zemljišče. Na takšnem zemljišču bo, kot trdi Hardin, vsak od njih, če ima količjak soli v glavi, skušal najprej poskrbeti zase in pasti kar največ živine ter tako »kot racionalno bitje /.../ maksimirati lasten dobiček« (1968, 1244). Neizbežna dolgoročna posledica takšne sebične paše je seveda opustošeno skupno zemljišče. Na podlagi te ugotovitve je izpeljal naslednji fatalističen sklep: »V družbi, ki verjame v svobodno izrabo skupnih dobrin, je razdejanje smer, proti kateri drivajo ljudje, vsak v iskanju zanj največjih ugodnosti. Svobodna izraba skupnih dobrin pomeni razdejanje za vse« (Hardin 1968, 1244).

Hardin ob tem opozarja na številne domnevno napačne človeške dejavnosti in odločitve – od prostega obiska nacionalnih parkov, ki zaradi množice obiskovalcev sčasoma postanejo povsem razvrednoteni, pa do onesnaževanja okolja, saj racionalni posameznik kmalu sprevidi, da stane manj truda, časa in denarja, če se mu ni treba ukvarjati z razvrščanjem in recikliranjem odpadkov. Skratka, po Hardinovem mnenju smo ljudje sebična bitja, ki so brez nenehnega nadzora »od zgoraj navzdol« obsojena na propad. Nesebični posamezniki, ki mislijo prej na skupnost kot nase, pa so kvečjemu anomalija v egoističnem sistemu.

Številni primeri uspešne izrabe skupnih zemljišč in drugih skupnih virov v različnih delih sveta, ki funkcionirajo tudi brez nadzora, kažejo, da Hardinova fatalistična domneva vendarle ne drži (Ridley, 1997, 229–230; Bell, 1998, 250; Burke, 2001). Njegova analiza bi bila pravilna, če bi v celoti veljala Hobbesova razlaga o človeku, ki je v nenehnem spopadu z drugimi, oziroma če bi bil vsak posameznik popolnoma izoliran in ne bi vedel, kaj počno njegovi sosede. Ker pa ljudje med sabo nenehno komuniciramo, saj se kot ljudje definiramo šele z odnosi, se med nami vzpostavlja »dialog solidarnosti«, ki temelji na ugledu in medsebojnem zaupanju. Ta pa obstajata in se ohranjata, ker vsak član skupnosti *verjame*, da razmerja med ljudmi niso utemeljena zgolj na ozkem izračunu osebnih interesov (Bell, 1998,

251–252). Iz takšnega dialoga, ki temelji na »veri« v človeški altruizem, izvirajo tudi prostovoljske naravovarstvene organizacije (1998, 253).

Ridley (1997) podobno meni, da ljudje ne bodo nujno opustošili nečesa, kar si delijo, in pri tem navaja primer skupnih zemljišč na severu Anglije, kjer se je uveljavilo in ohranilo srednjeveško pravilo dodeljevanja pašnih pravic, s katerim so dosegli, da zemljišč s pretirano izrabo niso uničili. Pravilo, ki uravnava pašo, je naslednje: na zemljiščih se ovce lahko pasejo po mili volji, le da pastirji ne smejo svojevoljno dodajati novih ovac. Vsak pastir ima na voljo določeno število »dodelitev« (angl. *stints*), vsaka od teh pa mu daje pravico do paše ene ovce. Vsaka nova ovca, ki jo želi odpeljati na pašo na skupno zemljišče, se mora skotiti v čredi, ki se je že prej tam pasla. Skupno število »dodelitev« tako ostaja načeloma vedno enako, kar zagotavlja stabilnost in preprečuje Hardinovo tragedijo (Ridley, 1997, 232–233).

Kako pa se pravzaprav porodi takšno vedénje, pri katerem ne gleda vsak le na svoje koristi? In kako to, da so ljudje lahko tudi »dobri« do soljudi in drugih živih bitij? Sociobiologi menijo, da je odgovor preprost, podobno pa trdijo tudi o altruizmu in »dobroti« nasploh. Edward O. Wilson (2000) in Richard Dawkins (2006) pojasnjujeta, da na navidez nesebična dejanja pomembno vplivajo naši »sebični« geni. Dawkins celo pravi, da sta »vsestranska ljubezen in dobrobit vrst kot bioloških enot /.../ pojma, ki v evoluciji nimata kaj iskati« (2006, 29), ob čemer pa pomirjujoče pristavi, da se ljudje plemenitosti in nesebičnosti vseeno lahko naučimo, četudi smo se rodili sebični, in se tako zoperstavimo »tiraniji sebičnih podvojevalnikov« (2006, 229), pri čemer ima v mislih seveda gene. Podobno trditev, kot je ta o sebičnih genih, Ridley (1997) prenese na naravovarstvo. Pravi, da uničevanje okolja spominja na slavno zapornikovo dilemo, pred katero se znajdetta dva hipotetična osumljenca, ki jima s povsem racionalnega vidika ne preostane drugega, kot da se medsebojno obsodita in tako poskrbita vsak zase.⁷⁹ Ob tem se sprašuje, kako lahko pripravimo egoiste, da bodo sodelovali za »splošno dobro« in se pri tem izognejo skušnjavi, da bi zaslužili na tuj račun. Naposled ugotavlja, da ni druge rešitve, kot da se egoistični ljudje priučijo naravovarstvene

79 Pri klasični zapornikovi dilemi vsakemu od osumljencev, ki sta zaprta v ločenih celicah, rečejo, naj prizna, kaj je storil njegov domnevni sokrivec. Če prvi ovadi drugega, drugi pa zamolči krivdo prvega, prejme drugi visoko kazen (na primer deset let zavora), ovaudah pa je oproščen. Če drug drugega ne ovadita, prejmeta oba nizko kazen (na primer leto dni zavora). Če pa se izmenično ovadita, prejmeta oba srednjo kazen (na primer tri leta zavora). Po klasični različici te dileme se bosta zapornika ponavadi odločila za izmenično ovadbo, kar je najbolj racionalna odločitev z vidika posameznika, ne pa tudi s skupnega vidika, pri katerem se najbolj splača sodelovati, še posebej na dolgi rok, pri t. i. iterirani zapornikovi dilemi, ko se »igra« večkrat zapored ponovi z istima »igralcema«. Zapornikovo dilemo z več igralci so začeli raziskovati v sedemdesetih letih 20. stoletja. Tudi pri tej različici bi bil izid za vse udeležence (torej za skupnost) najboljši, če bi izbrali *strategijo podreditve*. Kljub temu pa navadno prevlada *strategija dominacije*, ki pomeni najboljši izid za posameznika – ne pa tudi za skupnost. S takšno zapornikovo dilemo z več udeleženci so raziskovalci skušali pojasniti različne družbene probleme – od onesnaževanja okolja na globalni ravni do oboroževalne tekme med velesilami (Colman, 1999, 797).

etike, in sicer »njihovi naravi navkljub« (1997, 225). Na tej točki se z Ridleyem (1997) in Dawkinsom (2006) pravzaprav strinjam, saj tudi sam ugotavljam, da se naravovarstvene etike in odnosa do narave priučimo – najprej v mladosti, kasneje pa s sodelovanjem v organizacijah, kakršna je na primer DOPPS.

6.6 Zagonetno razmerje med prostovoljci in profesionalci

Vsi člani društva niso enako dejavni in »altruistični« pri doseganju skupnega poslanstva. Približno dve tretjini jih je večji del časa nekoliko bolj pasivnih, kar pomeni, da plačajo letno članarino in v zameno prejemajo poljudno-strokovno revijo *Svet ptic* oziroma znanstveno revijo *Acrocephalus*, ne udeležujejo pa se vsakoletnih popisov ptic in drugih prostovoljskih akcij. Vodstvo društva in profesionalci, ki so na DOPPS zaposleni, se zavedajo pomena takšnih »podpornih članov«, ki plačajo le letno članarino, zato nanje ne gledajo kot na »slepe potnike«, ki se okoriščajo s skupnimi dobrinami oziroma čakajo, da bo kdo drug opravil delo namesto njih (prim. Olson, 1965), temveč jih obravnavajo kot pomemben socialni kapital (glej Bourdieu, 1986; Coleman, 1988; Portes, 1998; Putnam, 2000; Pawar, 2006; glej tudi Bell, Marzano in Podjed, 2010, kjer je objavljena analiza termina v povezavi z ljubiteljsko ornitologijo). Zvesti člani namreč podpirajo društvene zamisli, ko je to najbolj potrebno – na primer ob zbiranju podpisov proti gradnji spornih vetrnih turbin na Volovji rebri.

Druga skupina približno dvestotih članov je bolj dejavna. Ti se udeležujejo nekaterih prostovoljskih akcij, kot je na primer vsakoletno mednarodno zimsko štetje vodnih ptic, in zbrane podatke posredujejo v centralno pisarno, potem pa poniknejo do naslednje množične akcije. Četudi kot posamezniki za dobrobit društva in narave ne prispevajo izjemno veliko časa in truda, so za organizacijo zelo pomembni, saj brez njihove številčnosti marsikaterih projektov in popisov ne bi mogli izpeljati.

V tretjo kategorijo, tj. društveno jedro, sodijo najbolj dejavni člani, ki jih je približno petdeset. To so posamezniki, ki se udeležijo skoraj vseh naravovarstvenih akcij ter prispevajo največ dela in truda za to, da društvo zbere dovolj kakovostnih in relevantnih podatkov ob različnih, tudi najzahtevnejših popisih. Na podlagi prostovoljnega dela teh članov, med katerimi jih je večina zelo izurjenih v prepoznavanju ptic, nastajajo obširne znanstvene publikacije, kot so ornitološki atlasi.

V posebno kategorijo sodijo tisti, ki so zaposleni v Pisarni DOPPS. Med njimi je veliko nekdanjih aktivnih prostovoljcev, ki so zaradi vložka časa in truda ter obsežnega ornitološkega znanja pridobili možnost, da so za svoje delo plačani. Kot se je izkazalo, pomeni zaposlitev v Pisarni vrh »lestvice ugleda« (Ellis in Waterton,

2005, 677), do katerega se povzpnejo najbolj vztrajni člani, ki so pripravljene prostovoljnimi dejavnostmi nameniti ogromno lastnih resursov, hkrati pa to nekaterim pomeni odskočno desko za nadaljnjo kariero v drugih profesionalnih organizacijah.

Svojevrsten paradoks je, da so člani, ki so najbolj »altruistični« in ki za društveno poslanstvo namenijo največ lastnih resursov, naposled nagrajeni s plačilom. Ob tem se namreč znova vprašamo, kje so meje altruizma in egoizma. Zanimivo je še, da profesionalci, ki so za svoje delo plačani, prostovoljno opravijo veliko nadur, ko se udeležujejo različnih prostovoljskih dejavnosti. Kot je pojasnil direktor društva, profesionalna ekipa vsak mesec ustvari 440 volonterskih ur, kar pomeni približno 24 ur dodatnega prostovoljnega dela na zaposlenega. Pisarna DOPPS tako z brezplačnim delom letno ustvari do dva dodatna delovna meseca (Podjed, 2007, 25). S tako »hibridnostjo« (Ellis in Waterton, 2005, 691), pri kateri se križata profesionalna in prostovoljska identiteta, zaposleni v društvu večinoma nimajo težav. Članica profesionalne ekipe, ki se s »pticami ves teden ukvarja v službi, nato pa kot prostovoljka še popoldne in ob koncu tedna«, je pojasnila, da je takšna situacija, »ko sem hkrati zaposlena in prostovoljka, /.../ res malce nenavadna, a mi je še vedno všeč«. Predstavnika lokalne sekcije, ki je bil v preteklosti zaposlen v društvu, pa je opozoril še na izjemno motiviranost zaposlenih, zaradi katere so pripravljene delati precej več, kot bi bilo potrebno oziroma smiselno z vidika denarja, ki ga prejmejo v zameno:

Saj delaš za denar. Saj vsi delamo za denar. Ampak ko vidiš, da se stvari premikajo v dobro smer ... Če si vprašal koga: »Poslušaj, to je za narediti!« »Ni problema!« »A boš lahko?« »Bom žel!« Ja, in so naredili in ni bilo nikoli nobenega problema s tem, da delajo. Da ne bi delali, je bil pa zmeraj problem.

6.7 Zmešnjava z denarjem

Ob nastanku profesionalne ekipe je dejstvo, da so nekateri za svoje delo plačani, drugi pa ne, med prostovoljci, predvsem med najbolj dejavnimi, povzročilo nekaj zmede in nelagodja. Vrzel med prostovoljsko in profesionalno stranjo je nazorno opisal eden od zaposlenih, ki je dejal: »Volonterji, predvsem tisti starejši, včasih rečejo, kaj vi, ki ste zaposleni, ki dobite plačo! Tistim starejšim, ki so že dolgo časa v društvu, se zdi malo tako ... Jaz, ki sem kasneje prišel kot on, pa dobim plačo!«

Sčasoma se je ravnotežje med prostovoljci in profesionalci le ustalilo in večina članov se je sprijaznila, da društvo z visoko zastavljenimi cilji ter s številnimi dejavnostmi, kot so vzpostavljanje in vzdrževanje naravnih rezervatov, priprava ornitoloških publikacij in naravovarstvenih projektov ter izvedba popisov, izletov in predavanj, stežka funkcioniira brez profesionalcev.

Kljub temu vidimo, da že sama možnost, da nekateri za svoje delo prejmejo plačilo, drugi pa ne, zamaje občutljivo ravnovesje »ekonomije daru«. O tem poročata tudi Ellisova in Watertonova (2005, 687–688) ter navajata primer posameznika, ki je za britanski atlas razširjenosti vrst, ki ga je pripravljala neka profesionalna organizacija, zbral zajetno količino podatkov ter v zameno zanje zahteval precejšen znesek. V centru, kjer so koordinirali pripravo atlasa, so vedeli, da so ti podatki ključni za pripravo atlasa, a so zaradi pomanjkanja sredstev zahtevo za finančno kompenzacijo vseeno zavrnili. Ljubiteljski naravoslovec je zato sklenil, da bo »vzel nazaj« podatke, ki jih je poslal v objavo, zato jih v atlasu nato niso mogli objaviti.

Podoben primer, ko plačilo poruši homeostazo prostovoljske participacije, je navedel Richard Titmuss v raziskavi o krvodajalstvu. Ugotovil je, da darovanje krvi bolj uspešno poteka v državah, kjer je organizirano kot prostovoljna dejavnost (na primer v Veliki Britaniji), kot pa tam, kjer za prejeta kri plačajo (na primer v Združenih državah Amerike). Tam, kjer za kri nudijo plačilo, »darovalci« namreč pogosto lažjejo o svojem zdravju in dostikrat oddajo okuženo kri (Titmuss po Knox, 1999, 482). Že možnost plačila za vložek časa, truda ali celo dela lastnega telesa, na primer krvi, kostnega mozga ali ledvic, torej zmede proces, ki sicer uspešno deluje brez finančnega povračila.

Ob tem se spomnimo še na sistem menjave *moka* na Papui Novi Gvineji. Andrew Strathern opisuje, kako so domačini po prihodu Evropejcev izločili njihovo osnovno sredstvo menjave (t. i. *pearl-shells*, torej školjke bisernice) in ga nadomestili najprej z avstralskim dolarjem, nato pa z nacionalno valuto. Denar, ki se je vpletel v lokalno ekonomijo daru, je povzročil devalvacijo tradicionalnega plačilnega sredstva in ukinil priložnosti za izvajanje sistema (Strathern po Godelier, 2006, 121–127). Podobno se je po prihodu Evropejcev, ki so se vključili v mehanizem menjave darov in začeli iz njega črpati dobiček, spridil bolj znani melanezijski sistem menjave *kula* (Godelier 2006, 109; glej tudi Malinowski, 1932; Mauss, 1996). Frederick Damon pojasni, da to institucijo, ki je nekoč povezovala prebivalce Trobriandskih otokov, zdaj obvladuje neki Evropejec, ki na jugu kupuje velike količine školjk in jih obdela s pomočjo plačane delovne sile. Nekaj školjk nato proda turistom, druge pa spusti v sistem in se nato okorišča z dodatnimi darovi, ki spremljajo kroženje zapestnic in ogrlic (Damon po Godelier, 2006, 121). »Njegov cilj nikakor ni več cilj tradicionalnega *kula*, namreč lov za ugledom, ampak in prvi vrsti kopičenje dobička, lov za bogastvom,« pojasnjuje Godelier (2006, 121).

6.8 Ornitološka ekonomija daru

Prostovoljstva in altruizma očitno ne moremo uspešno analizirati zgolj s preračunljivega vidika *Homo oeconomicus*, temveč prej s stališča navidez neracionalnega sistema totalnih uslug (Mauss, 1996). Dinamike tovrstne menjave namreč »v njeni materialnosti ne moremo razumeti ločeno od njene socialnosti« (Sahlins, 1999b, 225). S takšnega zornega kota je prostovoljno zbiranje podatkov o pticah obravnaval antropolog John Liep (2001), ki je več kot petnajst let proučeval danske ornitologe. Po njegovem ima opazovanje ptic precej skupnega z melanezijskim obrednim obdarovanjem, saj gre v obeh primerih za »tekmovanje, rivalstvo, zaupanje in podobno prizadevanje za samopromocijo s prisvajanjem zelenih objektov« (Liep, 2001, 11), le da pri ornitologih za prisvojitev zadostuje, če »objekte poželenja« uzrejo v naravnem okolju. Tako prostovoljsko spremljanje stanja v naravi pa vseeno ni povsem primerljivo s kulo, saj se pri opazovanju ptic bolj ekstremno izrazijo problemi lastništva: »Ljudje se posvetijo objektom brez vrednosti, ki se jih niti dotaknejo ne, in včasih lahko ob njih uživajo le nekaj bežnih trenutkov« (2001, 11).

V omenjenem članku se Liep osredotoči predvsem na agonistične vidike opazovanja ptic. Danski ljubiteljski ornitologi namreč nenehno tekmujejo, kdo bo naštel več ptic, pridobil več podatkov in izsledil redkejša primerke. Takšno rivalstvo lahko podobno kot pri pridobivanju zapestnic in ogrlic v sistemu menjave kula vodi v obsedenost z zaželenimi objekti – redkimi ptičjimi vrstami (Liep, 2001, 15). Še bolj ekstremna je tekmovalnost pri britanskih *tvičerjih* v Veliki Britaniji, ZDA in drugod po svetu, ki zapravijo ogromno časa in truda za to, da vidijo in »odkljukajo« najredkejše vrste, s čimer si zvečajo ugled v ptičarski skupnosti (Cocker, 2001; glej tudi Obmasic, 2004; Riley, 2007, kjer je v bolj poljudnem slogu prikazana izjemna tekmovalnost ameriških oziroma britanskih opazovalcev ptic v boju za naziv tvičerja leta) – podobno kot se povečujeta čast in ugled (*mana*) pri obrednih menjavah daril v kuli.

Slovenski opazovalci ptic so britanskim in danskim po eni strani podobni, po drugi pa se od stereotipnih tvičerjev precej razlikujejo. Tudi člani društva »tekmujejo«, kdo bo pridobil več informacij in zabeležil bolj zanimive najdbe; v preteklosti pa so se ornitologi »pomerili« tudi v tem, kdo bo obročkal več ptic, primerjalne seznane z rezultati obročkanja pa so potem objavili v društveni reviji *Acrocephalus* (glej na primer seznam v Božič, 1980). V društvu zasledimo tudi *ad hoc* naziv »naj popisovalca« za delo pri nastajajočem ornitološkem atlasu gnezdilk Slovenije. Leta 2002 so tako izpostavili dosežek nekega člana, ki je med popisi za atlas v letu dni prehodil več kot 160 kilometrov terena (Mihelič, 2002, II). Leta 2007 so se med mednarodnim štetjem vodnih ptic (IWC) prav tako spontano pomerili Primorci

in Gorenjci, in sicer v neuradni tekmi za »pokal povodnega kosa«. V *Svetu ptic* so objavili seznam desetih najuspešnejših popisovalcev, poražena ekipa pa je takole izkazala priznanje in čast zmagovalcem: »Skupaj smo Gorenjci prešteli 177 kosov, Primorci pa so nas premagali z zavidljivimi 305 osebki. Kapo dol, ni kaj! Ponovno so se izkazali kot srčni možje, predvsem možje dejanj« (Mihelič, 2007, 24).

S takšnim navidez nesmiselnim in tekmovalnim darovanjem (lahko bi rekli tudi razdajanjem) informacij, ki jih prostovoljci brezplačno posredujejo, društvo pa jih uporabi na primer za pripravo ornitoloških atlasov, se v organizaciji vzpostavlja tudi hierarhija. Tisti, ki so prispevali največ časa in truda, ki ju zahteva terensko delo, sčasoma postanejo najbolj cenjeni ljubiteljski ornitologi, najboljši in najbolj vztrajni med njimi pa se, kot rečeno, lahko zaposlijo v društvu ali pa si utrdijo kariero v kakšni drugi biološki ali naravovarstveni organizaciji. Mauss podobno gleda na potratno razdajanje pri *potlaču*, obrednem uničevanju dobrin pri ljudstvih s severozahoda Amerike. Poveže ga namreč z ustvarjanjem in utrjevanjem hierarhije ter pojasni, da »darovati pomeni pokazati svojo superiornost, pokazati, da si več, da si višje, da si magister« (1996, 147).

Godelier opozarja, da Mauss pri svoji analizi potlača ni upošteval celotnega zgodovinskega konteksta, ampak se je posvetil predvsem »patološki obliki te institucije« (2006, 100). Podobno tudi Liep poudarja predvsem tekmovalnost ter boj za prevlado in zvečanje ugleda med ornitologi, nekoliko pa zanemari kohezivno vlogo opazovanja ptic. Tako kula kot potlač sta namreč dejavnosti, ki sta povezovali člane skupnosti in vzpostavljali dvojni odnos med akterji: po eni strani so se med njimi definirala hierarhična razmerja, po drugi pa se je v skupnosti nenehno obnavljala solidarnost (Godelier, 2006, 22).

Prav to je bistvena razlika med slovenskimi in britanskimi oziroma danskimi ornitologi – tekmovalnosti in tvičerstva je po moji oceni v Sloveniji manj kot na primer v Veliki Britaniji in ZDA ter na Nizozemskem in Danskem, bolj pa se poudarjajo solidarnost in sodelovanje ter ohranjanje skupnosti in »društvenega duha«. Kot kaže, je temeljni razlog prav specifična perspektiva članic in članov DOPPS, po kateri s(m)o vsi povezani v celoto. S tega vidika je tekmovanje pravzaprav nesmiselno, saj je delitev dosežkov in informacij nujna za uspeh društva, ker posameznik – pa naj bo še tako izkušen in izurjen – preprosto ne more opraviti vsega dela. »Povezan moraš biti,« je razložil neki član, »da izmenjuješ podatke in jih primerjaš. Recimo, kaj ti pomaga, če si ne vem kakšen znanstvenik in si sam in ne deliš podatkov z drugimi. Ti ne veš, kaj drugi vidijo, kaj drugi proučujejo.« »Soliranje« s tega vidika nima nobenega smisla, podobno pa je tudi z zavistjo, saj uspeh posameznika pravzaprav pomeni uspeh cele skupine. Nekaj podobnega ugotavlja

politolog Robert Axelrod v prelomnem delu *Evolucija sodelovanja* (1990), kjer pojasni vzpostavitev sodelovanja med ljudmi – celo med sovražniki! – z neizprosno logiko teorije iger, ki ji stežka oporekamo. Pravi, da kot dokaz lastnega uspeha preveč radi vzpostavljamo primerjavo s tujimi dosežki, kar ponavadi vodi v zavist in nenehne poskuse zmanjšanja »zaostanka« za drugimi. Namesto da bi sodelovali, začnemo raje tekrovati in se tako izčrpavati; zaradi tega pa je zavist dejansko »samodestruktivna« (1990, 111). Axelrod (1990, 124–141) poudarja, da proti temu pomaga le radikalna prevzgoja, pri kateri začnemo razumeti, kako pomembna za lastno dobrobit je skrb za druge. Skratka, po njegovem moramo popolnoma spremeniti perspektivo, saj smo pretirano navajeni

razmišljati o tekmah, kot sta denimo nogomet ali šah, pri katerih je le en zmagovalec. Resnični svet pa je redkokdaj takšen. V mnogih situacijah je sodelovanje za obe strani boljše kot nesodelovanje. Ključ do uspeha zato ni v preseganju drugih, temveč v sodelovanju z njimi (Axelrod, 1990, 190).

6.9 Od nečistega altruizma do čistega egoizma

S takšno perspektivo se izvijemo tudi iz hedonističnega paradoksa, ki pravi da »pravo dajanje« in »čisti altruizem« ne obstajata. Ronald Cohen pojasnjuje, da s psihološkega zornega kota (z vidika posameznika) človek seveda deluje najprej in predvsem v lastnem interesu ter »[n]a neki stopnji zavedanja preračuna, kakšne so nagrade za njegova dejanja – tudi če ta dejanja vključujejo prispevek časa, energije, premoženja ali celo življenja za druge oziroma za dobro stvar« (1978, 86). Do sem se z njim verjetno strinjajo tudi ekonomisti in sociobiologi, ki zagovarjajo preračunljivost človeških dejanj. Cohen pa dodaja še, da »dajanje nikoli ni preprosto dajanje« (1978, 87) ter navaja Maussa, Durkheima, Gouldnerja, Lévi-Straussa in druge družboslovce, ki so se lotili analize daru ter ugotavljali, da se obdarovanje in altruizem prepletata s pridobivanjem moči, utrjevanjem statusa in drugimi dejavniki, ki so povezani z družbeno stratifikacijo, politično organiziranostjo ter drugimi oblikami skupinskega vedenja.

Ob tem naj znova poudarim, da je pri pogledu na organizacijo »od zunaj« pomembno predvsem, da kot celota opravlja delo, ki je koristno za »splošno dobro«. Kako »čist« je altruizem znotraj nje, pa je odvisno od perspektive: bolj ko se osredotočimo na posameznike, bolj egoistične motive lahko iščemo v njihovih dejanjih. Ključna je torej ugotovitev, da altruizem ne deluje na ravni posameznika, temveč na ravni skupnosti. Če prostovoljstvo in altruizem ne izvirata iz posamezniku, temveč iz skupnosti, pa se ju moramo priučiti (Smith, 1981; Murnighan idr., 1993, 517).

Vsaka organizacija, skupnost oziroma družba, ki želi, da njeni člani prostovoljno skrbijo za druge ljudi (ali pa za naravo, okolje, skupne dobrine itd.), se zato srečuje z nenehnim vcepljanjem (»habituacijo«) prostovoljstva in altruizma, ki poteka skupaj s privzgojo empatije in čuta za moralnost (Lazarus, 1999, 20).⁸⁰ Prostovoljstvo in altruizem sta torej kulturno pogojena in nista elementarna dela človeške narave, zato obstajata »nad in onstran posameznika ter njegove življenjske dobe« (Cohen, 1978, 92), medtem ko je egoizem zagotovo v človeški naravi – karkoli že ta narava pomeni (glej npr. Ridley, 2003).

Prostovoljstva na DOPPS torej nima smisla obravnavati le na ravni posameznika ali skupine, temveč ga je treba, podobno kot ekonomijo daru, proučiti kot povezovalno dejavnost med obema ravnema: individualno in družbeno oziroma v našem primeru organizacijsko (prim. Eckstein, 2001, kjer avtorica analizira t. i. kolektivistično in individualistično prostovoljstvo). Tako se izmaknemo odvečnim paradoksom in se nehamo gristi v rep ob nesmiselnem iskanju ločnice med »čistim« in »nečistim« altruizmom oziroma med »pravim« in »nepravim« dajanjem ter se sprijaznimo z Derridajevo ugotovitvijo, da »pravi dar« dejansko ne obstaja, saj bi moral to biti dar nekoga, ki daje brez razloga in ne da bi vedel, da sploh daje, in sicer komu, ki mu ne bi bil zato nikoli nič dolžan, ker ne bi vedel, da mu je kdo kaj dal (po Godelier, 2006, 255). Skratka, gre za popoln absurd. »Pravo dajanje« je zato le fikcija oziroma retorična figura, predstavljamo pa si ga lahko kot izhodišče kulturnega koordinatnega sistema DOPPS oziroma kot »idealni tip« (Schutz, 1972), h kateremu ljudje sicer stremijo, dosežejo pa ga nikoli ne. Prostovoljstvo, ki povezuje posameznike in hkrati vzpostavlja razmerja med njimi, pa je še kako resnično. O tej dejavnosti lahko pravzaprav razmišljamo kot o esencialno človeški dejavnosti ter morda celo temelju človeštva in človeškosti (glej Scott in Seglow, 2007).

Če sledimo Scheinovi (1992) shemi organizacijske kulture, sta altruizem kot idealiziran cilj in prostovoljstvo kot udejanjenje ideala temeljni predpostavki DOPPS ter zato osnovna motiva za participacijo članov in članic. Kot bomo videli v naslednjem poglavju, takšni temelji niso nujno trdni in nespremenljivi, temveč se lahko v prelomnih trenutkih pošteno zatresejo.

80 Takšna »vzgoja srca«, če si sposodim Flaubertov izraz, ni univerzalna, kot bi morda mislili. Lazarus (1999), denimo, navaja primer inuitskega ljudstva Utkuhiksalingmiut, kjer otroke učijo, da sta dobrotla in prijaznost negativna odziva v situacijah, ko nas je strah.

7 Spremembe: Že se ljudstvo je zbralo

*Zgodovina je sestavljena iz dolgih obdobij dolgčasa
in kratkih obdobij groze.*

Derek V. Ager, britanski geolog

Revolucija, ja, ja. Revolucija, ja, ja.

Revolucija, revolucija.

Jani Kovačič, slovenski kantavtor

V sedemdesetih letih 20. stoletja sta paleontologa Niles Eldredge in Stephen Jay Gould (1972) predstavila teorijo *prekinjenega ravnotežja*,⁸¹ ki naj bi pomenila alternativo Darwinovi teoriji postopnega razvoja vrst (*gradualizmu*). Po njuni razlagi v evoluciji dolga obdobja stabilnosti prekinjajo kratkotrajna obdobja, ko se vrste nenadoma spremenijo. V tem poglavju ne nameravam zagovarjati ali ovreči Eldredgeeve in Gouldove teorije, ki je povzročila precej burnih razprav med biologi, rad bi le pojasnil, da se nekaj podobnega kot pri razvoju vrst dogaja v organizacijah. Prekinjeno ravnotežje je poleg tega predvsem analogija za dogodke v DOPPS, ki so se zgodili na prehodu v novo tisočletje, ne pa nekakšna vseobsegajoča, splošna in deterministična teorija sprememb v organizacijah, kot jo je zasnoval na primer Greiner (1998) v članku o obdobjih organizacijskega življenja, ki jih prekinjajo revolucije.

Moje delo tudi ne pomeni prve uporabe te teorije v družboslovju, natančneje pri analizi organizacijske kulture, saj je na podoben način razvoj in spremembe v organizacijah opisala že Connie Gersick (1991) in navajala številne avtorje iz različnih ved, od psihologije in sociologije do fizike, katerih teorije kažejo, da so nenadne spremembe značilne tako za družbene kot naravne sisteme.⁸² Z vidika transformacij v kompleksnih sistemih sta dialektične spremembe v organizacijah opisala tudi MacIntosh in MacLean (1999), ki sta ugotavljala, da so neravnotežna stanja v sistemih predpogoj za radikalne spremembe. Na evolucijo neravnotežnih sistemov po

81 V zbirki Gouldovih esejev z naslovom *Darwinova revolucija* (1991) je angleški termin *punctuated equilibrium* v slovenščino sicer preveden kot *prekinjano ravnovesje*, vendar sam raje uporabljam sintagmo *prekinjeno ravnotežje*, ki sicer izpusti večkratno ponovljivost prekinitvev, a je bolj prilagojena slovenskemu jeziku, saj rusizem ravnovesje nadomesti z domačim ravnotežjem.

82 Levinson (1978) piše o obdobjih razvoja posameznika, ki nenadoma preide v novo fazo razmišljanja (npr. med »krizo srednjih let«), Tushman in Romanelli (1985) govorita o nenadnih prehodih v organizacijah, Kuhn (1998) se posveti paradigmatiskim preskokom v znanosti, Prigogine in Stengersova (1984) spregovorita o samoorganizaciji in faznih preskokih v fiziki, Gersickova (1988) pa opisuje faze razvoja v družbenih skupinah.

njunem vpliva kombinacija kompleksnega omrežja razmerij v nelinearnem sistemu in naključnih dogodkov, ki vplivajo na nastanek novih in navadno nepredvidljivih sistemskih konfiguracij. Pri tem sta uporabila analogijo z dinamiko *disipativnih struktur*, torej samoorganiziranih sistemov, ki vzdržujejo visoko raven urejenosti (nizko entropijo) in v katerih nastopijo nenadne spremembe, če se od kompleksnosti – torej od meje med redom in kaosom – preveč približajo kaosu (Prigogine in Stengers, 1984; Capra, 1997, 172–188).

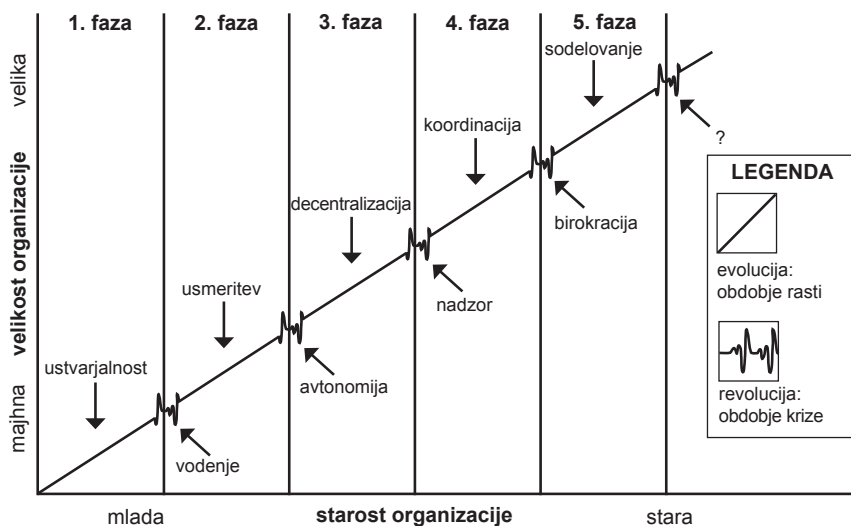
Sledeč tovrstnim teorijam, ki povezujejo kompleksnost in organizacijsko dialektiko (prim. Brown in Eisenhardt, 1997; Hudson, 2000), bom skušal prikazati razmerja med skupinami posameznikov v društvu kot nenehen proces iskanja ravnotežja, ki ga občasno prekinejo radikalne spremembe. Takšnim transformacijam sledi vnovično obdobje ravnotežja, ki ga čez čas znova prekinejo spremembe, ki jih povzročajo trenja med člani organizacije. In tako naprej – ali pa nazaj – v dialektičnem ciklu.

7.1 Evolucija in revolucije v organizaciji

Kako in zakaj se je društvo ob koncu devetdesetih let minulega stoletja nenadoma preoblikovalo, nam pomagajo razumeti tudi nekatere druge teorije sprememb v organizacijah. Spomnim naj, da je po Scheinu (1992) organizacijska kultura »vzorec skupnih temeljnih predpostavk«, s katerimi se člani organizacije povezujejo med sabo in rešujejo probleme pri prilagajanju na okolje. Te predpostavke, ki se kažejo na ravni artefaktov in vedenjskih vzorcev, opisujejo in določajo, kaj je normalno v neki organizaciji in kaj pomeni izhodišče vrednostnega sistema. Če želimo organizacijo preobraziti, moramo torej spremeniti temeljne predpostavke. To pa lahko, kot pojasnjuje Schein (1992, 297–312), bodisi stori vodja bodisi pride do sprememb zaradi nepremostljivih trenj med člani oziroma skupinami. Spremembe organizacijske kulture opisuje tudi dinamični model Mary Jo Hatch (1993). Njen model bi pravzaprav bolj ustrezal Darwinovemu kot pa Eldredgeevemu in Gouldovemu pogledu na evolucijo, saj prikazuje, kako se organizacija nenehno in po malem spreminja. Ko se spreminjajo artefakti, se spreminjajo simboli, kar vpliva na temeljne predpostavke, iz teh pa izhajajo vrednote – in spet nazaj na začetek. Organizacijska kultura se po tem modelu preoblikuje postopoma, z majhnimi »korekcijami«. S takšnim pogledom bi se verjetno strinjal filozof Daniel Dennett (1995), saj je po njegovem Gouldov in Eldredgeev pristop k razlagi nenadnih sprememb živalskih in rastlinskih vrst zgrešen. Pojasnjuje, da skoki oziroma prekinitve, ki jih opisujeta paleontologa, sploh niso tako nenadni, kot se nam zdi, temveč so transformacije hipne le z geološkega zornega kota. Dejansko se spremembe v

izoliranih populacijah zgodijo v nekaj tisoč letih, kar pa je za geologe zgolj »nedoločljiv trenutek /.../ v življenju vrst, ki pogosto več milijonov let živijo v mirovanju« (Dennett, 1995, 285). Prekinitev ravnotežja je torej hipna le v daljšem časovnem okviru, če pa posamezno obdobje »raztegnemo«, so spremembe še vedno postopne.

Ali lahko kot analogijo pri spremembah organizacij in njihovih kultur uporabimo gradualizem, ki ga zagovarja Dennett, ali naj se raje sklicujemo na Gouldove in Eldredgeeve prekinitve ravnotežja? Greiner (1998) je v članku z naslovom Evolucija in revolucija pri rasti organizacij predstavil model, ki bolj spominja na teorijo prekinjenega ravnotežja. V njem omenja pet faz organizacijske evolucije, ki jih prekinjajo revolucionarna obdobja (Slika 6), pri čemer ima v mislih predvsem spremembe pridobitnih organizacij, torej podjetij, a kot bomo videli, lahko model uporabimo tudi pri analizi razvoja nepridobitnih organizacij, na primer društev.

Slika 6: *Obdobja rasti organizacije* (vir: Greiner, 1998, 58).

Prva faza, ki sledi nastanku organizacije, je obdobje ustvarjalnosti, ko se večina energije namenja pripravi in ponudbi izdelkov oziroma storitev. V tej fazi so stiki med zaposlenimi navadno bolj neformalni, motiviranost za delo je visoka, rast organizacije pa ponavadi hitra. Po Greinerju se to obdobje konča s krizo, ko se morajo ustanovitelji po začetnem obdobju rasti spopasti z novimi zahtevami v vse bolj kompleksni organizacijski strukturi in formalno prevzeti krmilo. Na tej stopnji nastopi t. i. kriza vodenja, ki pomeni začetek prvega revolucionarnega obdobja, ko se odloča, kdo bo prevzel vodilno funkcijo. Ustanovitelji želijo ponavadi ostati v

središču pozornosti oziroma na vodilnih položajih, vprašanje pa je, ali so res usposobljeni za vodenje večje organizacije.

Ko (oziroma če) organizacija prebrodi prvo kritično fazo, sledi zatišno obdobje, ko se pod novim (ali starim) vodstvom utrjuje načrtana smer. V tem obdobju se zaradi rasti ponavadi pojavi potreba po diferenciaciji in standardizaciji opravil, komuniciranje med zaposlenimi postane bolj formalno, hierarhična razmerja pa bolj izrazita. V takšnih razmerah se zaposleni na nižjih ravneh hierarhične lestvice pogosto počutijo omejene in zapostavljene, zato zahtevajo več pooblastil, kar privede do novega nestabilnega obdobja – krize avtonomije, ko se znova uvede bolj decentralizirana organizacijska struktura.

Obdobju decentraliziranosti, v katerem imajo zaposleni na nižjih ravneh več pooblastil, sledi kriza nadzora, saj imajo vodje občutek, da jim nadzor uhaja iz rok. Če zmorejo uspešno rešiti te težave, sledi obdobje koordinacije, ko vodje prevzamejo vajeti v svoje roke ter skušajo oblast utrditi z jasno določenim nadzorom in načrtovanjem. Sledi kriza birokracije, ko se zaposleni začnejo pritoževati zaradi prezapletenega birokratskega sistema, ki se je pojavil v organizaciji. Ta se je namreč že tako razrasla, da je postala preveč kompleksna za formalizirano, mehanicistično, rigidno oziroma birokratsko upravljanje.

Zadnja faza evolucije, ki jo omenja Greiner, je obdobje sodelovanja, v katerem se znova poudarja bolj spontan in fleksibilen način upravljanja ter oblikovanja ekip. V tem obdobju neformalni nadzor in samoorganizacija deloma nadomestita formalne oblike nadzora oziroma birokratski sistem upravljanja.

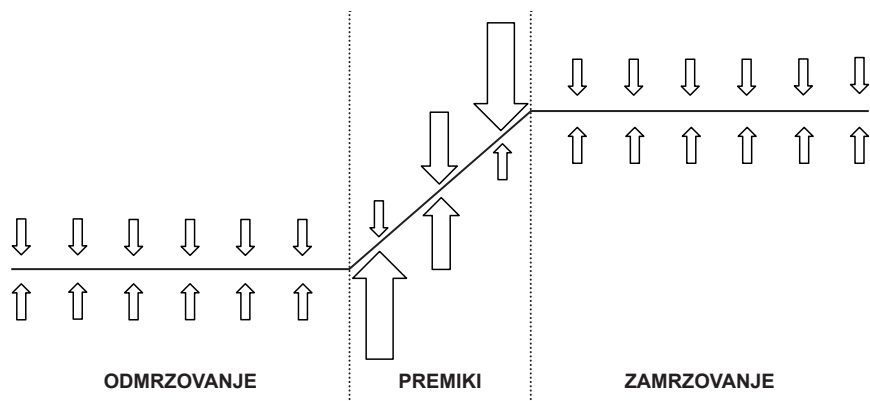
O podobnih nenadnih transformacijah, ki so povezane predvsem z rastjo organizacije in njeno sočasno birokratizacijo, piše tudi antropolog Thomas H. Eriksen v *Tiraniji trenutka* (2003). Kot primer navaja univerzitetni oddelek s petdesetimi študenti, na katerem spočetka administracijske posle opravlja ena oseba. Ko oddelek zraste in ima sto študentov, za administracijo ne zadošča več ena oseba, temveč jih potrebujejo kar pet, saj en birokrat preprosto ne zmore več obdržati v glavi podatkov o vseh študentih. Ker izgublja nadzor nad organizacijo in nima več celostnega vpogleda v dogodke, se mora vse bolj zanašati na formularje. Poleg tega postane računovodstvo tako kompleksno, da se mora s tem ukvarjati vsaj še en uslužbenec. Nekdo mora poskrbeti tudi za tajniške posle in za delovanje računalniškega sistema, razširjena ekipa pa nenadoma potrebuje še vodjo administracije, ki koordinira delo. Kot pojasnjuje Eriksen, se takšna transformacija zgodi tako rekoč v trenutku:

Neka organizacija lahko nekaj časa raste, ne da bi se spremenila, potem pa nenadoma popolnoma spremeni značaj. Veliko podjetij je zgrajenih

na osebnih odnosih, zaupanju in človeškem spominu. To je možno, dokler je podjetje pregledne velikosti. Ko pa število zaposlenih preide neko *kritično točko*, se odnosi morajo formalizirati in birokratizirati (Eriksen, 2003, 120–121, moj poudarek).

Podobno opisuje dinamiko organizacijske kulture tudi Schein (1992), le da namesto evolucije uporablja izraz stabilnost, namesto revolucije pa neravnotežje. Kot glavne vzroke za »sesutje« stabilnosti omenja preobilje negativnih informacij, ki spodbudi ljudi, da začnejo reševati težave in spreminjati organizacijo (1992, 299). Po njegovem v kritičnem obdobju trčita dve nasprotujoči si potrebi: prva je po spremembah, druga pa po ohranjanju identitete. Do konflikta med tema »silama«, ki vlečeta vsaksebi, pride, ker so spremembe racionalno sicer nujne, hkrati pa pomenijo grožnjo obstoječi organizacijski kulturi. Potrebo po spremembah zato članice in člani zanikajo, če nimajo nobenega zagotovila, da se bo ohranila identiteta organizacije (glej tudi Morgan, 2004, 227–230; Hatch, 2006, 335).

Kurt Lewin je v delu *Teorija polja v družboslovju* iz leta 1951 predstavil podobno razlago sprememb organizacijske kulture, le da po njegovem nestabilno obdobje nastopi zaradi procesa, ki mu pravi sam »odmrzovanje« (po Hatch 2006, 309–311). Do tega pride, ko sile, ki vzdržujejo ravnotežje, niso več izenačene. Šele v takšnem destabiliziranem sistemu je organizacijska struktura tako »zmehčana«, da se začnejo pomembnejši premiki – uvedejo nove usmeritve pri delu in vzpostavijo novi vedenjski vzorci, spremenita pa se tudi sistem nagrajevanja in kaznovanja ter način vodenja organizacije. Kognitivno redefiniranje se nadaljuje, dokler ne nastopi ravnotežje med težnjo po spremembah in silami, ki to inercijo zavrejo (Lewin po Hatch, 2006, 310). Takrat se začne »zamrzovanje« oziroma institucionalizacija novih praks (Slika 7).

Slika 7: Lewinov model organizacijskih sprememb (vir: Hatch, 2006, 309).

Kot vidimo, vsi omenjeni raziskovalci zagovarjajo soroden model sprememb v organizacijah in pojasnjujejo, da se radikalne spremembe zgodijo v sistemu, ki je iz urejenega (uravnoveženega) prešel v neurejeno (neuravnoveženo) stanje. Šele tedaj se lahko »razstavljeni« deli stare organizacijske kulture začnejo z nekaterimi novimi elementi zlagati v konfiguracijo, ki sledi novemu nizu pravil (Gersick, 1991, 19). V vseh omenjenih teorijah se spremembe zgodijo v nenadnih preskokih, ki sledijo postopnemu kopičenju pritiskov. Sistem (organizacija) se jim upira, dokler ne doseže kritične točke, pojasnjuje Gould in metaforično dodaja: »Segrevajte vodo in končno bo zavrela. Bolj in bolj zatirajte delavce in sprožili boste revolucijo« (1991, 58).

7.2 Bratstvo in enakost

Kako poteka takšno »segrevanje do vrelišča«, si bomo ogledali na primeru sprememb v DOPPS. Ta organizacija je potrebovala več kot dvajset let, da se je iz prostovoljskega ornitološkega društva prelevila v polprofesionalno organizacijo, ki se ne ukvarja več le z opazovanjem ptic, temveč tudi – ali pa celo predvsem – z varovanjem narave. Kakšna pa je bila njena evolucija? V začetnem obdobju, torej ob ustanovitvi leta 1979, lahko DOPPS razumemo kot nestrukturirano organizacijo, katere člani so bili bolj ali manj enakopravni, hierarhija pa fleksibilna in precej nejasna. Takšna organizacija je bila približek Turnerjeve (1974) *communitas* kot rudimentarno strukturiranega in nediferenciranega modela, v katerem družbena topografija izgine.⁸³ Takšno amorfno stanje dobro povzemajo besede ustanovnega člana, ki je dejal, da nekdanj »ni bilo nekih povelj. Vse je bilo bolj dogovorno: kako bi pridobili člane, kako bi obogatili revijo ...«. Enakopravnost je bila v tistem času sicer izrazita, ne pa tudi absolutna, saj so niti v rokah držali ustanovni člani DOPPS in njihovi (na)sledniki, a to pravzaprav ni v nasprotju s *communitas*, saj tudi ta opisuje skupnost »enakih posameznikov, ki se podredijo obči avtoriteti obrednih starešin« (Turner, 1974, 82).

Prvo društveno obdobje, ki sta ga zaznamovala velika motiviranost za delo in neformalna komunikacija med člani, je trajalo skoraj dve desetletji. V DOPPS so v tem obdobju zabeležili izjemno rast števila članov, ki jih je bilo sredi osemdesetih let dvajsetega stoletja približno 250, ob prelomu stoletja pa že skoraj tisoč, nato pa se je rast ustavila.⁸⁴

83 Termin *communitas* opisuje »vmesno stanje« v skupini ljudi, ki prehajajo iz enega družbenega statusa v drugega, denimo iz otroštva v odraslost. Končni cilj takšnih obredov je krepitev družbenih vezi in struktur. Podobne nejasne in liminalne situacije omogočajo formiranje bolj jasnih razmerij med dnom in vrhom družbe – torej vzpostavljanje hierarhije.

84 Izjemen skok članstva so zabeležili ob izdaji priročnika *Ptice Slovenije* (Müller in Vrezec, 1998), ki so ga izdali v sodelovanju s podjetjem Mobitel. Po izdaji tega 48-stranskega priročnika za opazovanje ptic, ki so ga natisnili v 170.000 izvodih in so ga prejeli naročniki mobilne telefonije, se je število članov povečalo na dva tisoč, a je

Ob koncu osemdesetih in v devetdesetih letih se je organizacijska struktura DOPPS vse bolj formalizirala, znotraj društva pa sta se oblikovali dve struji, ki sta imeli različne poglede na svet in nasprotujoča si mnenja o tem, kakšno naj bo društvo. Starejši člani so se zbrali predvsem okrog revije *Acrocephalus*, ki jo je takrat še vedno urejal Iztok Geister, mlajši pa so po besedah ustanovnega člana postopno »zavze-li« organe društva. V enoviti ekipi so se zaradi različnih pogledov na prihodnost pojavile prve razpoke. Skupina mladih je bolj poudarjala naravovarstvene akcije, imela pa je tudi drugačno vizijo o tem, kakšni naj bi bili podoba in vsebina osrednje društvene revije. Bolj poljudni članki naj bi po njihovem izhajali v posebni reviji, *Acrocephalus* pa naj bi postal znanstvena publikacija. Starejši so nasprotno trdili, da je bolje, če tako poljudne kot znanstvene vsebine ostanejo v eni reviji, zagovarjali pa so ohranitev »izvirnih« dejavnosti, torej opazovanja ptic in obročkanja.

Napetosti so se stopnjevale do leta 1999, ko se je zgodil nenaden obrat. To turbulentno obdobje bi v antropološkem besednjaku lahko opisali kot liminalno fazo pri »obredni prehoda« (Gennep, 1960), ko nove strukture nadomestijo stare, medtem ko Schein pojasnjuje, da ob takem prehodu »[p]ride do spopada med 'konservativci', ki jim je ustanovitvena kultura všeč, in med 'liberalci' oziroma 'radikalci', ki hočejo spremeniti kulturo, deloma tudi zato, ker bi si radi zvečali lastno pozicijo moči« (1992, 310). Nekdaj zelo aktiven član, ki se je kasneje bolj posvetil profesionalni biološki karieri v neki drugi organizaciji, je obrat opisal kot »revolucijo«, ki je dodobra pretresla in preobrazila organizacijo. Zgodovino društva lahko po njegovem razdelimo na dve fazi: »Prva je bila od začetka, in dokler so še ti ustanovitelji niti v rokah držali, potem pa je ta ... Niti ni bila evolucija, je bila bolj revolucija, ki se je zgodila. Od takrat je to čisto drug DOPPS.«

Povod za nenadne spremembe je pomenil navidez banalen spor o sredstvih, ki jih je društvo namenjalo za revijo *Acrocephalus*. Zaradi tega je izvršilni odbor društva osrednjega ustanovitelja DOPPS in karizmatičnega neformalnega vodjo odstavil z mesta odgovornega urednika revije. Starejši član je takole pojasnil, kaj se je zgodilo:

Geister je rekel, da želi, da bi do stote številke to speljal [urejanje revije, op. a.], potem pa se bo umaknil, pa naj pač mladi naprej peljejo. No, mu ni uspelo do sto priti. Ma, ves čas so mu nekaj očitali! Neprijetni sestanki so bili. Zmeraj je bilo nekaj narobe. Ponavadi je tudi malo preveč denarja šlo za revijo. Ker takrat se je barvno začelo [tiskati, op. a.]. Potem pa je bila kakšna barvna slika preveč, pa je bilo mogoče dvajset jurjev preveč. Čeprav

potem hitro upadlo – verjetno predvsem zato, ker so novi člani hitro spoznali, da je treba društvu plačevati letno članarino. Kljub temu pa so s to akcijo in tudi z izdajo *Vodnika po Mednarodno pomembnih območjih za ptice (IBA) v Sloveniji* (Polak idr., 1999), ki je izšel v nakladi 400.000 izvodov in zaradi katerega so prav tako zabeležili povečano zanimanje za včlanitev, pokazali, da je potencial ljubiteljske ornitologije v Sloveniji velik.

ta mali [mlajši člani, op. a.] pravijo, da je šlo za večji denar, ampak jaz pravim, da je še zmeraj šlo za fičnike, kar nas ne bi smelo začeti razdvajati. No, in polfinale je bil ta, da je izvršilni odbor enostavno sprejel sklep, da Geister ni več urednik.

Kot vemo, je idejni vodja in ustanovitelj društva po tem dogodku izgubil formalno in neformalno pozicijo moči v društvu, zato je prekinil stike z organizacijo. Njegov odhod in nenadne spremembe pa niso bili povsem nepričakovani, saj je precej predhodnih dogodkov nakazovalo, da se v organizaciji pripravlja prelom s starimi vrednotami in načinom dela. V devetdesetih letih minulega stoletja se je DOPPS začel približevati zvezi BirdLife International, v tistem času pa so pridobili tudi pomembnega pokrovitelja iz poslovnega sveta. Obe novosti sta nakazali usmeritev k naravovarstvu in bolj profesionalnemu delu, kar sta bila temeljna vzroka za kasnejši paradigmatški razkol med člani. Ena stran je namreč zagovarjala profesionalizacijo društva in naravovarstvo, drugi pa so vztrajali, da mora poudarek ostati na delu prostovoljcev, ki naj se še naprej ukvarjajo predvsem z opazovanjem in proučevanjem ptic.

7.3 Društvo ali podjetje?

Kaj se je med revolucionarnim obdobjem v DOPPS spremenilo? Najprej to, da je v ospredje stopilo varovanje narave. V zgodnjem društvenem obdobju so se bolj posvečali popisom in obročkanju v sodelovanju s Prirodoslovnim muzejem Slovenije, nekoliko manj pa je bilo naravovarstvenih akcij, čeprav so seveda tudi te potekale. Sredi devetdesetih let 20. stoletja, torej v času, ko je »pridobitniško usmerjena struja mlajših ornitologov društvo pričela povezovati z mednarodno organizacijo BirdLife« (Geister po Ahačič, 2008, 39), pa so se odločno usmerili k varovanju narave ter začeli urejati naravne rezervate, kot sta na primer Škocjanski zatok ob Kopru in Iški morost na Ljubljanskem barju. Sočasno so vzpostavili sodelovanje z osrednjim sponzorjem, slovenskim operaterjem mobilne telefonije, poleg tega pa so pridobili naravovarstvene projekte, ki so jim omogočili oblikovanje profesionalne ekipe. Novonastavljeni urednik revije *Acrocephalus* je prehod v novo dobo ubesedil takole:

V novo tisočletje lahko sicer zremo na različne načine, a dejstvo je, da je slovenski prostor favnistično zasičen. Gorivo, s katerim se je revija napajala dvajset let, je pošlo. Komaj kje bomo lahko še našli novo gnezdilko ali novo vrsto ptice. Tisto, kar najbolj potrebujemo, je sistematično raziskovalno delo na posameznih vrstah, avicenoazah ipd. Rezultati takšnega dela so nujni že zaradi načrtovanja in varstva narave. Potrebujemo pa tudi močno javno zagovorništvo: brez tega bo delo ornitologov Sizifovo opravilo. In pomemben del tega dela zlasti v strokovno-znanstvenem

pregledu vnovič leži na plečih revije Acrocephalus. Bodimo prepričani, da je nastopil čas, ko se bomo morali bojevati za vsako vrsto ptice posebej in domala za vsak košček njenega življenjskega okolja. Iz naftalina bo treba hitro izvleči svoje stare terenske zapiske in jih primerjati z novim stanjem. Nastopil je čas dela (Štumberger, 2000, 1).

Prihod novih vrednot je oznanil tudi novi direktor, torej vodja profesionalne ekipe, ki je funkcijo prevzel leta 2001. Pred prihodom na to delovno mesto se je sicer ljubiteljsko ukvarjal z ornitologijo in varovanjem narave (pojasnil je, da je od nekdanj »naravovarstvenik po srcu, ki se je prelevil v ptičvarstvenika«), profesionalno pa se je pred zaposlitvijo v društvu bolj usmeril v poslovni svet in bil najprej projektni vodja, kasneje vodja prodaje, nato pa direktor nekega podjetja. Dejal je, da so mu pri direktorskem delu v DOPPS podjetniške izkušnje koristile, saj je kmalu ugotovil, da »[č]e hočeš delati maksimalno učinkovito, je fino delati ta profesionalni del čim bolj tako, kot delajo učinkovite firme«, manjkalo pa mu je znanje o vodenju nevladnih in nepridobitnih organizacij. Nekatere tehnike vodenja je iz pridobitnega sicer lahko prenesel v nepridobitni sektor, pri čemer je moral upoštevati temeljne razlike v organizacijski strukturi:

V firmi se točno ve, kdo ima vajeti v rokah. /.../ Te linije so dosti čiste. Pri društvu so pa te manj pregledne, in sicer zaradi tega: imaš člane, ki volijo upravni odbor, upravni odbor določa glavne strategije in tako naprej. Dejstvo je, da so vsi zaposleni tudi člani.

S spodbujanjem zaposlenih na novi funkciji ni imel težav, saj so člani profesionalne ekipe izjemno motivirani – včasih celo preveč. »V firmi ti začnejo hitro eskivirati [izogibati se delu, op. a.]. Tam moraš zagotoviti, da ljudje delajo, tukaj pa je drugače,« je pojasnil. »Ker so ljudje visoko motivirani, si navlečejo več dela, kot ga zmorejo.« Zaradi tega je pomembna naloga direktorja nepridobitne organizacije, da zaposlene omejuje, da si ne naložijo preveč dela. Razlika med pridobitnim in nepridobitnim sektorjem je še v tem, da je poslanstvo v podjetjih precej bolj transparentno kot v društvih, saj »firma dela zaradi dobička, društvo pa dela zaradi poslanstva. Se pravi, mi smo tu zaradi poslanstva, zato da varujemo ptice. Se pravi, v firmah so stvari jasne in preproste, pri nas pa so lahko zelo zapletene.« Vsak od članov ima lahko namreč svojo interpretacijo, kako bi organizacija morala slediti skupnemu cilju.

7.4 Prehod v novo kvaliteto

Novo vrednote in nov način razmišljanja lahko opazimo tudi na najbolj očitni ravni – po Scheinu (1992) bi bila to raven artefaktov. V društvu so namreč v letih po »revoluciji« natisnili številne brošure, ki opozarjajo na pomen varovanja narave, po

časopisnih člankih in drugih prispevkih v medijih pa lahko sodimo, da je DOPPS postal referenčna nacionalna organizacija na področju varovanja narave. Spremenile so se tudi periodične publikacije, ki jih društvo izdaja ter katerih vsebina in oblika sta pomenili povod za medgeneracijski spor, ki je pomenil začetek preobrazbe. *Acrocephalus* je postal znanstvena revija, poljudno-strokovne vsebine pa so se preselile v revijo *Svet ptic*, ki je postala osrednji medij za informiranje članov o minulih in načrtovanih društvenih dogodkih. Spremenili so tudi uradno ime društva, ki se po novem imenuje DOPPS – BirdLife Slovenia, s čimer so bolj poudarili pripadnost mednarodni zvezi in nekoliko prikrili staro poslanstvo: opazovanje in proučevanje ptic.

Vsebinska prenova, ki se kaže na različnih ravneh, je bila tako dramatična, da se starejši člani, ki so v »revolucionarnem« obdobju stopili v bran odstavljenemu ustanovitelju, z organizacijo mnogokrat ne identificirajo popolnoma. Nekoč izjemno dejaven član je pojasnil, da ima še vedno stike s člani društva, a se v njihovo delo ne vpleta več. »Oni so seveda veliko dosegli in zasedajo pomembno mesto. Tako da smo, če sem pošten, mogoče le mi /.../ malo zatajili,« je priznal. Zaimka *mi* in *oni*, ki ju je uporabil v tem pojasnilu, pa jasno nakazujeta na medgeneracijski razkol, ki je člane razdelil na dve frakciji, in sicer na zagovornike starih in novih vrednot. Ugledni član srednjih let, ki ima nekoliko svojski pogled na varovanje narave, zaradi česar se mnogokrat zoperstavi prevladujoči društveni »ideologiji«, je razliko med »staro« in »novo« organizacijo opisal takole:

Včasih je bilo to res društvo, zdaj je že bolj industrija. Mislim, je še nek društveni del, ki je precej slabše razvit, kot je bil včasih. Skrb za društvene zadeve – tega ni toliko. Veliko več pa je zdaj tega, kar imenujejo Pisarna, pa profesionaliziranja. In tega včasih ni bilo, to je zdaj. Društveni del pa se mi zdi, da malo bolj ... da ni tako, kot je bilo včasih. Vsaj med ljudmi ni več tiste evforije, kot je bila včasih.

Dodal je, da je do sprememb v društvu prišlo tudi zaradi družbene transformacije na širši ravni, predvsem zaradi prehoda iz socializma v kapitalizem, ki je vplival na vsakega od posameznikov. »Pa možno, da se tudi ljudje spreminjajo,« je dejal in pojasnil, da so zdaj pač »drugačni časi«:

Prej je bilo vse res čisto prostovoljno. Dokler so stvari prostovoljne, pač dela tisti, ki ima trenutno čas. Zdaj pa ne. Zdaj so stvari bolj organizirane in se točno ve, kdo je za kaj zadolžen. In to je pač ta organizacija. Industrija. No, jaz temu rečem industrija. V industriji tudi vsak delavec točno ve, kaj mora početi. Ti imaš to, ti imaš to, ti imaš to ... Prej je bilo pa društvo, ne. Smo se poklicali: »Ti, a imaš cajt zdajle?« »Ja, jaz nimam, ampak on ima cajt.« »V redu!« Pa je prišel pa je naredil. Prej je bilo vse bolj umetniško.

Pojasnil je, da so bile spremembe kljub vsemu nujne, saj društvo ni moglo nastati z identično organizacijsko strukturo, kot jo ima zdaj, temveč se je moralo z leti preobraziti. Po njegovem je v začetni fazi organizacijsko jedro – torej skupina ustanoviteljev in njihovih slednikov – omogočala razvoj društva, zaradi drugačnih časov in potreb pa se je društvo moralo temeljito preoblikovati, če je v novih okoliščinah hotelo preživeti in rasti.

Direktor profesionalne pisarne pa je spregovoril o spremembah organizacijske kulture v povezavi s sponzorskim sodelovanjem z mobilnim operaterjem. To sodelovanje, ki je omogočilo povečanje profesionalne ekipe, je po njegovem pomenilo »kakovosten preskok« v društvenem razvoju:

Mislím, da je društvo s tem absolutno pridobilo, in ne smemo razmišljati, da je to za nas ovira. Treba je iskati dodano vrednost, ki jo je prinesla Pisarna. Za naše člane smo s tem naredili ogromno. /.../ Verjamem, da so stališča, ki menijo, da nas birokracija požira, da bi lahko delali konkretne akcije, ampak če hočeš delati na višji, bolj kakovostni ravni, moraš to enostavno vzeti v zakup. Zame je to absoluten plus. /.../ Ljudje so prej večinoma delali prostovoljno, sedaj pa je vsaj tistih nekaj v Pisarni zaposlenih za polni delovni čas. Po mojem je to totalna dodana vrednost (Medved po Kimovec, 2008, 56).

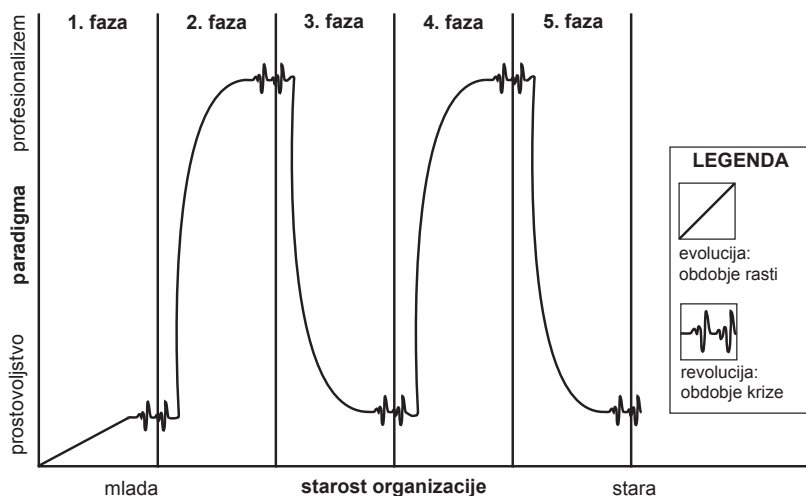
V intervjuju je pojasnil, da se je s prihodom sponzorja »začelo novo obdobje«, v katerem so se od podjetja učili tudi marketinških in podjetniških veščin. »Podjetje ni bilo le naš generalni sponzor, temveč tudi naš generalni vzor,« je opisal, kako so se pri profesionalizaciji društva dejansko zgledovali po pridobitni organizaciji.

Nedolgo po revoluciji, paradigmatičnih spremembah, prelomu, transformaciji, prekinjenem ravnotežju ali kakorkoli že imenujemo dogodke, ki so spremenili organizacijo, so se člani začeli spominjati »dobrih starih časov« (prim. Brumen, 2001), ko so bili vsi enakopravni in je bil bolj živ »društveni duh«, kot pogosto opisujejo izvorno solidarnost. Zanimivo je, da se idilične preteklosti ne spominjajo le starejši člani, ki so dejansko soustvarjali »staro« organizacijo, temveč tudi mlajši, ki so bili nekoč kvečjemu v bežnem stiku z društvom ali pa so se vanj včlanili šele po prelomnem letu 1999 – podobno kot nekateri, ki so se rodili v osemdesetih letih 20. stoletja, tarnajo za nekdanjo socialistično Jugoslavijo, četudi se je dejansko sploh ne spomnijo.

7.5 Zabrisane ločnice med skupinami

Kot smo videli, je začetnemu obdobju, ko se je poudarjala enakopravnost in so bili vsi člani prostovoljci, sledilo obdobje, ko je prišel v ospredje profesionalizem, kar pa je vnovič »prebudilo« zagovornike prostovoljstva, ki so začeli ugotavljati, kako je

bilo nekoč bolj in lepše. Takšen proces precej spominja na Greinerjeve (1998) faze rasti organizacije, saj se tudi v njegovi shemi sprva poudarja kolektivno ustvarjalnost, čemur sledi kriza vodenja, ta pa pomeni prehod v bolj jasno hierarhijo. Nato pride na vrsto kriza avtonomije, ko se moč in oblast razpršita med nižje ravni – in tako naprej proti kasnejšim fazam. Greinerjev diagram pravzaprav prikazuje dve oscilirajoči paradigmi – pri prvi sta moč in nadzor osredotočena okrog vodstva, pri drugi pa sta razpršena med člani organizacije. V prvem primeru se bolj poudarjajo organiziranost in pregledna hierarhija ter jasne usmeritve in koordinacija delovnih procesov. V drugem primeru pa stopita v ospredje ustvarjalnost in sodelovanje vseh posameznikov; takrat je delovanje organizacije manj urejeno in bolj kompleksno. Greinerjev diagram lahko zato preoblikujemo in ga predstavimo kot dialektični proces, ki oscilira med paradigama profesionalizma in prostovoljstva, pri čemer vsaka faza pomeni novo stopnjo razvoja organizacijske kulture (Slika 8).

Slika 8: *Dialektični model razmerja med profesionalci in prostovoljci.*

Takšen predelan model načeloma sicer opisuje dinamiko v DOPPS, a dejansko so razmerja med dvema poloma bolj kompleksna in ne sledijo v celoti preprosti dialektiki, pri kateri se po heglovski »udarita«² dve skupini z različnima ideologijama (teza in antiteza), da iz ruševin vznikne organizacija z novimi načeli (sinteza). Med profesionalci in prostovoljci v DOPPS namreč poteka tudi zgledno sodelovanje. Eden od razlogov je, da je večina zaposlenih v Pisarni – torej večina profesionalcev – pred zaposlitvijo prostovoljno sodelovala v društvenih dejavnostih. Bili so torej neplačani člani, ki so se zaradi angažiranosti in ornitološkega znanja kasneje zaposlili v

društvu. Takšno rekrutiranje zaposlenih sicer vzpostavlja enovitost organizacije, saj sta dva dela društva med sabo povezana, a je na dolgi rok lahko tudi problematično, saj s tem prostovoljski del nenehno izgublja najbolj dejavne člane, ki predsedlajo na profesionalno stran. Ko se člani, ki so dotlej delali brezplačno, v društvu zaposlijo, pa se mnogokrat zgodi, da nimajo več toliko časa kot nekoč za prostovoljske aktivnosti, ki so ključne za preživetje in uspeh organizacije. Član društvenega upravnega odbora je to označil za splošen problem slovenskih nevladnih organizacij:

DOPPS se zdaj zelo razvija. Pred desetimi leti sta bila dva, trije zaposleni, zdaj je to čez dvajset zaposlenih. Takrat je bilo ... mislim, način dela se zdaj spreminja. In v bistvu je zdaj tudi en problem v DOPPS, ker se število članov manjša. In to je problem vsakega NGO-ja. Več ko je profesionalcev, manj je zraven volonterjev. Pač tisto, kar je nekdaj prej volontiral, zdaj eden naenkrat za denar dela. In potem drugi ... odnosi že niso več isti kot prej. Volontarizem upade zato, ker eni to profesionalno delajo.

Član nadzornega odbora je razkril podoben problem: če gledamo na društvo kot na dvodelno organizacijo s prostovoljci na eni strani in profesionalci na drugi, se pojavijo težave z integriteto organizacije – posebej če se nekdanji člani naenkrat zaposlijo »na drugi strani«. »Ko so se zaposlili na DOPPS«, je pojasnil, »je volonterska stran izgubila motor, ki je tam nekaj gnal. /.../ In še zmeraj se bo to dogajalo, namreč da najboljše motorje DOPPS pobira. Namreč profesionalni del DOPPS.« Takšno enosmerno rekrutiranje torej krepi predvsem profesionalno ekipo in šibi prostovoljski del. Da je poudarjanje profesionalizma lahko za društvo kot celoto škodljivo, je poudaril tudi pomembni član društva in profesionalni biolog:

Ravno zaradi profesionalizacije društva se precej aktivnosti, ki so se včasih opravljale prostovoljno, zdaj opravlja profesionalno. Seveda se zdaj opravljajo na drugačnem nivoju, mogoče z drugačnim pristopom, kar pa ne pomeni, da so se prej slabo. So se pa prej recimo prostovoljno. In tega je bilo precej. In z rastjo Pisarne so člani kar spontano začeli malo popuščati, misleč, da je Pisarna tukaj, imamo Pisarno, Pisarna bo to uredila. V tem ni bilo nič slabega. Ampak /.../ Pisarna je počasi delež za deležem prevzemala, vse več dela se je steklo v Pisarno in v bistvu so člani, ki so kot prostovoljci opravljali določene funkcije, te nehali opravljati. Kar je po svoje škoda, ker so bili ti člani prej nekakšno jedro, okrog katerega so se člani zbirali, delali. Ko pa je neko delo profesionalno, je težje vključiti prostovoljce.

Pojasnil je, da so mnoge dejavnosti v DOPPS potekale v obliki komisij, recimo terminološke komisije, komisije za redkosti in komisije za varstvo narave, ki so jih sestavljali prostovoljci in so bile nekdam vitalni deli društva, a so zaradi profesionalizacije

sčasoma zamrle. Kasneje pa so morali v Pisarni vzpostaviti profesionalne službe, ki so opravljale enako delo, kot so ga prej izvajale ekipe prostovoljcev.

7.6 Hibridna kultura

Kot smo videli, opazimo pri razvoju organizacij podobne dialektične preskoke, kot sta jih opisala Eldredge in Gould (1972) v teoriji o prekinjenem ravnotežju. Paradigmatske spremembe v organizacijah so nenadne in se zgodijo ob soočenju temeljnih predpostavk različnih skupin v organizaciji. Organizacijsko kulturo lahko torej dejansko razumemo kot nenehen »boj za prevlado« (Parker, 2000, 75), hkrati pa sta za uspeh, razvoj in rast organizacije ključna tudi sodelovanje skupin in občutek enotnosti.

Primer DOPPS po eni strani prikazuje konfliktna razmerja med različnimi skupinami, po drugi strani pa podaja primer poenotnih kulturnih predpostavk, ki so pomembne za doseganje skupnih ciljev. Poleg tega vidimo, da ločnice med nasprotujočimi si skupinami pravzaprav niso tako jasne, kot se morda zdi, in nasprotja ne vodijo nujno v konflikte. Deloma je to zato, ker profesionalce navadno zaposlijo tako, da izberejo najbolj dejavne (in delavne) prostovoljce, kar pomeni, da ti tudi med prostovoljsko kariero dejansko ne delajo povsem »zastonj«, temveč lahko dolgoročno računajo na profesionalno delo v društvu – ali pa v kakšni drugi ustanovi, katere formalno ali neformalno socialno omrežje je povezano z društvom. Takšno zaposlovanje pa zabriše ločnico med različnimi skupinami v organizaciji, ki zato ni več razkosana, temveč je namesto tega »zlepljena« s posamezniki, ki sočasno pripadajo različnim skupinam. »Preklapljanje« med identitetami (prim. Elwert, 1992, 2002) in »prepustnost« ločnic med skupinami (prim. Barth, 1969) torej zagotavljata rešitev za omilitev napetosti med skupinami – pogojno rečeno podkulturami – v organizaciji. Četudi so nam takšne »nečiste« in »nejasne« (id)entitete tuje ter nam je ljubši jasno strukturiran in urejen svet, je očitno čas, da začnemo razmišljati tudi o hibridnih oziroma atipičnih družbenih modelih, ki presegajo »klasične« organizacije.

8 Skupnizacija: Seštevek skupnosti in organizacije

Skupnost navadno pomeni »dobro stvar«, obliko izkušenj ali organizacijo, ki je nekako naravna za družbene opice, med katere sodimo.

Martin Parker, Organizacija, skupnost in utopija (1998)

Ustanove niso nič drugega kot mentalni konstrukt, ki pritegne ljudi v iskanju skupnega cilja; so konceptualno utelešenje zelo stare in močne zamisli, ki se imenuje skupnost.

Dee Hock, Rojstvo kaordične dobe (1999)

Z zasnovano hibridnega družbenega modela, ki temelji na malodane utopični predpostavki, da imajo ljudje družbeni čut, ki presega njihov individualizem, se je ukvarjal britanski organizacijski antropolog Martin Parker. V članku Organizacija, skupnost in utopija je skušal dokončno preseči načela taylorizma in »brutalno pragmatičnega tržnega liberalizma« (Parker, 1998, 74) ter idejno zasnovati organizacijo, ki bi se bolj približala Tönniesovi (1999) idealizirani skupnosti (*Gemeinschaft*), v kateri bi ljudje »čutili emocionalni vložek, ki bi temeljil na pristnem spoštovanju do različnih oblik dela« (Parker, 1998, 73). Po njegovem je dihotomija med skupnostjo in organizacijo umetna in nerealna, saj dejansko obstaja povezava med obema oblikama sodelovanja ljudi. »V resnici /.../ imajo organizacije nekatere lastnosti skupnosti in skupnosti nekatere lastnosti organizacij,« pojasnjuje Parker (1998, 83) in dodaja, da je podobno razlikovanje med narodom in državo. Med obema skrajnostma obstaja po njegovem deskriptivni kontinuum. Na eni strani je narod, ki spominja na veliko družino, medtem ko je na drugem polu velika in čustveno prazna institucija, kot je denimo Evropska unija.

Ob tem Parker predstavi »vmesni člen« med skupnostjo in organizacijo, ki jo imenuje *skupnizacija* (angl. *orgunity*). Takšna idealizirana družbena oblika je utemeljena na pripadnosti in solidarnosti njenih članov. Poleg tega je meja med delom in prostim časom v skupnizaciji zabrisana, zaradi česar zaposleni nosijo delo domov (v čustvenem in izvedbenem smislu), pa ne zato, ker bi to morali početi, temveč zato, ker preprosto ne morejo pustiti bistvenega dela svoje identitete nekje drugje. Tretja posebnost skupnizacije je zabrisana ločnica med zasebnim in javnim (ali službenim) prostorom, saj se

skupnizacija ne nahaja v pisarni ali tovarni, v katero se ljudje napotijo in jo zapustijo, ob čemer se njihove identitete prilagajajo prostoru. /.../ Takšna organizacija obstaja tam, kjer ljudje mislijo, da obstaja, kamorkoli jo že umesti intersubjektivna skupnostna prepoznavna (Parker, 1998, 84).

Četrta značilnost skupnizacije je, da so hierarhična razmerja v njej minimalizirana. Parker jo opiše kot »razmeroma 'plosko' organizacijo, v kateri imajo ponavadi tudi neko obliko volitev oziroma rotacije ljudi na vodstvenih položajih« (1998, 84). Peta lastnost je enakovredno nagrajevanje članov, poleg tega pa ima vsak enak »delež« v kolektivni produkciji. Šesta lastnost je, da se v njej rekrutirajo predvsem enako misleči posamezniki, zaradi česar ne pride do prevelikega razločevanja med tem, kdo smo Mi in kdo so Drugi. Zato je skupnizacija zelo homogena po načinu razmišljanja in pogledu na svet. Parker nato poda še naslednji idealizirani opis:

V skupnizaciji ni specialistov za marketing ali upravljanje s človeškimi viri, ni karizmatičnih vodij, ni denarja ali službenih avtomobilov kot motivacijskih dejavnikov, ni politike upravljanja raznolikosti, ni celo prostorov, kjer bi se nahajala, v njej tudi ni razlike med delom in prostim časom ter javnim in zasebnim življenjem (Parker, 1998, 85).

Ob tem pojasni, da v skupnizaciji odločanje poteka zelo počasi, saj so vsi procesi demokratični, zato so tudi spremembe postopne. Njena največja prednost pa je, da bi njeni člani dejansko »dali dušo zanjo«, saj so vanjo vložili dobršen del svoje identitete.

Parker nato predstavi tri možnosti za udejanjenje njegovega idejnega konstrukta v resničnem svetu. Prvič, lahko da je vse skupaj utopija brez racionalne podlage, ki ne bo nikoli uresničljiva. Drugič, morda so te zamisli zgolj nadaljevanje komunizma, ki se je v praksi ponavadi izkazal za precejšnjo polomijo.⁸⁵ Tretja možnost pa je, da skupnizacija morda pomeni povsem nov pristop pri organiziranju družbenih skupin, ki ga lahko tudi udejanjimo. Sam menim, da skupnizacija – ali pa vsaj njen približek – dejansko obstaja. Precej članov DOPPS, predvsem tistih, ki so najbolj dejavni, je nedvomno prepričanih o kolektivni pripadnosti društvu, ki se zavzema za njihove osebne vrednote: varovanje ptic in narave. Poleg tega je ločnica med delom in prostim časom v tej organizaciji zelo zabrisana, saj se zaposleni redno udeležujejo prostočasnih dejavnosti, poleg tega pa je njihovo delo bilo (in je še vedno) predvsem njihov hobi. Poleg časovne komponente je precej nejasna tudi prostorska dimenzija organizacije. DOPPS namreč težko umestimo v prostor in jasno določimo, kje se nahaja. Že

85 Še bolj kot na komunizem spominja zamisel skupnizacije na samoupravni socializem v nekdanji Socialistični federativni republiki Jugoslaviji, ki se v praksi prav tako ni posebej obnesel.

res, da se osrednja pisarna nahaja v Ljubljani, a tja prihajajo na delo predvsem zaposleni, preostali člani pa so razkropljeni po Sloveniji. Hierarhična struktura DOPPS sicer ni ploska, saj imajo predsednik, podpredsednik in upravni odbor v rokah veliko pooblastil in avtonomije za spreminjanje društvenih usmeritev. Kljub temu je najvišji društveni organ vendarle skupščina, ki sprejme ali zavrne pobude upravnega odbora in izvoli njegove člane, poleg tega pa se ljudje na vodstvenih položajih redno izmenjujejo. Pri enakopravnosti nagrajevanja se pojavi nekoliko več težav, saj prostovoljci za svoje delo niso plačani, zaposleni pa so, iz česar izvirajo tudi trenja, ki sem jih opisal v prejšnjem poglavju. Zadnja lastnost skupnizacije je povezovanje enako mislečih posameznikov, in tudi to najdemo v DOPPS. Izbora »pravovernih« članov sicer ne izvajajo vodilni v organizaciji, temveč je selekcija pravzaprav samodejna, saj se v društvo včlanijo ljudje, ki so jim blizu ptice in narava, zaradi česar sledijo društvenemu poslanstvu, ki izpostavlja varovanje ptic in njihovih življenjskih prostorov.

Trem od šestih značilnosti skupnizacije lahko torej v primeru DOPPS v celoti pritrdimo, preostalim trem pa vsaj deloma. Iz tega lahko sklepamo, da dejansko obstaja skupnizacija oziroma vsaj njen najboljši približek, ki premošča vrzel med skupnostjo in organizacijo ter katere člani (tudi tisti, ki so v društvu zaposleni) so pripravljeni veliko dela opraviti brezplačno, saj pri tem nimajo v mislih (zgolj) lastnih interesov, temveč predvsem kolektivno poslanstvo.

8.1 Delo osvobaja

Glavni vzrok za takšen odnos članov DOPPS je, da se njihovo delo neločljivo prepleta z razvedrilom in prostim časom, kar kanadski sociolog Robert A. Stebbins (2002, 2006) označuje s terminom *resen prosti čas* (angl. *serious leisure*) in ga opiše kot »sistematično prizadevanje amaterjev, konjičkarjev ali prostovoljcev, ki je za udeležence tako tehtno in zanimivo, da se ponavadi usmerijo v razvoj kariere, ko pridobivajo in izražajo posebne spretnosti, znanja in izkušnje« (Stebbins, 2002, 3). Izraz se torej nanaša na prostočasne dejavnosti, ki od posameznikov zahtevajo veliko truda, da jih resnično obvladajo. Stebbins (2002, 9–10) navaja številne kompenzacije za vložek časa, truda in nenazadnje tudi financ za nakup opreme, ki jih prejmejo posamezniki, ko se prostočasnih dejavnosti »resno« lotijo. Nekatere so povsem osebne, denimo samoaktualizacija ob razvoju spretnosti in znanj, izboljšanje samopodobe ob prikazovanju znanja, samonagrajevanje z užitkom in rekreacija ob opravljenem delu, poleg tega pa omenja še občasno finančno povračilo. Poleg osebnih nadomestil obstajajo še družbene nagrade, kot so širjenje socialnih omrežij ob druženju s somišljeniki in zadovoljstvo ob vzajemnem

delu ter ohranjanju in razvoju skupine. Ljudi, ki prakticirajo resen prosti čas, zaznamuje tudi razvoj kariere, s čimer je povezano še doseganje statusa, ko drugi priznavajo posameznikove dosežke.

Od resnega prostega časa, s katerim se vzpostavi prostovoljska oziroma ljubiteljska kariera, je le korak do tega, da se oseba, ki se intenzivno ukvarja s hobijem, zaposli v organizaciji, kot je DOPPS, in postane *oboževalec dela*. V knjigi *Med delom in prostim časom* Stebbins (2004) pojasnjuje, da takšne ljudi, ki se v celoti predajo poklicu, »motivira *oboževanje dela*, ki pomeni močno pozitivno povezanost z delom, pri katerem se izpopolnjujemo in ki nam daje občutek uspešnosti, temeljna dejavnost (niz opravil) pa je pri njem tako privlačna, da ločnica med delom in prostim časom dobesedno izgine« (2004, 2, poudarek v izvirniku). Stebbins dodaja, da le tako zaposleni dosežejo stanje popolne angažiranosti, ki mu Csikszentmihályi (1988, 1990) pravi *tok* in je po njegovem predpogoj za optimalno izkušnjo pri delu, hobiju, športu itd. Tok je namreč »stanje, pri katerem so ljudje tako zatopljeni v neko opravilo, da postane vse drugo nepomembno; takšna izkušnja je sama po sebi tako prijetna, da se je bodo ljudje lotili za vsako ceno, in sicer le zato, da lahko to počno« (1990, 4).

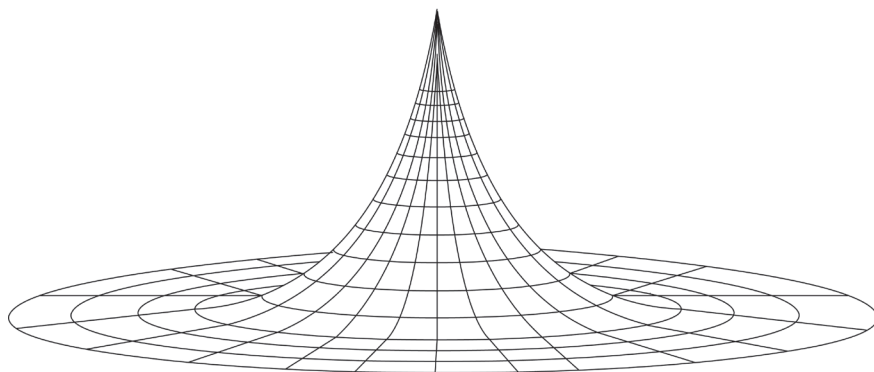
Tudi na DOPPS se poslanstvo tesno prepleta z individualnim poslanstvom vsakega od posameznikov s *privzgojenim* občutkom do narave, zaradi zgodnjih izkušenj, povezanih s pticami in naravo, pa postane njihovo delo tudi prostočasna dejavnost, kar je predpogoj za oblikovanje skupine oboževalcev dela, pri katerih se zasebno in službeno življenje zlijeta v neločljivo celoto – podobno kot se organizacija s skupnostjo splete v skupnizacijo.

8.2 Organizacija, skupnost ali omrežje?

Po eni strani lahko torej na društvo gledamo kot na skupnost ali omrežje prostovoljcev, ki so med sabo povezani z vrednostnim sistemom (varovanje narave, opazovanje ptic) in kot odprt sistem ustvarjajo povezave z drugimi družbenimi skupinami. Po drugi strani pa lahko DOPPS razumemo kot konvencionalno organizacijo, v kateri so razmerja moči jasno definirana, hierarhija je transparentna, organizacijska struktura pa pregledna. Na društvo lahko očitno pogledamo z dveh vidikov: po eni strani z vidika »klasičnih« teorij o organizacijah, ki pojasnjujejo, zakaj in kako v družbi nastane red, po drugi pa z vidika teorij kompleksnosti in omrežij, ki razlagajo, da so razmerja v egalitarni skupnosti tako kompleksna in fluidna, da jih ne moremo predstaviti s preprostimi organizacijskimi modeli (»idealnimi tipi« organizacij). Pa sta ta dva pogleda sploh kompatibilna? Menim, da

sta, toda njuno povezovanje in tlačenje v en okvir ni neproblematično. Osrednja težava je, da sta organizacija in omrežje dva paradigmatško različna ali celo inkomenzurabilna koncepta (glej Kuhn, 1998; Feyerabend, 1999).⁸⁶ Transparentna organizacija z jasnimi načeli upravljanja sodi v moderni čas in je, pogojno rečeno, povezana z razvojem industrijske družbe, fleksibilna in dinamična omrežja pa so artefakt postmoderne dobe in so zato, spet pogojno, bližje ljudem v postindustrijski oziroma informacijski družbi – podobno kot jim je bila v predindustrijski dobi najbolj samoumevna skupnost.

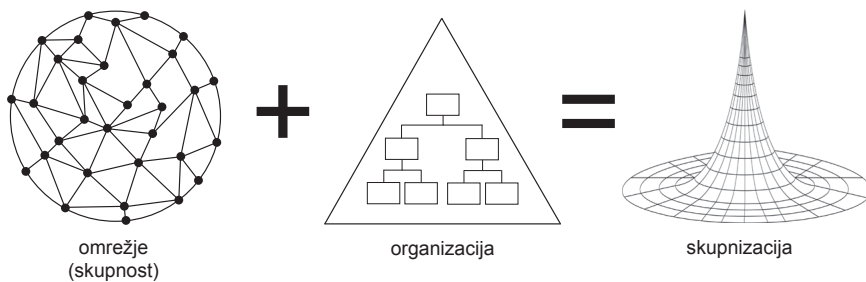
Kot kaže, pa lahko ta dva modela vseeno soobstajata, kar smo videli na primeru DOPPS, ki se je po transformaciji ob koncu devetdesetih let 20. stoletja preobrazil v preplet organizacije in skupnosti, ki ga ne moremo več prikazati s tradicionalnim dvodimenzionalnim organigramom (prim. Hock, 1999, 296, kjer piše o večdimenzionalnih modelih t. i. kaordičnih organizacij, ki nekoliko spominjajo na organiziranost nevronov v možganih), temveč si ga lahko predstavljamo kvečjemu kot tridimenzionalni model, ki nekoliko spominja na »palačinko s konico« (Slika 9).

Slika 9: »Palačinka s konico« – preplet organizacije in omrežja/skupnosti.

»Palačinka« predstavlja omrežje prostovoljcev oziroma skupnost bolj ali manj enakovrednih posameznikov, ki so na različne načine prepleteni in povezani ter jih lahko na dvodimenzionalnem modelu predstavimo kot skupino vozlov, povezanih z daljicami, ki prikazujejo razmerja med njimi. »Konico«, ki se vzpenja nad omrežjem, pa lahko opišemo s klasičnim organigramom, ki upodablja jasno strukturirano hierarhijo razmerij med posamezniki. Ko sliki združimo, dobimo tridimenzionalno podobo, ki povezuje hierarhično (vertikalno) organizacijo in enakopravno (horizontalno) omrežje oziroma skupnost (Slika 10).

⁸⁶ Tudi Salthe in Matsuno (1995, 327) pravita, da samoorganizirani in hierarhični sistemi med sabo niso primerljivi, saj pomenijo nasprotna pola razmišljanja o organizacijah.

Slika 10: Prikaz prepleta omrežja (skupnosti) in organizacije v skupnizacijo.

Tako smo dejansko upodobili skupnizacijo, v kateri se prepletata enakopravna skupnost in hierarhična organizacija. Takšna »novotvorba« združuje lastnosti organizacije, omrežja in skupnosti, saj je sočasno urejena in neurejena, stabilna in fleksibilna, omejena in odprta ... Parkerjeva skupnizacija je, z eno besedo, *kaordična* (Hock, 1999).

Pri tej (pris)podobi je organizacija umeščena v središče omrežja. Profesionalna pisarna namreč tudi v DOPPS pomeni osrednjo os za izvedbo dejavnosti in je zato osrednji vozal ali žarišče, ki povezuje omrežje sodelovanja prostovoljcev. Tam nastajajo nove zamisli in se preoblikujejo preživeta načela delovanja organizacije. Pisarna DOPPS je torej fizična manifestacija temeljnih predpostavk društvene organizacijske kulture in njen najbolj opazen artefakt, ki kulturo po eni strani *upodablja*, po drugi pa jo *spreminja*.

8.3 Pravila krmarjenja v jati

Temeljni pogoj za nastanek skupnizacije je platforma oziroma način sodelovanja. Samoorganizirana skupina ljudi, ki nastane iz amorfne množice, se v marsičem razlikuje od klasičnih organizacij, katerih struktura je navadno povezana z dominacijo in hierarhijo (Morgan, 2004, 267–304). Njihova struktura namreč ni jasno definirana, hierarhija pa je tako fluidna, da jo je težko natančno definirati. Prav spremenljivost je zato edina konstanta skupnizacije. Kljub temu da omrežja oziroma organizacije, ki nastanejo na ta način, nimajo jasno definirane strukture in neprestanega centraliziranega nadzora, lahko uspešno delujejo, čeprav se zdi to skoraj nemogoče v množici različnih mnenj, idej in ciljev, ki jih imajo ljudje v takšni združbi. Nekaj podobnega opazimo tudi v DOPPS. Vsak posameznik lahko po svoje interpretira društvene cilje in se pridružuje različnim *podomrežjem* (ali podkulturam) oziroma deluje v različnih sekcijah. Kljub temu društvo deluje

kot celota ter dosega skupne fleksibilne in razmeroma ohlapne cilje, utemeljene na altruizmu in prostovoljstvu – sprva sta bila to predvsem opazovanje in proučevanje ptic, nato pa varovanje ptic in njihovih življenjskih prostorov. S takšnimi preprostimi temeljnimi predpostavkami pa se ohranja kompleksna struktura in identiteta skupnizacije.

Skupnizacijo lahko s tega vidika primerjamo tudi s ptičjo jato. V njej so temeljna pravila »krmarjenja« posamezne ptice v nepregledni množici ravno tako zelo preprosta: 1. izogibaj se trkom, 2. ostani v bližini sosednjih ptic, 3. leti približno v isti smeri kot druge ptice (Miller, 2010, 174). Izhodiščna pravila so, kot vidimo, neverjetno enostavna, njihovi učinki na nebu pa so izjemno kompleksni (prim. Flake, 1998, 270–274, kjer je predstavljen računalniški model takšne »jate«). Ko se na tisoče škorcev ali drugih ptic spreletava po nebu kot oblak, ki se nenadoma razdruži in ponovno združi v celoto, se nam včasih zdi, da jato vodi »nevidna roka« (prim. Smith, 1991) ali pa kar »višja inteligenca«. Dejansko pa so za kompleksnostjo zgolj preprosta pravila sodelovanja, ki jih v okvirih skupnizacije lahko razumemo kot Scheinove (1992) temeljne predpostavke, saj imajo tudi te izjemno kompleksne posledice.

Ob takšni kompleksnosti in nenehnem »frčanju« njenih članov sem ter tja je urejena organizacija in njena kultura pravzaprav bolj fikcija kot resničnost. Organizacija je zato »idealni tip« (Schutz, 1972), h kateremu posamezniki sicer stremijo, doseči pa ga ne morejo. DOPPS lahko torej razumemo kot preplet ideal(izira)ne organizacije in dejanskega kompleksnega omrežja povezav med posamezniki. Ko se na ta način zazremo v organizacijo, se nam zazdi, da dve podobi preskakujeta med sabo – podobno kot pri znani optični prevari, na kateri se prikaže bodisi vaza bodisi dva obraza. Za hip je organizacija, nato omrežje, zatem spet organizacija ... Organizacija torej soobstaja in se simbiotično dopolnjuje z omrežjem ali skupnostjo kot entiteta, ki ji pravimo skupnizacija.

8.4 Kakadujevo slovo

V knjigi sem pokazal, da je na društvo mogoče pogledati z več zornih kotov, vključno s kompleksnostnim, ves čas pa sem ugotavljal tudi, zakaj in kako se v skupnizacijo kot preplet omrežja ali skupnosti in organizacije lahko vključi posameznik ter kakšne so posledice njegove participacije – seštevka sodelovanja in udeležbe. Kot smo videli, lahko vključevanje posameznika in njegovo tvornost najbolje spoznamo, če društvo razumemo kot kompleksno jato, v kateri vsak posameznik sledi celoti, sočasno pa s svojimi dejavnostmi vpliva na dinamiko sistema. Če želi raziskovalec

razumeti delovanje takšnega sistema in spoznati pravila krmarjenja v jati, mu torej ne preostane drugega, kot da se vanjo dejavno vključi.

Težave se pojavijo, če raziskovalec pregloboko poseže v sistem. Tedaj postane moteč element v omrežju – pravzaprav kar tujek, ki ne sodi v sistem, a se skuša vanj na vsak način vrniti. To je »od daleč« videti približno tako, kot če bi sredi belega dne zagledali jato škorcev, med katerimi bi zmedeno frfotal kakadu. Če se še tako trudimo in se prepričujemo, da smo uzrli nekaj normalnega, bo beli ptič z rumenim naglavnim okrasjem še vedno izstopal iz jate. Če bomo pogledali v evropske ornitološke vodnike, ga ne bomo mogli določiti, saj na prostem živi predvsem v Avstraliji. To pomeni, da je v sistemu domačih ptic tuj in da se vanj ne more vklopiti – razen če se začne pretvarjati, da je škorec, vrabec ali golob. Pa je to, da si »nadenemo tuje perje« in se skušamo »infiltrirati« v neznane družbene sisteme, res bistvo etnografske raziskave? Verjetno ne. Raziskati jih moramo iz lastne pozicije in se jim približati, kakor vemo in znamo – pa četudi ob tem frči perje. Šele tako lahko ugotovimo, kaj je ničla fiktivnega koordinatnega sistema, ki mu pravimo kultura, in kateri so osrednji atraktorji dinamičnega kompleksnega sistema, ki mu pravimo skupnizacija.

Tudi sam sem društvo spoznaval z lastnega izhodišča koordinatnega sistema, ki je bilo daleč od ostalih članov »ornitološke jate«. Četudi sem dobršen del intervjujev izvedel na sedežu organizacije, ki se je nahajal slab kilometer od mojega nekdanjega doma, bi stežka dejal, da je raziskava potekala »doma«, torej v domačem kulturnem okolju, ne pa kje v »tujini«. ⁸⁷ Opazovanje ptic se mi je – podobno kot Malinowskemu navade domačinov na Trobriandskih otokih – spočetka zdelo, milo rečeno, nenavadno in nič kaj domače. Poleg tega mi je bila narava tako tuja, da bi to lahko opisali kar s Freudovim (1986) konceptom *nedomačnosti* (nem. *das Unheimliche*), ki pojasnjuje kognitivno disonanco (Festinger, 1957), ko izkušamo nekaj, kar nam je (bilo nekoč) znano in domače, sčasoma pa smo se od tega odtujili. Izleti v naravo so se mi marsikdaj zdeli neprijetni, posebej če sem se pražil na vročem soncu ali pa me je zeblo. Odveč mi je bil trud, ko je bilo treba premagati vzpetino ali preplezati na poti ležeče deblo. Pogosto sem se spraševal, zakaj so potrebni takšni napor, ko pa smo si vendar ustvarili prijetne svetove, v katerih lahko bivamo brez muk. V skupini ljudi, ki obožujejo ptice in neskončno uživajo v naravi, sem bil, skratka, tujec.

87 Kot kaže, je terminologija etnografskega raziskovalnega dela, ki še vedno ločuje med »domom« in »tujino« (glej npr. Peirano, 1998), precej zgrešena, saj se sklicuje predvsem na geografsko in kulturno bližino, v resnici pa je bolj pomembna *habitualna bližina*, pri kateri lahko določimo ves spekter med *domačnostjo* in *odtujenostjo*, in to ne glede na fizične razdalje med ljudmi (Podjed, 2009a; prim. Powdermaker, 1966; Driessen, 1998; Bell in Coleman, 1999 – omenjeni avtorji analizirajo vzpostavljanje prijateljstva pri etnografskih raziskavah).

Resnici na ljubo tudi po koncu raziskave ptičarskemu svetu nisem dosti bližje, kot sem mu bil pred leti, ko sem se znašel na »obali blizu domorodske vasi« (Malinowski, 1932, 4) oziroma pred vrati Pisarne, saj mi narava nikoli ni povsem zlezla pod kožo. Nedvomno pa sem odtlej vsaj nekoliko spremenil izhodišče lastnega koordinatnega sistema. Ugotavljam namreč, da me je resničnost narave kljub »odvečnim naporom«, ki sem jih vložil v terensko delo – ali pa ravno zaradi njih – tako prepričala in prevzela, da sem jo začel razumeti kot enega redkih trdnih temeljev, na katerega se lahko opremo v sodobnosti.

Med raziskavo in pisanjem sem spoznal tudi, kako pomembna je v času, ko vse več komuniciramo na daljavo, fizična prisotnost somišljenikov, ki po Schutzu (1972) ustvarjajo resničen, in ne le navidezen krog *soljudi* (nem. *Mitmenschen*), s katerimi vzpostavljamo *mi-odnos* (nem. *Wirbeziehung*). Spoznal sem, skratka, kako pomembna je posameznikova participacija v skupnosti ter zakaj ljudje ustvarjamo organizacije in spletamo omrežja somišljenikov.

Tudi ekološki, holistični oziroma kompleksnostni pogled mi ni več tuj, temveč mi je precej bolj domač. Med raziskavo in pisanjem knjige se mi je namreč utrnilo, da sta kraljiček, ki ga včasih uzrem na grmu pod oknom, in raca, ki jo s sinom pozimi nakrmiva, del *mojega* sistema in *mojega* življenjskega sveta.

Povzetek

V knjigi je predstavljena organizacijska kultura Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS), in sicer od njegovega nastanka ob koncu sedemdesetih let dvajsetega stoletja prek prehoda iz prostovoljskega društva v hibridno organizacijo, ki povezuje prostovoljce in profesionalce, do sedanjega sožitja treh generacij ljubiteljskih in profesionalnih ornitologov.

Po zgodovinskem pregledu opazovanja ptic na svetovni in nacionalni ravni avtor opiše, kako je društvo v spremenljivem družbeno-političnem kontekstu nastalo in se preoblikovalo. Osredotoči se na posameznika, ustanovitelja, ki je društvo konstituiral, ter pojasni, kakšno vlogo je pri formiranju organizacije imela njegova karizma. Pozornost nameni prostovoljstvu in altruizmu kot »temeljnim predpostavkama« organizacijske kulture, ob čemer se vpraša, ali res obstaja »čisti« oziroma nesebični altruizem. Razloži še, kako se utelesijo ornitološke prakse ter kako se znanje o pticah in veščine njihovega prepoznavanja prenašajo med člani in članicami društva. Poleg tega osvetli dinamiko prostovoljstva, enakopravnosti in hierarhičnih razmerij v društvu, ki deluje kot preplet organizacije in skupnosti – kot *skupnizacija*.

Abstract

In the book, the author presents the organisational culture of the Bird Watching and Bird Study Association of Slovenia (DOPPS), i.e. from its formation in late 1970s, noting the transition from a voluntary association into a hybrid organisation integrating volunteers and professionals, to the current cohabitation of three generations of amateur and professional ornithologists.

The author looks into the history of birdwatching at the global as well as national level and describes the foundation and ensuing transformations of the association in a dynamic social and political context. The focus is also on the individual, the founder of the association, as the author explains the importance of his charisma in establishing the organisation. Voluntarism and altruism are also presented, being the “basic assumptions” of organisational culture, which provokes discussion on the existence of “true” i.e. selfless altruism. The author explains how ornithological practices are embodied and how the knowledge on birds and the skills of identifying them are transferred among the members of the association. The book therefore presents an insight into the dynamics of voluntarism, equality as well as hierarchical relations within the association that functions as a combination of an organisation and a community – an *orgunity*.

Viri in literatura

- Abu-Lughod, Lila, 1991: Writing against Culture. V: *Recapturing Anthropology. Working in the Present* (ur. Richard Fox). Santa Fe: School of American Research Press. 137–162.
- Agar, Michael H., 1980: *The Professional Stranger. An Informal Introduction to Ethnography*. Orlando in London: Academic Press.
- Ahačič, Marjana, 2008: Ptica nisem nikdar opazoval in proučeval za kratek čas. *Svet ptic*. 14/2. 38–40.
- Albert, Réka, in drugi, 2000: Error and Attack Tolerance of Complex Networks. *Nature*. 406/6794. 378–382.
- Aldrich, Howard E., 2008 (1979): *Organizations and Environments*. Stanford: Stanford University Press.
- Aljančič, Marko, 1976: »Zlati« ptiči. Intervju z Iztokom Geisterjem, Josipom Gelencirjem in Vladimirjem Pfeiferjem. *Proteus*. 38/7. 291–294.
- Aljančič, Marko, 1995: Znamenita spomenica iz leta 1920 in njena dediščina. V: *Varstvo narave na Slovenskem* (ur. Marko Aljančič). Ljubljana: Prirodoslovni muzej Slovenije. 9–13.
- Alvesson, Mats, 1987: Organizations, Culture, and Ideology. *International Studies of Management and Organization*. 13/3. 4–18.
- Alvesson, Mats, in Per-Olof Berg, 1992: *Corporate Culture and Organizational Symbolism. An Overview*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Anderson, Benedict, 2003 (1983): *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma* (prev. Alja Brglez). Ljubljana: Studia humanitatis.
- Anderson, Philip, 1999: Complexity Theory and Organization Science. *Organization Science*. 10/3. 216–232.
- Appadurai, Arjun, 1990: Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy. *Public Culture*. 2/2. 1–23.
- Appadurai, Arjun, 1996: *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis in London: University of Minnesota Press.
- Atkins, Anselm, 1983: Commentary. The Capitalization of Birds' Names. *Auk*. 100. 1003–1004.

- Atkinson, Paul, in drugi, 2003: *Key Themes in Qualitative Research. Continuities and Change*. Walnut Creek itd.: Altamira Press.
- Atwood Lawrence, Elisabeth, 1997. *Hunting the Wren. Transformation of Birds to Symbol*. Knoxville: The University of Tennessee Press.
- Axelrod, Robert, 1990 (1984). *The Evolution of Co-Operation*. London: Penguin Books.
- Bahtin, Mihail M., 2004 (1935). Discourse in the Novel. V: *The Dialogic Imagination. Four Essays* (Mihail M. Bahtin, prev. Caryl Emerson in Michael Holquist). Austin: University of Texas Press. 259–422.
- Barabási, Albert-László, 2003 (2002): *Linked. How Everything Is Connected to Everything Else and What It Means for Business, Science and Everyday Life*. New York: Plume.
- Barth, Fredrik (ur.), 1969: *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Boston: Little, Brown and Company.
- Bateson, Gregory, 1987 (1972): *Steps to an Ecology of Mind. Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution, and Epistemology*. Northvale, New Jersey in London: Jason Aronson Inc.
- Batteau, Allen W., 2000: Negations and Ambiguities in the Cultures of Organization. *American Anthropologist*. 102/4. 726–740.
- Baudrillard, Jean, 1999 (1981): *Simulaker in simulacija. Popoln zločin* (prev. Anja Kosjek in Stojan Pelko). Ljubljana: ŠOU, Študentska založba.
- Bauman, Zygmunt, 2002 (2000): *Tekoča moderna* (prev. Borut Cajnko). Ljubljana: Založba /^{*}cf.
- Bell, Michael M., 1998: *An Invitation to Environmental Sociology*. Thousand Oaks itd.: Pine Forge Press.
- Bell, Sandra, in Simon Coleman, 1999: The Anthropology of Friendship. Enduring Themes and Future Possibilities. V: *The Anthropology of Friendship* (ur. Sandra Bell in Simon Coleman). Oxford in New York: Berg Publishers. 1–20.
- Bell, Sandra, in drugi, 2008: What Counts? Volunteers and their Organisations in the Recording and Monitoring of Biodiversity. *Biodiversity and Conservation*. 17/14. 3443–3454.

- Bell, Sandra, in drugi, 2010: Inside Monitoring. A Comparison of Bird Monitoring Groups in Slovenia and the United Kingdom. V: *Taking Stock of Nature. Participatory Biodiversity Assessment for Policy Planning and Practice* (ur. Anna Lawrence). Cambridge: Cambridge University Press. 232–250.
- Bell, Sandra, in drugi, 2011: Volunteers on the Political Anvil. Citizenship and Volunteer Biodiversity Monitoring in Three Post-Communist Countries. *Environment and Planning C*. 29/1. 170–185.
- Benderly, Jill, in Evan Kraft, 1994: *Independent Slovenia. Origins, Movements, Prospects*. Houndmills itd.: Macmillan.
- Bensman, Joseph, in Michael Givant, 1986: Charisma and Modernity. The Use and Abuse of a Concept. V: *Charisma, History and Social Structure* (ur. Ronald M. Glassman in William H. Swatos). New York itd.: Greenwood Press. 27–56.
- Berger, Peter L., in Thomas Luckmann, 1988 (1966): *Družbena konstrukcija realnosti. Razprava iz sociologije znanja* (prev. Aleš Debeljak). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Binmore, Ken, 1994: *Game Theory and the Social Contract*. Cambridge (MA) in London: The MIT Press.
- Bircham, Peter, 2007: *A History of Ornithology*. London: Collins.
- BirdLife, 2008: BirdLife Global Partnership. Dostopno na naslovu: <http://www.birdlife.org/worldwide/global/index.html> (citirano 11. maja 2009).
- Blejec, Maja, 2005: *Umeščanje vetrnih elektrarn na Volovji rebri nad Ilirsko Bistrico. Antropološki pogled*. (Diplomsko delo.) Neobj. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Boellstorff, Tom, 2008: *Coming of Age in Second Life. An Anthropologist Explores the Virtually Human*. Princeton: Princeton University Press.
- Boissevain, Jeremy, in J. Clyde Mitchell (ur.), 1973. *Network Analysis. Studies in Human Interaction*. Haag in Pariz: Mouton.
- Boje, David M., 1991: The Storytelling Organization. A Study of Storytelling Performance in an Office Supply Firm. *Administrative Science Quarterly*. 36/1. 106–126.

- Boje, David M., 1995: Stories of the Storytelling Organization. A Postmodern Analysis of Disney as »Tamara-Land«. *Academy of Management Journal*. 38/4. 997–1035.
- Boje, David M., 2008: *Storytelling Organization*. Los Angeles itd.: Sage Publications.
- Borges, Jorge Luis, 1998: On Exactitude in Science. V: *Collected Fictions* (Jorge Luis Borges, prev. Andrew Hurley). New York itd.: Penguin Books. 325.
- Bourdieu, Pierre, 1985: The Social Space and the Genesis of Groups. *Theory and Society*. 14. 723–744.
- Bourdieu, Pierre, 1986: The Forms of Capital. V: *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (ur. John G. Richardson). New York: Greenwood. 241–258.
- Bourdieu, Pierre, 2002 (1980). *Praktični čut* (prev. Jelka Kernev Štrajn). Ljubljana: Studia humanitatis.
- Bowker, Geoffrey C., 2000: Biodiversity Datadiversity. *Social Studies of Science*. 30/5. 643–683.
- Božič, Ivo, 1976: Slovenska ornitologija med leti 1926–1976. *Proteus*. 38/7. 247–250.
- Božič, Ivo, 1980: Poročilo o ulovu in obročkanju ptičev v SRS v letu 1975 ter v letih 1927–1975. *Acrocephalus*. 1/1. 4–7.
- Božič, Luka, in drugi, 2007: *Kosec, varuh vlažnih travnikov*. Ljubljana: DOPPS.
- Briggs, Charles L., 2002: Linguistic Magic Bullets in the Making of a Modernist Anthropology. *American Anthropologist*. 104/2. 481–498.
- Brightman, Robert, 1995: Forget Culture. Replacement, Transcendence, Relexification. *Cultural Anthropology*. 10/4. 509–546.
- Brown, Shona L., in Kathleen M. Eisenhardt, 1997: The Art of Continuous Change. Linking Complexity Theory and Time-Paced Evolution in Rentlessly Shifting Organizations. *Administrative Science Quarterly*. 42/1. 1–34.
- Brumen, Borut, 2001: Umišljena tradicija »dobrih starih časov«. V: *Zemljevidi časa / Maps of Time* (ur. Zmago Šmitek in Borut Brumen). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo. 193–207.
- Bunzl, Matti, 2008: The Quest for Anthropological Relevance. Borgesian Maps and Epistemological Pitfalls. *American Anthropologist*. 110/1. 53–60.

- Burawoy, Michael, in Katherine Verdery, 1999: Introduction. V: *Uncertain Transition. Ethnographies of Change in the Postsocialist World* (ur. Michael Burawoy in Katherine Verdery). Lanham: Rowman & Littlefield. 1–17.
- Burke, Bryan E., 2001: Hardin Revisited. A Critical Look at Perception and the Logic of Commons. *Human Ecology*. 29/4. 449–475.
- Burrell, Gibson, in Gareth Morgan, 1979: *Sociological Paradigms and Organisational Analysis*. London: Heinemann.
- Business Dictionary, 2009. Organization. Dostopno na naslovu: <http://www.businessdictionary.com/definition/organization.html> (citirano 13. novembra 2009).
- Byrne, David, 1998: *Complexity Theory and the Social Sciences. An Introduction*. London in New York: Routledge.
- Canetti, Elias, 2004 (1960): *Množica in moč* (prev. Mojca Kranjc). Ljubljana: Študentska založba.
- Capra, Fritjof, 1997: *The Web of Life. A New Synthesis of Mind and Matter*. London: Flamingo.
- Capra, Fritjof, 2003 (2002): *The Hidden Connections. A Science for Sustainable Living*. London: Flamingo.
- Castells, Manuel, 2003 (1996): *The Rise of Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Chansigaud, Valérie, 2009 (2007): *The History of Ornithology* (prev. Joseph Muise). London itd.: New Holland Publishers.
- Ciglič, Henrik, 1992: Iz ornitološke beležnice. Ribji orel. *Acrocephalus*. 13/52. 87.
- Cilliers, Paul, 1998: *Complexity and Postmodernism. Understanding Complex Systems*. London in New York: Routledge.
- Clegg, Stewart R., 1990: *Modern Organization. Organization Studies in the Postmodern World*. Newbury Park: Sage.
- Clifford, James, 1986: Introduction. Partial Truths. V: *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography* (ur. James Clifford in George E. Marcus). Berkeley itd.: University of California Press. 1–26.

- Clifford, James, in George E. Marcus (ur.), 1986: *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley, Los Angeles in London: University of California Press.
- Cocker, Mark, 2001: *Birders. Tales of a Tribe*. New York: Atlantic Monthly Press.
- Cohen, Anthony P., 1994: *Self Consciousness. An Alternative Anthropology of Identity*. London in New York: Routledge.
- Cohen, Anthony P., 1998 (1985): *The Symbolic Construction of Community*. London in New York: Routledge.
- Cohen, Richard S., 1995: How Useful Is the Complexity Paradigm Without Quantifiable data? A Test Case: The Patronage of 5th–6th Century Buddhist Caves in India. V: *Chaos and Society* (ur. Alain Albert). Amsterdam: IOS Press. 83–99.
- Cohen, Ronald, 1978: Altruism. Human, Cultural, or What? V: *Altruism, Sympathy, and Helping. Psychological and Sociological Principles* (ur. Lauren Wispé). New York: Academic Press. 79–98.
- Coleman, James S., 1988: Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*. 94. S94–S120.
- Collins, Randall, 1994: *Four Sociological Traditions*. New York itd.: Oxford University Press.
- Colman, Andrew M., 1999: Game Theory. V: *The Social Science Encyclopedia* (ur. Adam Kuper in Jessica Kuper). London in New York: Routledge. 797–800.
- Coward, Thomas A., 1922: *Bird Haunts and Nature Memories*. London in New York: Frederick Warne & Co.
- Csikszentmihályi, Mihály, 1988: The Flow Experience and Its Significance for Human Psychology. V: *Optimal Experience. Psychological Studies of Flow in Consciousness* (ur. Mihály Csikszentmihályi in Isabella Selega Csikszentmihályi). New York: Cambridge University Press. 15–35.
- Csikszentmihályi, Mihály, 1990: *Flow. The Psychology of Optimal Experience*. New York itd.: Harper & Row.
- Csordas, Thomas, 1990: Embodiment as a Paradigm for Anthropology. *Ethos*. 18/1: 5–47.

- Czarniawska-Joerges, Barbara, 1988: *Ideological Control in Nonideological Organizations*. New York: Praeger.
- Czarniawska-Joerges, Barbara, 1992: *Exploring Complex Organizations. A Cultural Perspective*. Newbury Park, London in New Delhi: Sage Publications.
- Dawkins, Richard, 2006 (1976): *Sebični gen*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- De Vries, Reinout E., in drugi, 1999: On Charisma and Need for Leadership. *European Journal of Work and Organizational Psychology*. 8/1. 109–133.
- Deal, Terrence E., in Allan A. Kennedy, 1982: *Corporate Cultures. The Rites and Rituals of Corporate Life*. Reading (MA): Addison-Wesley.
- Deleuze, Gilles, in Felix Guattari, 2004 (1980): *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. London in New York: Continuum.
- Denac, Damijan, 2004: Uvodnik. *Svet ptic*. 10/2. 3.
- Dennett, Daniel C., 1995: *Darwin's Dangerous Idea. Evolution and the Meanings of Life*. London itd.: Penguin Books.
- Derrida, Jacques, 1998: *O gramatologiji* (prev. Uroš Grilc). Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- Descola, Philippe, in Gísli Pálsson (ur.), 1996: *Nature and Society. Anthropological Perspectives*. London in New York: Routledge.
- DeWalt, Kathleen M., in Billie R. DeWalt, 2000: Participant Observation. V: *Handbook of Methods in Cultural Anthropology* (ur. H. Russell Bernard). Walnut Creek itd.: Altamira Press. 259–299.
- DeWalt, Kathleen M., in Billie R. DeWalt, 2002: *Participant Observation. A Guide for Fieldworkers*. Walnut Creek: Altamira Press.
- Dooley, Sean, 2005: *The Big Twitch. One Man, One Continent, a Race Against Time – a True Story about Birdwatching*. Crows Nest: Allen & Unwin.
- DOPPS, 2009a: Delo sekcij DOPPS v letu 2008. Dostopno na naslovu: http://www.ptice.si/index.php?option=com_content&task=view&id=47&Itemid=44 (citirano 10. decembra 2009).
- DOPPS, 2009b: Kodeks. Dostopno na naslovu: http://www.ptice.si/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=26 (citirano 7. januarja 2010).

- Driessen, Henk, 1998: The Notion of Friendship in Ethnographic Fieldwork. *Anthropological Journal on European Cultures*. 7/1. 43–62.
- Dunbar, Robin, 1993: Coevolution of Neocortical Size, Group Size and Language in Humans. *Behavioral and Brain Sciences*. 16/4. 681–735.
- Dutcher, Daniel D., in drugi, 2007: Connectivity with Nature as a Measure of Environmental Values. *Environment and Behavior*. 39/4. 474–493.
- Eckstein, Susan, 2001: Community as Gift-Giving. Collectivist Roots of Volunteerism. *American Sociological Review*. 66/6. 829–851.
- Eder, Klaus, 1996: *The Social Construction of Nature. A Sociology of Ecological Enlightenment*. London itd.: Sage.
- Eldredge, Niles, in Stephen J. Gould, 1972: Punctuated Equilibria. An Alternative to Phyletic Gradualism. V: *Models in Paleobiology* (ur. Thomas J. M. Schopf). San Francisco: Freeman, Cooper & Co. 82–115.
- Elliott Jaques, 1952 (1951): *The Changing Culture of a Factory*. New York: Dryden Press.
- Ellis, Rebecca, in Claire Waterton, 2004: Environmental Citizenship in the Making. The Participation of Volunteer Naturalists in UK Biological Recording and Biodiversity Policy. *Science and Public Policy*. 31/2. 95–105.
- Ellis, Rebecca, in Claire Waterton, 2005: Caught between the Cartographic and the Ethnographic Imagination. The Whereabouts of Amateurs, Professionals, and Nature in Knowing Biodiversity. *Environment and Planning D. Society and Space*. 23/5. 673–693.
- Elwert, Georg, 1992: Boundaries, Cohesion and Switching. On We-Groups in Ethnic, National and Religious Form. V: *Rethinking Nationalism and Ethnicity. The Struggle for Meaning and Order in Europe* (ur. Wolf Wicker). Oxford in New York: Berg Publishers. 251–270.
- Elwert, Georg, 2002: Switching Identity Discourses. Primordial Emotions and the Social Construction of We-Groups. V: *Imagined Differences. Hatred and the Construction of Identity* (ur. Günther Schlee). Münster itd.: Lit Verlag. 33–54.
- Erdős, Paul, in Alfréd Rényi, 1959: On Random Graphs. *Publicationes Mathematicae*. 6. 290–297.

- Eriksen, Thomas Hylland, 2003 (2001): *Tiranija trenutka* (prev. Ljubiša Rajić). Beograd: Biblioteka XX. vek.
- Etzioni, Amitai, 1961: *Complex Organizations. A Sociological Reader*. New York: Holt, Rinehart in Winston.
- EuMon, 2009: Summary of Participatory Monitoring Networks in Europe. Introduction. Dostopno na naslovu: <http://eumon.ckff.si/wp1/wp1.php> (citirano 13. novembra 2009).
- Evernden, Neil, 1992: *The Social Creation of Nature*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Evropska komisija, 2007: Uradni opomin. Dostopno na naslovu: http://www.volvjareber.si/gradivo/kronologija/20070627_EvropskakomisijaSLOUradniopominizrezaniSPAji.pdf (citirano 21. aprila 2009).
- Festinger, Leon, 1957: *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford: Stanford University Press.
- Feyerabend, Paul, 1999 (1975): *Proti metodi* (prev. Slavko Hozjan). Ljubljana: Studia humanitatis.
- Fikfak, Jurij, 2008: Med delom in celoto. *Traditiones*. 34/2. 27–44.
- Fine, Gary Alan, 1998: *Morel Tales. The Culture of Mushrooming*. Cambridge (MA) in London: Harvard University Press.
- Fisher, James, 1940: *Watching Birds*. Harmondsworth: Penguin.
- Flake, Gary William, 1998: *The Computational Beauty of Nature. Computer Explorations of Fractals, Chaos, Complex Systems, and Adaptation*. Cambridge (MA) in London: MIT Press in Bradford Book.
- Ford, Robert C., in drugi, 1988: *Organization Theory. An Integrative Approach*. New York: HarperCollinsPublishers.
- Frank, Kenneth A., in Kyle Fahrback, 1999: Organization Culture as a Complex System. Balance and Information in Models of Influence and Selection. *Organization Science*. 10/3. 253–277.
- Freud, Sigmund, 1961 (1913): *Totem and Taboo. Some Points of Agreement between the Mental Lives of Savages and Neurotics*. London: Routledge & Kegan Paul.

- Freud, Sigmund, 1986 (1919): *Das Unheimliche. V: Gesammelte Werke. Chronologisch geordnet* (Sigmund Freud). Frankfurt: Fischer. 227–278.
- Freyer, Heinrich. 1842. *Fauna der in Krain bekannten Säugethiere, Vögel, Reptilien und Fische. Nach Cuvier's System geordnet, mit Abbildungs-Citaten und Angabe des Vorkommens – nebst einem vollständigen Register der lateinischen, deutschen und krainischen oder slavischen Namen*. Ljubljana: Eger'schen Gubernial-Buchdruckerei.
- Geertz, Clifford, 1973: *Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Geister, Iztok, 1976: Prispevek k ornitološkemu programu in nekatere naloge slovenske ornitologije. *Proteus*. 38/7. 283–287.
- Geister, Iztok, 1980a: Pozdravni nagovor na ustanovni skupščini Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije. *Acrocephalus*. 1/1. 1–3.
- Geister, Iztok, 1980b: *Slovenske ptice. Priročnik za opazovanje in proučevanje ptic*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Geister, Iztok, 1980c: Ornitološki atlas gnezdil Slovenije. *Acrocephalus*. 1/1. 8–12.
- Geister, Iztok, 1991a: Pogovor z dr. Sergejem Matvejevom. *Acrocephalus*. 12/47. 1–13.
- Geister, Iztok, 1991b: Urednikovo mnenje. *Acrocephalus*. 12/48. 95.
- Geister, Iztok, 1992a: Uvodnik. *Acrocephalus*. 13/50. 1.
- Geister, Iztok, 1992b: Uvodnik. *Acrocephalus*. 13/55. 165.
- Geister, Iztok, 1995: *Ornitološki atlas Slovenije. Razširjenost gnezdil*. Ljubljana: DZS.
- Geister, Iztok, 1999: Uredniška pošta. *Acrocephalus*. 20/93. 38.
- Geister, Iztok, 2006: *Dopuščanje narave. Esej o naravovarstveni etiki*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Geister, Iztok, 2008: *Razodetja ptičjih imen*. Sveti Anton: Zavod za favnistiko Koper.
- Geister, Iztok, in Marko Pogačnik, 2003: *Steklenica bi rada pila*. Sveti Anton: samozaložba.
- Gennep, Arnold van, 1960: *The Rites of Passage*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Germ, Tine, 2006: *Simbolika živali*. Ljubljana: Modrijan.

- Germ, Tine, 2008: Simbolika ptic. *Svet ptic*. 14/2. 6–9.
- Gersick, Connie J. G., 1988: Time and Transition in Work Teams. Toward a New Model of Group Development. *The Academy of Management Journal*. 31/1. 9–41.
- Gersick, Connie J. G., 1991: Revolutionary Change Theories. A Multilevel Exploration of the Punctuated Equilibrium Paradigm. *The Academy of Management Review*. 16/1. 10–36.
- Giddens, Anthony, 1979: *Central Problems in Social Theory. Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. London: Macmillan.
- Giddens, Anthony, 2003 (1984): *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Glasser, William, 1998: *Choice Theory. A New Psychology of Personal Freedom*. New York: Harper Collins.
- Godelier, Maurice, 2006 (1996): *Uganka daru* (prev. Suzana Koncut). Ljubljana: Študentska založba.
- Gould, Stephen Jay, 1991 (1977): *Darwinova revolucija* (prev. Borut Cajnko). Ljubljana: Krt.
- Gow, James, in Cathie Carmichael, 2000: *Slovenia and the Slovenes. A Small State and the New Europe*. London: Hurst & Company.
- Granovetter, Mark, 1973: The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*. 78/6. 1360–1380.
- Green, Sarah, in drugi, 2005: Scales of Place and Networks. An Ethnography of the Imperative to Connect through Information and Communications Technologies. *Current Anthropology*. 46/5. 805–826.
- Gregori, Janez, 1976a: Ornitologija na ozemlju današnje Slovenije do leta 1926. *Proteus*. 38/7. 244–246.
- Gregori, Janez, 1976b: 50 let organizirane slovenske ornitologije. *Proteus*. 38/6. 243.
- Gregori, Janez, 1980: Poročilo o ulovu in obročkanju ptičev v SRS v letu 1975 ter v letih 1927 – 1975. *Acrocephalus*. 1/1. 4–7.
- Gregori, Janez, 2004: Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DO-PPS) in njegovih 25 let. *Acrocephalus*. 25/121. 49–50.

- Gregori, Janez, 2009: Joannes Antonius Scopoli – prvi raziskovalec slovenskih ptic. *Svet ptic*. 15/3. 26–27.
- Greiner, Larry E., 1998: Evolution and Revolution as Organizations Grow. *Harvard Business Review*. 76/3. 55–67.
- Haken, Hermann, 1983 (1977): *Synergetics. An Introduction. Nonequilibrium Phase Transitions and Self-Organization in Physics, Chemistry and Biology*, 3. izdaja. Berlin itd.: Springer-Verlag.
- Haken, Hermann, 1994: Can Synergetics Service as a Bridge between the Natural and Social Sciences? V: *On Self-Organization. An Interdisciplinary Search for a Unifying Principle* (ur. R. K. Mishra in drugi). Berlin itd.: Springer-Verlag. 51–65.
- Hamada, Tomoko, 1994: Anthropology and Organizational Culture. V: *Anthropological Perspectives on Organizational Culture* (ur. Tomoko Hamada in Willis E. Sibley). Lanham itd.: University Press of America. 10–54.
- Hamilton, William D., 1963: The Evolution of Altruistic Behavior. *American Naturalist*. 97/896. 354–356.
- Hamilton, William D., 1964: The Genetical Evolution of Social Behavior I, II. *Journal of Theoretical Biology*. 7/1. 1–52.
- Handwerker, W. Penn, 2002: The Construct Validity of Cultures. Cultural Diversity, Culture Theory, and a Method for Ethnography. *American Anthropologist*. 104/2. 106–122.
- Hannerz, Ulf, 1992: *Cultural Complexity. Studies in the Social Organization of Meaning*. New York: Columbia University Press.
- Hardin, Garrett, 1968: The Tragedy of the Commons. *Science*. 162/3859. 1243–1248.
- Hassard, John, 1991: Multiple Paradigms and Organizational Analysis. A Case Study. *Organization Studies*. 12/2. 275–299.
- Hatch, Mary Jo, 1993: The Dynamics of Organizational Culture. *Academy of Management Review*. 18/4. 657–693.
- Hatch, Mary Jo, 2006 (1997): *Organization Theory. Modern, Symbolic, and Postmodern Perspectives*, 2. izdaja. New York: Oxford University Press.

- Hawkins, Peter, 1997: Organizational Culture. Sailing between Evangelism and Complexity. *Human Relations*. 50/4. 417–440.
- Hock, Dee, 1999: *Birth of the Chaordic Age*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers.
- Hočevar, Barbara, in Tomi Trilar, 1984: Letna skupščina društva. *Acrocephalus*. 5/19–20. 34–36.
- Howell, Jane M., in Boas Shamir, 2005: The Role of Followers in the Charismatic Leadership Process. Relationships and Their Consequences. *Academy of Management Review*. 30/1. 96–112.
- Hudson, Christopher G., 2000: From Social Darwinism to Self-Organization. Implications for Social Change Theory. *Social Service Review*. 74/4. 533–559.
- IO DOPPS, 1984: Program dela Društva v letu 1985. *Acrocephalus*. 5/22. 69.
- IO DOPPS, 1986: Društveni program za leto 1986. *Acrocephalus*. 7/27–28. 24.
- IO DOPPS, 1987: Društveni program za leto 1987. *Acrocephalus*. 8/31–32. 28.
- Jackson, Michael, 2005: *Existential Anthropology. Events, Exigencies and Effects*. New York in Oxford: Berghahn Books.
- Jackson, Michael (ur.), 1996: *Things as They Are. New Directions in Phenomenological Anthropology*. Bloomington: Indiana University Press.
- Jančar, Tomaž, 2004: Zgodovina sodelovanja DOPPS z BirdLife – od začetkov do polnopravnega partnerstva. *Svet ptic*. 1/4. 41–43.
- Jaques, Elliott, 1952 (1951): *The Changing Culture of a Factory*. New York: Dryden Press.
- Jenks, Chris, 1993: *Culture*. London in New York: Routledge.
- Kahn, Joel, 1989: Culture. Demise or Resurrection? *Critique of Anthropology*. 9/2. 5–25.
- Kaplan, Stephen, 2000: Human Nature and Environmentally Responsible Behavior. *Journal of Social Issues*. 56/3. 491–508.
- Karnicky, Jeffrey, 2004: What is the Red Knot Worth? Valuing Human/Avian Interaction. *Society and Animals*. 12/3. 253–266.
- Katz, Daniel, in Robert Kahn, 1966: Organizations and the System Concept. V: *The Social Psychology of Organizations* (Daniel Katz in Robert Kahn). New York: John Wiley & Sons. 14–29.

- Kauffman, Stuart, 1995: *At Home in the Universe. The Search for Laws of Self-Organization and Complexity*. Harmondsworth: Viking.
- Keesing, Roger M., 1981: *Cultural Anthropology. A Contemporary Perspective*. Forth Worth itd.: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Kets de Vries, Manfred, 1996: Leads Who Make Difference. *European Management Journal*. 14/5. 486–493.
- Kets de Vries, Manfred, 2004: Organizations on the Couch. A Clinical Perspective on Organizational Dynamics. *European Management Journal*. 22/2. 183–200.
- Kets de Vries, Manfred, in Danny Miller, 1984: *The Neurotic Organization*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Kimovec, Jerneja, 2008: *Marketinski vidik družbene odgovornosti. Primer Mobitela in DOPPS-a*. (Diplomsko delo.) Neobj. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Knox, Trevor M., 1999: The Volunteer's Folly and Socio-Economic Man. Some Thoughts on Altruism, Rationality, and Community. *Journal of Socio-Economics*. 28. 475–492.
- Kolektiv pisarne DOPPS, 2004: Preselili smo DOPPS. *Svet ptic*. 10/1. 33.
- Košir, Manca, 1991: Pogovor z Iztokom Geistrom. *Nova revija*. 10/115. 1343–1348.
- Kozinc, Boris, 1992: Iz ornitološke beležnice. Smrdokavra. *Acrocephalus*. 13/54. 156.
- Kroeber, Alfred, in Clyde Kluckhohn, 1952: *Culture*. New York: Meridian Books.
- Kuhn, Thomas, 1998 (1962): *Struktura znanstvenih revolucij* (prev. Gorazd Jurman in Simon Krek). Ljubljana: Krtina.
- Kuhar, Boris, 1972: *Odmirajoči stari svet vasi. Poljudnoznanstvena razprava*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Kuper, Adam, 1999: *Culture. The Anthropologists' Account*. Cambridge in London: Harvard University Press.
- Lansing, J. Stephen, 2003: Complex Adaptive Systems. *Annual Review of Anthropology*. 32. 183–204.
- Lansing, J. Stephen, 2006: *Perfect Order. Recognizing Complexity in Bali*. Princeton in Oxford: Princeton University Press.

- Larsson, Stig, in Lars Rönmark, 1996: The Concept of Charismatic Leadership. Its Application to an Analysis of Social Movements and a Voluntary Organization in Sweden. *International Journal of Public Sector Management*. 9/7. 32–44.
- Latour, Bruno, 2005: *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford in New York: Oxford University Press.
- Law, John, in Michael Lynch, 1988: Lists, Field Guides, and the Descriptive Organization of Seeing. Birdwatching as an Exemplary Observatory Activity. *Human Studies*. 11. 271–303.
- Lazarus, John, 1999: Altruism. V: *The Social Science Encyclopedia*, 2. izdaja (ur. Adam Kuper in Jessica Kuper). London in New York: Routledge. 19–20.
- Lévi-Strauss, Claude, 1990 (1962): *Totemizam danas* (prev. Ivan Čolović). Beograd: Biblioteka XX. vek.
- Lévi-Strauss, Claude, 2004 (1962): *Divja misel* (prev. Suzana Koncut). Ljubljana: Krtina.
- Levinson, Daniel J., 1978: *The Seasons of a Man's Life*. New York: Knopf.
- Liep, John, 2001: Airborne Kula. *Anthropology Today* 17/5. 10–15.
- Lindholm, Charles, 1990: *Charisma*. Cambridge (MA): Basil Blackwell.
- Lipej, Lovrenc, 1997: Vitezi okrogle mize. Intervju z Iztokom Geistrom. *Falco*. 11. 70–74.
- Lipej, Lovrenc, 2003: Dvajset let Ornitološkega društva Ixobrychus iz Kopra. Dostopno na naslovu: http://www.zrs.upr.si/SL/Zaloznistvo/annales/Analiz_Naturalis13-2003-2/delo_nasih_zavodov_in_drustev/07lovrenc_lipej.pdf (citirano 17. novembra 2009).
- Ložar, Rajko, 1944: *Narodopisje Slovencev 1*. Ljubljana: Klas.
- Luhmann, Niklas, 2001 (1984): *Društveni sistemi. Osnovi opšte teorije* (prev. Lidija Topić). Sremski Karlovci in Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- MacIntosh, Robert, in drugi (ur.), 2006: *Complexity and Organization. Readings and Conversations*. London in New York: Routledge.

- MacIntosh, Robert, in Donald MacLean, 1999: Conditioned Emergence. A Dissipative Structures Approach to Transformation. *Strategic Management Journal*. 20. 297–316.
- Maffesoli, Michel, 1996 (1988): *The Time of the Tribes. The Decline of Individualism in Mass Society*. London itd.: SAGE.
- Magajna, Božidar, 1980: Društvene vesti. *Acrocephalus*. 1/1. 21.
- Mainzer, Klaus, 1994: *Thinking in Complexity. The Complex Dynamics of Matter, Mind and Mankind*. Berlin itd.: Springer-Verlag.
- Makarovič, Marija, 1978: *Kmečko gospodarstvo na Slovenskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Malinowski, Bronisław, 1932 (1922): *Argonauts of the Western Pacific. An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagos of Melanesian New Guinea*. London in New York: George Routledge & Sons in E. P. Dutton & Co.
- Malinowski, Bronisław, 1989 (1967): *A Diary in the Strict Sense of the Term*. Stanford: Stanford University Press.
- Manca Košir, 1991: Pogovor z Iztokom Geistrom. *Nova revija*. 10/115. 1343–1348.
- Marion, Russ, 1999: *The Edge of Organization. Chaos and Complexity Theories of Formal Social Systems*. Thousand Oaks itd.: Sage Publications.
- Maturana, Humberto R., in Francisco J. Varela, 1998 (1987). *Drevo spoznanja* (prev. Uroš Kalčič). Ljubljana: Studia humanitatis.
- Mauss, Marcel, 1996 (1923/1924): *Esej o daru in drugi spisi* (prev. Zoja Skušek in Rastko Močnik). Ljubljana: Studia Humanitatis.
- McDonald, David, 1996: The Etymology of Jizz. *Canberra Bird Notes*. 21/1. 2–11.
- Mead, George Herbert, 1962: *Mind, Self and Society. From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago in London: The University of Chicago.
- Medved, Andrej, 2009: V partnerstvu je prihodnost varstva ptic. *Svet ptic*. 15/2. 3.
- Megla, Maja, 2002: Zavestno podpiram ženski princip. Dostopno na naslovu: <http://lkm.fri.uni-lj.si/xaigor/slo/zdravilci/pogacnik.htm> (citirano 7. oktobra 2009).
- Mihelič, Tomaž, 2002: Naj popisovalci. *Svet ptic*. 8/3. II.

- Mihelič, Tomaž, 2007: Povodni možje. *Svet ptic*. 13/1. 23–24.
- Miller, Peter, 2010: *Smart Swarm*. London: Collins.
- Milton, Kay, 2002: *Loving Nature. Towards an Ecology of Emotion*. London in New York: Routledge.
- Mintzberg, Henry, in Ludo van der Heyden, 1979: *The Structuring of Organizations. A Synthesis of the Research*. London itd.: Prentice-Hall International.
- Mitchell, J. Clyde, 1974: Social Networks. *Annual Review of Anthropology*. 3. 279–299.
- Mitchell, J. Clyde (ur.), 1969: *Social Networks in Urban Situations. Analyses of Personal Relationships in Central African Towns*. Manchester: University Press.
- Mitleton-Kelly, Eve, 2003: Ten Principle of Complexity and Enabling Infrastructures. *Complex Systems and Evolutionary Perspectives on Organisations. The Application of Complexity Theory to Organisations* (ur. Eve Mitleton-Kelly). Amsterdam itd.: Pergamon.
- Monroe, Kristen Renwick, 1998: *The Heart of Altruism. Perception of a Common Humanity*. Princeton (NJ): Princeton University Press.
- Morel, Benoit, in Rangaraj Ramanujam, 1999: Through the Looking Glass of Complexity. The Dynamics of Organizations as Adaptive and Evolving Systems. *Organization Science*. 10/3. 278–293.
- Morgan, Gareth, 2004 (1986): *Podobe organizacij* (prev. Dana Mesner Andolšek in Jana Nadoh). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Mosko, Mark S., in Frederick H. Damon (ur.), 2005: *On the Order of Chaos. Social Anthropology and the Science of Chaos*. New York in Oxford: Berghahn Books.
- Moss, Stephen, 2004: *A Bird in the Bush. A Social History of Birdwatching*. London: Aurum Press.
- Moss, Stephen, 2006a: *This Birding Life. The Best of the Guardian's Birdwatch*. London: Aurum Press.
- Moss, Stephen, 2006b: *How to Birdwatch*. London itd.: New Holland.
- Mowen, John C., in Harish Sujana, 2005: Volunteer Behaviour. A Hierarchical Model Approach for Investigating Its Trait and Functional Motive Antecedents. *Journal of Consumer Psychology*. 15/2. 170–182.

- Murnighan, J. Keith, in drugi, 1993: The Volunteer Dilemma. *Administrative Science Quarterly*. 38/4. 515–538.
- Muršič, Rajko, 1994: *Perspektive kulturne antropologije. Človek, kultura in znanost.* (Magistrsko delo.) Neobj. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Muršič, Rajko, 2000: *Trate vaše in naše mladosti. Zgodba o mladinskem in rock klubu.* Ceršak: Subkulturni azil.
- Muršič, Rajko, 2002: Kultura v primežu globalizacijskih procesov in vseprisotne popularne kulture. Izločitev pojma iz strokovnega besednjaka? *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*. 42/3. 4–10.
- Muršič, Rajko, 2004: Etnologija s čustvi – pogled s strani. *Etnolog*. 14/65. 49–62.
- Muršič, Rajko, 2011: *Metodologija preučevanja načinov življenja. Temelji raziskovalnega dela v etnologiji ter socialni in kulturni antropologiji.* Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Muršič, Rajko, in Borut Brumen (ur.), 1999: *Cultural Processes and Transformations in Transition of the Central and Eastern European Post-Communist Countries.* Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Müller, Werner, in Al Vrezec, 1998: *Ptice Slovenije. Mali priročnik.* Ljubljana: DOPPS.
- Neyland, Daniel, 2008: *Organizational Ethnography.* Los Angeles itd.: Sage Publications.
- Nežmah, Bernard, 2009: *Intervjuji. Ekosofi.* Ljubljana: UMco.
- Nicolis, Gregoire, in Ilya Prigogine, 1977: *Self-Organization in Nonequilibrium Systems. From Dissipative Structures to Order through Fluctuations.* New York itd.: John Wiley and Sons.
- Novak, Boris A., 1996: Poezija na robu besed. Premislek reistične poetike Iztoka Geisterja Plamna. V: *Plavje in usedline* (Iztok Geister). Ljubljana: Nova revija. 125–169.
- Novak, Vilko, 1960. *Slovenska ljudska kultura.* Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Nowak, Martin A., in Karl Sigmund, 2005: Evolution of Indirect Reciprocity. *Nature*. 437. 1291–1298.

- Obmasic, Mark, 2004: *The Big Year. A Tale of Man, Nature, and Fowl Obsession*. New York, London, Toronto in Sydney: Free Press.
- Olson, Mancur, 1965: *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Omoto, Allen M., in Mark Synder, 1995: Sustained Helping without Obligation. Motivation, Longevity of Service, and Perceived Attitude Change among AIDS Volunteers. *Journal of Personality and Social Psychology*. 68/4. 671–686.
- O'Neill, Martin, 2001. Participation or Observation? Some Practical and Ethical Dilemmas. V: *Inside Organizations. Anthropologists at Work* (ur. David N. Gellner in Eric Hirsch). Oxford in New York: Berg. 223–230.
- Ouchi, William G., 1993 (1981): *Theory Z. How American Business Can Meet the Japanese Challenge*. New York: Avon.
- Ouchi, William G., in Alan L. Wilkins, 1985: Organizational Culture. *Annual Review of Sociology*. 11. 457–483.
- Parker, Martin, 1995: Working Together, Working Apart. Management Culture in a Manufacturing Firm. *Sociological Review*. 3. 519–547.
- Parker, Martin, 1998: Organisation, Community and Utopia. *Studies in Cultures, Organizations and Societies*. 4/1. 71–91.
- Parker, Martin, 2000: *Organizational Culture and Identity. Unity and Division at Work*. London itd.: Sage Publications.
- Pascale, Richard E., 1999: Surfing the Edge of Chaos. *Sloan Management Review*. 40/3. 83–94.
- Pawar, Manohar, 2006: »Social« »Capital«? *The Social Science Journal*. 43/2. 211–226.
- Peirano, Mariza G. S., 1998: When Anthropology is at Home. The Different Contexts of a Single Discipline. *Annual Review of Anthropology*. 27. 105–128.
- Penner, Louis A., 2002: Dispositional and Organizational Influences on Sustained Volunteerism. An Interactionist Perspective. *Journal of Social Issues*. 58/3. 447–467.
- Perrow, Charles, 1986 (1972): *Complex Organizations. A Critical Essay*, 3. izdaja. New York: Random House.

- Peterlin, Stane, 1995: Znamenita spomenica iz leta 1920 in njena dediščina. *Varstvo narave na Slovenskem* (ur. Marko Aljančič). Ljubljana: Prirodoslovni muzej Slovenije. 9–17.
- Peters, J. Thomas, in H. Robert Waterman, 1982: *In Search of Excellence. Lessons from America's Best-Run Companies*. New York: Harper & Row.
- Pettigrew, Andrew, 1979: On Studying Organizational Culture. *Administrative Science Quarterly*. 24. 570–581.
- Platon, 1995: *Država* (prev. Jože Košar). Ljubljana: Mihelač.
- Plinij Starejši, 2009: *Naravoslovje. Izbrana poglavja* (prev. Matej Hriberšek). Ljubljana: Modrijan.
- Podjed, Dan, 2007: Zakaj ljudje delajo brezplačno? *MQ*. September 2007. 24–28.
- Podjed, Dan, 2008a: Nature Calling. Mobile Technology as a Bridge between Humans and Nature. V: *MESS and RAMSES II. Mediterranean Ethnological Summer School, Vol. 7* (ur. Jaka Repič in drugi). 309–326.
- Podjed, Dan, 2008b: Paradoksi volonterstva. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*. 48/3–4. 36–44.
- Podjed, Dan, 2009a: Shipwreck on the Birders' Island. Methodological and Epistemological Problems of Doing Research »at Home« and »Abroad«. (Prispevek na konferenci *Anthropology in Europe. What Is It and How Should It Be Practiced?* Poznań, 15. in 16. oktobra 2009.)
- Podjed, Dan, 2009b: Po sledih požigalca. Antropološki pogled na spletna družbena omrežja. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*. 49/3–4. 38–46.
- Podjed, Dan, 2010: Organizacijski kristal. Karizmatični vodja kot pobudnik prosvoljstva v organizaciji. *Traditiones*. 39/2. 107–123.
- Podjed, Dan, 2011a: Multiple Paradigm Research on Organisational Culture. An Introduction of Complexity Paradigm. *Organizacija*. 44/1. 11–21.
- Podjed, Dan, 2011b: Narava pod kožo. Habitucija ornitoloških veččin ter naravovarstvenih načel. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*. 51/1–2. 17–25.
- Podjed, Dan, 2012 (v tisku): Natur Ponografie in Avatar. *Draußen. Zum neuen Naturbezug in der Popkultur der Gegenwart* (ur. Johannes Springer in Thomas Dören).

- Podjed, Dan, in Rajko Muršič, 2008: Dialectical Relations between Professionals and Volunteers in a Biodiversity Monitoring Organisation. *Biodiversity and Conservation*. 17/14. 3471–3483.
- Polak, Slavko, in drugi, 1999: *Vodnik po Mednarodno pomembnih območjih za ptice (IBA) v Sloveniji*. Ljubljana: DOPPS.
- Ponebšek, Janko, 1917: *Naše ujede. Del 1, Sove*. Ljubljana: Muzejsko društvo za Kranjsko.
- Popper, Karl Raimund, 1998 (1934): *Logika znanstvenega odkritja* (prev. Darja Kroflič). Ljubljana: Studia humanitatis.
- Portes, Alejandro, 1998: Social Capital. Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*. 24. 1–24.
- Powdermaker, Hortense, 1966: *Stranger and Friend. The Way of an Anthropologist*. New York in London: W. W. Norton & Company.
- Pratt, Michael G., in Anat Rafaeli, 2004: Organizational Dress as a Symbol of Multilayered Social Identities. *Organizational Identity. A Reader* (ur. Mary Jo Hatch in Majken Schultz). 275–312.
- Prigogine, Ilya, in Isabelle Stengers, 1984: *Order Out of Chaos. Man's New Dialogue with Nature*. New York: Bantam Books.
- PS DOPPS, 2009: Ustanovljena Pomurska sekcija DOPPS. Dostopno na naslovu: http://www.ptice.si/index.php?option=com_content&task=view&id=280&Itemid=15 (citirano 18. decembra 2009).
- Putnam, Robert D., 2000: *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Radcliffe-Brown, Alfred, 1940: On social structure. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*. 70/1. 1–12.
- Ramšak, Andreja, 1999: Delo izvršilnega odbora. *Novice DOPPS*. 5/4. 4.
- Reiser, Otmar, 1925: *Die Vögel vom Marburg an der Drau*. Graz: Naturwissenschaftlicher Verein in Steiermark.
- Ridley, Matt, 1997: *The Origins of Virtue*. London: Penguin Books.

- Ridley, Matt, 2003: *Nature via Nurture. Genes, Experience, and What Makes Us Human*. New York: HarperCollins.
- Riley, Adrian M., 2007 (2004): *Arrivals and Rivals. A Duel for the Winning Bird*. Harpenden: Brambleby Books.
- Rijavec, Aljaž, 2008: Ščasoma ti je takoj jasno, da ni vse, kar leti, lastovka. *Svet ptic*. 14/2. 46.
- Robbins, Stephen P., 1996: *Organizational Behaviour. Concepts, Controversies, Applications*, 7. izdaja. Englewood Cliffs (NJ): Prentice Hall.
- Rodman, Margaret C., 2003: Empowering Place. Multilocality and Multivocality. V: *Anthropology of Space and Place. Locating Culture* (ur. Setha M. Low in Denise Lawrence Zúñiga). Malden itd.: Blackwell Publishing. 204–223.
- Roefstorff, Andreas, in drugi (ur.), 2003: *Imagining Nature. Practices of Cosmology and Identity*. København: Aarhus University Press.
- Rosen, Michael, 2000: *Turning Words, Spinning Worlds. Chapters in Organizational Ethnography*. Amsterdam: Harwood Academic Publishers.
- RTV SLO, 2006: Polnočni klub. Ptice. (TV Slovenija, 1. program.) Ljubljana, 8. decembra 2006. Dostopno na naslovu: http://www.rtvlo.si/odprtikop/polnocni_klub/ptice/ (citirano 15. januarja 2010).
- Sahlins, Marshall, 1999a: Two or Three Things that I Know about Culture. *Journal of the Royal Anthropological Institute*. 5/3. 399–421.
- Sahlins, Marshall, 1999b (1974): *Ekonomika kamene dobe* (prev. Borut Cajnko). Ljubljana: Založba /^{*}cf.
- Sackmann, Sonja A., 1991: *Cultural Knowledge in Organizations. Exploring the Collective Mind*. Newbury Park itd.: Sage Publications.
- Salthe, Stanley N., in Koichiro Matsuno, 1995: Self-Organization in Hierarchical Systems. *Journal of Social and Evolutionary Systems*. 18/4. 327–338.
- Saussure, Ferdinand de, 1997 (1916): *Predavanja iz splošnega jezikoslovja* (prev. Boštjan Marko Turk). Ljubljana: ISH.
- Schein, Edgar H., 1987: *The Clinical Perspective in Fieldwork. Qualitative Research Methods, Vol. 5*. Newbury Park itd.: Sage Publications.

- Schein, Edgar H., 1990: Organizational Culture. *American Psychologist*. 45/2. 109–119.
- Schein, Edgar H., 1992 (1985): *Organizational Culture and Leadership*, 2. izdaja. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Schein, Edgar H., 1994 (1980): *Organizational Psychology*, 3. izdaja. Englewood Cliffs (NJ): Prentice Hall.
- Schneck, Marcus, 2009: *101 Golden Rules of Birdwatching. Twitching Tips and Tales to Inform and Entertain*. London: Ebury Press.
- Schultz, P. Wesley, 2000: Empathising with Nature. The Effects of Perspective Taking on Concern for Environmental Issues. *Journal of Social Issues*. 56/3. 391–406.
- Schutz, Alfred, 1972 (1932): *The Phenomenology of the Social World* (prev. George Walsh in Frederick Lehnert). Evanston: Northwestern University Press.
- Schwartzman, Helen B., 1993: *Ethnography in Organizations. Qualitative Research Methods, Vol. 27*. Newbury Park itd.: Sage Publications.
- Scopoli, Giovanni Antonio, in Carl von Linné, 2004 (1760–1775): *Joannes A. Scopoli – Carl Linnaeus: Dopisovanje / Correspondence 1760–1775* (prev. Darinka Soban). Ljubljana: Prirodoslovno društvo Slovenije.
- Scott, Niall, in Jonathan Seglow, 2007: *Altruism*. Berkshire in New York: Open University Press.
- Shamir, Boas, in drugi, 1993: The Motivational Effects of Charismatic Leadership. A Self-Concept Based Theory. *Organizational Science*. 4/4. 577–594.
- Sheard, Kenneth, 1999: A Twitch in Time Saves Nine. Birdwatching, Sport, and Civilizing Process. *Sociology of Sport Journal*. 16. 181–205.
- Singer, Detlef, 2004 (2002): *Kateri ptič je to? Ptiči Evrope* (prev. Tadeja Kern in Janez Gregori). Kranj: Narava.
- Sluka, Jeffrey A., in Antonius C. G. M. Robben, 2007: Fieldwork in Cultural Anthropology. An Introduction. V: *Ethnographic Fieldwork. An Anthropological Reader* (ur. Antonius C. G. M. Robben in Jeffrey A. Sluka). Malden itd.: Blackwell Publishing. 1–28.
- Smerdel, Inja, 1992: Med smrtjo na krožniku in ječarsko ljubeznijo ali o ptičjem lovu v Brdih. *Etnolog*. 2/1. 29–78.

- Smircich, Linda, 1983: Concepts of Culture and Organizational Analysis. *Administrative Science Quarterly*. 28/3. 339–358.
- Smith, Adam, 1991 (1776): *An Inquiry into the Nature and Causes of the the Wealth of Nations*. London: Campbell.
- Smith, David H., 1981: Altruism, Volunteers, and Volunteerism. *Journal of Voluntary Action Research*. 10/1. 21–36.
- Smith, Philip, 2000: Culture and Charisma. *Acta Sociologica*. 43/2. 101–111.
- Sokal, Alan, in Jean Bricmont, 1999 (1997): *Intellectual Impostures. Postmodern Philosophers` Abuse of Science*. London: Profile Books.
- Soper, Kate, 1995: *What is Nature?* Oxford: Blackwell Publishing.
- Sovinc, Andrej, 1985: Letna skupščina Društva. *Acrocephalus* 4/23. 14–15.
- Sovinc, Andrej, 1994: *Zimski ornitološki atlas Slovenije. Rezultati zimskega kartiranja ptic članov Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
- Spomenica, 1920: Spomenica Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*. 1/1–4. 69–75.
- Spradley, James P., 1980: *Participant Observation*. New York: Holt, Rinehart in Winston.
- Stacey, Ralph, 1996: *Complexity and Creativity in Organizations*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers.
- Statut DOPPS, 2007: Statut Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije. Prečiščeno besedilo 2007. Dostopno na naslovu: http://www.ptice.si/images/stories/slike_statika/statut_dopps.pdf (citirano 18. decembra 2009).
- Stebbins, Robert A., 2002: *Amateurs, Professionals, and Serious Leisure*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Stebbins, Robert A., 2004: *Between Work and Leisure. The Common Ground of Two Separate Worlds*. New Brunswick in London: Transaction Publishers.
- Stebbins, Robert A., 2006: *Serious Leisure. A Perspective of Our Time*. New Brunswick in London: Transaction Publishers.

- Strathern, Marilyn, 2008 (2005): *Pisanje antropologije* (prev. Marija Zidar). Ljubljana: Študentska založba.
- Strogatz, Steven, 2003: *Sync. The Emerging Science of Spontaneous Order*. London itd.: Penguin Books.
- Styhre, Alexander, 2002: Non-Linear Change in Organizations. Organizational Change Management Informed by Complexity Theory. *Leadership and Organizational Change Development Journal*. 23/6. 343–351.
- Svensson, Lars, in Peter J. Grant, 2006 (1999): *Bird Guide*. London: HarperCollinsPublishers.
- Šalaja, Nataša, 2004: LIFE, ki je več kot življenje. *Svet ptic*. 10/4. 24–25.
- Šere, Dare, 1976: Obročkanje ptičev v Sloveniji. *Proteus*. 38/7. 256–258.
- Škornik, Iztok, 1991a: Rdeča lastovka. *Acrocephalus*. 12/48. 88–89.
- Škornik, Iztok, 1991b: Ali papir prenese vse? *Acrocephalus*. 12/49. 180.
- ŠS DOPPS, 2009: Forum Štajerske sekcije DOPPS. Dostopno na naslovu: <http://stajercidopps.mojforum.si/stajercidopps.html> (citirano 14. decembra 2009).
- Štern, Artur, 1995: *Biološki altruizem v luči paradigme sebičnega gena in njenih alternativ*. (Doktorska disertacija.) Neobj. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Štern, Artur, 1996a: Kritičen pogled na dve biološki teoriji altruizma. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*. 35/2–3. 14–18.
- Štern, Artur, 1996b: *Altruizem*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Štumberger, Borut, 2000: Sove – pred jubilejem revije *Acrocephalus* in po njem. *Acrocephalus*. 21/98–99. 1.
- Tate, Peter, 2007: *Flights of Fancy. Birds in Myth, Legend and Superstition*. London: Random House Books.
- Tercej Otorepec, Mojca, 2001: *Trnovski tičarji in solatarce*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Tome, Davorin, 1995: Uvodnik. *Acrocephalus*. 16/73. 169.
- Tome, Davorin, 1999: Ornitolojci. *Acrocephalus*. 20/93. 37.

- Tönnies, Ferdinand, 1999 (1887): *Skupnost in družba. Temeljni pojmi čiste sociologije* (prev. Marjan Sedmak). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Trekman, Borut, 2007: Fifteen Years of Slovenia's International Recognition. Vlada Republike Slovenije, Ministrstvo Republike Slovenije za zunanje zadeve. Dostopno na naslovu: <http://www.mzz.gov.si/nc/en/tools/news/news/browse/4/article/140/22815/?cHash=b31ce81c31> (citirano 23. septembra 2007).
- Trice, Harrison M., in Janice M. Beyer, 1991: Cultural Leadership in Organizations. *Organization Science*. 2/2. 149–169.
- Trice, Harrison M., in Janice M. Beyer, 1993: *The Cultures of Work Organizations*. Englewood Cliffs (NJ): Prentice-Hall.
- Trilar, Tomi, 2004: 25 let Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije. *Svet ptic*. 10/4. 7–13.
- Trivers, Robert L., 1971: The Evolution of Reciprocal Altruism. *Quarterly Review of Biology*. 46/1. 35–57.
- Trontelj, Peter, 1999: Dobrodošlica novim članicam in članom DOPPS. *Novice DOPPS*. 5/2. 1.
- Tudge, Colin, 2008: *Consider the Birds. Who They Are and What They Do*. London: Penguin Books.
- Turner, Victor, 1974: *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Tushman, Michael L., in Elaine Romanelli, 1985: Organizational Evolution. A Metamorphosis Model of Convergence and Reorientation. V: *Research in Organizational Behavior, Vol 7*. (ur. Barry M. Staw in Larry L. Cummings). Greenwich (CT): JAI Press. 171–222.
- Urry, John, 2003: *Global Complexity*. Oxford: Polity.
- Valvasor, Janez Vajkard, 1778 (1689): *Slava vojvodine Kranjske* (prev. Mirko Rupel). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Van Maanen, John, 1988: *Tales of the Field. On Writing Ethnography*. Chicago in London: The University of Chicago Press.

- Verdery, Katherine, 1996: *What Was Socialism, and What Comes Next?* Princeton: Princeton University Press.
- Volarič, Ariana, 2006: Kultura in religija v fokusu hermenevtične metodologije Clifforda Geertza. *Anthropos*. 3–4/203–204. 165–174.
- Vončina, Danijel, 1995: Pesnik in ljubitelj ptic. Intervju z Iztokom Geisterjem. *Mladina*. 10. januarja 1995. 48–49.
- Wagner, Roy, 1991: The Fractal Person. V: *Big Men and Great Men. The Personification of Power* (ur. Maurice Godelier in Marilyn Strathern). Cambridge: Cambridge University Press. 159–173.
- Waldrop, M. Mitchell, 1992. *Complexity. The Emerging Science at the Edge of Order and Chaos*. London itd: Viking
- Watson, Tony J., 1994: *In Search of Management. Culture, Chaos and Control in Managerial Work*. London in New York: Routledge.
- Watts, Duncan J., 2004 (2003): *Six Degrees. The Science of Connected Age*. London: Vintage Books.
- Watts, Duncan J., in Steven H. Strogatz, 1998: Collective Dynamics of »Small-World« Networks. *Nature*. 393/6684. 440–442.
- Weber, Max, 1968: *The Theory of Social and Economic Organization*. New York in London: The Free Press in Collier-Macmillan Limited.
- Weidensaul, Scott, 2007: *Of a Feather. A Brief History of American Birding*. Orlando itd.: Harcourt Books.
- Wetlands International, 2008: International Waterbird Census. Dostopno na naslovu: <http://www.wetlands.org> (citirano 20. marca 2008).
- Wiener, Norbert, 1948: *Cybernetics. Or Control and Communication in the Animal and the Machine*. Pariz itd.: Hermann, Technology Press in J. Wiley & Sons.
- Wiener, Norbert, 1954 (1950): *The Human Use of Human Beings. Cybernetics and Society*. New York: Doubleday.
- Willke, Helmut, 1993 (1989): *Sistemska teorija razvitih družb. Dinamika in tvočnost moderne družbene samoorganizacije* (prev. Zlata Gorenc). Ljubljana: Založba FDV.

- Wilson, Edward O., 2000 (1975): *Sociobiology. The New Synthesis*, jubilejna izdaja. Cambridge (MA) in London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Wilson, John, 2000: Volunteering. *Annual Review of Sociology*. 26/1. 215–240.
- Wofford, Jerry C., 1999: Laboratory Research on Charismatic Leadership. Fruitful or Futile? *Leadership Quarterly*. 10/4. 523–529.
- Wolfe, Alvin W., 1978: The Rise of Network Thinking in Anthropology. *Social Networks*. 1. 53–64.
- Wright, Susan, 1994. »Culture« in Anthropology and Organizational Studies. V: *Anthropology of Organizations* (ur. Susan Wright). London in New York: Routledge. 1–31.

Stvarno in imensko kazalo

A

Abu-Lughod, Lila 49
Acrocephalus 12, 36, 38, 44, 84–86,
88, 96, 98, 107, 116, 119, 134, 137,
147–150
Agar, Michael H. 16
Ahačič, Marjana 9, 36–37, 41, 129
Albert, Réka 65
Aldrich, Howard E. 50–51
alegorija o votlini 128
Aljančič, Marko 33, 81
Allen, Peter 64
Althusser, Louis 60
altruizem 26, 55, 121–126, 133, 135,
137, 139–140, 161, 165
Alvesson, Mats 57
amater 12–13, 33, 37–38, 62, 83, 125, 157
Anderson, Benedict 12
Anderson, Philip 70
antropomorfizem 116–117
Appadurai, Arjun 61, 70
Aristotel 28–30
Atkins, Anselm 22
Atkinson, Paul 14
atlas (*tudi* ornitološki atlas) 37, 43–44,
47, 81–85, 97, 100, 199, 125
atraktor 50, 162
Atwood Lawrence, Elisabeth 112, 115
avtopoetičnost 50, 64
avtoriteta 25, 51, 90–91, 146
Axelrod, Robert 64, 122, 139

B

Bahtin, Mihail M. 21
Barabási, Albert-László 65

Barth, Fredrik 154
Bateson, Gregory 70
Batteau, Allen W. 61, 74
Baudrillard, Jean 61, 128, 130
Bauman, Zygmunt 131
beležnica 7, 13, 55, 101, 107, 116
Bell, Michael M. 132
Bell, Sandra 8, 10, 42, 134, 162
Benderly, Jill 40
Benedict, Ruth 53
Bensman, Joseph 76, 90
Berg, Per-Olof 57
Berger, Peter L. 58, 109
Bevk, Stanko 33
Beyer, Janice M. 52, 85
Binmore, Ken 122
binomna nomenklatura 31
biotska raznovrstnost 7, 9, 11, 17, 67,
94, 114
Bircham, Peter 27–28, 30–31
BirdLife International (*tudi* BirdLife)
38, 41–42, 44–45, 56, 72, 131, 148,
150
Blejec, Maja 42
Boellstorff, Tom 11, 128, 130
Boissevain, Jeremy 65
Boje, David M. 21, 61, 74
Borges, Jorge Luis 24
Bourdieu, Pierre 25, 51, 76, 78, 89, 108,
117, 134
Bowker, Geoffrey C. 83, 112, 113
Božič, Ivo 27, 33–34, 137
Božič, Luka 59
brezstopenjsko omrežje 65
Bricmont, Jean 70

Briggs, Charles L. 50
Brightman, Robert 49
Brown, Shona L. 142
Brumen, Borut 40, 151
Buharin, Nikolaj 60
Bunzl, Matti 24
Burawoy, Michael 40
Burke, Bryan E. 132
Burrell, Gibson 52–53, 57–58, 60, 64, 73
Byrne, David 70, 74

C

Canetti, Elias 78, 90
Capra, Fritjof 14, 64–66, 73–74, 126, 142
Carmichael, Cathie 40
Castells, Manuel 65
Casti, John 64
Chansigaud, Valérie 19, 27–29
Ciglič, Henrik 116
Ciglič, Marjan 78
Cilliers, Paul 70–73
Clegg, Stewart R. 61
Clifford, James 21, 70
Cocker, Mark 27, 35, 106–107,
131, 137
Cohen, Anthony P. 12, 25
Cohen, Richard S. 70
Cohen, Ronald 122, 139–140
Coleman, James S. 134
Coleman, Simon 162
Collins, Randall 52
Colman, Andrew M. 133
communitas 90, 146
Comte, August 53
Coward, Thomas A. 106–107
Csikszentmihályi, Mihály 130, 158

Csordas, Thomas 19
Czarniawska-Joerges, Barbara 50,
57, 70

D

daljnogled 7, 13, 35–37, 55, 60, 80, 94,
96, 100, 107, 110, 114, 129
Damon, Frederick H. 70, 136
dar (*tudi* darovanje) 121–123, 125, 136,
138–140
Dawkins, Richard 121–122, 133–134
De Vries, Reinout E. 75
Deal, Terrence E. 53
Deleuze, Gilles 69
Denac, Damijan 9, 104
Dennett, Daniel C. 142–143
Derrida, Jacques 61, 109, 140
Descola, Philippe 11
DeWalt, Billie R. 14–16
DeWalt, Kathleen M. 14–16
dialektika 24, 58, 60, 64, 74, 89, 141,
142, 152, 154
Dilthey, Wilhelm 57
dinamični model organizacijske kul-
ture 58, 142
direktor 9, 11, 16–17, 45–46, 56, 77,
90, 129, 135, 149, 151
disipativna struktura 64, 142
Dooley, Sean 106
Driessen, Henk 162
društvena sekcija (*glej* sekcija)
društveni duh 46, 54, 91, 138, 151
društveni oče 78, 86–89
Dunbar, Robin 39
Durkheim, Émile 53, 76, 139
Dutcher, Daniel D. 126
džiz (*tudi* jizz) 13, 105–108, 111

E

Eckstein, Susan 140
Eder, Klaus 11
egoizem 26, 122–125, 135, 139
Eisenberg, Eric 61
Eisenhardt, Kathleen M. 142
ekonomija daru 136, 137, 140
Eldredge, Niles 26, 141–143, 154
Ellis, Rebecca 62, 122, 125, 134–136
Elwert, Georg 154
Emmett, Bob 99
enakopravnost 60, 112, 131, 146, 151, 157, 165
Engels, Friedrich 60
Erdős, Paul 65
Eriksen, Thomas Hylland 144–145
etnograf 22, 26
etnografija 14–15, 23
etnografska raziskava 7, 9, 11, 16–17, 21, 25
etnografska tehnika 18
etnografski pristop 16
Etzioni, Amitai 70
Euler, Leonhard 65
EuMon 7–9, 93–94
Evernden, Neil 11
evolucija 133, 141–147

F

Fahrbach, Kyle 70
faze rasti organizacije (*glej* obdobja rasti organizacije)
fenomenologija 19–20
fenomenološki pristop 19–20
Festinger, Leon 162
Feyerabend, Paul 70, 159
Fikfak, Jurij 8, 24

Fine, Gary Alan 115–116
Fisher, James 93
Flake, Gary William 161
fokusna skupina 14–15, 18, 63, 78
Ford, Robert C. 50
Foucault, Michel 61
fraktalnost 61, 74
Frank, Kenneth A. 70
Freud, Sigmund 86–89, 162
Freyer, Heinrich 32
funkcionalistična paradigma 52–54, 63

G

Geertz, Clifford 18, 57
Geister, Iztok 9, 22, 33–34, 36–39, 41, 43, 78–90, 107, 114, 116–117, 119, 125, 147–148
Gell–Mann, Murray 64
Gennep, Arnold van 102, 147
Germ, Tine 29, 113
Gersick, Connie J. G. 141, 146
Giddens, Anthony 70
Givant, Michael 76, 90
Glasser, William 125
Godelier, Maurice 123, 136, 138, 140
Goodall, H. L. 61
Goodwin, Brian 64
gostobeseden opis (*glej* izdaten opis)
Gould, Stephen J. 26, 141–143, 146, 154
Gouldner, Alwin W. 139
Gow, James 40
gradualizem 141, 143
Granovetter, Mark 65
Grant, Peter J. 12, 105
Green, Sarah 12
Gregori, Janez 27, 31–34, 37–38, 86, 89

Greiner, Larry E. 141, 143–144, 152
Guattari, Felix 69

H

habitualna bližina 71, 162
Haken, Hermann 64
Hamada, Tomoko 16, 151
Hamilton, William D. 122
Handwerker, W. Penn 50
Hannerz, Ulf 70
Hardin, Garrett 132–133
Hassard, John 53
Hatch, Mary Jo 54–55, 58–59, 63, 70,
142, 145
Hawkins, Peter 70
hedonistični paradoks 122–123, 139
hibridnost 25, 110, 135, 154–155, 165
hierarhična struktura 14, 25–26, 157
hierarhija 14, 138, 146, 152, 158–160
Hitler, Adolf 77
Hobbes, Thomas 123, 132
Hock, Dee 155, 159–160
Hočevar, Barbara 39
holizem 55, 70, 73
Holland, John 64
hologram 19, 60
Homer 28–29
Homo oeconomicus 124, 137
Howell, Jane M. 75
Hudson, Christopher G. 142
Hume, David 123
Husserl, Edmund 19, 57

I

ICBP (*glej* Mednarodni svet za
zaščito ptic)
idealni tip 24, 50, 140, 158, 161

IG Plamen 78, 85
interpretativistična paradigma 52–53,
57, 60, 63, 73
Ixobrychus 39, 44, 67
izdaten opis (*tudi* gostobeseden opis)
18, 24
izkustveni svet 19

J

Jackson, Michael 19
Jančar, Tomaž 40–41
Janez Anton 32
Jaques, Elliott 17, 51–52
Jenks, Chris 49
jizz (*tudi* džiz) 13, 105–108, 111
Jones, Jim 77

K

Kahn, Joel 49
Kahn, Robert 50
Kant, Immanuel 57
kaos 14, 49, 52, 64, 74, 142
Kaplan, Stephen 124
karizma 25, 75–77, 85, 89–91, 165
karizmatični ustanovitelj 10, 22, 55,
104
karizmatik 77, 85, 90–91
Karnicky, Jeffrey 109
Katz, Daniel 50
Kauffman, Stuart 64
Keesing, Roger M. 49, 70
Kennedy, Allan A. 53
Kets de Vries, Manfred 75
Kimovec, Jerneja 42–43, 151
klasifikacija 28, 30–31, 83
klinični pristop 16, 53
Kluckhohn, Clyde 49

Knox, Trevor M. 12, 124, 136
 kompleksen sistem (*tudi* kompleksen dinamični sistem, kompleksen družbeni sistem, kompleksen adaptivni sistem) 9, 14, 19–20, 24, 26–27, 49–50, 57, 64–65, 69–73, 108, 141, 161–162
 kompleksnost 14, 49, 57, 64–65, 70, 72–73, 142, 158, 161, 163
 kompleksnostna paradigma 10, 25–26, 64, 70, 73–74
 kompleksnostni obrat 64
 Kos, Frane 33
 Košir, Manca 80–81
 Kozinc, Boris 116
 Kraft, Evan 40
 Kraljevo društvo za zaščito ptic (*tudi* RSPB) 41–42
 kristal 75, 78, 81, 90
 Kroeber, Alfred 49
 Kuhar, Boris 35
 Kuhn, Thomas 141, 159
 kula 136–138
 kultura 15–17, 24–26, 44, 49–58, 60–61, 63, 70, 74–75, 79, 84, 113, 143, 147, 154, 161–162
 Kuper, Adam 49

L

labodov učinek 66
 Langton, Chris 64
 Lansing, J. Stephen 70
 Larsson, Stig 75
 lastnosti kompleksnih sistemov 70–73
 latinsko ime 12, 31, 101, 112
 Latour, Bruno 69–70
 Law, John 13, 109–110, 112

Lazarus, John 140
 Lenin, Vladimir Iljič 60
 lepota ptic 116
 lestvica ugleda 122, 134
 Levinson, Daniel J. 141
 Lévi-Strauss, Claude 109, 115, 139
 Liep, John 35, 115–116, 137–138
 limanica 34–35
 Lindholm, Charles 75–77, 89–91, 131
 Linné, Carl von 30–32, 83
 Lipej, Lovrenc 39
 lov na mreže 34
 lovci 27, 35–36
 Ložar, Rajko 35
 Luckmann, Thomas 58, 109
 Luhmann, Niklas 64
 Lynch, Michael 13, 109–110, 112
 Lyotard, Jean-François 61

M

Machiavelli, Niccolò 123
 MacIntosh, Robert 70, 141
 MacLean, Donald 70, 141
 Maffesoli, Michel 102, 131
 Magajna, Božidar 38
 Mainzer, Klaus 66
 Makarovič, Marija 35
 Malinowski, Bronisław 11, 21, 53, 136, 162–163
 mana 137
 Manca Košir 80–81
 Manson, Charles 77
 Marcus, George E. 21
 Marenko, Fronc 35
 Marion, Russ 70
 Marx, Karl 60
 Matsuno, Koichiro 159

Maturana, Humberto R. 64, 69, 72
Matvejev, Sergej 36
Mauss, Marcel 121, 123–124, 136–139
McDonald, David 109
Mead, George Herbert 130
Mead, Margaret 53
Medhurst, Howard 99
Mednarodni svet za zaščito ptic (*tudi*
ICBP) 38, 40–41, 44
Medved, Andrej 9, 56, 59, 151
Megla, Maja 79–80
mentor 8, 97, 101–104, 107–109
metuljev učinek 66, 71
Mihelič, Tomaž 137–138
Miller, Danny 75
Miller, Peter 161
Milton, Kay 93–94, 101, 128
Mintzberg, Henry 45
mi-odnos 163
Mitchell, J. Clyde 65
Mitleton-Kelly, Eve 65–66, 70
model majhnega sveta 65
moka 136
Monroe, Kristen Renwick 126
Morel, Benoit 70
Morgan, Gareth 52–53, 57–58, 60, 64,
66, 73, 145, 160
Mosko, Mark S. 70
Moss, Stephen 27–30, 42, 93, 99–100,
104–106, 109, 117, 127
Mowen, John C. 124
mreža 34, 36–37, 44, 82, 126
mrežna družba 65
Müller, Werner 146
Murnighan, J. Keith 139
Muršič, Rajko 8, 10, 18, 24, 39–40, 49,
61–62, 64, 70

N

naključni graf 65
narativni pristop 24
narava 11, 66–68, 76, 78–81, 85,
93–104, 106, 110–111, 115–119,
121–132, 134, 137, 140, 146,
148–150, 153, 156, 158, 162–163
nedomačnost 109, 162
Neyland, Daniel 10–15
Nežmah, Bernard 79
Nicolis, Gregoire 64
Nietzsche, Friedrich 108
norme 54, 108
Novak, Boris A. 89
Novak, Vilko 35
Nowak, Martin A. 122

O

obdobja rasti organizacije (*tudi* faze
rasti organizacije) 143, 152
Obmasic, Mark 137
oboževalec dela 158
obročkanje 33–34, 37, 84, 137,
147–148, 111
OHO 79–80
Olson, Mancur 134
Omoto, Allen M. 124
omrežje 8, 12–13, 20, 26, 27, 38,
48, 51, 65, 69, 71, 74, 86, 126,
158–162
omrežje prostovoljcev 12–15, 26
omrežje sodelovanja 11, 160
O'Neill, Martin 16
opazovanje ptic 8, 10–11, 13, 19, 25,
27–29, 34–36, 38–39, 41–42, 44,
47, 55, 61, 66, 78–79, 81, 83–84,
93–94, 97, 99, 101–103, 106,

- 108–109, 112, 114–117, 137–138,
146–148, 150, 158, 161–162, 165
- opazovanje z udeležbo 14
- organizacija 14–27, 37–43, 45–58,
60–64, 67, 69–70, 72–76, 78, 83,
85–86, 89–91, 94, 96, 98, 121,
124–125, 131, 134, 138–156
- organizacijska antropologija 51
- organizacijska etnografija 14–15
- organizacijska kultura 8, 14, 16–18,
24–26, 44, 49–55, 57–58, 60–61,
63–64, 73–74, 140–142, 145–146,
151–152, 154, 160, 165
- organizacijska struktura (*tudi* struktura
organizacije, društvena struktura)
14, 17, 20, 45, 90–91, 143–145,
147, 149, 151, 158
- Ormoško jezero 13, 47, 103
- ornitolog 11, 13, 22, 25, 27, 31–41,
44, 47, 62, 68, 81–82, 84, 88–89,
93–94, 99–111, 113–114, 116–118,
128, 137–138, 165
- ornitologija 13, 15, 22, 27–34, 36, 38,
42, 44–45, 47–48, 56, 79, 82–83,
85, 88, 97–98, 100, 106, 111, 134,
147, 149
- ornitološke veščine (*tudi* veščine pre-
poznavanja ptic) 25, 101, 103, 165
- ornitološki atlas 37, 43–44, 47, 81–85,
97, 100, 199, 125
- ornitološki habitus 25, 102, 117
- ornitološki izlet 15, 47, 97, 100, 103
- ornitološki kodeks 118
- ornitološki tabor 45, 56, 100, 102–104
- ornitološki vodnik (*tudi* vodnik) 7,
12–13, 27, 29, 89, 101, 104–105,
109–110, 114, 117, 147, 162
- ornitolovec 34–36
- Ouchi, William G. 53, 57
- P**
- Palmer, Joy 94, 101
- Pálsson, Gísli 11
- paradigma radikalnega strukturalizma
(*glej* radikalno-strukturalistična
paradigma)
- Pareto, Vilfredo 53
- Parker, Martin 13, 52, 60–61, 154–156,
160
- participacija (*tudi* sodelovanje) 8–9,
11–12, 14–15, 20–21, 25–26, 30,
34, 38–44, 49, 54, 56, 59, 71, 73–74,
79, 83, 88, 98, 102–104, 107,
121–122, 130, 134, 136, 138–140,
144, 146, 148, 151–152, 154,
160–161, 163
- Pascale, Richard E. 70
- Pawar, Manohar 134
- Peirano, Mariza G. S. 162
- Penner, Louis A. 124
- Perrow, Charles 70
- Peterlin, Stane 33
- Peters, J. Thomas 53
- Pettigrew, Andrew 51, 57
- Pisarna (*tudi* Pisarna DOPPS) 9, 12,
14, 17, 42, 45–46, 55–56, 62, 87–88,
91, 97, 121, 131–135, 150–154,
160, 163
- Platon 128
- Plinij Starejši 28–30
- Podjed, Dan 10, 62, 65, 71, 134–135,
162
- podkultura 14, 25, 39, 48, 61–62, 74,
91, 154, 160

- podomrežje 39, 48, 160
 Pogačnik, Marko 78–80
 Poincaré, Henri 14
 Polak, Slavko 147
 Ponebšek, Janko 33
 popisi ptic (*tudi* štetje ptic) 15, 17, 24,
 32, 37, 43, 47, 56, 59, 62, 78, 81–85,
 97, 100–105, 108, 110, 113–114,
 117, 123, 125, 130, 134–135, 137,
 148,
 Popper, Karl Raimund 111
 Portes, Alejandro 134
 postmoderna paradigma (*glej*
 radikalno-humanistična para-
 digma)
 postmoderni obrat 70
 Powdermaker, Hortense 162
 Pratt, Michael G. 54
 predsednik 22, 33–34, 37, 45–47, 68,
 86–87, 89–90, 100, 103, 112, 157
 prekinjeno ravnotežje 26, 141, 143,
 151, 154
 prepoznavanje ptic po oglašanju 105,
 108
 prepoznavanje ptic po videzu 104, 108
 Prigogine, Ilya 64, 141–142
 pripoved 20–24, 29, 55, 61, 66, 69, 94,
 96
 Prirodoslovni muzej Slovenije 33–34,
 38, 148
 profesionalizacija 42, 61, 153
 profesionalizem 151–153
 profesionalna ekipa 9, 12, 17, 24, 42–43,
 56, 88, 135, 148–149, 151, 153
 profesionalna organizacija 12–13, 26,
 61, 125, 135–136, 146
 profesionalni tujec 16
 prostovoljec 9–10, 12, 14, 17–18,
 37, 43, 45, 47, 61–62, 76, 82–83,
 122–125, 130, 134–135, 138, 148,
 151–154, 157–160, 165
 prostovoljsko omrežje 13–15, 26, 74
 prostovoljstvo 10, 26, 55, 76, 121–124,
 137, 140, 151–152, 161, 165
 psihoanaliza 16, 18
 ptičar 7, 11, 13, 35, 59, 129
 ptičarstvo 21, 27
 ptičja jata 26, 161
 Putnam, Robert D. 134
- R**
 Radcliffe-Brown, Alfred 53, 65
 radikalno-humanistična paradigma
 (*tudi* postmoderna paradigma)
 52–53, 61, 74
 radikalno-strukturalistična paradigma
 (*tudi* paradigma radikalnega struk-
 turalizma) 52–53, 62, 64
 Rafaeli, Anat 54
 Ramanujam, Rangaraj 70
 Ramšak, Andreja 86
 Ray, John 30
 realistični pristop 21
 recipročni altruizem 122
 Reiser, Otmar 33, 88
 Rényi, Alfréd 65
 resen prosti čas 84, 157–158
 revolucija 26, 62, 141–143, 145–147,
 149, 151
 Ridley, Matt 122, 132–134, 140
 Rijavec, Aljaž 103
 Riley, Adrian M. 137
 Robben, Antonius C. G. M. 15
 Robbins, Stephen P. 50

Rodman, Margaret C. 21
Roefstorff, Andreas 11
Romanelli, Elaine 141
Rönmark, Lars 75
Rosen, Michael 11, 57
Rousseau, Jean-Jacques 123
RSPB (*glej* Kraljevo društvo za
zaščito ptic)

S

Sackmann, Sonja A. 57
Sahlins, Marshall 49, 137
Salthe, Stanley N. 159
samoorganizacija 64, 141, 144
samoreferenčnost 64
Saussure, Ferdinand de 109
Schein, Edgar H. 16–17, 19, 49–51,
53–54, 56–58, 63, 75, 140, 142,
145, 147, 149, 161
Schiaivuzza, Bernardo 32
Schneck, Marcus 108
Schultz, Ferdinand 32
Schultz, P. Wesley 126
Schutz, Alfred 19–20, 50, 57, 109, 104,
106, 103
Scopoli, Giovanni Antonio 32
Scott, Niall 140
Seglow, Jonathan 140
Seidensacher, Eduard 32
sekcija (*tudi* društvena sekcija) 15,
38–41, 44–48, 56, 63, 89, 91, 100,
103, 112, 135, 160
Shamir, Boas 75
Sheard, Kenneth 35
shizofrenija 17–18, 47, 56, 62
Sigmund, Karl 122
simbol 51, 57–60, 64, 69, 113, 142

simbolika ptic 59, 112–113
simbolizacija 49, 58, 115, 117
simbolno-interpretativni pristop 59
simulaker 130
sinergetika 64
Singer, Detlef 12, 22, 105, 109–110,
114, 117
sistematika 30–31, 110
skupnizacija 13, 25–26, 155–158,
160–162, 165
skupnost 12–13, 30, 49, 55, 60, 63, 65,
76, 79, 91, 99, 102–103, 115–116,
119, 124, 131–133, 137–140, 046,
155, 157–161, 163, 165
skupščina 38–39, 44–47, 56, 84, 157
Sluka, Jeffrey A. 15
Smerdel, Inja 35
Smircich, Linda 57–58
Smith, Adam 70, 161
Smith, David H. 139
Smith, Philip 75
sodelovanje (*tudi* participacija) 8–9,
11–12, 14–15, 20–21, 25–26, 30,
34, 38–44, 49, 54, 56, 59, 71, 73–74,
79, 83, 88, 98, 102–104, 107,
121–122, 130, 134, 136, 138–140,
144, 146, 148, 151–152, 154,
160–161, 163
Sohm, Rudolph 75–76
Sokal, Alan 70
solidarnost 132, 138, 151, 155
soljudje 14, 133, 163
Soper, Kate 11
Sovinc, Andrej 39. 82
Spencer, Herbert 83
Spradley, James P. 15
Stacey, Ralph 50, 70

Stebbins, Robert A. 84, 157–158
Stengers, Isabelle 64, 141–142
stopnja participacije 15
Strathern, Andrew 136
Strathern, Marilyn 61
Strogatz, Steven 136
Styhre, Alexander 70
subjektivna izkušnja 19–21, 24, 57,
108, 111
subjektivni pristop 8, 20
Sujan, Harish 124
Svensson, Lars 12, 105, 117
SVS (*glej* Švicarsko varstvo ptic)
Synder, Mark 124

Š

Šalaja, Nataša 43
Šašelj, Ivan 32–33
Šere, Dare 34, 38
Škocjanski zatok 43–44, 66–68, 148
Škornik, Iztok 107–108
Štern, Artur 122
štetje ptic (*glej* popisi ptic)
Štumberger, Borut 88, 149
Švicarsko varstvo ptic (*tudi* SVS) 41

T

taksonomija 30, 32, 79
Tate, Peter 113
Tekmovanje 103, 114, 137–138
teleskop 55, 60, 80, 103, 118
temeljna predpostavka 16, 26, 49, 51,
53–55, 57–58
teorija omrežij 14, 65, 70–71, 158
terapevt 16–17
Tercelj Otorepec, Mojca 34–35
Tethys 9, 76–77, 130

Titmuss, Richard 136
tok 21, 130, 158
Tome, Davorin 36, 119
Tönnies, Ferdinand 65, 135
topologija 14
tragedija skupne lastnine 132
Trekman, Borut 40
Trice, Harrison M. 52, 85
Trilar, Tomi 39–40
Trivers, Robert L. 122
Trontelj, Peter 37
Tudge, Colin 104, 108, 110, 114
Turner, Victor 90, 131, 146
Tushman, Michael L. 141
tvičer 99, 137
tvičerstvo 99, 138
Tylor, Edward B. 49, 70

U

Uexküll, Jakob von 19
upravni odbor 45–47, 86, 90, 97, 149,
153, 157
Urry, John 64, 69–70, 73–74
ustanovitelj 9–10, 12, 22, 25, 36–37, 39,
41, 55, 60–62, 67, 74–75, 77–78,
87, 89–90, 104, 143, 148, 150–151,
165

V

Valvasor, Janez Vajkard 31–32, 117
Van Maanen, John 21, 51–52
Varela, Francisco 64, 69, 72
večparadigmatska raziskava 53
Verdery, Katherine 40
veščine prepoznavanja ptic (*glej*
ornitološke veščine)
virtualni svet 11, 128

vodja 9, 25, 34, 59, 62, 73, 75, 77–78,
81, 86, 89–90, 103, 129, 142, 144,
147–149
vodnik (*tudi* ornitološki vodnik) 7,
12–13, 27, 29, 89, 101, 104–105,
109–110, 114, 117, 147, 162
Volarič, Ariana 18
Volovja reber 42, 134
Vončina, Danijel 80
vrednote 18, 50–51, 54, 56–58, 65, 68,
84, 127, 142, 148–150, 156
Vrezec, Al 146

W

Wagner, Roy 61
Waldrop, M. Mitchell 70, 74
Waterman, H. Robert 53
Waterton, Claire 62, 122, 125,
134–136
Watson, Tony J. 49
Watts, Duncan J. 65
Weber, Max 75–76, 90
Weidensaul, Scott 27
Wiener, Norbert 64
Wilkins, Alan L. 53, 57
Williams, Raymond 49
Willke, Helmut 73
Willughby, Francis 30
Wilson, Edward O. 83, 122, 133
Wilson, John 124
Wofford, Jerry C. 75
Wolfe, Alvin W. 65
Wright, Susan 57

Z

začetnik 11, 28, 31, 62, 65, 105, 114
zapornikova dilema 133

ZODJ (*glej* Zveza ornitoloških društev
Jugoslavije)
Zois, Žiga 32, 117
Zveza ornitoloških društev Jugoslavije
(*tudi* ZODJ) 38, 44

Ž

žarišče 71, 74, 86, 160

